

PAGINI DE ISTORIE

Dr. EUGEN COMȘA

**VIAȚA OAMENILOR
DIN SPAȚIUL
CARPATO-DANUBIANO-PONTIC
ÎN MILENIILE 7-4 Î. HR.**

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A. – BUCUREȘTI

Dr. EUGEN COMȘA

**VIAȚA OAMENILOR
DIN SPAȚIUL
CARPATO-DANUBIANO-PONTIC
ÎN MILENIILE 7-4 Î. HR.**

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A. - BUCUREȘTI

Această colecție este inițiată de prof. univ. dr. CONSTANTIN FLORICEL

I S B N 973-30-5709-6

Redactor, prof. *Gabriel Stan*

Tehnoredactor, *Dan Lupu*

Coperta, *Dumitru Șmalenic*

© Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate Editurii Didactice și Pedagogice, R.A. București.

INTRODUCERE

Cercetările arheologice numeroase privitoare la epoca neolitică, de pe întreg teritoriul țării, efectuate de un număr apreciabil de specialiști de la Institutele de Arheologie și de la numeroase muzee locale, au avut drept rezultat descoperiri interesante și importante, care permit să cunoaștem, din ce în ce mai amănunțit, diferite aspecte ale vieții acelor oameni din vechime.

Pe baza analizei datelor respective avem posibilitatea să înțelegem și să interpretăm, din punct de vedere istoric, materialele descoperite și apoi, prin folosirea unor metode moderne de cercetare, să cunoaștem, din ce în ce mai bine, modul lor de trai.

În cercetarea arheologică, dat fiind faptul că prin săpături se scot la iveală, mai ales, fragmente ceramice și mai puține unelte, multă vreme, în domeniul studierii epocii neolitice de pe teritoriul României și din alte țări, s-a pus accentul pe analiza ceramicii și amănunțita ei prezentare.

Este, desigur, foarte normal să i se acorde ceramicii toată importanța, dat fiind faptul că ea constituie elementul principal pe baza căruia arheologii sunt în măsură să precizeze cărei culturi îi aparține o așezare sau alta, precum și arealului fiecărei faze de evoluție a fiecărei culturi.

Problemele legate de tipurile de unelte și mai cu seamă cele privind ocupațiile membrilor comunităților din epoca analizată au fost, mai de mult, aprofundate mai puțin. Abia în ultimile decenii, tot mai mulți specialiști caută să aprofundeze, cu ajutorul cercetătorilor din alte domenii, astfel de probleme, care fac posibilă cunoașterea ocupațiilor, uneltelor și metodelor folosite de membrii acelor comunități.

În timpul săpăturilor se scot la iveală diferite unelte de piatră, os, corn și de metal. Pe baza analizei lor se fac diferite precizări în privința practicării unor ocupații.

Un element important îl constituie semințele de plante cultivate, care se găsesc carbonizate în stratul de cultură. Pe baza lor se precizează speciile cultivate și importanța fiecărei din ele.

Principala ocupație a oamenilor din epoca neolitică, de pe teritoriul țării noastre, în perioada cuprinsă între aproximativ anii 7000—3000 î. Hr. a fost cultivarea plantelor.

Datele de care dispunem cu privire la această îndeletnicire străveche, devin — prin noile cercetări — tot mai multe și mai importante.

Astfel, prin cercetările din zona Porților de Fier, s-a dovedit că, în acea zonă, comunitățile aflate, din punct de vedere cultural, la sfârșitul epocii mezolitice, au avut și folosit unele unelte și s-au făcut unele observații, care au permis formularea concluziei istorice importante că *acele comunități, modeste din punct de vedere numeric, începuseră, pe scară redusă să se ocupe cu cultivarea unor plante, deci începuseră să treacă, treptat, de la situația de consumatori în aceea de producători ai unor bunuri.* Evoluția acelor comunități modeste nu a durat prea mult, deoarece s-au produs evenimente importante.

De fapt, *practicarea cultivării plantelor a devenit efectivă pe teritoriul țării noastre, datorită pătrunderii de la sud de Dunăre, în Oltenia, a unor comunități originare din sudul Peninsulei Balcanice* înrudite cu cele ale culturii Protosesklo. Comunităților pătrunse în Oltenia, care, de fapt, au declanșat procesul de neolitizare, propriu-zis, li s-a dat numele de *cultura Cârcea*. Acestea, cu timpul, s-au răspândit pe întreg întinsul Olteniei. Este posibil ca unele din ele să fi trecut Oltul în vestul Munteniei, deși încă nu sunt documentate în această zonă. De-a lungul Oltului, acele comunități au pătruns în sudul Transilvaniei (fiind documentate la Ocna Sibiului) de unde apoi, cu timpul, s-au răspândit până lângă Cluj-Napoca, la Gura Baciului. După părerea noastră, este însă de presupus că arealul lor de răspândire în țara noastră a fost ceva mai vast.

A urmat un alt proces important, anume *răspândirea* pe teritoriul țării noastre a *comunităților culturii Starčevo-Criș*. Această cultură s-a format în nordul Serbiei ; de aici comunitățile ei au pătruns și în Banat, de unde s-au răspândit pe mai multe direcții. Unele au pornit spre nord, în Crișana, altele spre nord-est, spre Transilvania, unele din ele au ajuns până în Maramureș. Comunitățile culturii s-au răspândit pe o mare parte a Transilvaniei, ajungând până la Carpații Răsăriteni. O serie de astfel de comunități au trecut, prin trecătorile Carpaților Răsăriteni, în Moldova. Se pare că trecerea s-a făcut pe două căi, anume, dinspre nord-estul Transilvaniei și dinspre sud-estul ei. Comunitățile Starčevo-Criș din Moldova s-au răspândit pe aproape toată întinderea provinciei (cu excepția zonei de câmpie din sud-est) iar unele din ele au trecut Prutul, în zona cursului lui mijlociu.

Un alt grup de comunități Starčevo-Criș, din sud-vestul Moldovei, a coborât în nord-estul Munteniei.

Dinspre Banat, alte comunități, ale culturii amintite, au pătruns în Oltenia și s-au răspândit pe întinsul ei până la Olt. Unele comunități au trecut în vestul Munteniei iar o parte din ele, de-a lungul zonei de coline din nordul provinciei, au ajuns până la Târgușor (lângă Ploiești). Ele însă nu sunt documentate în câmpia din sudul Munteniei.

Comunitățile culturii Starčevo-Criș au practicat, pe o scară relativ redusă, cultivarea primitivă a plantelor și creșterea animalelor.

Am socotit necesar să insistăm asupra răspândirii comunităților acestei culturi deoarece ele sunt documentate *pe cea mai mare parte din teritoriul României, constituind un fond de bază al populației din neoliticul timpuriu, care apoi a venit în contact și s-a amestecat cu alte comunități ale unor culturi cu origini diferite.*

La sfârșitul neoliticului timpuriu sunt de menționat comunitățile *culturii Dudești*, de origine sudică, documentate pe o mare parte din câmpia Munteniei și Olteniei. Unele din ele au venit în contact cu comunități Starčevo-Criș târzii. Comunitățile Dudești au practicat și ele, mai ales, cultivarea plantelor și creșterea animalelor.

În aceeași perioadă, de la sfârșitul neoliticului timpuriu, în nordul Moldovei au pătruns, dinspre nord, *comunitățile culturii cu ceramică liniară*, care au ocupat, cu timpul, aproape toată Moldova (fără câmpia din SE). Unele comunități ale acestei culturi au trecut Prutul, iar altele au pătruns și în NE Munteniei, unde au venit în contact cu cele ale culturii Dudești. Purtătorii culturii cu ceramică liniară s-au ocupat, și ei, cu cultivarea plantelor și cu creșterea animalelor.

Din amestecul comunităților culturii Dudești cu cele ale culturii cu ceramică liniară s-a format *cultura Boian*, în Muntenia, cu o evoluție dinamică, împărțită în patru faze.

În prima fază (Bolintineanu) evoluția a fost pașnică. În cea de a doua (Giulești), unele comunități au pătruns în sud-estul Transilvaniei, iar altele în vestul Moldovei, unde s-au amestecat cu cele târzii ale culturii cu ceramică liniară, formându-se *cultura Precucuteni*.

În aceeași vreme, în Oltenia de SE s-a format *cultura Vădastra*. Observații importante, făcute asupra unor materiale din așezarea eponimă, au dus la concluzia istorică că atunci s-a produs o schimbare importantă în domeniul cultivării plantelor. Până atunci plantele se cultivau folosindu-se *săpăliga*. Astfel de unelte se făceau din coarne de cerb.

La cultivarea pământului cu săpăliga era necesar un efort deosebit din partea membrilor fiecărei comunități, de aceea suprafețele cultivate aveau o întindere relativ mică, iar recoltele nu erau prea bogate.

Observațiile făcute asupra unor oase de bovine, de la Vădastra și din unele așezări Boian, au dus la concluzia istorică importantă că în perioada respectivă a început trecerea de la cultivarea primitivă a plantelor, prin folosirea săpăligii, la o metodă superioară, anume la folosirea bovinelor la tracțiune și la utilizarea unor pluguri primitive: efortul oamenilor era mai mic, se putea cultiva o suprafață mai mare cu grâne și se obținea o recoltă mai bogată.

Această modificare a avut consecințe deosebite în dezvoltarea social-economică ulterioară a comunităților neolitice din sudul țării și apoi în rest.

Principala schimbare consta în trecerea de la viața relativ semi stabilă la cea sedentară. În sudul țării, așezările modeste de până atunci, aflate pe terasele joase ale râurilor, au fost înlocuite de așezări mai mari, situate pe terasele înalte, prevăzute cu șanțuri de apărare.

Recoltele mai mari au dus la creșterea numărului populației și, în consecință, la necesitatea căutării unor noi terenuri de cultivare; rezultatul a fost extinderea arealelor culturilor menționate în dauna celor vecine.

Astfel, dacă în faza Vidra purtătorii culturii Boian s-au menținut pe teritoriul lor, în faza de tranziție la cultura Gumelnița s-a produs o extindere spre est, fiind ocupată întreaga Dobrogea (încetează evoluția culturii Hamangia) iar spre vest, de la Olt până la Jiu, fiind provocată încetarea evoluției culturii Vădastra.

Evoluția comunităților culturii Boian a fost paralelă în timp cu aceea a culturii Hamangia din Dobrogea, originară din sud-estul Peninsulei Balcanice.

În același timp, în Moldova a continuat evoluția comunităților Precucuteni, care s-au extins până departe, spre nord-est.

În Transilvania trăiau comunitățile culturii Petrești, cu ceramică pictată, în Banat cele ale culturii Vinča, iar în Crișana cele ale culturii Tisa.

Comunitățile tuturor acestor culturi care s-au ocupat, și ele, cu cultivarea plantelor, considerăm că au trecut, treptat, la folosirea plugului primitiv cu tracțiune animală.

În perioada neoliticului târziu sunt documentate, în sudul țării, culturile Gumelnița și Sălcuța, în est, cultura Cucuteni iar în Transilvania, puțin mai târziu, culturile Tiszapolgar și Bodrogheresztur. Membrii lor s-au ocupat, în continuare, în principal, cu cultivarea plantelor.

În paralel cu cultivarea plantelor, în tot cursul epocii neolitice, pe teritoriul țării noastre, s-a practicat creșterea animalelor, pentru carne și alte produse. Au fost crescute : bovine, ovicaprine, porci și câini. O importanță deosebită a avut folosirea bovinelor la tracțiune.

Între ocupații, pe locul trei se plasa vânătoarea. Atunci pădurile ocupau spații vaste, iar în cuprinsul lor trăiau felurite animale sălbatice (unele din ele au dispărut din fauna țării noastre, ca de exemplu castorul). Animalele erau vâdate, de obicei, cu sulița și respectiv cu arcul și săgeata. Merită subliniată folosirea la vânătoare, *de atunci și până în zilele noastre*, a unei capcane : o cușcă mică (în care era așezată momeala) și o cumpănă (ca de fântână), având un cârlig numit *tivig*. Animalul, atras de momeală, încercând să intre în cușcă, mișca din loc cârligul, care declanșa ridicarea cumpenei, cu prada prinsă în laț. O astfel de capcană reprezintă un alt element de continuitate culturală.

Pescuitul era practicat de membrii comunităților din preajma Dunării, râurilor, lacurilor și a țărmului Mării Negre. Se cuvine subliniată descoperirea, în așezarea de tip Hamangia, de la Techirghiol, a unor oase de pește din specia *Aurata aurata*, specifică zonei Mediteranei, care trăiește în largul mării. Faptul dovedește că membrii comunităților Hamangia practicau pescuitul și în largul mării.

Membrii comunităților neolitice erau obișnuiți să culeagă diferite scoici, plante și fructe.

Acestea sunt, pe scurt, datele referitoare la ocupațiile prin care se asigura hrana comunităților neolitice din țara noastră.

AUTORUL

MODUL DE ASIGURARE A HRANEI ÎN EPOCA NEOLITICĂ, PE TERITORIUL ROMÂNIEI

1. UNELTELE FOLOSITE LA SĂPAT ȘI LA ARAT

Din analiza datelor de ordin arheologic de care dispunem în prezent și prin comparație cu situația din unele comunități slab dezvoltate, studiate de către etnografi, se poate arăta că prima parte a epocii neolitice este caracterizată prin cultivarea primitivă a plantelor, prin folosirea în acest domeniu, în principal, a săpăligilor, dintre care ni s-au păstrat, în majoritatea cazurilor, în diverse așezări, piese întregi și fragmentare, confecționate din coarne de cerb (fig. 1). Acestea erau lucrate, fie din coarne lepădate de cerbi, anual, fie proveneau de la cerbi vânați de membrii comunităților. După părerea noastră, s-au folosit, în principal, coarne de cerb din prima categorie. În acest sens, amintim că majoritatea uneltelelor la care ne referim au partea inferioară („rozeta“) a cornului cu suprafața netedă, a desprinderii naturale.

Pentru a fi transformate în săpăligi, se alegeau diferite porțiuni din acele coarne. De regulă, partea aleasă trebuia să fie destul de groasă și să provină din trunchiul cornului. Adesea era preferată porțiunea din preajma locului unde se desfăceau două ramuri mai groase ale cornului, dat fiind faptul că acea parte era mai rezistentă. Desigur, după o acțiune de înmuiere a cornului, prin mai multe creștături adânci era delimitată bucata aleasă și, apoi, se rupeau porțiunile în plus, se netezea capătul de sus sau extremitățile de la baza celor două ramuri. Urma acțiunea de realizare a orificiului pentru fixarea cozii săpăligii. De obicei, gaura respectivă avea forma ovală sau aproape rectangulară și se realiza, de regulă, prin cioplire. Ultima acțiune era aceea de realizare a tăișului săpăligii. Acesta avea, de obicei, forma arcuită și totdeauna se făcea prin cioplirea părții dorsale a pieselor, prin realizarea unui plan oblic, plan care, totdeauna, era perpendicular pe axul orificiului de fixare a cozii, respectiv pe direcția cozii. Tăișul unor astfel de săpăligi era îngust și se muncea cu el destul de greu, cu

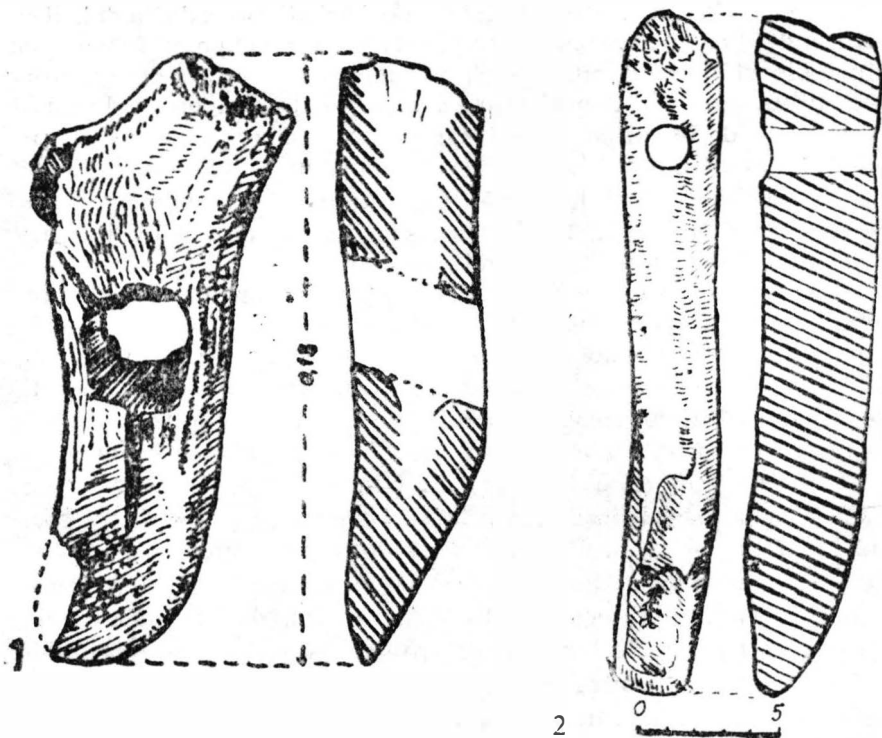

Fig. 1. Săpăliși din corn de cerb : 1. Cultura Sălcuța, faza Sălcuța I. așezarea Sălcuța (după D. Berciu : *Contribuții...*, p. 221, fig. 63/2) ; 2. Cultura Boian, faza Vidra, așezarea Boian A (Săpături Eugen Comșa).

rezultate slabe, mai ales că, adesea, din cauza lovirii de o piatră sau de o rădăcină mai groasă, săpălișa se rupea în două, în dreptul orificiului de fixare a cozii.

În privința folosirii săpălișilor trebuia avută în vedere și lungimea cozii. Arheologii moldoveni de la Chișinău au făcut experimente cu astfel de săpăliși, încercând să le folosească efectiv și punându-le cozi de diferite lungimi. Cele mai practice s-au dovedit a fi acelea având cozi de 50—60 cm lungime¹.

Experimentele practice amintite și observațiile etnografice au dus la concluzia că în perioada respectivă se proceda în felul următor. Mai întâi acționa un grup de bărbați, dispuși în șir. Fiecare era prevăzut cu câte un par, destul de lung, gros și ascuțit. Bărbații înfingeau cu putere acei pari în sol, se forma astfel un șir de adâncituri alăturate și, apoi, prin efort comun, se răsturna „brazda”

astfel realizată. În continuare, șirul de bărbați proceda la fel, desprinzând alte „brazde“ similare. În urma lor acționau femeile cu săpăligile sfărâmând bulgării cu tăișul sau cu partea opusă, utilizată drept ciocan². Considerăm că o astfel de metodă de lucru se practica la deștelenirea solului, iar mai târziu, în acele locuri, pământul era mai ușor de săpat și se foloseau numai săpăligile.

În perioada când la pregătirea solului pentru cultivarea grânelor se întrebuinta, mai cu seamă, săpăliga, datorită efortului fizic mare și a numărului relativ mic de muncitori, căci în acea perioadă comunitățile erau alcătuite dintr-un număr mic de membri, terenurile cultivate aveau suprafețe mici. Foarte probabil, datorită faptului că terenul ales putea fi prelucrat mai ușor și în anii următori, se foloseau mereu aceleași loturi, semănate cu același tip de grâne. În cursul neoliticului timpuriu și la începutul celui mijlociu se cultiva mai ales grâul de tip *Triticum monococcum* L., de obicei, amestecat cu alte tipuri. Faptele amintite, dacă se repetau în decursul unei perioade nu prea îndelungate, se ajungea la secătuirea solului terenului respectiv și de aceea comunitățile trebuiau să se mute în alt loc, în cuprinsul teritoriului lor. Drept consecință firească, în directă legătură cu situația din domeniul cultivării plantelor (ținând seama de întinderea redusă a suprafețelor cultivate și, drept urmare, de obținerea unor recolte reduse din punct de vedere cantitativ) așezările ocupau suprafețe modeste ca întindere (fiind alcătuite din câteva locuințe, iar acestea din urmă, de cele mai multe ori, bordeie), cu un număr mic de locuitori.

În cursul perioadei amintite se constată trecerea, tot mai accentuată, la viața sedentară.

În plină perioadă a neoliticului mijlociu, spre sfârșitul fazei Giulești a culturii Boian, se observă schimbări importante în istoria populației neolitice din sudul țării noastre. Se observă schimbarea tipului de locuință, de așezare. Se constată creșterea numărului populației, ajungând adesea să fie dublu față de perioada precedentă. Subliniem și un alt fapt important : se constată o dinamizare a populației, considerăm, în directă legătură cu necesitatea căutării și obținerii unor noi terenuri pentru cultivare. Astfel, de exemplu, comunitățile fazei Giulești, din nord-estul Munteniei s-au extins în sudul Moldovei (poate și peste Prut) și în sud-estul Transilvaniei, unde au dăinuit vreme îndelungată.

Toate aceste schimbări le punem în legătură cu o modificare esențială în domeniul cultivării plantelor : trecerea de la cultivarea primitivă a plantelor la agricultura prin folosirea, în principal, a unei unelte cu rezultate mult mai bune, trecerea de la folosirea săpăligii la utilizarea unui plug primitiv, cu tracțiune animală (fig. 2). Urmarea directă a fost micsorarea apreciabilă a

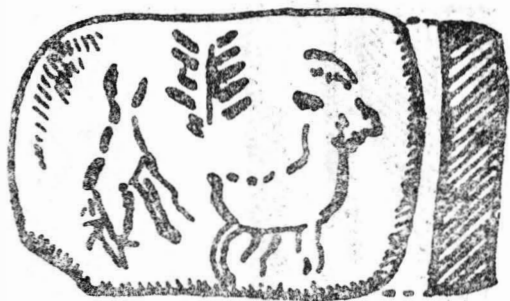

Fig. 2. Plăcuță de lut ars cu reprezentarea aratului cu tracțiune animală (Cultura Turdaș, așezarea Tărtăria : după N Vlăssă, Dacia, VII, 1963, p. 490, fig. 8 1).

efortului fizic uman și realizarea unor arături mai bune, pe terenuri mult mai întinse ca până atunci. O altă schimbare importantă a fost de ordin socio-economic, în aceste munci locul preponderent, de până atunci, al femeilor a fost preluat de către bărbați.

Prima piesă din componența plugului primitiv, din epoca neolitică, a fost remarcată și pusă în evidență de către C. S. Nicolăescu Plopșor, cu prilejul săpăturilor din așezarea atribuită culturii Vința de la Rast (fig. 3), unde făcea săpături în colaborare cu Vladimir Dumitrescu³. Cu prilejul publicării materialelor de la Rast s-au prezentat două piese considerate a fi servit drept brăzdar de plug primitiv (aratru)⁴.

Primul din ele a fost lucrat din os și a avut 20 cm lungime și lățimea maximă de 4 cm⁵. Partea de sus a piesei a fost masivă, cea de jos subțire și îngustă.

Cel de al doilea brăzdar de la Rast, tot de os, are partea păstrată de aproape 15 cm lungime și de 4 cm lățime ; este și el rupt în dreptul orificiului⁶. Partea de sus a avut-o groasă. Piesa se subțiază spre cea inferioară, cu un tăiș ascuțit, relativ îngust, perpendicular pe direcția axului orificiului (de formă rotundă), oblic față de suprafața piesei. Atrage atenția faptul că porțiunea dinspre tăiș este subțire, deci nu prea rezistentă.

Mai târziu, prin săpăturile arheologice de la Căscioarele (jud. Călărași), Vladimir Dumitrescu a descoperit încă o piesă pe care a studiat-o și a analizat-o în colaborare cu Tancred Bănățeanu, publicând un studiu amănunțit⁷.

Piesa de la Căscioarele, datată din faza Gumelnița B, a fost lucrată din corn de cerb (fig. 4). Are lungimea totală de 35,6 cm

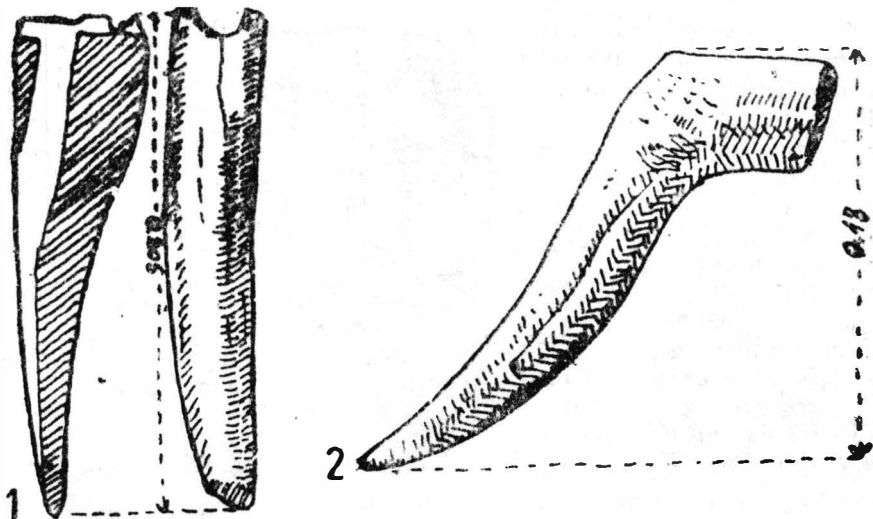

Fig. 3. Brăzdare din corn de cerb : 1. Cultura Vinča, așezare Rast (după C. S. Nicolăescu — Ploșsor și colab., SCIV, II, 1951, 1, p. 269, fig. 1/1); 2. Cultura Cucuteni, faza Cucuteni A, așezarea Trușești (după M. Petrescu-Dîmbovița și colab., Materiale VIII, p. 232, fig. 7).

și înălțimea de 21 cm. A fost lucrată dintr-o ramură a cornului, care la partea superioară se mai despărțea cu o ramură. Extremitatea de sus a porțiunii folosite a fost tăiată. Subliniem că piesa, în poziția utilizată, se îngustează de sus în jos. La partea superioară are un orificiu aproape oval (de 3,5 X 2,3 cm). Lângă locul unde se despart cele două ramuri fusese început, dar a rămas neterminat, un al doilea orificiu rotund⁸. Subliniem că orificiul este perpendicular pe planul tășului. Partea activă a uneltei se subțiază spre vârf (parțial rupt din vechime), așa că nu știm efectiv ce formă avea. Lățimea porțiunii păstrate era de numai 4 cm. Se menționează că pe aceasta se văd urme orizontale, care ar reprezenta zbârcituri rezultate prin folosirea brăzdarului. Piesa este considerată, atât de cel care a descoperit-o, cât și de etnograful Tancred Bănățeanu că a servit, sigur, cu brăzdar pentru un plug primitiv⁹.

Purtătorii culturii Cucuteni au folosit pe scară largă arătrul. Până în prezent, sunt semnalate, în diferite lucrări, cinci brăzdare din corn de cerb, descoperite la : Valea Lupului (jud. Iași), Iași — Splaiul Bahluiului, Dolhasca (jud. Suceava) și Trușești (jud. Botoșani) (fig. 3/2). Este interesant de subliniat că V. Neamțu a identificat, printre ele, un aratru cu plaz. În același timp se foloseau aratre fără plaz. Brăzdarele de la astfel de aratre aveau până la

0,50 m înălțime, erau perforate lateral și partea lor inferioară era ascuțită, printr-o tăietură oblică. Urmele de lustruire, din cauza frecării cu pământul, se observă pe o înălțime de 8—10 cm, dovadă că până la acea adâncime se ara atunci pământul.

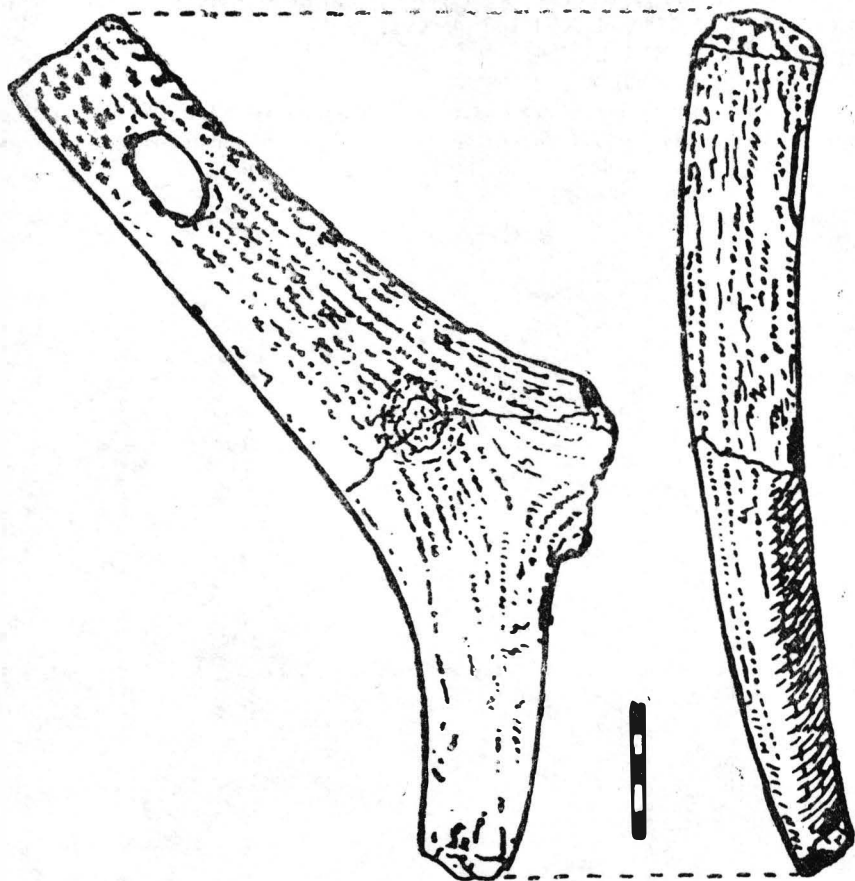

Fig. 4. Brăzdar din corn de cerb: cultura Gumelnița, faza Gumelnița B (după Vladimir Dumitrescu și Tancred Bănățeanu, *Dacia*, IX, 1965, p. 61, fig. 1).

NOTE

- 1 V. I. Marchevici: *Pozdne-Tripoliskie plemena severnoi Moldavii*. Chişinău, 1981, p. 138.
- 2 *Ibidem*, p. 138.
- 3 C. S. Nicolăescu-Plopşor, Vladimir Dumitrescu, N. Gostar, *Raport asupra activităţii şantierului arheologic Răst-Dolj*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 270 şi p. 269 fig. 1/1-2.
- 4 Vladimir Dumitrescu: *The Neolithic settlement at Rast*. BAR, series 72, Oxford, 1980, pl. XVI/1 şi pl. XVII/7.
- 5 *Ibidem*, pl. XVI/1.
- 6 *Ibidem*, pl. XVII/7.
- 7 Vladimir Dumitrescu şi Tancred Bănăţeanu. *A propos d'un soc de charrue primitive en bois de cerf, découvert dans la station néolithique de Căscioarele*, în Dacia. IX, 1965, p. 59—68.
- 8 *Ibidem*, p. 61, fig. 1.
- 9 *Ibidem*, p. 59-67.

2. CULTIVAREA PLANTELOR

Arheologii români acordă tot mai multă atenție ocupațiilor practicate de membrii comunităților din epoca neolitică de pe tot întinsul țării noastre. Nu au fost neglijate nici problemele privind cultivarea plantelor în cursul acestei epoci.

Ținând seama de datele de care dispunem — în stadiul actual al cercetărilor — se poate spune că primele indicii de folosire, pe scară redusă, a plantelor cultivate, sunt documentate în sud-vestul țării noastre, în perioada de sfârșit a culturii Schela Cladovei, respectiv la sfârșitul epocii mezolitice. Faptul este dovedit, atât prin uneltele lucrate din corn de cerb, considerate ca săpăliși, folosite la scoaterea rădăcinilor, dar probabil și la săparea unor suprafețe de teren (modeste ca întindere) pentru cultivare, cât și prin analizele sporo-polinice, care au dus la constatarea că în probele studiate sunt și grăunțe de polen ale unor plante de trecere la *Cerealia*¹.

Cert este faptul că, încă de la primele manifestări de viață neolitică propriu zisă, cunoscute până în prezent, oamenii de atunci practicau cultivarea plantelor, fără îndoială ca o ocupație pe care o cunoșteau mai demult, cu care au pătruns pe teritoriul țării noastre venind dinspre sud (este vorba de comunități înrudite cu cele de tip Protosesklo din nordul Greciei) și s-au stabilit în Oltenia și mai târziu în vestul Transilvaniei², unde au ajuns de-a lungul Oltului.

Din această perioadă, de la începutul neoliticului timpuriu din ținuturile noastre și până la sfârșitul epocii neolitice, deși datele, privind unele regiuni, nu sunt întotdeauna suficiente, este totuși posibil să susținem că evoluția cultivării plantelor, pe teritoriul României, s-a desfășurat, în ansamblu, spre forme tot mai evoluat, cu intensități variabile de la zonă la zonă, de la cultură la cultură, în funcție atât de intensă dezvoltare locală, cât și datorită contactelor și influențelor comunităților vecine, mai cu seamă, a celor sudice.

După părerea noastră, evoluția comunităților neolitice din ținuturile noastre a fost condiționată, în principal, de progresele realizate în cultivarea plantelor. În funcție de reflectarea acestor progrese în domeniul culturii materiale, împărțim neoliticul României în două perioade principale :

Prima perioadă este caracterizată prin modul de trai semi-stabil, în directă dependență de recoltele mici, obținute de pe terenuri de dimensiuni reduse, lucrate cu unelte primitive și de sărăcirea pământului cultivat permanent cu aceeași plantă (grâu). În astfel de condiții, după un anumit răstimp, comunitățile neolitice erau nevoite să părăsească zona și așezarea respectivă și să aleagă alte locuri, în cuprinsul teritoriului lor tribal.

Așezările erau atunci alcătuite din câteva locuințe, de tipul bordeielor (cu gropi de formă rotundă sau ovală) sau locuințe de suprafață (de formă dreptunghiulară) de dimensiuni mici. Despre unele așezări știm că aveau șanț de împrejmuire. Precizăm că terenurile cultivate se aflau în afara stațiunilor, mai cu seamă în lunci, (apele având atunci un nivel scăzut) și pe terasele râurilor. În zonele de pădure, eliberarea terenurilor pentru cultivare se făcea cu ajutorul focului, cum, de altfel, se curăța și locul ales pentru așezare.

După părerea noastră, la munca de pe ogoare participau aproape toți membrii comunităților, bărbați și femei, bătrâni și copii mai mari. Este greșită părerea după care, pe teritorii vaste, în perioada „grădinăritului“ munca de pe câmp ar fi fost efectuată, în principal, de femei, iar bărbații s-ar fi ocupat în acea vreme mai ales cu vânatoarea. Pentru regiunile noastre această concepție nu se potrivește, nu corespunde realității istorice. În sprijinul afirmației de mai sus, amintim că încă din perioada neoliticului timpuriu, din analiza (făcută de specialiști) oaselor de animale adunate în diferite așezări, rezultă că oasele de animale domestice reprezintă peste 90% din totalul oaselor adunate, pe când cele de animale vâdate, (care, în funcție de concepția menționată mai sus, ar trebui să predomine numeric) sunt, de obicei, puține. În perioada amintită pământul era afânat cu săpăligi de piatră sau de corn. După toate probabilitățile, folosirea uneltelor de piatră drept săpăligă a fost de scurtă durată. Experimentele făcute în zilele noastre de specialiști au dus la concluzia că astfel de unelte de piatră se sparg sau se ciobesc cu ușurință. De preferință erau utilizate săpăligile din corn de cerb, mult mai rezistente la lovituri.

În cursul evoluției comunităților Starčevo-Criș este cert că teritoriul României a fost locuit de comunități care practicau o activitate economică bazată pe cultivarea primitivă a plantelor și pe creșterea, pe scară redusă, a animalelor domestice, în principal, a bovinelor. Demn de remarcat este faptul că tocmai datorită cău-

tării unor noi terenuri, potrivite pentru cultivare, s-a produs o „roire“ intensă și treptată a comunităților culturii Starčevo-Criș dinspre Banat înspre Oltenia și mai târziu din Banat spre Crișana, în vestul Transilvaniei, de unde mișcarea s-a continuat spre sud-estul și estul ei, iar de acolo au trecut, încă de timpuriu, Carpații Răsăriteni în Moldova, mai întâi în sud-estul ei și mai târziu în nordul ei. Din sudul Moldovei unele comunități au pătruns și în nord-estul Munteniei. Procesul acesta de „roire“ s-a încheiat cu ocuparea și — după părerea noastră — cu unificarea culturală și etnică a celei mai mari părți a populației de pe teritoriul actual al României. Datele despre cultivarea plantelor din cursul evoluției culturii Starčevo-Criș, sunt încă destul de puține și disparate. Astfel, amintim că la Șimnicu de Jos (jud. Dolj), în cadrul unei așezări din faza mijlocie a culturii, s-au păstrat imprimate, pe lipitură arsă, urmele unor boabe de grâu (*Triticum* sp.) de orz (*Hordeum* sp.)³.

Prin săpăturile de la Copăcelu (jud. Vâlcea) s-au găsit indicii de cultivare a grâului (*Triticum monococcum* L.)⁴.

În așezarea de tip Starčevo-Criș de la Hărman (jud. Brașov) pe o serie de cioburi din vase de uz comun, s-au observat imprimate urmele unor boabe de grâne. Cioburile respective au fost studiate de Z. V. Ianușevici, care a determinat urme de boabe de grâu de tip: *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum* Schrank, și *Triticum spelta* L.⁵.

De curând, cu prilejul studierii ceramicii din așezarea Starčevo-Criș de la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași), au fost observate, pe diferite cioburi, alte urme de boabe. Conform determinărilor făcute în laborator, rezultă că membrii acelei comunități cultivau grâu (*Triticum monococcum* L.) și mei (*Panicum* sp.). Un singur ciob, din același complex, păstrează urma unui bob de *Aegilops*, probabil din specia *speltoides*⁶.

În perioada de răspândire a comunităților Starčevo-Criș, în nordul Moldovei, este posibil ca o fâșie din preajma Prutului să fi fost locuită, un anumit timp, de comunitățile culturii Bugo-nistriene. Studiile efectuate de specialiști, în nordul Rep. Moldova, dovedesc că purtătorii culturii Bugo-nistriene (aparținând variantei nistriene a culturii) din zona respectivă, cultivau trei specii de grâu: *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta* L.⁷.

Numai din înșirarea și compararea datelor menționate rezultă că, încă din acea perioadă, în ținuturile noastre erau cultivate — este drept amestecate — majoritatea tipurilor de grâu folosite de oamenii din epoca neolitică.

Către sfârșitul neoliticului timpuriu, dinspre nord-vest, de-a lungul Carpaților, s-a produs pătrunderea, în nordul Moldovei, a comunităților culturii ceramicii liniare, care au adus cu ele metode deosebite de folosire a pământului, caracteristice populațiilor din Europa Centrală și anume cultivarea „ciclică“ a solului. Drept urmare, așezările lor erau mutate pe terenuri alăturate, ca și loturile cultivate, din apropiere. În Moldova, în astfel de stațiuni se cunosc, până în prezent, numai urme sau boabe carbonizate de grâu de tipul *Triticum monococcum* L.⁸ În ținuturile vecine, din sud-vestul Ucrainei, în aria de răspândire a aceleiași culturi, lipsește *Triticum monococcum* L. În schimb, sunt atestate tipurile : *Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta* L., la care se adaugă ovăzul (*Avena sativa* L.) și meiul (*Panicum miliaceum* L.)⁹.

Semnalăm că alte urme de boabe de *Triticum monococcum* L. se cunosc în Oltenia, în vestul ariei de răspândire a culturii Dudești, în complexe, atribuite mai demult, culturii Verbicioara I¹⁰.

Documentarea în privința plantelor cultivate de oamenii din perioada mijlocie a epocii neolitice, în prezent, este destul de bogată.

Prin săpăturile noastre, din anul 1965, din așezarea de la Liubcova (jud. Caraș-Severin), în cel mai vechi nivel datat din faza Vinča B2, a fost găsită, pe fundul unei gropi, deci complex închis, pe lângă alte fragmente ceramice, specifice culturii Vinča, și partea inferioară a unui vas de același tip, având pe fund, în interior, numeroase boabe diverse, amestecate cu cenușă. O parte din boabele strânse au fost expediate la Berlin, pentru analiză de Carbon 14, iar restul boabelor au fost predate lui Marin Cârciu-maru, pentru determinări. După efectuarea măsurătorilor mi-au fost comunicate rezultatele. Din lotul amintit fac parte boabe carbonizate de : orz (tipurile : *Hordeum distichum*, *Hordeum vulgare* L. și *Hordeum* sp.), grâu (tipurile : *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccoides* ?, *Triticum aestivum* L., ssp. *vulgare* ? și *Triticum durum*) și de mei (*Panicum miliaceum* L.)¹¹.

Din timpul culturii Vădastra (din faza Vădastra II), în așezarea de pe „Măgura Fetelor“ de la Vădastra (jud. Olt), s-au găsit boabe carbonizate și amprente indicând cultivarea următoarelor plante : grâu (*Triticum* probabil *monococcum* L.), orz (*Hordeum* sp.) și mei (*Panicum* sp.)¹².

În privința plantelor cultivate de către purtătorii culturii Boian, dispunem de date ceva mai multe, în raport direct cu atenția pe care o acordăm problemelor studiate aici.

Din unele complexe din faza Bolintineanu s-au scos la iveală boabe carbonizate sau urme pe lipitură de lut ars, de : grâu (*Triticum*

monococcum L.), mei (*Panicum miliaceum* L.) și probabil de hrișcă (*Fagopyrum* sp.)¹³.

Din etapa de început a fazei Giulești, în complexul de la Greaca (jud. Giurgiu) s-au găsit boabe de mei (*Panicum miliaceum* L.) și de neghină (*Agrostemma githago*)¹⁴.

În monografia despre cultura Hamangia se menționează că în unele așezări ale purtătorilor acestei culturi sunt documentate diferite specii de grâu și de borceag (*Vicia* sp.)¹⁵.

Pe teritoriul Moldovei, în aceeași perioadă, se desfășura evoluția comunităților culturii Precucuteni. Urme (imprimite pe bulgări de lipitură arsă) de grâu de tipul *Triticum monococcum* L. s-au descoperit în două așezări, datând din faza Precucuteni III, anume la Traian „Dealul Fântânilor“ și la Târpești (jud. Neamț)¹⁶. Datele amintite, pot fi completate cu determinările făcute de specialiștii moldoveni, în R. Moldova, în cadrul arealului fazei Tripolie timpurie (= faza Precucuteni III). În diferite așezări s-au găsit, tot pe lipitură arsă, urme de boabe de : grâu (de tip *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum* Schrank, *Triticum spelta* L., *Triticum compactum* Host.), de orz (*Hordeum vulgare* L.) ovăz (*Avena sativa* L.), mei (*Panicum miliaceum* L.) și de mazăre (*Pisum sativum* L.)¹⁷.

În perioada de la sfârșitul neoliticului mijlociu, la sud de Carpați (în Muntenia, la sfârșitul fazei Giulești), în Câmpia de vest și în sud-estul Transilvaniei, se constată o importantă schimbare a tipurilor de așezare și de locuință. Față de așezările simple de terasă, prevăzute uneori cu câte un șanț modest de îngrădire, cu timpul comunitățile au început să prefere locuri mai ușor de apărat : măguri, prelungiri de terasă înaltă sau chiar vârfuri de dealuri. Fiecare așezare era mărginită prin maluri abrupte și, de obicei, era apărată prin câte un șanț, eventual și val. Elementul principal îl constituie observația că în acele așezări locuirea a fost de durată, având drept consecință formarea, de exemplu, în sudul țării, în timp, a unor straturi de cultură (ca urmare a suprapunerii mai multor așezări), de regulă, de la 2 până la 5 m grosime, iar în cazuri excepționale până la 12 m grosime (de ex. tellul de la Hârșova)¹⁸.

Tot atunci, de la modestele locuințe de tipul bordeielor pe cea mai mare parte din teritoriul României, în cursul neoliticului târziu s-a trecut, treptat, la locuințe de suprafață spațioase, în medie de 30 m.p., construite din pari, împletitură de nuiele acoperite cu lipitură de lut amestecat cu paie ; cu acoperișul în două ape, făcut din trestie. În multe zone, locuințele aveau podea-platformă din trunchiuri despicate, acoperite cu un strat gros de lut. Numărul

locuințelor a crescut mult în cuprinsul așezărilor, mai ales a celor din arealul culturii Cucuteni. După cum se știe, în cea de la Trușești (jud. Botoșani) a ajuns la peste 90 de locuințe¹⁹, deci cu un număr de aproximativ 400 de locuitori. În Câmpia Română numărul lor era mai mic (până la circa 20 de locuințe)²⁰.

În aceeași vreme s-a început folosirea, tot mai intensă, a toపోarelor de piatră perforate și a unor modeste piese de aramă.

Toate aceste modificări structurale nu s-ar fi putut produce fără o schimbare profundă în domeniul activității economice, care a dus treptat de la modul de trai semi-stabil (de locuire relativ de scurtă durată pe același loc) la *viața sedentară* propriu-zisă. Suntem de părere că toate schimbările amintite se datoresc folosirii tot mai intense a unei unelte în domeniul cultivării plantelor și anume a unui tip de plug primitiv (aratru). Acesta era singurul, în condițiile de atunci, în măsură să ducă la o intensificare a cultivării plantelor, prin mărirea apreciabilă a suprafețelor cultivate și la obținerea unor recolte mai mari, care să asigure rezervele de grâne necesare membrilor comunității de la o recoltă la alta. Dovezile directe sau indirecte privind existența și folosirea aratului cu tracțiune animală, în ținuturile noastre, în perioada de la sfârșitul epocii neolitice, sunt mai multe. Astfel, în unele stațiuni, ca de exemplu, în Oltenia, în cea de la Rast²¹ (jud. Dolj), dintr-o fază evoluată a culturii Vinča și la Căscioarele²² (jud. Călărași), într-o așezare aparținând culturii Gumelnița, s-au găsit unelte de corn de cerb (specifice în privința formei și urmelor de pe ele) considerate ca fiind de aratru. O indicație indirectă o constituie descoperirea celor câteva oase de bovine folosite la tracțiune, cu prilejul săpăturilor de la Vădastra²³ (jud. Olt), din stratul Vădastra II și de la Greaca²⁴ (jud. Giurgiu) din faza Giulești a culturii Bojan. De asemenea, amintim că într-o zonă apropiată, într-o așezare de tip Cucuteni-Tripolie din centrul Rep. Moldova s-a găsit o figurină zoomorfă, reprezentând un bou pe gâtul căruia se vedeau urme indicând înhămarea²⁵. Suntem de părere că trebuie interpretate altfel figurile desenate, prin linii incizate, pe o placă de lut ars de la Tărtăria (jud. Alba), dintr-o așezare aparținând culturii Turdaș²⁶. Pe cea mai mică din plăcuțe sunt reprezentate două animale cornute²⁷, alăturate, mergând în pas domol, în aceeași direcție. Imediat în urma lor, este redat stilizat chipul unui om, în picioare, mergând parcă la pas, în aceeași direcție cu animalele amintite. Prin două linii oblice, lungi (puțin neregulate ca grosime), până în dreptul picioarelor, sunt arătate brațele personajului, iar la partea inferioară (îngroșată și îndoită puțin înainte) este redat un aratru. Grupul de figuri descrise a fost interpretat, de descope-

ritorul obiectului, ca înfățișând o scenă de vânătoare²⁸. După părerea noastră, scena reprezintă, în realitate, un om muncind pământul cu un plug primitiv, de tipul aratrului, tras de doi boi. Dacă ar fi fost vorba de o scenă de vânătoare, în chip firesc animalele trebuiau redată ca fugind, care încotro nu alăturate, bot la bot. Din cauza necunoașterii perspectivei, realizatorul străvechi al desenei, a înfățișat cel de al doilea animal cu capul puțin mai sus. De asemenea, vânătorul, în cazul unei scene de vânătoare, trebuia să fie redat ca alergând și să aibă o mână ridicată sus, ținând un arc sau o suliță. Personajul de pe plăcuța de lut în cauză nu are în mână nici o armă, merge încet, are corpul puțin înclinat înainte (dovadă a unui efort) și mâinile întinse în jos. Un argument destul de puternic în sprijinul interpretării noastre, îl constituie faptul că, pe partea de sus a plăcuței la care ne referim, în dreptul intervalului dintre om și animale, este desenat schematic un spic de grâu²⁹. Credem deci că pe plăcuța descrisă (de la Tărtăria) este cea mai veche reprezentare, de pe teritoriul României, a unui cultivator neolitic, care folosea aratrul tras de doi boi înhămați. Menționăm faptul că descoperitorul, după publicarea părerii noastre, despre scena descrisă, a acceptat explicația pe care am propus-o.

Folosirea aratrului trebuie admisă și pentru perioada mai târzie, anume pentru aria de răspândire a comunităților culturii Cucuteni din Moldova, din sud-estul și centrul Transilvaniei, ca și pentru comunitățile culturii Petrești. În Moldova, din cauza formelor de teren mai variate decât în sudul țării, a prezenței a numeroase izvoare, schimbările în domeniul cultivării plantelor au avut drept urmare mutarea treptată a colectivităților, respectiv a așezărilor lor, din locurile mai joase până în vârful dealurilor și adesea pe terase înalte, mai aproape de Țoagăre. Folosirea aratrului, în zonele menționate, poate fi admisă începând din faza Cucuteni A.

Observațiile reduse, de până acum, privitoare la situația din nord-vestul Transilvaniei, par să indice că în acele regiuni, vreme îndelungată, s-a practicat, în continuare cultivarea plantelor cu săpăliga și de-abia târziu membrii acelor comunități au ajuns să folosească aratrul.

Terenurile cultivate în cursul neoliticului târziu erau mai întinse. Munca era efectuată de către toți membrii comunității (cu excepția copiilor mici), dar subliniem că, spre deosebire de perioada precedentă, când eforturile erau împărțite oarecum în chip egal între bărbați și femei (de ex. la săpatul terenului cu săpăliga), în noile condiții, când s-a început întrebuintarea, tot mai intensă, a plugului primitiv și s-a intensificat creșterea animalelor domestice, aceste activități, necesitând eforturi mai mari decât până atunci,

munca bărbaților a devenit tot mai importantă din punct de vedere economic, iar activitatea femeilor, din acest domeniu a început să se restrângă tot mai mult.

În perioada dată se foloseau mai multe soiuri de grâu amestecat cu neghină și cu alte plante.

Astfel, pe bulgării de lipitură arsă din așezarea săpată de noi, de la Giulești (din marginea orașului București), datată din etapa finală a fazei cu același nume, s-au observat și s-au determinat amprente de grâu (*Triticum monococcum* L. și probabil *Triticum vulgare* L.), de mei (*Panicum miliaceum* L.), probabil de neghină (*Agrostemma githago*) și de bob (*Vicia faba* L.).³⁰

Boabele de grâu carbonizate, găsite în unele așezări din faza Vidra, încă nu au fost determinate.

Prin săpăturile, de durată, din așezarea neolitică de la Radovanu³¹ (jud. Călărași), datată din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, am fost în măsură să aprofundăm unele probleme legate de cultivarea plantelor. Primele boabe de grâu carbonizat s-au descoperit în 1962, în cadrul nivelului 3. Alte boabe, izolate sau în aglomerări mici, s-au scos la iveală din umplutura unor gropi, din nivelul 3 și din nivelul 4. O mare parte din boabele sau urmele de boabe de pe bulgării de lipitură arsă adunate la Radovanu au fost studiate de către ing. Eva Hajnalova, de la Institutul de Arheologie de la Nitra³². Din datele care ni s-au comunicat rezultă că au putut fi determinate din nivelul 3 o serie de boabe și anume: un bob fragmentar, neclar, de grâu (*Triticum* sp.), apoi două boabe de *Triticum dicoccum* Schrank sau *Triticum monococcum* L. Din alt lot, din același nivel s-au analizat 18 boabe de grâu, toate de tipul *Triticum monococcum* L. Din nivelul superior (niv. 1) de la Radovanu, provine și un bob carbonizat, determinat de aceeași specialistă, ca fiind de grâu (*Triticum dicoccum* Schrank) — Prezența celor două tipuri de grâu în cadrul complexului, chiar dacă ele sunt documentate cert în două niveluri, arată că — după toate probabilitățile — membrii acelor comunități încă nu începuseră să diferențieze și să prefere un anumit tip de grâu, mai potrivit pentru zona dată.

Pentru a cunoaște mediul natural străvechi al așezării de la Radovanu, am invitat, cu ani în urmă, pe dr. Marin Cârциumaru, în timpul campaniei de săpături, pentru a lua probele necesare unor analize sporopolinice amănunțite. După efectuarea analizelor, Marin Cârциumaru mi-a comunicat, printre altele, că în probele, din cele patru niveluri ale stațiunii, a găsit foarte puțin polen de cereale. Era un indiciu că acele comunități nu au cultivat cu cereale terenuri aflate în imediata vecinătate a așezării, căci atunci ar fi fost

normal să se găsească astfel de polen, în cantitate apreciabilă, în probele luate din cuprinsul așezării și analizate. În campania de săpături următoare, pornind de la constatările amintite, am făcut încercarea de a preciza locul unde se aflau ogoarele cultivate în vechime. Pentru atingerea scopului propus, în funcție de caracteristicile terenului din jur, am început cercetarea de-a lungul a trei linii radiare (care porneau din același punct, dar în continuare se depărtau simetric una de alta. Ele porneau spre vest de așezare și se desfășurau pe terasa vecină. La intervale de câte 200 m, de-a lungul fiecărei linii, s-au făcut câte trei sondaje (până la stratul de löss), și din fiecare sondaj s-a extras câte o „coloană“ de sol, pentru analize sporopolinice. Ele urmând a fi studiate, tot de către Marin Cârciuamaru. Este posibil ca în funcție de prezența și de cantitatea mai mare a anumitor tipuri de polen de grâu, aflate la adâncime, să se precizeze distanța aproximativă la care se aflau ogoarele oamenilor neolitici din așezarea studiată.

În ultimii ani, a continuat, în timpul săpăturilor de la Radovanu, căutarea unor noi date referitoare la cultivarea plantelor. Drept urmare, s-au descoperit alte boabe de grâu carbonizate, apoi prin verificarea bulgărilor de lipitură arsă din pereții locuințelor, s-a găsit amprente, atât de boabe de grâu și de alte plante, cât și urmele unor spice întregi, bine păstrate. Toate aceste materiale au fost analizate și determinate tot de Marin Cârciuamaru.

Datele de care dispunem se referă numai la nivelurile 3 și 4 din stațiunea amintită. Atrage atenția un lot de semințe (descoperite în 1978, în locuința 4 din nivelul 3) alcătuit din 303 boabe de grâu de tipul *Triticum monococcum* L.; 5 boabe de *Triticum cf. dicoccum* Schrank și 4 boabe de *Triticum aestivum* cf. *ssp compactum*. În cursul săpăturilor din 1982, pe un bulgăre de lipitură arsă, din locuința nr. 3 din nivelul 3, s-a găsit imprimat un spic de grâu (de tip *Triticum aestivum*) și un altul de *Triticum cf monococcum* L., ca și urme de la alte boabe de același tip. De asemenea, pe alți bulgări de lipitură arsă din locuința 2 din nivelul 3 s-a observat o amprentă a unui bob de orz (*Hordeum vulgare vulgare*). Din același nivel 3 provin o serie de boabe de grâu de tip: *Triticum monococcum* L. *Triticum cf spelta*, *Triticum cf dicoccum* și de orz (*Hordeum vulgare nudum*). Din nivelul 4 semnalăm impresiuni (pe lipitură de lut arsă) de boabe de grâu (*Triticum cf monococcum* L. și *Triticum cf dicoccum* ³³).

Desigur că populația culturii Gumelnița s-a ocupat intens cu cultivarea plantelor — după toate probabilitățile prin folosirea plugului primitiv, tras de bovine. În toate așezările de tip tell se gă-

sesc resturile unor locuințe destul de mari, reprezentate prin grămezi mari de lipitură arsă, având urme de paie, de pleavă și de boabe de grâu.

Boabe de grâu s-au descoperit într-o locuință de la Hârșova, (jud. Constanța), datată de la începutul culturii ³⁴.

Purtătorii culturii Gumelnița cultivau și ei diferite specii de grâu și meiul. Astfel, prin săpăturile din tellul Gumelnița, de lângă orașul Oltenița (jud. Călărași) s-au descoperit într-o groapă, din nivelul Gumelnița A 2 a, numeroase boabe de grâu (*Triticum vulgare* L.) ³⁵ O parte din ele au fost trimise la Groningen, pentru analiză de Carbon 14: ele datează de la 3400±90 î.e.n. (GRN nr. 3028) ³⁶.

În așezarea de la Cunești (jud. Călărași) s-au dezvelit, la baza stratului de cultură Gumelnița, resturile a trei vase mari de provizii, având pe fund grămăjoare de boabe carbonizate ³⁷. De curând, o parte din ele au fost analizate de către Marin Cărciumaru, care a avut amabilitatea să mă informeze că toate boabele determinate aparțin exclusiv secarei ³⁸. Prin săpăturile noastre din aceeași așezare, în 1981, s-a găsit o grămăjoară de cărbuni, cenușă, în care se afla și un bob de grâu carbonizat. Complexul se afla în stratul corespunzător fazei Gumelnița A 2.

În cuprinsul stațiunii, cu un singur strat și nivel, de la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița, din faza Gumelnița B 1, de la Jilava (oraș București), printre rămășițele unor anexe s-au găsit fragmentele unor vase mari și grâne carbonizate, anume grâu și mei ³⁹.

În așezarea gumelnițeană târzie de la Teiu (jud. Argeș) s-a descoperit o cantitate foarte mare de grâu carbonizat (nedeterminat) ⁴⁰.

Cu prilejul săpăturilor din așezarea gumelnițeană de tip tell de la Morteni (jud. Dâmbovița) s-au găsit boabe de grâu carbonizate (nedeterminate) ⁴¹.

Pe teritoriul Olteniei, în așezarea de la Sălcuța (jud. Dolj) s-au descoperit boabe carbonizate de grâu ⁴² (de tipul *Triticum vulgare* L.) și boabe de secară.

Prin săpăturile dintr-un complex de tip Sălcuța, de pe Ostrovul Simian, s-au găsit boabe carbonizate de grâu (de tipul *Triticum vulgare* L.) ⁴³.

Până în prezent, astfel de descoperiri sunt rare în Transilvania, Banat și Crișana.

Prin săpăturile noastre de la Feldioara (jud. Brașov) s-au scos la iveală unele dovezi privind cultivarea plantelor de către membrii comunității de tip Giulești. În pasta ceramică se observă o mare cantitate de pleavă. De asemenea, în stratul corespunzător s-au găsit două boabe carbonizate de grâu și unul de mei.

Studierea depunerilor arheologice din „Peștera Românești“, satul Românești (jud. Timiș) a dus la precizarea stratigrafiei și la datarea fiecărui strat. Cel inferior corespunde locuirii purtătorilor culturii Românești-Tiszapolgar. În acest strat s-au aflat, în preajma unei vetre, grâne carbonizate, păstrate într-un vas. Merită menționat că în imediata vecinătate a fragmentelor aceluși vas, s-au descoperit mai multe porțiuni dintr-un coș carbonizat, lucrat din mănunchiuri de fire vegetale răsucite ⁴⁴.

Pentru ținuturile din vestul țării amintim că în săpăturile de la Vârșand (jud. Arad), dintr-o așezare de tip Tisa, s-au strâns semințe carbonizate (nedeterminate), rășnițe specifice și vase mari pentru păstrarea cerealelor ⁴⁵.

Revenind la ținuturile extracarpatiche, constatăm că descoperirile de acest fel din aria de răspândire a comunităților aspectului cultural Aldeni II sunt puține.

La Băneasa (jud. Brăila) s-a descoperit o groapă de bucate și un vas conținând boabe de grâu carbonizate ⁴⁶.

Specialiștii moldoveni, pe baza analizelor făcute mai ales asupra amprentelor păstrate pe bulgării de lipitură arsă, au adus unele precizări. Membrii comunității de tip Aldeni II de la Lopățica (Rep. Moldova) au cultivat: grâu (*Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta*), apoi orz (*Hordeum vulgare* L. și *Hordeum vulgare* var. *nudum*), ovăz (*Avena sativa* L.) și mei (*Panicum miliaceum* L.). În așezarea numită Vulcănești II s-au determinat boabe de grâu de tipul *Triticum monococcum* L. și *Triticum dicoccum* Schrank., precum și orz (*Hordeum vulgare* L. var. *nudum*) ⁴⁷.

Cercetările efectuate într-o serie de obiective din aria de răspândire a comunităților culturii Cucuteni, contribuie la îmbogățirea documentării cu privire la tema studiată aici.

În așezarea „Frumușica“ de la Bodești (jud. Neamț), cercetată în mare parte, s-au descoperit 14 aglomerări de grâu carbonizat, aflate de obicei, în vase mari, de provizii. O situație deosebită o reprezintă descoperirea, în jurul vetrelor 10 și 11, a unei mari cantități de grâu ars (formând un strat gros de 0,30 m), răspândit pe o suprafață de mai mulți metri pătrați. Materialele amintite provin numai din stratul corespunzător fazei Cucuteni A. Măsurătorile făcute asupra boabelor de grâu carbonizate de la „Frumușica“, au permis determinarea lor. Ele aparțin tipurilor: *Triticum compactum* Host. și *Triticum vulgare* L. ⁴⁸.

Cercetarea integrală a stațiunii, tot din faza Cucuteni A, de pe „Holmul“ de la Hăbășești (jud. Iași), a dus și la descoperirea unor dovezi referitoare la cultivarea grâului și a măzăricei. Determină-

rile făcute au permis precizarea că membrii comunității cultivau grâu de tip: *Triticum vulgare* L., *Triticum compactum* Host., și *Triticum compactum globiforme* ⁴⁹.

De asemenea, la Izvoare (jud. Neamț), în cursul săpăturilor, în cadrul nivelului Cucuteni A, în diverse locuri, s-au găsit multe boabe de grâu și de mei carbonizate ⁵⁰.

Mai semnalăm și descoperirea la Bonțești (jud. Vrancea), într-o așezare din aceeași fază, a unor boabe de grâu carbonizate, ca și a unor semințe de plantă „cu bobul rotund și destul de mare” ⁵¹.

Săpăturile din așezarea din faza Cucuteni A de pe „Cetățuia”, de la Mărgineni (jud. Neamț), au dus și la găsirea, în apropierea vetrei locuinței 7, a unor vase cu decor tricrom, conținând o mare cantitate de cenușă și grâu carbonizat ⁵².

Destul de mult grâu carbonizat s-a scos la iveală și din cuprinsul stațiunii din faza Cucuteni A de la Leca-Ungureni ⁵³ (jud. Bacău).

Pe platforma unei locuințe din faza Cucuteni A-B de la Carasa-Miclăușeni (jud. Botoșani) s-au găsit câteva boabe de secară, carbonizate ⁵⁴.

Ținând seama de descoperirile din așezarea de la Valea Lupului (jud. Iași) se poate spune că și în faza Cucuteni B erau cultivate, în părțile centrale ale Moldovei, cele două specii de grâu (*Triticum vulgare* L. și *Triticum compactum* Host.) ⁵⁵.

În ținuturile vecine din Rep. Moldova, în cursul fazelor tripoliene mijlocii (corespunzătoare fazelor Cucuteni A, A-B și B) se cultiva: grâul (speciile *Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta* L. în așezările de la: Ruseștii Noi, stratul I, niv. A, la Te-pordeni și la Racoveț; la Bolboci numai *Triticum dicoccum* Schrank., iar la Solonceni și Polivanov Iar: *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum* Schrank. și *Triticum spelta* L.; la Polivanov Iar, la Racoveț, Podul Dobrii și Ruseștii Noi (strat I, niv. A) este documentată specia *Triticum compactum* Host.; orzul (*Hordeum vulgare* L. la Racoveț și la Polivanov Iar și *Hordeum vulgare* L. var. *nudum* la Iablona, Podul Dobrii, Racoveț și Ruseștii Noi strat I; meiul (*Panicum miliaceum* L. la Bolboci și la Polivanov Iar) ⁵⁶.

În timpul neoliticului târziu s-a folosit, în continuare, în principal, aratrul cu tracțiune animală. În aria culturii Gumelnița s-a găsit un brăzdar de corn de cerb la Căscioarele ⁵⁷ (jud. Călărași), dar există piese similare și în alte așezări de tip Gumelnița.

Purtătorii culturii Cucuteni au folosit pe scară largă aratrul. Până în prezent, sunt semnalate, în diferite publicații, cinci brăzdare de corn de cerb, descoperite la: Valea Lupului (jud. Iași), Iași, Splaiul Bahluiului; Dolhasca (jud. Suceava) și Trusești ⁵⁸ (jud. Bo-

toșani). Este interesant de subliniat faptul că V. Neamțu a identificat printre ele un aratru cu plaz⁵⁹. În același timp, se foloseau aratre fără plaz. Brăzdarele de la astfel de aratre aveau până la 0,50 m înălțime, erau perforate lateral și partea lor inferioară era ascuțită, printr-o tăietură oblică. Urmele de lustruire, din cauza frecării cu pământul, se observă, pe ele, pe o înălțime de 8—10 cm⁶⁰, dovadă că până la acea adâncime se ara atunci pământul.

Boabe de secară (*Secale cereale*) s-au descoperit în așezarea de tip Sălcuța de la Vădastra⁶¹ și de la Sălcuța⁶². Alte boabe de același tip s-au scos la lumină din cuprinsul așezării din faza Cucuteni A-B de la Cărasa Miclăușeni⁶³ (jud. Botoșani).

Cu prilejul săpăturilor, din unele așezări, au mai fost descoperite semințe de cânepă (*Canabis sativa* L.). Astfel de boabe s-au găsit în aria culturii Gumelnița (de ex. la Teiu)⁶⁴, ca și în așezarea „Frumușica” din faza Cucuteni A de la Bodești⁶⁵ (jud. Neamț).

Din diverse așezări au fost scoase la iveală semințe de leguminoase carbonizate, de ex. la Văleni⁶⁶ (jud. Neamț) din cuprinsul unui strat cu materiale de tip Cucuteni. În arealul tripolian învecinat, din Rep. Moldova, datând din faza târzie, sunt semnalate semințe sau boabe de : mazăre (*Pisum* sp.) bob (*Vicia faba* L.), mazărice (*Vicia* sp.) și de linte (*Lens* sp.)⁶⁷.

În directă legătură cu cultivarea plantelor, se cuvin amintite obiceiurile, care oglindesc unele manifestări de caracter magico-religios ale oamenilor din epoca neolitică. Credințele legate de cultivarea plantelor, adică, cultul fertilității solului, erau atât de puternice, încât se ajungea uneori, pentru punerea lor în aplicare, se pare, chiar la sacrificii umane (ca de ex. la Traian, jud. Neamț) faza Cucuteni A-B)⁶⁸. În alte așezări, în același scop, se făceau gropi rituale și pe fundul lor se așezau vase de lut⁶⁹. Aceleași credințe, în general, legate de fertilitate, inclusiv de fertilitatea solului le oglindesc și numeroasele figurine de lut ars, atestate în majoritatea culturilor neolitice de pe teritoriul României. Unele din ele au fost chiar modelate anume din lut amestecat cu numeroase boabe de grâu⁷⁰.

Sfârșitul neoliticului, pe o mare parte din teritoriul României, este marcat de distrugerea prin foc a multor așezări, mai ales a celor cucuteniene, din Moldova, și a celor gumelnițene, din Muntenia și Dobrogea. Înfloritoarea viață neolitică a încetat cu timpul, locul acelor comunități fiind preluat treptat de colectivitățile culturilor din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, care au dislocat o parte din vechea populație locală, parte au asimilat-o și, desigur, au păstrat de la ea unele din vechile ocupații, pe lângă altele specifice lor⁷¹. Cultivarea plantelor a trecut

treptat pe plan secundar (pentru o anumită perioadă), iar pe primul loc s-a plasat creșterea animalelor domestice, dar ambele ocupații au rămas în strânsă corelație.

•

Expunerea noastră a fost cât se poate de amănunțită pentru a se scoate în evidență faptul că ocupația cultivării plantelor a jucat un rol de seamă în cursul epocii neolitice pe teritoriul României.

Datele prezentate credem că justifică împărțirea (în privința cultivării plantelor) a epocii neolitice în cele două perioade amintite :

— Prima, la începutul neoliticului, respectiv în neoliticul timpuriu, până la a doua etapă a fazei Giulești Boian (care se plasează aproximativ în ultimul sfert al mileniului al IV-lea î.Hr.), este caracterizată prin cultivarea primitivă a plantelor cu săpăliga și corespunde cu modul de trai semi-stabil.

— A doua perioadă, când, datorită folosirii și răspândirii tot mai intense a cultivării plantelor cu un plug primitiv, tras de boi, s-a făcut trecerea treptată la viața sedentară, propriu-zisă (mai întâi în sudul țării), iar drept urmare s-au produs profunde schimbări în privința tipurilor de așezare, de locuințe și de organizare social-economică.

Intensificarea preocupărilor, din partea arheologilor, referitoare la problemele cultivării plantelor, în cursul epocii neolitice din România, a dus la îmbogățirea documentării. Datele pentru unele zone sunt mai bogate, pentru altele sunt mai puține.

Prin cercetările de până acum s-au strâns din numeroase complexe boabe de grâu (uneori în cantitate considerabilă) și de alte plante cultivate. Determinarea boabelor și răspândirea pe teritoriul României a făcut posibilă interpretarea lor istorică. Din cauza datelor prea puține, o astfel de încercare încă nu s-a făcut. În prezent, dispunem de un număr considerabil de date despre boabele determinate și este posibilă o analiză a lor din punct de vedere cronologic, cultural și topografic.

Determinările făcute asupra resturilor sau urmelor de boabe carbonizate din aria Starčevo-Criș din Oltenia, deși sunt încă modeste, dovedesc că în acea regiune, încă din neoliticul timpuriu, era cultivat grâul de tip *Triticum monococcum* L. În aceeași zonă se cultiva și orzul (*Hordeum* sp.)⁷².

Descoperirile din sud-estul Transilvaniei și din Moldova, corelate între ele, ne duc la concluzia că, în timpul culturii Starčevo-Criș, pe o parte din teritoriul Transilvaniei și în Moldova era cultivat,

ca și în Oltenia, grâul de tip *Triticum monococcum* L., dar nu singur, ci în amestec cu alte specii⁷³. Menționăm că în așezarea Starčevo-Criș de la Hărman, grâul de tip amintit era amestecat cu *Triticum dicoccum* Schrank și cu *Triticum spelta* L.⁷⁴. În așezarea Starčevo-Criș, de la Glăvăneștii Vechi este documentat numai grâul de tip *Triticum monococcum* L., dar considerăm că faptul este în-tâmplător, căci dispunem de date parțiale, analizele nefiind terminate. Tot acolo s-au descoperit boabe de mei (*Panicum miliaceum* L.) și de *Aegilops*, probabil *Speldoides*⁷⁵. Materialele semnalate sunt deosebit de utile pentru alte concluzii.

Studiind plantele cultivate din neoliticul Rep. Moldova, cercetătoarea Z. V. Ianușevici a constatat că în timpul culturii Bugo-nistriene, în acea zonă, se cultiva grâul de tip *Triticum monococcum* L. în amestec cu *Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta* L. (în așezările : Soroca III, Ruptura și Soroca V)⁷⁶. Cercetătoarea amintită, după o analiză amănunțită a descoperirilor similare din Asia Mică și din R. Bulgaria, este de părere că tipurile de grâu menționate au ajuns în aria culturii Bugo-nistriene dinspre sudul Peninsulei Balcanice⁷⁷. Datele de care dispunem permit să aducem unele precizări la concluziile de mai sus. Existența celor trei tipuri de grâu (după determinările făcute tot de Z. V. Ianușevici) în cadrul stațiunilor Starčevo-Criș, ne face să considerăm că practicarea cultivării grâului, inclusiv tipurile de grâu folosite, au fost transmise purtătorilor culturii Bugo-nistriene prin intermediul comunităților culturii Starčevo-Criș — nu direct dinspre Peninsula Balcanică — ci pe o cale ocolită, prin Transilvania — Moldova. În sprijinul concluziei noastre semnalăm și faptul că, de exemplu, în așezarea de tip Bugo-nistran de la Ruptura (Rep. Moldova) sunt documentate, în domeniul ceramicii, destul de multe elemente de caracter Starčevo-Criș⁷⁸.

În perioada următoare, în nordul Moldovei, a fost cultivat în continuare sau poate a fost adus din Europa Centrală, de către comunitățile culturii ceramicii liniare, grâul de tip *Triticum monococcum* L.⁷⁹. Determinarea resturilor de grâne din aria culturii amintite din Rep. Moldova aduce completări, în sensul că acolo încă nu este documentat *Triticum monococcum* L. În schimb, erau cultivate celelalte două tipuri de grâu : *Triticum dicoccum* Schrank. și *Triticum spelta* L., poate preluate de la predecesori. La cele menționate se adaugă orzul (*Avena sativa* L.) și meiul (*Panicum miliaceum* L.⁸⁰).

Cel mai bogat lot, din punct de vedere tipologic, este cel de la Liubcova (jud. Caraș-Severin) din faza Vinča B 2. Determinările făcute duc la concluzia că în aria culturii respective, în sud-vestul României se cultivau nu mai puțin de patru tipuri de grâu : *Triti-*

cum monococcum L., *Triticum dicocoides* ?, *Triticum aestivum* și *Triticum durum*⁸¹. Acesta din urmă apare în acea zonă pentru prima dată, dar și pentru ultima dată, în neoliticul nostru. Numărul apreciabil al tipurilor de grâu, din acea așezare, s-ar putea explica prin relații mai strânse între comunitățile Vinča (originare din ținuturile mai sudice) și cele din ținuturile noastre.

În funcție de datele prezentate mai sus, se poate formula o concluzie importantă din punct de vedere istoric, anume aceea că în sudul, ca și în estul României, pentru perioada veche (corespunzătoare neoliticului timpuriu și mijlociu) este documentat, aproape exclusiv, grâul de tip *Triticum monococcum* L. în cuprinsul arealelor de răspândire ale culturilor : Vădastra (faza Vădastra II), Boian și Precucuteni (faza Precucuteni III). La acestea s-a adăugat, subliniem în chip special, în faza Giulești a culturii Boian, probabil *Triticum vulgare* L.,⁸² iar în cursul fazei de tranziție la cultura Gumelnița grâul de tip *Triticum monococcum* L a fost asociat cu *Triticum dicocum* Schrank.⁸³

Determinările făcute asupra grânelor carbonizate din Rep. Moldova, dovedesc că acolo, la începutul culturii Tripolie (faza Tripolie A = Precucuteni III) erau cultivate patru tipuri de grâu : *Triticum monococcum* L., *Triticum dicocum* Schrank., *Triticum spelta* L. și *Triticum compactum* Host⁸⁴. În perioada analizată, pe lângă grâu, în aria Vădastra II se cultiva orzul (*Hordeum* sp.) și meiul (*Panicum miliaceum* L.),⁸⁵ iar în arealul culturii Boian : meiul (*Panicum miliaceum* L.), Hrișca (*Fagopyrum* sp.) și bobul (*Vicia faba* L.)⁸⁶.

Se cuvine să subliniem concluzia la care am ajuns că în cursul neoliticului târziu (în mare, acesta corespunde cu cea de a doua perioadă în privința cultivării plantelor, definită mai sus), în ținuturile extracarpătice s-a produs o schimbare a tipurilor de grâu cultivat ; cel puțin, așa rezultă din datele de care dispunem până în prezent. Astfel, în Muntenia, grâul de tip *Triticum vulgare* L. — semnalat, cu probabilitate, încă de la sfârșitul fazei Giulești a culturii Boian — se găsește izolat în aria culturii Gumelnița (faza Sultana — Gumelnița A 2), iar în Moldova, în așezările de tip Cucuteni, a fost folosit numai grâu de tip *Triticum vulgare* L., asociat cu cel de tip *Triticum compactum* Host. Coincidența, pentru determinările făcute pentru boabele de grâu din fazele Cucuteni A și Cucuteni B, este prea mare ca faptul să nu aibă o semnificație istorică. Este evidentă o preferință a acelor comunități cucuteniene din Moldova pentru cele două tipuri de grâu.

Semnalăm totuși că în regiunile vecine de la est de Prut, în așezările Tripolie, s-a mai folosit, rar, grâul de tip *Triticum mono-*

coccum L., dar predomină grâul de tip *Triticum dicoccum* Schrank. Tot acolo, în mai multe aşezări, s-a găsit grâu de tip *Triticum spelta* L., ca şi grâu de tip *Triticum compactum* Host.⁸⁷

Pentru arealul culturii Gumelniţa de la noi, este menţionată şi cultivarea meiului (*Panicum miliaceum* L.)⁸⁸.

Cu peste un sfert de veac în urmă, Traian Săvulescu considera că descoperirea la un loc, aşa cum se întâmplă în aşezările neolitice, a diferitelor specii de grâu, reflectă obiceiul oamenilor din vechime de a le cultiva amestecate, pentru a-şi asigura, cel puţin în parte, recolta necesară membrilor comunităţii⁸⁹.

În stadiul actual al cercetărilor, acestea sunt datele pe care am fost în măsură să le strângem şi să le interpretăm din punct de vedere istoric, cu privire la cultivarea plantelor în cursul epocii neolitice de pe teritoriul României.

NOTE

1 Marin Cârciumar, *Analyse pollinique des coprolithes livrés par quelques stations archéologiques des deux bords du Danube dans la zone des „Portes de Fer“*, în *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 58—60.

2 Marin Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Oltenié*, în *Dacia*, XXI, 1977, p. 13-53; N Vlassa, *Eine frühneolithischen Kultur mit bemalter Keramik der Vor Starčevo-Körös zeit in Cluj-Gura Baciului, Siebenbürgen*, în *PZ*, 47, 1972, p. 174-197

3 Informaţie de la Doina Galbenu, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

4 Informaţie de la prof. D. Berciu, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

5 Săpături A. D. Alexandrescu; determinările menţionate la V. Marchevici, *Bugo-dnestrovkaia kultură na teritorii Moldavii*, Chişinău, 1974, p. 155.

6 Eugen Comşa, *La civilisation Criş sur le territoire de la R. P. Roumain*, în *AAC*, I, 2, 1959, Krakov, p. 176; Determinări recente făcute de Marin Cârciumar, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

7 Z. V. Ianuşevici, *Kulturnâie rasteñia iugo-zapada SSSR po paleobotaniceskim issledovaniiam*, Chişinău, 1976, p. 199.

8 Ion Nestor, *Cultura ceramicii liniare în Moldova (Pe baza săpăturilor arheologice de la Glăvăneştii Vechi, Iaşi)*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 20.

9 Z. V. Ianuşevici, *op. cit.*, p. 199.

10 D. Berciu şi colab., *Şantierul arheologic Verbicioara-Dolj*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 233.

11 Săpături Eugen Comşa; determinări făcute de M. Cârciumar.

12 Basile Gheție et Cornelius N. Mateesco, *L'élevage et l'utilisation des animaux pendant le néolithique moyen à Vădastra (Roumanie)*, în *Zephyrus*, XXVIII—XXIX, 1978, p. 141.

13 Eugen Comșa, *Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian*, în *SCIV*, VI, 1955, 1-2, p. 25.

14 Idem, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 424.

15 D. Berciu, *Cultura Hamangia Noi contribuții*, București, 1966, p. 85.

16 Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 142.

17 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, p. 199.

18 Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 285-304.

19 M. Petrescu-Dîmbovița, *Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Truşeşti (Moldau)*, în *PZ* XLI, 1963, p. 172-186).

20 De ex., Căscioarele (cf. Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 215-234).

21 Vladimir Dumitrescu și colab., *Raport asupra activității șantierului arheologic Rast-Dolj*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 270 și p. 269, fig. 1/1-3.

22 Vladimir Dumitrescu și Tancred Bănățeanu, *A propos d'un charrue primitive, en bois de cerf, découvert dans la station de Căscioarele*, în *Dacia*, IX, 1965, p. 59-68.

23 Basile Gheție et Cornelius N. Mateesco, *Observations sur les radium des bovins utilisés à la traction dans la phase Vădastra II (Néolithique moyen)*, în *The VIII th International Congress*, III, Tokyo, 1970, p. 152-155.

24 Idem, *op. cit.*, 1978, p. 139.

25 *Voznikovenie i razvitie zemledelia*. Moscova, 1967, p. 93.

26 N. Vlăsa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tărtăria Settlement's stratigraphy*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 490.

27 *Ibidem*, p. 490, fig. 8/1.

28 *Ibidem*, p. 490.

29 *Ibidem*, p. 490, fig. 8/1.

30 Eugen Comșa, *Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giulești a culturii Boian*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1-4, p. 32.

31 Săpături Eugen Comșa, 1960—1988.

32 Mulțumim și pe această cale Enei Hajnalova pentru determinările făcute.

33 Mulțumim, și pe această cale, lui Marin Cărciumaru pentru determinările făcute.

- 34 Doina Galbenu, *op. cit.*, 1962, p. 303.
- 35 Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 97.
- 36 *Ibidem*, p. 96.
- 37 Niță Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în SCIV. VI, 1955, 1-2, p. 311.
- 38 Mulțumim lui Marin Cărciumaru și pe această cale, pentru informațiile date.
- 39 Dinu V. Rosetti, *Câteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor. Asupra tehnicei, tipologiei și cronologiei lor*, în Urbanismul, IX, București, 1932, extras p. 18.
- 40 Ion Nănia, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în Studii și articole de istorie, 1967, p. 7-23.
- 41 Informații de la L. Muscă, de la Muzeul din Târgoviște, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 42 D. Beroiu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*. București, 1961, p. 344. Amintește în plus un bob de orz (în niv. Sălcuța III), și probabil meul.
- 43 Informații primite de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 44 Marius Moga, *Cercetările arheologice în două localități din Banat*, în Studii, II, 1949, 1, p. 97.
- 45 Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în Materiale, II, 1956, p. 102.
- 46 Ion T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni în lumina săpăturilor de la Lișcoteanca, Băneasa și Suceveni*, în Mem. Ant., II, 1970, p. 29 și p. 35.
- 47 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 32.
- 48 C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946, p. 37-39.
- 49 Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești, Monografie arheologică*, București, 1954, p. 506.
- 50 Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957, p. 263.
- 51 Vladimir Dumitrescu și colab., *op. cit.*, p. 506
- 52 Dan Monah, *Datarea prin C 14 a etapei Cucuteni A2*, în SCIVA, 29, 1978, 1, p. 38.
- 53 Dan Monah și Șt. Cucos, *Date asupra agriculturii cucuteniene din Moldova*, în Cercetări agronomice în Moldova, 1, Iași, 1980, p. 134.
- 54 D. Tudor și colab., *Șantierul Corlăteni*, în: SCIV, IV, 1953, 1—2, p. 422.

- 55 Dinu Marin, *Cercetările arheologice de la Valea Lupului*, în SCIV, I, 1955, 3—4, p. 703.
- 56 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 33.
- 57 Vladimir Dumitrescu și Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 59—68.
- 58 Dan Monah și Șt. Cucuș, *op. cit.*, p. 135.
- 59 *Ibidem*, p. 135.
- 60 *Ibidem*, p. 135.
- 61 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra (1960—1966)*, în Materiale, IX, 1970, p. 71
- 62 Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 63 D. Tudor și colab., *op. cit.*, p. 422.
- 64 Ion Nania, *op. cit.*, p. 20
- 65 C. Matasă, *op. cit.*, 1946, p. 39.
- 66 Hortensia Dumitrescu, *Săpături arheologice la Văleni (jud. Neamț)*, în SCIV, I, 1950, 2, p. 27.
- 67 Z. V. Ianușevici și V. I. Marchevici, *Espèces de plantes cultivées des stations primitives au sud-ouest de l'URSS*, Moscova, 1971, p. 3.
- 68 Hortensia Dumitrescu, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni — Tripolje*, în Dacia, I, 1957, p. 97—116.
- 69 De exemplu, în așezarea de la Traian (Săpături Hortensia Dumitrescu).
- 70 De exemplu o figurină de tip Gumelnița, descoperită la Zâmbreasca.
- 71 De fapt procesul a fost mai complex, căci desigur o parte din noii veniți, în anumite zone au fost asimilați de localnici.
- 72 Informație de la Doina Galbenu, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 73 Pentru Oltenia, informație primită de la Prof. D. Berciu ; pentru Transilvania determinări făcute de Z. V. Ianușevici ; pentru Moldova, determinări făcute de Marin Cârciumar, cărora le mulțumesc și pe această cale.
- 74 V. I. Marchevici, *op. cit.*, 1974, p. 135.
- 75 Determinări făcute de Marin Cârciumar, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 76 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 32.
- 77 *Ibidem*, p. 38, 60, 74—75.
- 78 V. I. Marchevici, *Pamiatniki epoh neolita i eneolita*, Chișinău, 1973, p. 24.
- 79 Ion Nestor, *op. cit.*, 1951, p. 20.
80. Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 199.

81 Săpături Eugen Comşa ; determinări făcute de Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.

82 Eugen Comşa, *op. cit.*, 1957, p. 32.

83 Săpături Eugen Comşa ; determinări făcute de ing. Eva Hajnalova. Amintim că *Triticum vulgare* L. s-a găsit și în așezări din faza de tranziție la cultura Gumelnița, în NE Bulgariei (cf. R. Popov, *Kodja Dermenskata moghila pri gr. Sumen*, în *Izvestiia-Société*, VI, 1916—1918, 1919, p. 148)

84 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 199.

85 Basile Gheție și Cornelius N. Mateesco, *op. cit.*, 1978, p. 141.

86 Eugen Comşa, *op. cit.*, 1955, p. 25 ; *idem*, *op. cit.*, în SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 424.

87 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 199.

88 Informație de la L. Muscă, căreia îi mulțumim și pe această cale.

89 C. Matașă, *op. cit.*, 1946, p. 40.

3. SECERILE ȘI MODUL DE STRĂNGERE A RECOLTELOR

După ce am prezentat speciile de plante cultivate de membrii diferitelor comunități neolitice de pe întinsul țării, în aceste pasaje vom prezenta și interpreta, din punct de vedere istoric, datele de care dispunem până în prezent referitoare la două probleme, relativ restrânse, dar care merită totuși atenția cuvenită :

I. Caracteristicile și funcționalitatea secerilor utilizate de către membrii comunităților neolitice din țara noastră.

II. Metodele de strângere a recoltei din acea epocă îndepărtată.

Pentru ambele probleme documentarea actuală este foarte inegală din punct de vedere cantitativ și calitativ. În unele zone s-a acordat o atenție mai mare problemelor cultivării plantelor și de aceea dispunem de date mai numeroase, din altele, mai restrânse ca întindere, avem, până în prezent, mult mai puține informații ¹.

I. Secera — una din cele mai vechi unelte agricole — este reprezentată în așezările neolitice de pe teritoriul României în două moduri :

a) Până în prezent, pe întinsul țării noastre, a fost descoperită o singură seceră, în cuprinsul așezării de tip Starčevo-Criș de lângă satul Copăcelu ² (fost Valea Răii, jud. Vâlcea), din marginea orașului Râmnicu Vâlcea. Unealta se afla în interiorul și la partea inferioară a unui vas mare de provizii, găsit în situ, în colțul unei locuințe bordei ³. Poziția stratigrafică, respectiv datarea, este sigură, deoarece secera avea dedesubt și era acoperită cu cioburile vasului amintit. Secera amintită face parte din categoria uneltelor compuse. Cea la care ne referim era alcătuită dintr-o porțiune (de circa 20 cm lungime) de corn de vită (mai potrivit ca structură și formă decât cornul de cerb, pentru scopul urmărit) având scobit un jgheab, de-a lungul părții concave (fig. 5). Din păcate extremitățile instrumentului nu s-au păstrat, fiindcă s-au măcinat, în sol, în cursul mileniilor trecute, dar ele pot fi reconstituite în funcție de caracteristicile celor două seceri, de același tip, descoperite de arheologii

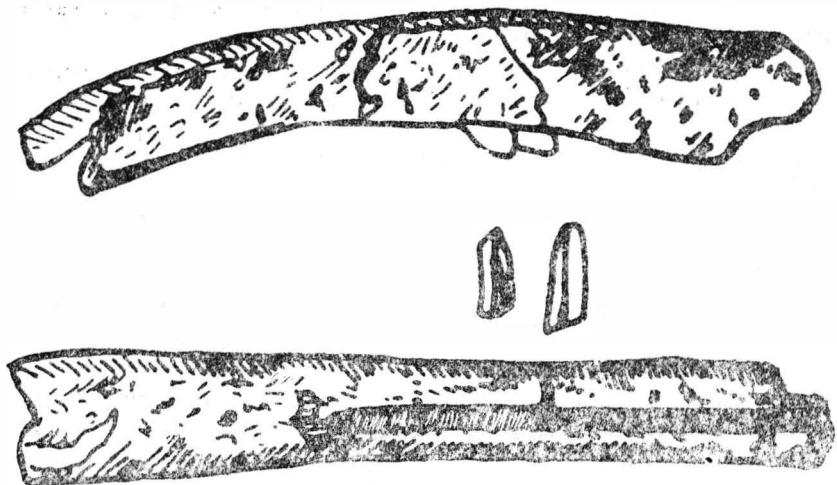

Fig. 5. Seceră neolitică : cultura Starčevo-Criș, așezarea Copăcelu (după D. Berciu ; Zorilc..., 1966, p. 64, pl. 1/1 ab).

bulgari. Astfel, se poate considera că și seceră fragmentară de la Copăcelu a fost mai lungă, având la un capăt o porțiune îngroșată (păstrată în mare parte, fără jgheab) servind drept mâner, iar extremitatea opusă era subțire și poate, ca și o piesă descoperită la Karanovo, prevăzută cu creștături circulare. În jgheabul secerii de la Copăcelu s-au păstrat, pe loc, câteva piese de silex. Este evident că în lungul jgheabului erau înfipte și fixate, forțat sau prin intermediul unei substanțe de tipul rășinei, o serie de segmente de lame, relativ înguste, de silex. Se cuvine făcută precizarea că fiecare segment era aranjat așa fel ca unul din colțurile sale, cu margine ascuțită, să fie în afară. În modul acesta, în lungul jgheabului, se forma un șir de „dintșiori“ de formă triunghiulară, ascuțiți, care serveau drept tăiș secerii. Din cauza folosirii îndelungate, la tăierea paielor, și prin frecare continuă cu tulpinile (bogate în siliciu) plantelor, suprafața acelor „dintșiori“ devenea foarte lucioasă și pe ea, privită la microscop, se observă numeroase zgârieturi fine, specifice.

Ținând seama de lungimea relativ redusă a porțiunii active a secerii descrise, rezultă că „productivitatea“ ei era destul de redusă.

Din datele de care dispunem, în țara noastră și în ținuturile învecinate s-au găsit numai trei seceri întregi sau fragmentare :

1. La Copăcelu ⁴, piesa descrisă, din aria de răspândire a culturii Starčevo-Criș ;

2. La Karanovo ⁵ (R. Bulgaria), două piese întregi, din așezarea aparținând culturii Karanovo I.

Analiza tipologică a celor trei piese, deși numărul lor este încă foarte mic, duce la constatarea că ele fac parte din două serii de seceri, respectiv două variante ale aceluiași tip, contemporane între ele sau apropiate în timp, similare ca formă datorită materialului folosit.

— Varianta A : O piesă de la Karanovo, de formă simplă, arcuită, cu linia mânerului în prelungirea celei a tăișului.

— Varianta B : Piesa de la Copăcelu și cea de a doua seceră de la Karanovo. Ambele au partea activă arcuită, iar linia mânerului se abate spre partea convexă, secerile dobândind forma sem-nului de întrebare.

Menționăm că la ambele variante de seceri, „dintișorii“ au forma de triunghiuri isoscele prelungi, cu latura lungă, activă, spre mâner.

Existența aceluiași tip de seceră în culturile sud-est europene, neolitice-tîmpurii : Starčevo-Criș, Karanovo I și foarte probabil în aria culturii Bugo-nistriene, ne face să presupunem că tipul de seceră descris a avut o origine comună (foarte probabil sudică). Din acele ținuturi, treptat, el a fost răspândit spre nord, către regiunile noastre, de regulă, odată cu deplasarea comunităților, în curs de „roire“, sau ca element de influență culturală.

b) Din timpul neoliticului mijlociu și târziu, în așezările săpate nu s-a găsit, până în prezent, vreo seceră, cât de fragmentară. În schimb, aproape în fiecare așezare, aparținând diferitelor culturi, din perioadele amintite, s-au descoperit multe segmente de lame de silex, de câțiva centimetri lungime, având fiecare, lângă un colț, câte o porțiune de formă triunghiulară, șlefuită intens, din cauza folosirii îndelungate. Considerăm că acele segmente de lame au făcut parte din același tip de seceri ca și aceea de la Copăcelu.

Cercetările amănunțite efectuate de către V. I. Marchevici, în strânsă colaborare cu alți specialiști, în multe așezări de tip Bugo-nistran din Rep. Moldova, i-au permis să ajungă la concluzia că în cuprinsul acelor stațiuni, din faze mai târzii ale culturii amintite, sunt documentate, în mod cert, segmente de lame de silex, având pe ele urme evidente (verificate cu grijă la microscop) că au fost întrebuințate ca „dintișori“ în seceri de tip Karanovo ⁶.

Ținând seama de cele arătate, ne socotim îndreptățiți să formulăm o altă concluzie de ordin istoric — dacă avem în vedere și faptul că seceră de același tip s-a găsit în nord-estul Olteniei, iar piese componente din astfel de seceri în Republica Moldova, deci în două zone aproximativ extreme, mărginind o vastă regiune

locuită de comunitățile culturii Criș — anume că, foarte probabil, pe întreaga arie de răspândire a comunităților Starčevo-Criș, de pe teritoriul României, au fost întrebuințate seceri de tip Copăcelu—Karanovo, care, cu prilejul răspândirii comunităților Starčevo-Criș la est de munții Carpați, au fost transmise mai departe și preluate de comunitățile Bugo-nistriene de dincolo de Prut. Ca argument în sprijinul părerii de mai sus amintim — un fapt care nu poate fi întâmplător — că purtătorii culturii Starčevo-Criș, ca și cei ai culturii Bugo-nistriene, dintre Prut și Nistru, au cultivat aceleași tipuri de grâu și anume: *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum* Schrank și *Triticum spelta* L.⁷

Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor, se poate admite că în perioada neoliticului timpuriu, pe teritoriul României au fost întrebuințate seceri de tip Copăcelu—Karanovo. Înclinăm să credem că și în perioadele neoliticului mijlociu și târziu au fost întrebuințate seceri de același tip.

În privința lor se ridică o problemă de ordin funcțional. Ele erau folosite numai la seceratul grânelor sau și în alte scopuri?

Se consideră, în general, că, în tot cursul epocii neolitice, secerile au fost utilizate la strânsul recoltei de grâne. Un indiciu evident, în această privință, pentru perioada neoliticului timpuriu, l-ar constitui descoperirea de la Copăcelu, deoarece, în același vas de provizii, în care s-a găsit seceră, se afla o cantitate redusă de boabe de grâu.⁸

Pe temeiul unor studii aprofundate și în colaborare cu cercetători din domeniul agriculturii, V. I. Marchevici a ajuns să facă unele precizări importante pentru perioada dată. Astfel, boabele de grâu strânse din diferite așezări Bugo-nistriene, de pe teritoriul Rcp. Moldova, ca și urmele de boabe, de spice, de pleavă sau de paie păstrate pe cioburi sau pe bulgării de lipitură arsă, analizate de specialiști, s-au dovedit a aparține tipurilor de grâu: *Triticum monococcum* L., *Triticum dicoccum*, Schrank, și *Triticum spelta* L.⁹ Aceleași specii de grâu sunt documentate după cum am arătat mai sus — și în aria de răspândire a comunităților Starčevo-Criș. Studiul caracteristicilor celor trei specii de grâu, a permis lui V. I. Marchevici să arate că ele prezintă unele particularități de care trebuie să țină seama și arheologii, anume la coacere boabele de grâu din spice se împrăștie foarte ușor. În consecință, grâul aparținând celor trei specii amintite, nu poate fi recoltat cu seceri de tipul celor descrise, deoarece s-ar împrăștia imediat.¹⁰

În perioadele următoare ale neoliticului, treptat, oamenii de pe meleagurile țării noastre au început să cultive și să prefere alte

tipuri de grâu, cu spicul mai rezistent și atunci a fost posibilă folosirea secerilor și la recoltatul grâului.

Majoritatea cercetătorilor admit că secerile de tipul descris au fost întrebuițate, în tot cursul epocii neolitice, și în alte scopuri gospodărești, în principal, la tăiatul trestiei, folosită în multe regiuni la realizarea acoperișului locuințelor, apoi la tăierea și altor plante, inclusiv a nutrețului pentru vite.

II. În privința metodelor de strângere a recoltei de grâne datele de care dispunem nu sunt prea numeroase.

În funcție de unele indicii arheologice și pe baza analogiilor etnografice, apropiate de zilele noastre, V. I. Marchevisci, susține că în perioada neoliticului timpuriu, purtătorii culturii Bugo-nistriene, datorită caracteristicilor menționate ale celor trei specii de grâu, cultivate în acea vreme, nu puteau seceră grâul, ci erau nevoiți să adune spicele de grâu separat, prin frângerea lor în coșuri sau în alte recipiente.¹¹ Paiele urmând a fi tăiate ulterior cu secerile. O indicație utilă în această privință o constituie rezultatele analizei pastei din care erau modelate vasele din acea zonă. S-a făcut constatarea că în spărtura cioburilor, dintr-o anumite categorie de vase, sunt urme care dovedesc că, în unele cazuri, lutul fusese amestecat cu resturi de spice, iar în pasta altora se observă urme de paie.¹² Dacă o astfel de metodă se punea în practică la pregătirea pastei ceramice, în aria culturii Bugo-nistriene, căreia purtătorii culturii Starčevo-Criș i-au transmis tipurile de grâu cultivat, precum și unele tipuri de unelte, este de presupus că și oamenii culturii Starčevo-Criș, din estul țării noastre, practicau aceeași metodă de strângere a recoltei, fiind vorba de aceleași tipuri de grâu.

Menționăm că, în tot cursul perioadei neoliticului timpuriu, în parte și în timpul neoliticului mijlociu și anume în ariile de răspândire ale culturilor: Starčevo-Criș, a ceramicii liniare, Ciumești, Dudești și Boian (numai în fazele Bolintineanu și Giulești), pe teritoriul României, ceramica a fost modelată din pastă amestecată, în principal, cu pleavă în care adesea au nimerit și diferite boabe de grâu sau de mei, ale căror amprente au rămas întipărite în pereții vaselor arse. Prezența plevei, în cantitate apreciabilă, credem că se poate explica printr-un obicei al oamenilor neolitici de a treiera spicele de grâu și de a păstra pleava rezultată. Nu este exclus ca vasele de lut, cu amestec de pleavă în pastă, să fi fost lucrate, de fiecare dată, într-o anumită perioadă a anului, curând după recoltarea și treieratul grâului, cât timp pleava mai era utilizabilă în scopul menționat. În regiunile din sudul țării noastre s-a renunțat la metoda de a modela vasele din lut amestecat cu

pleavă, în perioada corespunzătoare sfârșitului fazei Giulești a culturii Boian, iar în alte ținuturi ceva mai târziu.

Despre metodele folosite la recoltarea cerealelor din cursul neoliticului mijlociu nu dispunem încă de observațiile și materialele necesare. Avem totuși unele indicii indirecte în această privință. Aproape în tot cursul perioadei s-a constatat că erau cultivate (de exemplu, de către purtătorii culturilor : Boian, Vădastra și Precucuteni) de multe ori aceleași specii de grâu ca și în neoliticul timpuriu, ceea ce ne face să presupunem că în perioada respectivă s-au folosit, de obicei, aceleași metode de recoltare ca și mai înainte, adică se strângeau cu grijă, prin frângere, mai întâi spicele și de-abia apoi se puteau secera paiele. Spre deosebire de „continuitatea“ speciilor de grâu din ariile culturilor menționate, în zona de sud-vest a țării, în perioada de la sfârșitul neoliticului mijlociu, se remarcă o variabilitate destul de mare a speciilor de grâu cultivate de către purtătorii culturii Vinča (de exemplu în așezarea de la Liubcova, jud. Caraș-Severin, de pe malul Dunării), respectiv apariția, pe lângă speciile mai vechi, a unor tipuri noi de grâu (de ex. *Triticum durum*)¹³, necunoscute până atunci pe meleagurile noastre.

O situație similară se constată și în alte zone, unde cu timpul și-au făcut apariția noi specii de grâu, care, treptat, le-au înlocuit pe cele vechi, datorită faptului că spicele lor nu se scuturau ușor. Considerăm că din acea perioadă au început schimbările treptate în ceea ce privește speciile de grâu și respectiv trecerea la alte metode de recoltare, prin folosirea directă, mai practică, a secerilor de tip Copăcelu-Karanovo sau eventual a altui tip de seceră încă necunoscut prin cercetările de până acum.

În privința metodelor de recoltare a grâului în perioada neoliticului târziu, dispunem numai de unele date despre modul cum îndeplineau această activitate oamenii din faza târzie (faza Jilava) a culturii Gumelnița, din așezarea din apropierea satului Teiu (jud. Argeș). În partea de sud-est a așezării amintite, în cuprinsul incintei mărginite de val și de șanțul de apărare, la sud de resturile locuințelor dezvelite, s-au descoperit „snopi de grâu carbonizați ale căror fire, în majoritate smulse, purtând o parte din rădăcini, erau legate cu tulpini mlădioase de curpen sau iederă și viță de vie“¹⁴. Ținând seama de aceste observații interesante de teren, rezultă că atunci când grâul era copt se recolta prin smulgere, apoi se făceau snopii care erau legați cu tulpini elastice. În continuare snopii erau transportați în așezare, unde se proceda la treierat.

NOTE

1 Eugen Comşa, *Considerații privind cultivarea plantelor în cursul epocii neolitice pe teritoriul României* (sub tipar).

2 D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Ed. Științifică, București, 1966, p.

3 *Ibidem*, p. 72.

4 *Ibidem*, p. 72 și pl. I/1 a,b.

5 Secerile au fost descoperite de către G. I. Geörgiev.

6 V. I. Marcheveci, *Bugo-dnestrovskaia kultura na teritorii Moldavii*, Ed. Știința, Chișinău, 1974, p. 154.

7 *Ibidem*, p. 155. Determinări făcute de Z. V. Ianușevici.

8 Informație verbală de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

9 Z. V. Ianușevici, *Kulturnâie rasteniia iugo-zapada SSSR po paleobotaniceskim issledovaniiam*, Academia Nauk Moldavskoi SSR. Botaničeskii sad, Ed. Știința, Chișinău, p. 199, tabel 41.

10 V. I. Marcheveci, *op. cit.*, p. 154.

11 *Ibidem*, p. 154.

12 *Ibidem*, p. 154.

13 La Liubcova au fost găsite și alte specii de grâu. Determinările au fost făcute de către Marin Cârțumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.

14 Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în Studii și articole de istorie, Societatea de științe istorice și filologice din România, IX, 1967, București, p. 20.

4. RÂȘNIȚELE

La măcinarea boabelor de cereale, necesare preparării hranei, s-au folosit, în tot cursul epocii neolitice, râșnițe primitive. Acestea în timpul întregii epoci, au fost făcute din lespezi de piatră, de obicei, din rocă dură, alese anume dintre pietrele rulate de apă, din albiile râurilor, mai ales a celor din zonele de munte și de deal.

De regulă, acele pietre, privite de sus, au forma ovală prelungă. Partea „activă“ pe care se sfărâmau boabele, datorită folosirii îndelungate, devenea albiată, cu extremitățile mai ridicate, iar partea opusă, cea de dedesubt, era arcuită. În profil, râșnițele au forma plan-convexă. (fig. 6)

Se cuvine subliniat faptul că râșnițele din cele două perioade (pe care le-am definit mai sus, în privința cultivării plantelor) au dimensiuni deosebite. După părerea noastră, mărimea râșnițelor reflectă o anumită situație, anume cantitatea de boabe râșnite de fiecare dată, în fiecare locuință.

Astfel, în cursul perioadei neoliticului timpuriu și în prima parte a celui mijlociu, râșnițele, de obicei, aveau până la 15 cm lungime și lățimea de maximum 10 cm. Faptul reflectă, desigur, cantitatea redusă a grânelor măcinate, în acea perioadă, proporțional cu cantitatea de grâne recoltate.

Frecătoarele sunt rare.

Începând din timpul culturii Starčevo-Criș, râșnițele se găsesc în fiecare locuință (de ex. la Glăvăneștii Vechi) ¹.

Cea de a doua perioadă (până la sfârșitul epocii neolitice) este caracterizată prin folosirea, în toate stațiunile, a unor râșnițe de dimensiuni apreciabile, tot de formă ovală, lucrate din pietre mari (unele până la 0,60 m lungime și circa 0,20 m lățime) și uneori groase până aproape 0,20 m, cu partea de deasupra albiată mult, ca urmare folosirii îndelungate și intense, pentru măcinarea unei cantități mai mari de grâne, în raport cu perioada precedentă. Faptul se explică, după părerea noastră, prin recoltele mai bogate, ob-

ținute datorită folosirii plugului cu tracțiune animală și prin folosirea unor specii mai productive de grâne.

Câteodată numărul râșnițelor este foarte mare, la o suprafață cercetată relativ mică. Așa de exemplu, în așezarea „Dealul Viei” de la Traian (jud. Neamț) din neoliticul mijlociu, au fost descoperite peste 150 râșnițe (din care numai 10 întregi), de formă ovală, mai rar, rotunde sau dreptunghiulare.²

În unele cazuri, râșnițele erau lucrate într-un fel de „atelier”. Astfel, în locuința nr. 1, din așezarea B de la Verbicioara (jud. Dolj), aparținând unei faze evolute a culturii Vinča, au fost des-

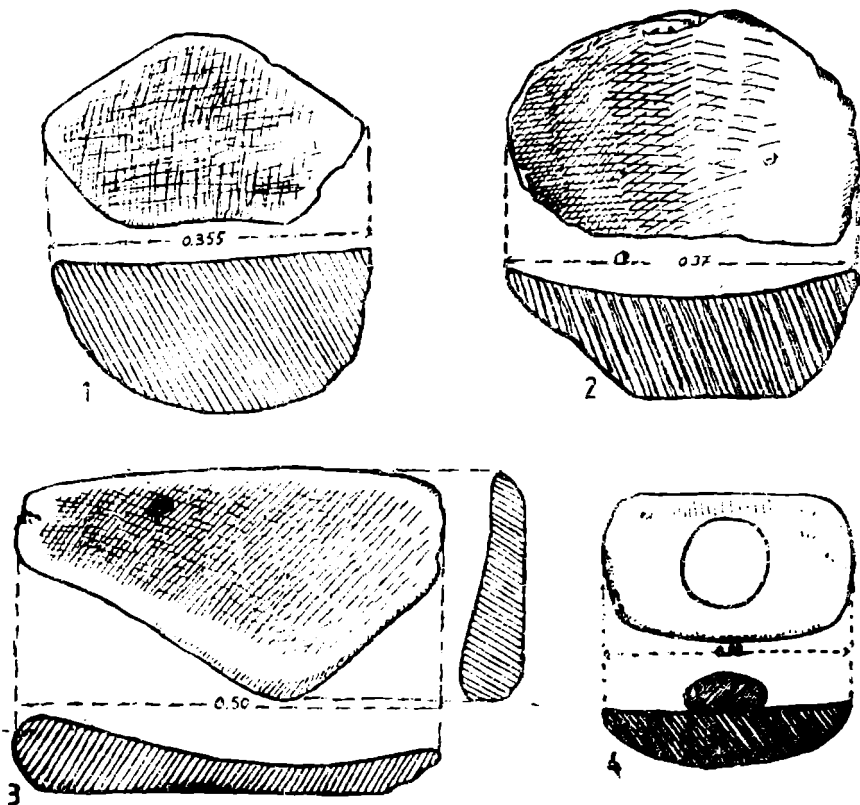

Fig. 6. Râșnițe neolitice : cultura Sălcuța, așezarea Sălcuța (după D. Berciu : *Contribuții...*, 1. Etapa Sălcuța II b, p. 207, fig. 56/1 ; 2. Etapa Sălcuța II c, p. 211, fig. 58/1 ; 3. Etapa Sălcuța II c, p. 209, fig. 57/1) ; 4. Cultura Gumelnița, așezarea Gumelnița (după Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, II, 1925, p. 52, fig. 21/1).

coperite numeroase rășnițe, întregi și fragmentare „de toate dimensiunile și tipurile, precum și material brut sau semi lucrat”³.

Se cuvine subliniat că, în unele zone, adesea, pentru rășnițe se amenaja un loc anume în interiorul locuințelor. Ca să nu se miște și să nu se încline (având partea opusă arcuită) în timpul întrebuințării, rășnițele erau fixate în stratul de lut amestecat cu paie, din care se făcea podeșua-platformă. Pentru ca boabele să nu se împrăștie în timpul răsnițului, în preajma rășnițelor se făcea o gardină de lut. Menționăm, pentru exemplificare, că în mai multe locuințe din așezarea datând din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița de la Radovanu⁴ (jud. Călărași) s-a constatat că pentru rășniță fusese amenajat un loc anume pe podea, lângă peretele de est al locuinței, folosindu-se, în chip judicios, suprafața podelei. Între soclul masiv și înalt al cuptorului și lavița de lângă peretele de nord, rămânea un spațiu liber. Spre interiorul locuinței acel loc era mărginit de o gardină de lut (în secțiune, în formă aproximativă de U întors), de cca 10 cm înălțime și de cca. 10 cm la bază. Marginea de sus o avea mai subțire și arcuită. Prin amenajarea acelu loc rășnița putea să fie folosită, fără să se împrăștie boabele.

Dacă avem în vedere unele reprezentări din vechime, analogiile etnografice și mai ales reprezentarea în lut ars a chipului unei femei rășnind, din modelul miniatural al unei locuințe, din arealul culturii Tripolie, descoperite în Ucraina⁵, suntem în măsură să arătăm că răsnițul se făcea de către femei, în poziție genunchiată, cu corpul aplecat înainte. Rezultă că acțiunea de răsniere a boabelor de cereale era destul de grea.

NOTE

1 Ion Nestor și colab., *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei (Iași—Botoșani—Dorohoi)*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 53

2 Hortensia Dumitrescu și colab., *Șantierul Traian*, în SCIV, V, 1954, 1—2, p. 57.

3 D. Berciu și colab., *Așezările și cimitirile din societatea primitivă din Oltenia, în SCIV, I, 1950, 1, p. 104.*

4 Săpături Eugen Comșa.

5 Ne referim la miniatura de la Sușkovka (cf. Tatiana S. Passek : *Periodizația tripoliskih poselenii*, în col. MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949, p. 125 (fig. 69/4).

5. MODUL DE PĂSTRARE A GRÂNELOR

După cum am arătat mai sus, cultivarea plantelor în cursul epocii neolitice se împarte în două perioade. În prima din ele s-a folosit săpăliga, în cea de a doua a fost utilizat un plug primitiv cu tracțiune animală.

În cursul primei perioade recoltele de grâne erau păstrate, în fiecare locuință în parte, în vase mari (de maximum 50 cm înălțime) de lut ars. Recipientele erau în formă de borcane, cu pereții arcuiți și groși, largi la gură și mai înguste la partea inferioară, sau vase piriforme cu corpul bombat și gât cilindric scund.

Din cea de a doua perioadă, din evoluția cultivării plantelor — corespunzătoare unei agriculturi incipiente — sunt diverse dovezile (mai multe decât în perioada precedentă), în ceea ce privește modul de păstrare a rezervelor de grâne, fapt care permite o prezentare și o analiză mai amănunțită a datelor.

În cursul acestei perioade, în continuare, pe lângă alte metode, grânele s-au păstrat, tot în fiecare locuință, în vase cu forme deosebite, dar de dimensiuni mult mai mari, cu pereții groși. Astfel, într-o serie de așezări aparținând purtătorilor culturii Gumelnița, din Muntenia și Dobrogea, cum sunt cele de la : Izvoarele ¹, Glina ², Cunești ³, Medgidia ⁴, și desigur în altele similare, s-au descoperit vase cu înălțimea de peste 1 m și cu diametrul maxim de circa 0,80 m. În astfel de vase încăpea o cantitate apreciabilă de grâne. Faptul constituie o dovadă că în acea vreme recoltele au crescut cantitativ.

La aceeași categorie de vase mari, descoperite în așezarea purtătorilor culturii Sălcuța, de la Sălcuța (jud. Dolj) și la altele similare se referea și prof. D. Berciu, care sublinia : „Prezența vaselor mari, destinate păstrării cerealelor, a făinei și a apei de băut, dovedește că se făceau atunci rezerve permanente de hrană și apă.

Practica unor asemenea rezerve se generalizează în epoca neolitică și constituie o trăsătură caracteristică vieții sedentare⁵.

Vase mari pentru păstrarea rezervelor de grâne sunt documentate adesea și în așezările din diferitele faze ale culturii Cucuteni din Moldova și desigur din sud-estul Transilvaniei.

Cu prilejul săpăturilor arheologice, din anul 1949, din stațiunea din faza Cucuteni A de la Hăbășești (jud. Iași) Vladimir Dumitrescu sublinia că „resturile de chiupuri mari, așa numitele vase de provizii, se găsesc întotdeauna în cuprinsul locuinței și niciodată în afara ei”.⁶ De altfel într-un vas din locuința 12 de pe „Holm”-ul de la Hăbășești s-au găsit boabe de grâu calcinat.⁷

Prin săpăturile de la Corlăteni (jud. Botoșani), din așezarea de la sfârșitul fazei Cucuteni A s-au găsit, de asemenea, vase mari de provizii, în interiorul locuințelor⁸.

La Glăvăneștii Vechi (jud. Iași) într-o locuință datând din faza Cucuteni B, s-a observat că în lungul peretelui ei dinspre Jijia, erau înșirate trei vase mari de provizii.⁹ Menționăm că în astfel de vase mari, tot din faza Cucuteni B, în așezarea de la Văleni (jud. Neamț) s-au găsit fructe de la care s-au păstrat numai sâmburii¹⁰.

Acestea au fost câteva exemple din aria de răspândire a culturii Cucuteni.

O altă metodă folosită cu certitudine, aproximativ de la sfârșitul perioadei neoliticului mijlociu și până la sfârșitul epocii și, în continuare, până aproape în zilele noastre, a fost aceea a gropilor de bucate. Cu prilejul săpăturilor arheologice din orice așezare neolitică sunt delimitate și cercetate numeroase gropi. Multe din ele sunt considerate simplu ca fiind „gropi menajere”, incluzându-se în această categorie, atât gropile săpate anume pentru obținerea lutului necesar unor construcții, cât și gropile de bucate. Se procedează așa, deoarece și unele și altele, ulterior, au fost umplute cu tot felul de resturi menajere (cioburi, oase de animale, cenușă etc.).

În perioada la care ne referim și mai târziu, gropile de provizii au fost de două tipuri principale :

a) Gropi simple de formă cilindrică de dimensiuni nu prea mari. Pentru exemplificare, amintim că două gropi de acest fel au fost descoperite în cursul săpăturilor din așezarea din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, de la Izvoarele¹¹ (jud. Giurgiu). Cele două gropi se aflau în cuprinsul așezării, la distanță mică una de alta. Ele aveau forma cilindrică, cu diametrul maxim de cca 60 cm și adâncimea de cca 80 cm. Gropile fuseseră săpate în stratul de lut. Din pământul de umplutură al celor două gropi s-au scos la iveală, mai multe fragmente ceramice, caracteristice fazei, câteva oase de animale și numeroase boabe de grâu și de neghină

carbonizate, din cauza zacerii îndelungate în pământ. Malurile celor două gropi nu au fost arse. La golirea lor s-a observat că majoritatea boabelor rămăseseră fixate pe malurile din partea inferioară a gropilor. Ținând seama de această observație clară, considerăm că acele gropi au servit inițial drept gropi pentru păstrarea rezervelor de grâne.

b) Alte gropi, descoperite tot în cuprinsul unor așezări neolitice între locuințe, sunt cele de formă tronconică (numite în formă de sac sau de clopot). Ele au fundul orizontal, cu diametrul mai mare decât cel al gurii și malurile arcuite, cu partea superioară aproape cilindrică. Subliniem că acest tip de groapă de bucate s-a păstrat, în satele noastre, până pe la sfârșitul secolului trecut ¹². Gropile amintite prezintă o caracteristică, aceea că aveau malurile arse la roșu, pentru a feri grânele păstrate de umezeală, de șoareci și de alți dăunători.

Pentru a fi depuse și păstrate în astfel de gropi grânele trebuiau „să fie foarte bine uscate, căci, de vor duce cu sine în groapă umiditate, se dezvăluște fermentațiunea și se aprind, se strică, dobândind un miros și un gust foarte neplăcut“ ¹³. Este evident că pentru a se ajunge la cunoașterea acestor măsuri obligatorii privind păstrarea grânelor, oamenii din vechime au făcut numeroase „experiențe“ și au avut de suferit (în urma stricării grânelor păstrate), dar au învățat mai ales din practică.

Vom menționa, pentru exemplificare, mai multe complexe din epoca neolitică în care s-au descoperit și studiat gropi pentru păstrarea rezervelor de grâne.

Un studiu amănunțit și important a fost făcut de către ing. Silviu Comănescu și Corneliu N. Mateescu, asupra unei astfel de gropi, din cuprinsul stațiunii din faza Vădastra II de pe „Măgura Feteilor“ de la Vădastra (jud. Olt). Groapa amintită avea forma de butelie, cu partea de jos (depozitul propriu-zis) mare și tronconică, cu diametrul maxim al fundului de 1,90 m și înălțimea de 1,60 m, iar gura o avea îngustă (cu diametrul de 0,62 m și înălțimea de 0,50 m) ¹⁴. Calculele făcute în privința capacității gropii au permis precizarea că în ea s-au păstrat, în vechime, aproximativ 1,6 tone de grâu ¹⁵.

Gropi de provizii s-au găsit și în așezarea de tip Vădastra de la Crușovu ¹⁶ (jud. Olt).

În așezarea de tip Aldeni II de la Băneasa (jud. Galați) a fost cercetată o groapă în formă de clopot, conținând o cantitate mare de materiale caracteristice. S-a făcut observația că atunci când a fost săpată de oamenii neolitici, malurile ei au fost lipite cu lut amestecat cu pleavă (formându-se astfel un strat de lipitură de

1 cm grosime). Apoi groapa a fost arsă. Cu timpul stratul de lipitură s-a desprins și pe alocuri a fost refăcut. Groapa a fost considerată, pe drept, că a servit la păstrarea cerealelor ¹⁷.

Gropi similare s-au găsit și în așezarea de tip Aldeni II de la Stoicani. Astfel, de la baza nivelului 6 au fost săpate gropile nr. 2 și nr. 21, cu adâncimea de circa 0,90 m. Prima din ele era de formă cilindrică, cu fundul albiat, iar cea de a doua avea forma de butoi, cu fundul drept. Diametrul ambelor gropi era aproximativ egal cu adâncimea. La Stoicani s-a observat că atât malurile, cât și fundul acelor gropi erau acoperite cu un strat subțire de lipitură de lut ¹⁸. În studiul publicat nu se precizează dacă groapa a fost arsă.

În cursul săpăturilor din așezarea de la Brăilița s-a observat că resturile de lipitură arsă ale locuințelor din nivelul II (corespunzătoare fazei Gumelnița A 1) erau întrerupte de gropi de provizii ¹⁹.

La astfel de gropi de bucate, din epoca neolitică, din vremea culturii Gumelnița, s-a referit Dinu V. Rosetti, care le încadra în tipul 2 de gropi (după clasificarea sa), ²⁰ pe baza săpăturilor făcute în așezările de la Vidra și Jilava.

În așezările purtătorilor culturii Vinča din Banat se găsesc, de asemenea, în preajma locuințelor, diferite gropi, dintre care unele au servit drept gropi de provizii. ²¹

Numeroase gropi de provizii s-au delimitat și cercetat și în stațiunile grupului cultural Bucovăț, din zona de nord-vest a Banatului ²².

Membrii comunităților culturii Cucuteni din Moldova au făcut și folosit și ei gropi de provizii. Astfel, pe „Holmul“, de la Hăbășești s-au descoperit, în cuprinsul așezării din faza Cucuteni A, numeroase gropi. Despre unele din ele se pune atunci întrebarea justificată, dacă nu ar fi posibil ca ele să fi fost săpate în „primul moment al așezării coloniei eneolitice... ca gropi de provizii?“ ²³.

Prin săpăturile din așezarea de la Valea Lupului (jud. Iași), din faza Cucuteni B, s-au delimitat o serie de gropi în formă de clopot, considerate, cu probabilitate, că au servit drept gropi de provizii. ²⁴

După părerea noastră, astfel de gropi de un tip sau altul au existat în majoritatea așezărilor neolitice de pe tot întinsul țării noastre, fiind folosite pentru păstrarea, mai ales, a grâului, începând din perioada neoliticului mijlociu.

O situație puțin deosebită o reflectă descoperirea în tellul de la Hârșova (jud. Constanța), în stratul din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, în cuprinsul locuinței nr. 11, a unui „depozit“ de grâu, care se afla într-o albiere, anume amenajată în interiorul locuinței. ²⁵

Un alt mod de păstrare a grânelor, în cursul epocii neolitice, este cel oglindit de descoperirea făcută în așezarea de tip tell, de la sfârșitul culturii Gumelnița, de la Teiu (jud. Argeș). În două din locuințele de suprafață, ale căror resturi s-au dezvelit în cuprinsul nivelului 2, s-au găsit resturile a două hambare pentru păstrarea grâului. Iată cum sunt ele descrise în studiul publicat referitor la rezultatele acelor săpături :

„Primul hambar (din locuința a doua) era amenajat în colțul sud-vestic al locuinței, lipit de peretele sudic, din colț până la stâlpul ușii (circa 1 m) și lipit de peretele vestic, pe o lungime de circa 1,60 m. Celelalte două laturi ale hambarului erau amenajate din țărushi înfipti în podină prin găuri, împlețiți cu nuiele și lipiți cu lut. Hambarul din locuința a treia era mult mai mare (circa 3 × 2 m), lipit de peretele nordic și de cel vestic și lucrat la fel. Înălțimea hambarelor trebuie să fi fost destul de mare, deoarece în ambele au fost depozitate peste 2000 kg de grâu păstrat carbonizat.“²⁶

După toate probabilitățile, tot pentru păstrarea rezervelor de grâne, dar și a altor alimente, au fost utilizate și unele construcții modeste ale căror rămășițe s-au descoperit în diferite stațiuni neolitice. Ele sunt de dimensiuni mult mai mici decât locuințele propriu-zise, dar au fost construite după același sistem ca și locuințele. Caracteristic este faptul că ele sunt lipsite de vatră.

Pentru exemplificare, menționăm o astfel de construcție anexă, ale cărei resturi au fost dezvelite în cuprinsul ultimului nivel al așezării din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, de la Radovanu (jud. Călărași). Acea construcție anexă se afla alături și era paralelă cu o locuință, avea și ea o podea-plat-formă, dar în cuprinsul ei nu s-au găsit urme de vatră sau de cuptor.²⁷

Construcții din aceeași categorie s-au descoperit și în stațiunea din faza târzie a culturii Gumelnița, de la Jilava (Sectorul agricol Ilfov). La astfel de construcții se referea Dinu V. Rosetti, când scria că „pe lângă tipul locuințelor descrise la Jilava au mai ieșit la iveală și construcții lipsite de vatră. Dimensiunile lor reduse și situația lor, în apropiata vecinătate a locuințelor, ne fac a crede că au servit ca dependințe menite păstrării bucatelor și celor trebuincioase casei“.²⁸

NOTE

1 Săpături Eugen Comșa.

2 Săpături M. Petrescu—Dîmbovița.

- 3 Săpături Niță Anghelescu.
- 4 Săpături Nicolae Harțuche.
5. Dumitru Berciu, *Contribuții...* 1961, p. 344.
- 6 Vladimir Dumitrescu și colab.; *Raport asupra săpăturilor arheologice de la Hăbășești—Roman*, în SCIV, I, 1950, 1, p. 37.
- 7 *Ibidem*, p. 39.
- 8 Ion Nestor și colab.; *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei (Iași—Botoșani—Dorohoi) în anul 1950*, în SCIV. II, 1951, 1, p. 71.
- 9 *Ibidem*, p. 63.
- 10 Hortensia Dumitrescu, *Cercetări arheologice la Văleni, jud. Neamț*, în SCIV, I, 1950, 2, p. 23.
- 11 Eugen Comșa, *Sondajele de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970,
- 12 Subliniem că forma gropilor de bucate s-a păstrat neschimbată — considerăm ca un element de continuitate — din neolitic până la sfârșitul secolului trecut.
- 13 Precizările au fost făcute de Ion Ionescu de la Brad, citat de Bogdan Petriceicu Hașdeu în „*Istoria critică a Românilor*“, București, 1984. p. 372—373.
- 14 Sylviu Gomănescu și Corneliu N. Mateescu, *Measurement and presentation of archaeological features excavated below ground: principles and practice*, în *Mathematics in the Archeological and Historical Sciences*. Edinburgh, 1971, p. 415—421.
- 15 *Ibidem*, p. 420.
- 16 Informații primite de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 17 Ion T. Dragomir, *Enoliticul din sud estul României. Aspectul cultural Stoicani—Aldeni*, București, 1983, p. 26—27.
- 18 M. Petrescu—Dimbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 23 și p. 40, fig. 15/3,5.
- 19 N. Harțuchi și I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, III, 1957, p. 132.
- 20 Dinu V. Rosetti, *Câteva asezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor. Asupra tehnicii, tipologiei și cronologiei lor*, 1932, extras p. 11 și 12.
- 21 Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 82.
- 22 *Ibidem*, p. 145.
- 23 Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești, 1950*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 83—84.

- 24 Dinu Marin, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în *Materiale*, III, 1957, p. 165.
- 25 Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 303.
- 26 Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în *Studii și articole de istorie*, IX, 1967, p. 19.
- 27 Săpături Eugen Comșa.
- 28 Dinu V. Rosetti., p. 10.

6. CREȘTEREA ANIMALELOR DOMESTICE

Această ocupație a jucat un rol important în viața tuturor comunităților neolitice de pe teritoriul țării noastre, având peste tot un rol tot atât de mare sau apropiat de acela al cultivării primitive a plantelor.

De la început trebuie precizat că, după părerea noastră, primele manifestări în acest domeniu, constituie rezultatul pătrunderii dinspre sudul Peninsulei Balcanice, la nord de Dunăre, a unor comunități neolitice evoluat, pentru acea vreme, care se îndeletniceau atât cu cultivarea primitivă a plantelor, cât și cu creșterea animalelor domestice, pe care le-au adus cu ele din ținuturile sudice, unde această ocupație se practica de multă vreme. Subliniem, că nu este vorba de o simplă influență din afară, ci de o pătrundere a unei populații noi.

Atunci când s-a produs trecerea peste Dunăre a celor mai vechi comunități neolitice, este evident că ele au adus și un anumit număr de animale, aparținând unor tipuri anume, cu caractere specifice, care apoi s-au înmulțit și răspândit, treptat, în ținuturile noastre, fiind poate transmise, cu timpul, și unor comunități aparținând altor culturi vecine, în spre vest, nord și est. Vechea populație locală a fost în parte dislocată în parte asimilată de nou veniți, de la care au preluat și diferitele tipuri de animale domestice.

În expunerea noastră vom prezenta stadiul actual al cercetărilor privind creșterea animalelor domestice, nu separat pe culturi, ci pe provincii istorice.

În modul acesta considerăm că în majoritatea zonelor se pot cunoaște și lămuri problemele privind ocupația amintită pe culturi, în mare măsură, în directă legătură cu mediul natural, care, în acele vremuri, a jucat un rol important în viața comunităților din toate culturile.

DOBROGEA

Prin cercetările arheologilor noștri, în special ale specialiștilor de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie de la Constanța și de la Muzeul Deltei Dunării de la Tulcea, din ultimele patru decenii, s-au strâns o serie de loturi de oase de animale, destul de importante, din diverse obiective neolitice de pe întinsul Dobrogei, care au fost studiate de către prof. Olga Necrasov și de către colaboratorii săi.

Până în prezent, pe întinsul Dobrogei, încă nu s-au descoperit vestigii din timpul neoliticului timpuriu, care — după părerea noastră — totuși, trebuie să existe și în ținuturile dintre Dunăre și Marea Neagră. Aceasta cu atât mai mult cu cât colegii bulgari, în ultimele decenii au descoperit unele complexe neolitice destul de vechi, până în apropiere de orașul Varna.

Prima cultură neolitică, documentată, până în prezent, în regiune, datează din timpul neoliticului mijlociu : este vorba de cultura Hamangia, împărțită, până acum, în mai multe faze de evoluție.

Din perioada dată, dispunem de câteva loturi semnificative de oase de animale.

Așezarea de la Golovița este importantă prin aceea că datează dintr-o fază timpurie a culturii Hamangia. În cursul săpăturilor arheologice, efectuate în acea așezare, s-au strâns în total 92 oase de animale.¹ Ele au fost analizate de specialiști, dar lucrarea a rămas în manuscris. Prezintă însemnătate precizarea că în cadrul celui lot, majoritatea oaselor provine de la animale domestice.²

Despre diferitele specii reprezentate se știe numai că în cuprinsul complexului s-au găsit oase de la următoarele specii de animale domestice : bou, porc, oaie, ovicaprine și de câine.³ La Golovița, fapt semnificativ, s-au găsit și oase de cal, dar despre ele nu se poate spune dacă sunt de cal sălbatic sau domestic.⁴

Lotul din complexul de la Ceamurlia de Jos, datând din faza cu același nume, din perioada mijlocie a evoluției comunităților culturii Hamangia, este alcătuit din 147 oase de animale. Nici despre acestea nu s-a putut preciza procentajul pe specii. Într-un studiu de sinteză publicat se arată doar că sunt reprezentate oase de bou, oaie, capră,⁵ porc și de câine.⁶ De asemenea, se face o precizare importantă, de reținut, că bovinele crescute de acea comunitate aveau, în general, talie mijlocie.⁷

Mai interesante, pentru problematica urmărită de noi, sunt loturile de oase de animale descoperite și strânse cu prilejul săpăturilor de la Cernavoda și Techirghiol.

În cursul săpăturilor de la Cernavoda s-au strâns 1206 oase, din care au fost analizate 356, ce provin din mormintele necropolei Hamangia.⁸ Din acestea, 129 oase sunt de la animale domestice și 227 de la cele sălbatice, ceea ce corespunde cu 36,22%, pentru prima categorie de oase și 63,72% pentru cea de a doua.⁹ Rezultă deci că, în lotul de oase de animale provenit din necropola de tip Hamangia de la Cernavoda, oasele de animale sălbatice sunt de aproape de două ori mai multe decât cele de animale domestice. Atragem, însă, atenția asupra faptului că oasele din lotul amintit reprezintă, de fapt, reflectarea unui obicei funerar al purtătorilor culturii Hamangia, anume acela de a depune în mormânt, lângă capul sau lângă corpul celui decedat, ofrande de hrană, de obicei, reprezentate prin carne de animale sălbatice sau de la cele domestice (uneori în mormânt se puneau chiar craniile întregi de animale).¹⁰ Prin urmare, considerăm, că situația, constatată în necropola de la Cernavodă, nu poate fi valabilă pentru viața obișnuită a acelor comunități.

În mormintele de la Cernavoda s-au găsit 129 oase de animale domestice din care: 87 de bovine (67,44%); 23 de ovicaprine (17,82%); sunt atestate atât oase de oaie, cât și cele de capră (unele de tip *Capra hircus* L.); 19 de porc (14,72%).¹¹

În apropiere de Cernavoda, în punctul numit „Coada Zăvoiu-lui“ s-au găsit oase omenești, materiale ceramice de tip Hamangia, dar și craniile de bou, capră și maxilare de porc,¹² dovedind că este vorba de încă un lot de oase legat de ritualul funerar.

Până în prezent, lotul principal de oase de animale pentru cultura Hamangia, fiind singurul provenit dintr-o astfel de așezare, este cel de la Techirghiol,¹³ datat din faza Ceamurlia de Jos. Din complexe închise, reprezentate printr-o serie de gropi, s-au adunat 1434 oase de animale și scoicj.¹⁴ Din acestea, 1035 sunt oase de la animale domestice (94,70%) și numai 65 de la cele sălbatice (5,30%). De la prima categorie provin oase de: bovine 550 piese (53,14% din totalul oaselor de animale domestice), corespunzătoare la 166 indivizi; apoi de ovicaprine 456 piese (44,14%) de la 148 indivizi; de porc 22 piese (2,14%) de la 13 indivizi și de câine 7 piese (0,58%) de la 6 indivizi.¹⁵ S-au putut determina atât oase de oaie, cât și de capră (de tip *Capra hircus* L.),¹⁶ reprezentate prin forme robuste.¹⁷ În cadrul categoriei ovicaprinelor, genul *ovis* pare să aibă frecvența mai mare în raport cu genul *Capra*, în așezarea la care ne referim.¹⁸ Constatarea se poate explica prin aceea că și în epoca neolitică, precum este și în prezent, zona din preajma lacului Techirghiol era lipsită de păduri. Faptul este confirmat și

de componența lotului oaselor de animale vâdate din aceeași stațiune.¹⁹

Despre lotul de oase de animale domestice de la Techirghiol, se mai menționează, de către specialiști, că o mare parte din oase au aparținut unor indivizi tineri, ceea ce dovedește că majoritatea animalelor erau tăiate tinere, pentru carne.²⁰

Un alt complex de tip Hamagia este cel de la Limanu. Prin săpăturile din cuprinsul acelei așezări, din nivelul inferior s-au strâns diverse materiale arheologice, între care și oase de : bou, oaie și porc.²¹

Tot la Limanu, în apropiere, pe o peninsulă a lacului Mangalia, se află un alt obiectiv al culturii Hamangia. Cu prilejul săpăturilor s-au scos la iveală felurite fragmente ceramice specifice și o serie de oase de : bou și de porc.²²

Evoluția comunităților culturii Hamangia a încetat, treptat, datorită pătrunderii și răspândirii, dinspre Muntenia și din spre sud-vest, din Bulgaria de azi, a celor aparținând fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Din această perioadă datează o serie de așezări, dar despre loturile de oase de animale din cuprinsul lor nu dispunem încă de datele necesare.

Singurul lot de oase de animale, mai mare, de pe întinsul Dobrogei, aparținând, în parte, aspectului cultural Aldeni II și, în parte, culturii Gumelnița, este cel de la Luncavița,²³ jud. Tulcea. În timpul săpăturilor în stratul de cultură s-au delimitat șase niveluri. Cele inferioare sunt atribuite aspectului Aldeni II, iar cele superioare culturii Gumelnița. Dată fiind înrudirea dintre ele este greu de fixat o limită precisă pentru fiecare. Lotul, în ansamblu, este compus din 675 piese, din care s-au determinat 603 și anume 349 oase de animale domestice și 206 de animale sălbatice.²⁴ În privința lotului respectiv s-au făcut observații stratigrafice ce au dus la concluzia că procentajul referitor la cele două categorii diferă de la un nivel la altul.

Din datele publicate de specialiștii în paleofaună rezultă că din nivelul cel mai vechi (6) s-au strâns 36 oase de animale domestice (72%) și numai 14 oase de animale sălbatice (28%).²⁵ Faptul că oasele din prima categorie sunt de peste două ori mai numeroase dovedește că în acea vreme ocupația creșterii animalelor domestice era predominantă în raport cu vânatoarea. Din nivelul următor (5) s-au adunat 81 oase (77,9%) de animale domestice și 23 (22,1%) de la cele sălbatice.²⁶ Cifrele menționate, deși reduse numeric, par să indice o intensificare a creșterii vitelor. O tendință similară se constată și în cadrul nivelurilor 4 și 3. În schimb, cifrele referitoare la oasele de animale din ultimele două niveluri,

oglesc o modificare apreciabilă a situației. Astfel, din nivelul 2 s-au cules 49 oase de animale domestice (45,5%) și 59 (= 54,5%) oase de animale sălbatice. În sfârșit, din ultimul nivel (1) s-au strâns 58 (37,6%) oase de animale domestice și 96 (62,4%) de la cele vâ-nate.²⁷ Din datele prezentate reiese o concluzie istorică importantă. În nivelurile inferioare a predominat creșterea animalelor domestice, pe când în cele superioare, mai târziu, vânătoarea a trecut pe primul loc. Explicația faptului este încă greu de dat. S-ar putea să fie rezultatul unei extinderi naturale a pădurilor, din nord-vestul Dobrogei,²⁸ datorită unor schimbări în domeniul climei, în cursul evoluției culturii Gumelnița.

Pe niveluri, în așezarea neolitică de la Luncavița, fragmentele oaselor de animale domestice se repartizează astfel :

— În nivelul cel mai vechi (6) s-au găsit : 10 oase de bovine de la 3 indivizi ; 2 oase de capră de la un individ ; 2 oase de oaie de la un individ ; 12 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 10 oase de porc de la 3 indivizi.

— Din nivelul 5 s-au strâns : 39 oase de bovine de la 9 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 23 de ovicaprine de la 6 indivizi ; 13 oase de porc de la 3 indivizi și 3 de câine de la un individ.

— Din nivelul 4 s-au adunat : 17 oase de bovine de la 4 indivizi ; 1 de capră de la un individ ; 16 de ovicaprine de la 4 indivizi ; 6 de porc de la 2 indivizi și 5 de câine de la 2 indivizi.

— Din nivelul 3 provin : 31 oase de bovine de la 7 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 34 de ovicaprine de la 8 indivizi ; 3 de porc de la un individ și 6 de câine de la 3 indivizi.

— Din nivelul 2 s-au strâns : 28 oase de bovine de la 6 indivizi ; 2 de capră de la un individ ; 1 de oaie de la un individ și 9 oase de porc de la 4 indivizi.

— Din ultimul nivel s-au adunat : 41 oase de bovine de la 9 indivizi ; 1 de oaie de la un individ ; 5 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 7 de porc de la 3 indivizi și 2 de câine de la 2 indivizi.²⁹

Este adevărat că numărul oaselor de animale din fiecare nivel de la Luncavița este destul de redus, dar, în lipsa altor date mai bogate, trebuie să le folosim pe cele pe care le avem la dispoziție.

Din comparația cifrelor prezentate și, mai ales, ținând seama de numărul de indivizi, rezultă că diferitele comunități documentate în așezarea de la Luncavița creșteau, mai cu seamă, bovine, a căror carne o consumau de preferință. Se precizează că bovinele aveau o talie mijlocie, că osatura lor era gracilizată și aveau coarne mici și subțiri.³⁰

Pe locul următor se plasează ovicaprinele cu un număr destul de mare de indivizi. Trebuie remarcat că în nivelurile 3—5 oasele de ovicaprine sunt mai numeroase decât cele de bovine. În studiul publicat se arată că oasele de oaie sunt mai multe decât cele de capră.³¹

Locul trei este ocupat de cele de porc. Pieseile specifice au permis precizarea că sunt resturi de porc de talie destul de mică și gracilă și că o mare parte a fragmentelor provin de la indivizi nematuri.³²

Oasele de câine au aparținut, în principal, unui tip de talie mică, probabil *Canis familiaris* Rut. și unuia mai robust.³³

Pentru toate categoriile documentate se arată că oasele provin de la indivizi de toate vârstele (de la cei mai tineri până la cei bătrâni).³⁴

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip tell de la Hârșova, din stratul de cultură Gumelnița, s-au adunat diferite oase de animale domestice, în special de bou și de porc. Se subliniază constatarea că în ultimele niveluri ale tellului se găsesc, mai ales, oase de oaie și de capră și mai puține de bovine³⁵ și de porc.

La Baia, în tell-ul „Boruz“, aparținând culturii Gumelnița s-au descoperit oase de : bovine, ovicaprine și de porc.³⁶

*

Din expunerea făcută rezultă că dispunem de o serie de date — este drept nu prea bogate — în studiul actual al cercetărilor, despre situația de ansamblu în privința creșterii animalelor domestice de către comunitățile culturilor Hamangia și Gumelnița, ca și din zona de nord-vest a Dobrogei din aria de răspândire a comunităților aspectului cultural Aldeni II. Ne lipsesc încă datele despre situația în privința indeletnicirii studiate, din timpul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. De asemenea, nu știm dacă stratul de cultură din așezarea de la Hârșova, corespunzător sfârșitului fazei Giulești, a fost destul de bogat în privința paleofaunei.

Ținând seama de cifrele menționate, suntem în măsură să arătăm că în aria culturii Hamangia se constată două situații deosebite : una în cadrul așezărilor obișnuite și alta legată de ritualul funerar.

Prima, cea reflectând preocupările reale ale membrilor comunităților, este caracterizată prin predominarea, în câteva din stațiunile cercetate, a oaselor de animale domestice în raport cu cele de animale sălbatice. De exemplu, în așezarea de tip Hamangia de

la Techirghiol (în cadrul unui lot apreciabil, din punct de vedere numeric, de oase) 94,70% au aparținut primei categorii și numai 5,30% celei de a doua.

Cealaltă situație este consemnată la Cernavoda, în mormintele necropolei de tip Hamangia, s-a observat că majoritatea oaselor de animale, având pe ele carne, depuse ca ofrandă, lângă capul sau corpul celui decedat, erau de la animale sălbatice și mult mai puține de la cele domestice.³⁷

În cazul complexului de la Luncavița, cu materiale din nivelurile inferioare aparținând aspectului cultural Aldeni II și cele superioare culturii Gumelnița, se constată o situație semnificativă. În nivelurile inferioare au predominat numeric oasele de animale domestice, în timp ce în nivelurile superioare, cele de animale sălbatice.

Pentru comparație, amintim că în ținuturile vecine, din Muntenia, în aria de răspândire a culturii Boian, paralelă în timp cu cultura Hamangia din Dobrogea, a existat o situație similară, anume o variabilitate în privința procentului oaselor de animale domestice, între 75% și 96%.³⁸ Pe întinsul Moldovei, în aceeași perioadă, în arealul culturii Precucuteni, în prima fază oasele de animale domestice reprezintă un procent de 84,36%, iar în ultima fază 89,65%.³⁹

În continuarea comparației, amintim că în perioada neoliticului târziu, în diferite așezări de tip Gumelnița, din Muntenia, oasele de animale domestice variază procentual între 79,5%⁴⁰ și 97,5%,⁴¹ în majoritatea stațiunilor. Tot atunci, în Moldova în aria culturii Cucuteni, procentul oaselor de animale domestice scade (de la începutul fazei Cucuteni A) de la 89,48%.⁴² până (în cursul etapei Cucuteni A-B 1) la 61,28%.⁴³

În toate loturile din epoca neolitică, de pe întinsul Dobrogei, la care ne-am referit, sunt documentate oase de la următoarele specii de animale domestice: bovine (*Bos taurus* L.) capre (*Capra hircus* L.), oi (*Ovis aries* L.), porci (*Sus scrofa domesticus* L.) și câini (*Canis familiaris* Rut). În câteva așezări s-au găsit și oase de cal, despre care nu se poate spune dacă sunt de la cai domestici sau sălbatici.

Majoritatea complexelor prezentate sunt caracterizate prin predominarea oaselor de bovine. Dacă avem în vedere nu numai numărul oaselor, ci, în special, numărul de indivizi, vom constata că de la această specie se obține o cantitate mult mai mare de carne, decât de la celelalte.

Subliniem că purtătorii culturii Hamangia au crescut bovine cu talie mijlocie, tip specific ținuturilor noastre, încă din neoliticul

timpuriu, din timpul culturii Starčevo-Criș. La Luncavița, de asemenea, sunt reprezentate bovine cu talie mijlocie, cu osatura gracilizată, având coarne mici și subțiri. ⁴⁴

Pe locul doi se plasează numeric oasele de ovicaprine. Sunt atestate atât oase de oaie, cât și oase de capră. În unele loturi oasele de oaie sunt mai numeroase decât cele de capră. La Techirghiol, în așezarea purtătorilor culturii Hamangia, oasele de ovicaprine reprezintă 44,14% și merită reținută observația că în acel complex sunt ovicaprine robuste. ⁴⁵

Pentru perioada târzie a epocii, se cuvine reținută situația documentată la Luncavița, unde se constată o variabilitate, pe niveluri, în privința oaselor de bovine și ovicaprine. În nivelurile 6, 4 și 3, oasele de ovicaprine sunt mai numeroase decât cele de bovine. În schimb, în ultimul nivel (1) oasele de bovine sunt de aproape 7 ori mai multe decât cele de ovicaprine. ⁴⁶

Amintim că și în ultimele niveluri gumelnițene din tellul de la Hârșova oasele de ovicaprine sunt mai multe decât cele de bovine. ⁴⁷

Specialiștii au remarcat că în unele complexe s-au descoperit, mai ales, oase (de bovine și de ovicaprine) de la animale tinere, dovadă că erau sacrificate pentru carne, iar în altele de la animale mature (în special, de femele), ceea ce indică păstrarea lor pentru reproducere, lapte și lână. ⁴⁸

În general, în loturile analizate, oasele de porc sunt puține, ocupând locul trei. Numai către sfârșitul epocii, la Luncavița, în ultimele niveluri (2 și 1) ele depășesc, cu puțin, pe cele de ovicaprine. Porcii de la Luncavița aveau talie destul de mică și gracilă. ⁴⁹

Câinele este documentat în majoritatea complexelor prin câteva oase, el fiind folosit pentru paza vitelor. Este puțin probabil că și carnea câinilor a servit drept aliment pentru oameni.

NOTE

1 Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*, în *Ville Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, V, Moscova, 1970, p. 546 și 553.

2 Dumitru Berciu, *Cultura Hamangia*, 1966, București, p. 287.

3 *Ibidem*, p. 235—236.

4 O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553.

5 În groapa 5 s-au găsit oase de oaie și de bou, se menționează că „în această groapă abundă oasele de miel și de ied“ (D. Berciu, *op. cit.*, p. 140).

6 D. Berciu, *op. cit.*, p. 141, 143 și 287.

7 *Ibidem*, p. 287.

8 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553.

9 *Ibidem*, p. 553.

10 Sebastian Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în SCIV, VI, 1955, 1—2, p. 158.

11 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 553. Procentajele le-am recalculat în cadrul categoriei oaselor de animale domestice.

12 Seb. Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *op. cit.*, p. 158.

13 Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, *Săpături arheologice la Techirghiol*, în Materiale, VIII, 1962, p. 165—171.

14 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în Materiale, VIII, 1962, p. 175—183.

15 *Ibidem*, p. 177.

16 *Ibidem*, p. 178.

17 *Ibidem*, p. 178.

18 *Ibidem*, p. 178.

19 *Ibidem*, p. 178.

20 *Ibidem*, p. 179.

21 Doina Galbenu, *Așezarea și cimitirul de la Limanu*, în Materiale IX, 1970, p. 77.

22 *Ibidem*, p. 84.

23 Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Luncavița*, în Materiale, VIII, 1962, p. 221—224.

24 Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *Studiul resturilor de faună provenite din așezarea neolitică de la Luncavița*, în Materiale, IX, 1970, p. 107—111.

25 *Ibidem*, p. 108, tabel II.

26 *Ibidem*, p. 108, tabel II.

27 *Ibidem*, p. 108, tabel II.

28 *Ibidem*, p. 108, tabel II.

29 *Ibidem*, p. 108, tabel II.

30 *Ibidem*, p. 109.

31 *Ibidem*, p. 110.

32 *Ibidem*, p. 110.

33 *Ibidem*, p. 107.

34 *Ibidem*, p. 109.

35 Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, în SCIV, XIII, 1962, 2, p. 303.

36 Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

37 D. Berciu, *op. cit.*, 1966, p. 82—83.

38 Olga Necrasov și M. Bulai, *op. cit.*, p. 554. tabel 4.

39 Silvia Marinescu—Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, în colecția BAR, 107, Oxford, 1981, p. 178.

40 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică descoperite în stațiunea Gumelnița*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 101—108.

41 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Etude de la faune de la station néolithique de Tangâru*, în Dacia, III, 1959, p. 561-570.

42 Silvia Marinescu—Bîlcu, *op. cit.*, p. 151.

43 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică deshumate la șantierul arheologic Traian*, în Materiale, IX, 1970, p. 62.

44 Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 109.

45 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în Materiale, VIII, 1962, p. 178.

46 Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 108, tabel II.

47 Doina Galbenu, *op. cit.*, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 303.

48 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 549.

49 Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 110.

MUNTENIA

Prin săpăturile arheologice efectuate, în ultimele șapte decenii, s-au adunat numeroase date despre evoluția culturilor neolitice de pe întinsul Munteniei. Problemele referitoare la creșterea animalelor domestice au început să constituie o preocupare a specialiștilor de la noi, de-abia în ultimele patru decenii. O parte din arheologi au strâns oasele de animale, din cuprinsul așezărilor cercetate prin săpături sistematice și le-au predat specialiștilor în paleofaună. Majoritatea loturilor de oase la care ne vom referi au fost determinate de către prof. Olga Necrasov și prof. Sergiu Haimovici de la Universitatea de la Iași, ajutați de colaboratorii lor. De asemenea, în ultima vreme, unele loturi au început să fie stu-

diate, de către Alexandra Bolomey. În perioada amintită, pe baza loturilor de oase de animale strănse și datate de arheologi (pe culturi și faze), specialiștii în paleofaună amintiți au publicat o serie de studii privind rezultatele și interpretările determinărilor făcute.

În cele ce urmează vom prezenta documentarea actuală despre creșterea animalelor domestice, în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Munteniei.

De la început, trebuie să precizăm că datele de care dispunem sunt inegale cantitativ și calitativ, pe zone geografice și pe culturi. În încercarea noastră, le vom prezenta în ordine cronologică, pe culturi și faze de evoluție, în directă legătură cu cealaltă ocupație oglindită, tot prin oasele de animale, respectiv vânătoarea.

Până în prezent, despre cultura Starčevo-Criș se știe că este reprezentată printr-un șirag de așezări aflate în părțile de nord și de vest ale Munteniei. Săpături mai amănunțite s-au făcut numai în stațiunea de la Târgușor (jud. Prahova). Despre paleofaună, în studiul publicat se face numai o scurtă mențiune că în cuprinsul complexului Starčevo-Criș s-au găsit: „puține oase de animale, de rumegătoare mari și mici”.¹ Materialul menționat, probabil, oglindește practicarea pe scară redusă a creșterii bovinelor și ovicaprinelor.

Comunitățile culturii ceramicii liniare, pătrunse dinspre Moldova, s-au răspândit în nord-estul Munteniei, până la cursul superior al râului Călmățui.

În așezarea de la Sudiți (jud. Buzău), singura de acest tip cercetată și atribuită culturii, se amintește că „frecvent se întâlnesc și oase de animale mari (mai ales) și mici”.² Cu toate că textul este foarte sumar se poate considera că autorul studiului este de părere că printre animalele reprezentate prin oase predomină bovinele, în raport cu ovicaprinele.

În cursul aceleiași perioade, pe întinsul Câmpiei Române viețuiau comunitățile culturii Dudești.

Datele despre oasele de animale sunt foarte puține pentru prima fază, numită Malul Roșu. Cu prilejul săpăturilor de la Cleanov (jud. Dolj) complex din această fază, s-au găsit numai puține fragmente de oase și de dinți de la rumegătoare mari și mici.³ Ele reflectă creșterea bovinelor și ovicaprinelor de către comunitățile fazei, deci și de cele din Muntenia.

Observații mai bogate avem cu privire la faza Fundeni. Într-o groapă (deci complex închis), de la periferia așezării Dudești, din cartierul cu același nume, s-au găsit 55 oase de mamifere,⁴ din care 49 de la animale domestice și 6 de la cele sălbatice. Prin ur-

mare, cele din prima categorie reprezintă 90% din lot, iar cea de a doua numai aproape 10%. Se cuvine reținut faptul că încă din acea vreme, de sfârșit de neolitic timpuriu, creșterea vitelor era predominantă în raport cu vânătoarea.

S-au determinat oase de bovine, anume 26 piese (= 53%), ce au aparținut la 4 indivizi, din care unul foarte tânăr și ceilalți încă nematuri. În lucrarea publicată despre ele se face precizarea că, în privința taliei, bovinele crescute de către purtătorii culturii Dudești se înscriu în limitele specifice bovinelor crescute în cursul epocii neolitice în sudul României.

Urmează ovicaprinele cu 18 oase (= aproape 33%). Din stratul de cultură s-au scos la iveală oase sigure de oaie, dar nu s-au găsit altele care să poată fi atribuite cu certitudine caprei. Materialele provin de la 3—4 indivizi, unul de 1 1/2 an, alții de 2—3 ani. Se cuvine subliniat că este vorba de animale cu talie mică, foarte caracteristice pentru epoca neolitică din România.

Din ultima categorie fac parte 5 oase de porc (= circa 9%). Este probabil că ele să fie de la același individ, de 2 ani. Trebuie remarcată observația că oasele de ovicaprine sunt de aproape 4 ori mai multe decât cele de porcine.⁵

Din timpul celei de a treia faze a culturii Dudești, numită faza Cernica, dispunem de trei loturi de oase, modeste.

În cadrul complexului de la Cernica s-au scos la iveală mai demult și sunt menționate în studiul publicat, fără alte precizări, oase de bovine și de ovicaprine.⁶

Loturi ceva mai bogate de oase de animale s-au adunat din cadrul complexului de la Radovanu (jud. Călărași), punctul numit de noi Radovanu II. Din pământul de umplură a două gropi (complexe închise), s-au strâns toate oasele de animale. În prima groapă s-au găsit 93 piese (din care 20 așchii), toate de la bovine. Oasele mai bine păstrate au dus și la alte constatări. Ele au aparținut la cel puțin 4 indivizi, din care trei adulți și un vițel. Adulții aveau talii diferite: unul era mic (poate o vacă), pe când alții doi aveau talie mijlocie: unul din ei, dacă ține seama de dentiție, era bătrân.⁷

Din cea de a doua groapă, săpată de la baza stratului inferior al așezării, s-au adunat toate oasele, dar încă nu dispunem de datele referitoare la determinările făcute. Pe teren s-a constatat că majoritatea erau oase mari de bovine și că sunt reprezentate și unele oase de ovicaprine. S-au mai scos la iveală și două mandi-

bule izolate, una de porc tânăr și alta de câine. Tot din stratul inferior s-au adunat și alte oase de bovine, ovicaprine și de porc (tânăr).⁸

Din datele prezentate rezultă că membrii comunităților din faza Cernică a culturii Dudești creșteau, mai cu seamă, bovine, urmate procentual de ovicaprine și de porc. Câinele era și el crescut pe lângă casă.

Pe fondul reprezentat, în principal, de comunitățile culturii Dudești, în zona de centru sud a Munteniei, s-au format cultura Boian.

Date despre paleofauna din prima fază, numită Bolintineanu sunt puține, mai ales, datorită numărului redus de săpături sistematice din astfel de obiective.

Săpăturile restrânse, făcute în anul 1955, în complexul de tip Bolintineanu, de la Aldeni (jud. Buzău), au dus la descoperirea a 25 de oase, din care 19 de animale domestice și anume: 14 de bovine, 4 de ovicaprine și unul de câine.⁹

Prin săpăturile noastre de la Cernica, din anul 1973, s-a mai scos la iveală un lot de oase de animale, din aceeași fază. Determinările făcute duc la constatarea că, în continuare, bovinele s-au menținut procentual pe primul loc, urmate, în ordine, de ovicaprine și de porcine. Este deosebit de interesantă descoperirea în același complex a unei falange de cal.¹⁰

Faza următoare numită faza Giulești a culturii Boian a fost împărțită în două etape.

De la începutul primei etape numită Greaca, datează complexele închise: Bogata I și Bogata II.

Din primul din ele, deși este vorba de o simplă groapă de bordei, s-au strâns 157 oase de animale domestice. Din acestea majoritatea, anume 140 de piese, provine de la bovine (= 85,80% din totalul oaselor de mamifere) respectiv de la 47 indivizi (= 68,20%). Se remarcă faptul că sunt reprezentate două tipuri de bovine: o rasă cu talie specifică mare și alta cu talie mai mică. Pe locul doi se plasează ovicaprinele cu 10 piese (= 6,24%) de la 10 indivizi (= 14,67%). O mențiune specială o merită constatarea că în cadrul complexului sunt atestate sigur oase de oaie și oase de capră. Acestea din urmă și prin tipul *Capra aegagrus* Gmel., de la care s-a păstrat un corn (aproape întreg), în formă de sabie și îndreptat înapoi.

Despre un fragment de molar inferior de cal, încă nu se poate spune dacă provine de la un animal sălbatic sau de la unul domestic.

Procentual oasele de câine sunt destul de multe anume 3 piese (= 1,90%) de la 3 indivizi (= 4,40%).¹¹

Complexul Bogata II este mai sărac în oase de animale domestice. Din groapa aceluia bordei s-au scos numai 6 oase din care 4 de bovine (= 50%) de la 2 indivizi (= 33,2%), unul de ovicaprine (= 12,5%) de la un individ (= 16,7%) și unul de câine (= 12,5%)¹² de la un individ (= 16,7%).

Din aceeași etapă datează și complexul de la Greaca (jud. Giurgiu). Între oasele adunate predomină cele de bovine. De la ovicaprine s-au găsit dinți și câteva oase.¹³

Fauna din a doua etapă (numită Aldeni) a fazei Giulești, a fost mai puțin studiată. În 1954, în așezarea de la Giulești (oraș București) s-au descoperit numai câțiva dinți și câteva fragmente mici dintr-o mandibulă de bovină.¹⁴ În schimb, în stratul cores-punzător fazei Giulești (Boian I) de la Tangâru (jud. Giurgiu) s-au strâns și oase. Din acestea 97,50% au aparținut animalelor domestice și numai 2,50% celor vânată. Calculele făcute duc la concluzia că în cadrul primei categorii majoritatea o reprezintă bovinele cu 53,20%, urmate de ovicaprine 23,40%, de porc 18,20% și de câine 5,20%.¹⁵

Din timpul fazei Vidra datează câteva loturi de oase. Cele din punctele Bogata III și Bogata IV constituie complexe închise.

În primul din ele, datând din etapa Gălățuiri s-au găsit numai 11 case și anume 7 de ovicaprine (= 50%) de la 6 indivizi (= 46,1%), 2 de bovine (= 14,3%) de la 2 indivizi (= 15,4%), unul singur de capră (= 7,1%) de la 1 individ (= 7,7%) și unul de câine (= 7,1%) de la un individ (= 7,7%).

Etapă următoare (numită Vărăști) a fazei Vidra este documentată în punctul Bogata IV, unde din umplutura bordeiului s-au scos 19 oase din care 14 de bovine (= 73,6%) de la 9 indivizi (= 63,34%), 3 de ovicaprine (= 15,8%) de la 3 indivizi (= 21,5%) și 2 de câine (= 10,6%)¹⁶ de la 2 indivizi (= 14,2%).

Atrage atenția faptul că în nici unul din cele patru puncte de la Bogata nu s-au găsit oase de porc. Constatarea s-ar putea explica prin aceea că, după părerea noastră, cele patru complexe corespund unor așezări modeste, sezoniere.

Cel mai important lot de oase de animale din faza Vidra, etapa Vărăști, provine din așezarea Boian A. În campaniile de săpături dintre anii 1956—1961 s-au scos la iveală 589 piese paleo-faunistice, din care numai 358 determinabile. Oasele sunt în număr de 264. Din acestea — fapt semnificativ — 240 (= 92,03%) au aparținut animalelor domestice și numai 20 piese (= 7,7%) anima-

lelor sălbatice. S-au determinat oase de bovine 143 piese (= 60%), ovicaprine 64 piese (= 26,6%), porcine 26 piese (= 10,3%) și de câine 7 piese (= 2,9%).¹⁷

Lotul studiat amănunțit a permis o serie de precizări :

În privința bovinelor se arată că 7,1% din oase au aparținut unor indivizi maturi, iar restul 27,8% submaturilor. Concluzia la care s-a ajuns este că bovinele erau crescute „mai mult în scopuri utilitare și numai secundar în scop alimentar”.¹⁸ Se mai face mențiunea că bovinele, atestate în cuprinsul așezării Boian A, aveau talie mijlocie. Subliniem că deși așezarea se afla pe un grind, în mijlocul lacului Boian, procentajele privind animalele domestice, sunt similare celor din stațiunile de pe uscat.¹⁹

Este demn de semnalat că s-au determinat oase sigure de oaie (12 piese) și altele de capră (12 piese) de tipul *Capra hircus* L. Pe baza măsurătorilor făcute asupra lor se arată că oile au avut talie mijlocie spre mică, iar caprele talie moderată spre mare. Repartiția a acelor oase pe vârste a dus la constatarea că 62,5% aparțineau unor indivizi maturi și 37,5% unor indivizi submaturi. Concluzia care s-a degajat a fost „creșterea oilor și a caprelor urmarea în măsură aproape egală țelul pur alimentar (reflectat în deosebi în sacrificarea animalelor tinere) și cel utilitar (sacrificarea adulților abia după ce își aduceau contribuția de lapte, lână etc.)”.²⁰

Măsurătorile făcute asupra oaselor de porc au permis precizarea că provin de la indivizi de talie foarte mare și că erau jertfite mai ales animale tinere (= 55,5%), în raport cu cele mature (= 44,5%).

Câinii au aparținut tipului *Canis familiaris palustris*²¹ Rüt. Din faza Vidra (Boian II) de la Tangâru s-au scos la iveală 102 oase. Pe categorii ele se repartizează astfel : 79% sunt de animale domestice și 21% de animale sălbatice. Procentual prima categorie este reprezentată prin : bovine 60,70%, porc 20,20%, ovicaprine 16,40% și câine 2,40%.²²

Majoritatea oaselor de animale de care dispunem s-au scos la lumină din așezări aparținând unor comunități din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Cu prilejul săpăturilor arheologice de la Radovanu (jud. Călărași) s-au strâns toate bazele întregi și până la așchii. Până în prezent sunt câteva mii de piese. Aici ne vom referi la lotul studiat, provenit din sondajul stratigrafic efectuat în 1960. Atunci, din cele patru niveluri, corespunzătoare la patru așezări suprapuse, datând din faza amintită, s-au adunat 860 oase de animale, din care s-au putut determina numai 542 piese.

În nivelul 4 (cel mai vechi) s-au găsit numai 65 oase de animale domestice (= 87,84⁰/₀), în raport cu 9 oase de animale sălbatice (= 12,16⁰/₀). Pe categorii ele se împart : bovine 41 oase (= 55,41⁰/₀), ovicaprine 16 oase (= 31,62⁰/₀), porc 7 oase (= 9,46⁰/₀) și câine 1 os (= 1,35⁰/₀).²³

În stratul de pământ corespunzător nivelului 3 s-au strâns 57 oase din care 41 piese (= 71,93⁰/₀) aparțin animalelor domestice și numai 16 piese (= 28,07⁰/₀) celor sălbatice. În continuare, au predominat bovinele cu 24 piese (= 42,11⁰/₀), urmate de porc 9 piese (= 15,79⁰/₀) și ovicaprine 8 piese (= 14,04⁰/₀).²⁴

Din nivelul 2 s-au scos la iveală 171 oase de animale : 129 de animale domestice (= 75,44⁰/₀) și 42 de animale sălbatice (= 24,56⁰/₀). În acest nivel sunt reprezentate bovinele cu 80 piese (= 46,78⁰/₀), porcinele cu 22 piese (= 12,86⁰/₀), iar ovicaprinele cu 18 piese (= 10,52⁰/₀) și câinele cu 9 piese (= 5,26⁰/₀).²⁵

În același an, din cuprinsul nivelului 1 (ultimul), s-au adunat 162 oase de animale din care 153 (= 94,44⁰/₀) de animale domestice și numai 9 oase (= 5,56⁰/₀) de animale sălbatice. Pe categorii situația se prezintă astfel : bovine 97 piese (= 51,65⁰/₀), porc 47 piese (= 30,75⁰/₀), ovicaprine 25 piese (= 16,35⁰/₀) și câine 2 piese (= 1,25⁰/₀).²⁶

În așezarea amintită, bovinele sunt reprezentate prin forme de talie relativ mare și mijlocie. Se cuvine remarcată observația privind procentajele ovicaprinelor în raport cu cele ale porcinelor. În cel mai vechi nivel (4), ovicaprinele au un procent mai mare decât porcinele, în nivelul 3 cele două categorii devin egale. Nivelul următor (2) este caracterizat printr-o predominare a oaselor de porcine, pentru ca în ultimul nivel (1) să se constate un procentaj ridicat al porcinelor în raport cu cel al ovicaprinelor.²⁷ După părerea noastră, observațiile de mai sus sunt de pus în directă legătură cu trecerea tot mai accentuată, din acea perioadă, a comunităților din sudul țării noastre, la viața sedentară.

La Radovanu sunt reprezentate atât oase de oaie, cât și de capră. Se poate face precizarea că acolo este atestat tipul de *Capra aegagrus* Gmel.

Oasele de câine găsite aparțin, în majoritate, unei forme de talie mică de tipul *Canis familiaris palustris* Rüt. În ultimul nivel a fost determinată și o mandibulă, care ar putea fi atribuită varietății *Canis familiaris intermedius* Woldrich.²⁸

În cursul săpăturilor din așezarea de la Spanțov (jud. Călărași), din stratul corespunzător fazei de tranziție, s-au găsit, mai demult, oase de : bovine, ovicaprine, porci și câine.²⁹

O altă așezare importantă, din etapa Fântânele, a fazei de tranziție, este cea de la Izvoarele (jud. Giurgiu). Cu prilejul să-

păturilor, din cuprinsul stațiunii s-au scos la iveală 2693 piese, din care s-au putut determina 1333 oase. În studiul publicat se face precizarea că întregul material indeterminabil aparține tot mamiferelor, majoritatea provenind, cu mare probabilitate, de la bovine. Oasele de mamifere sunt în număr de 1136 piese. Pe categorii, cele de animale domestice sunt 1069 (= 94,10%), iar cele de la animale vâdate sunt numai 67 (= 5,90%). Sunt reprezentate următoarele specii: bovine 612 piese (= 53,87%), ovicaprine 205 piese (= 18,05%), porcul 202 piese (= 17,78%) și câinele 50 piese (= 4,40%). Subliniem că oasele de bovine continuă să predomine în raport cu celelalte categorii. Oasele de ovicaprine sunt pe locul doi, cu procentaj apropiat de acela al porcului. În așezare este reprezentat tipul de capră *Capra hircus* L., apoi *Capra aegagrus* Gmel., dar este posibilă și existența tipului *Capra prisca*.

Este importantă observația că în această așezare se constată un procent ridicat al oaselor de animale tinere. Astfel, circa 33% la bovine, 50% la ovicaprine și 90% la porcine, nu atinseseră încă maturitatea atunci când au fost sacrificate.

Oasele de câine au aparținut, în majoritate, formei *Canis familiaris palustris* Rüt.³⁰

În așezarea de la Tangăru, stratul din faza de tranziție a fost împărțit în două: Boian III și Boian IV. Din stratul Boian III s-au adunat 55 oase, din care 87,30% sunt de animale domestice și 12,7% de la cele vâdate. Predomină bovinele cu 54,10%, urmate de ovicaprine și de porc cu câte 18,70% și de câine 8,30%.³¹ Din etapa Boian IV s-au strâns 183 oase, cele de animale domestice reprezintă 95% față de 5% oase de animale sălbatice. Sunt reprezentate bovinele cu 57,70%, urmate de porc 20,20% și ovicaprinele 13,70%, câinele 8,30%. Subliniem predominarea animalelor domestice față de cele vâdate. Bovinele s-au menținut pe primul loc. Este de remarcat „disputa” dintre ovicaprine și porc, care și în acest complex trece de la egalitatea procentuală din nivelul Boian III, la predominarea în nivelul Boian IV.³²

La Aldeni (jud. Buzău), din stratul superior, corespunzător aspectului cultural Aldeni II, specific zonei de nord-est a Munteniei, s-au adunat 28 oase, din care 21 piese sunt de la animale domestice (= 75,01%), față de numai 7 piese (= 24,99%) de animale vâdate. Sunt reprezentate speciile: bovine 4 piese (= 14,29%), 10 piese sunt de ovicaprine (= 35,72%), 4 piese de porc (= 14,29%) și 3 oase de câine (= 10,71%).³³ Numărul mic de oase nu permite concluzii deosebite. În acest complex, se pare că primul loc între animalele domestice îl ocupau ovicaprinele, în raport cu bovinele și cu porcul.

Un lot important și semnificativ de oase de animale s-a strâns din cuprinsul așezării de la Gumelnița, corespunzătoare etapelor Gumelnița A 2 a, A 2 b, A 2 c și fazei Gumelnița B.

Pe ansamblu, s-au adunat 4000 resturi de faună, din care 2391 oase de mamifere. Pe categorii, ele se împart :

Etapă Gumelnița A 2 a : domestice 696 oase (= 82,96%) ;
sălbatică 106 oase (= 12,63%) ;

Etapă Gumelnița A 2 b : domestice 738 oase (= 91,68%) ;
sălbatică 55 oase (= 6,83%) ;

Etapă Gumelnița A 2 c : domestice 210 oase (= 79,24%) ;
sălbatică 50 oase (= 18,87%) ;

Faza Gumelnița B : domestice 390 oase (= 80,92%) ;
sălbatică 80 oase (= 16,59%).

Dintre animalele domestice sunt reprezentate : bovinele în nivelul A 2 a prin 507 oase (= 60,43%) ; în nivelul A 2 b prin 512 oase (= 63,60%) ; în nivelul A 2 c prin 161 oase (= 60,76%) și în nivelul Gumelnița B prin 284 oase (= 58,92%) ; urmează ovicaprinele : în nivelul A 2 a prin 98 oase (= 11,68%), în nivelul A 2 b prin 114 oase (= 14,17%), în nivelul A 2 c prin 14 oase (= 5,28%) și în nivelul B prin 43 oase (= 8,92%).

apoi porcul : reprezentat în nivelul A 2 a prin 62 oase (= 7,38%) ; în nivelul A 2 b prin 87 oase (= 10,80%), în nivelul A 2 c prin 27 oase (= 10,18%) și în nivelul B prin 49 oase (= 10,17%).

și în sfârșit câinele : în nivelul A 2 a prin 29 oase (= 3,46%), în nivelul A 2 b prin 25 oase (= 3,10%), în nivelul A 2 c prin 8 oase (= 3,02%) și în nivelul B prin 14 oase (= 2,90%).

La Tangăru, în stratul Gumelnița s-au delimitat trei niveluri : Gumelnița I, Gumelnița II și Gumelnița III. S-au adunat 256 oase de animale. De la acestea, de la cele domestice, provin din nivelul Gumelnița I 97,90%, iar de la cele sălbatică 2,10% ; din nivelul Gumelnița II provin de la animalele domestice 97,90% și de la cele sălbatică 1,40%. Din nivelul Gumelnița III provin 95% oase de la animalele domestice și numai 5% de la animalele sălbatică vânată.

Proporția dintre animalele domestice este redată la procente :

- bovinele : în nivelul Gumelnița I = 50% ;
în nivelul Gumelnița II = 47,50% ;
în nivelul Gumelnița III = 46,40%.
- ovicaprine : în nivelul Gumelnița I = 36,90% ;
în nivelul Gumelnița II = 32,60% ;
în nivelul Gumelnița III = 23,30%.
- câine : în nivelul Gumelnița I = 2,20% ;
în nivelul Gumelnița II = 2,10% ;
în nivelul Gumelnița III nici unul.

În stratul Gumelnița II din Gorgana de la Pietrele (jud. Giurgiu) s-au găsit oase de : bovine, ovicaprine și de porc.³⁶

Materialul de paleofaună provenit din tellul de la Cunești (jud. Călărași) se află în studiu. Determinările făcute pe teren ne permit să afirmăm că și în acel lot majoritatea oaselor strânse aparțin animalelor domestice. În cadrul acestei categorii se cuvin a fi amintite, în primul rând, oasele de bovine, care reprezintă majoritatea. În săpăturile noastre s-a găsit și un corn întreg, de bovină, relativ scurt. Destul de multe oase sunt de ovicaprine și altele de porc. Sunt și câteva oase de câine.³⁷ Complexul de la Cunești, datează din faza mijlocie și târzie a culturii Gumelnița.

În așezările gumelnițene de la Blejești (jud. Teleorman) s-au găsit diferite oase de animale domestice și anume de : bovine, ovicaprine, porc și de câine,³⁸ iar în cea de la Vlădiceasca (jud. Călărași) s-au adunat oase de bovine și de ovicaprine.³⁹ Celelalte oase de animale sunt în studiu.

O așezare cu o situație interesantă este cea de pe „Ostrovelul“ de la Căscioarele (jud. Călărași). Din studierea oaselor descoperite în așezarea corespunzătoare fazei Gumelnița B (= faza Jilava, după periodizarea noastră), rezultă că acelea de animale domestice reprezintă numai 17,9%, pe când cele de animale sălbatice ajung până la 81,9%. În cadrul primei categorii, ca și în alte complexe gumelnițene, predomină oasele de bovine, ca 43,1% din total, urmează câinele cu 36,5%, apoi porcul cu 13,3% și ovicaprinele cu 7,05%.⁴⁰ Procentajele de mai sus se pot explica prin condițiile specifice de mediu ale așezării, aflate, în vechime, pe un ostrov înconjurat de ape sau de teren mlăștinos.

O altă așezare de la sfârșitul evoluției culturii Gumelnița este aceea de la Teiu (jud. Argeș). Materialul osteologic încă nu a fost studiat. După părerea lui Ion Nania, în funcție de observațiile făcute pe teren, creșterea animalelor domestice nu constituia o ocupație de bază a membrilor comunității amintite.⁴¹

La Sărata Monteoru, din stratul atribuit fazei Cucuteni B, s-au adunat numeroase oase de bovine, ovicaprine și de porc.⁴²

Înainte de a formula unele concluzii de ordin istoric, amintim că suntem conștienți de faptul că unele loturi avute în vedere sunt formate dintr-un număr relativ mic de oase de animale. Socotim totuși că — în stadiul actual al cercetărilor — ele se cuvin a fi folosite, alături de loturile de oase mai bogate, chiar dacă în viitor se vor aduce completări și unele modificări. În prezent, ele constituie o bază de plecare.

Dacă vom compara datele procentuale cu privire la raportul dintre oasele de animale domestice și cele de animale vâdate, din cele 22

complexe descrise, ajungem la concluzia că în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Munteniei, a predominat creșterea vitelor (în 21 de obiective) și numai într-unul singur (în condiții specifice de mediu natural) a predominat vânătoarea.

Pe culturi situația se prezintă astfel :

— *Cultura Dudești*, faza Fundeni : animale domestice 90%, animale sălbatice 10%.⁴³

— *Cultura Boian* : Faza Bolintineanu (în regiunea de dealuri) : oase de animale domestice 76% și oase de animale sălbatice 24%.⁴⁴
Faza Giulești : oase de animale domestice 96,8—97,50% și oase de animale sălbatice 2,50—3,20%.⁴⁵

Faza Vidra : oase de animale domestice 79% și 98,03%, iar oase de animale sălbatice 7,7% și 21%.⁴⁶

Faza de tranziție : În așezarea de la Radovanu, de la nivelul 4 se observă o „cădere“ la 71,93%, în cursul nivelului 3, pentru ca apoi să se constate o creștere treptată până la 94,44%, în ceea ce privește procentajul oaselor de animale domestice.

La categoria oaselor de animale sălbatice, de la un procent de 12,16% (în nivelul 4) se observă o creștere accentuată în nivelul 3 până la 28,70%, ca apoi să scadă din nou la 5,56% și 5,90% în ultimele două niveluri.⁴⁷

Remarcăm faptul că în etapa târzie a fazei, în așezarea de la Izvoarele, procentajul este similar celui de la sfârșitul existenței așezării de la Radovanu, adică procentul oaselor de animale domestice este de 94,10% și de numai 5,90% pentru categoria oaselor de animale sălbatice.⁴⁸

La Tangâru, în faza de tranziție (Boian III și Boian IV după periodizarea D. Berciu) se constată o creștere a procentajului la animale domestice de la 87,30% la 95% și o scădere a celui privind animalele sălbatice de la 12,7% la 5%.⁴⁹

În stratul superior de la Aldeni, corespunzător aspectului Aldeni II, în plină zonă de dealuri, creșterea animalelor domestice este reflectată de un procent de 75,01%, iar a animalelor vâdate prin 24,99%.⁵⁰

Cultura Gumelnița :

În așezarea de la Gumelnița se observă o fluctuație apreciabilă a procentajelor : dacă nivelul A 2 a era de 82,96% la categoria oaselor de animale domestice, a urmat o creștere până la 91,68%, în nivelul A 2 b, apoi o „cădere“ la 79,24% în nivelul A 2 c și iar o creștere slabă la 80,92% în nivelul B.⁵¹

În aceeași perioadă, în așezarea de la Tangâru, în cursul celor trei faze procentajele au rămas aproape egale : 97,90%, 97,90% și 95%, la animalele domestice.⁵²

Numai în așezarea de la Căscioarele, singura din toate așezările gumelnițene din care s-au strâns oasele de animale, vânătoria a predominat 81,9%, în raport cu creșterea animalelor domestice (17,9%).⁵¹

Dacă analizăm datele privitoare la proporția fiecărei specii, din categoria animalelor domestice, crescute în cursul epocii neolitice pe teritoriul Munteniei, vom constata că în lucrarea noastră am prezentat date despre 36 complexe. Cifrele citate dovedesc că din acestea în 26 obiective a predominat creșterea bovinelor, cu procentaje cu variabilitate cuprinsă, în 16 complexe, între 42,10% și 60%, iar restul între 60,43% și 85,8%. În alte 8 complexe sunt documentate și oase de bovine, dar nu cunoaștem procentajele lor.

Numai în două așezări : una din faza Vidra (la Bogata III), locul prim este ocupat de ovicaprine cu 50%, iar bovinele cu 14,3%.⁵⁴

Cel de al doilea obiectiv este Aldeni, aspectul Aldeni II, unde ovicaprinele reprezintă 35,73%, iar bovinele și porcul au câte 14,29%.⁵⁵ Situație explicabilă, probabil, în cazul Aldeni, prin poziția geografică a stațiunii în plină zonă de dealuri.

Raportul dintre ovicaprine și porc reprezintă o variabilitate apreciabilă. În majoritatea complexelor menționate, locul secund, după bovine, era ocupat de ovicaprine și rar, numai în 7 obiective, predominând oasele de porc.

Se poate spune, în general că — în stadiul actual al cercetărilor — în așezările neolitice de pe teritoriul Munteniei au fost crescute bovine, ovicaprine, porci și câini. În prezent, dacă avem în vedere precizările făcute de specialiștii în paleofaună, formularea de mai sus este cu totul insuficientă, căci este interesant și important de știut ce tipuri de animale anume erau crescute de oamenii neolitici. Ele erau de același tip sau de tipuri diferite, legate de o anumită populație, respectiv cultură.

Dacă sintetizăm datele disponibile despre bovinele din cursul neoliticului mijlociu, din zona corespunzătoare județului Călărași, ajungem la o concluzie istorică demnă de reținut. Comunitățile din perioada și zona amintită creșteau bovine de două tipuri : unele cu talie specifică *mijlocie* și altele cu talie *mare*.⁵⁶ Ne lipsesc încă datele despre tipurile de bovine din neoliticul timpuriu și din neoliticul târziu.

Oasele de oi, din aria culturii Dudești, au aparținut unor tipuri cu talie mică, despre care se afirmă, de către specialiști, că au fost foarte caracteristice neoliticului României.⁵⁷ În așezarea Boian A (faza Vidra) s-au găsit oase de oi cu talie mijlocie spre mică.⁵⁸

Despre capre se poate arăta că au avut (cele documentate în așezarea Boian A) talie moderată spre mare.⁵⁹ Pe baza determină-

rilor s-a ajuns la concluzia că în diferite aşezări sunt atestate oase de capră de tipul : *Capra aegagrus* Gmel. (în complexele de la Bogata I,⁶⁰ la Radovanu⁶¹ și la Izvoarele),⁶² *Capra hircus* L. (în complexele de la Boian A⁶³ și la Izvoarele)⁶⁴ și, se pare, *Capra prisca* (numai la Izvoarele).⁶⁵

Tot în aşezarea Boian A s-au găsit oase de porc de talie foarte mare.⁶⁶

Oasele de câine studiate au aparținut tipurilor : *Canis familiaris palustris* Rüt (în aşezările : Boian A,⁶⁷ Radovanu⁶⁸ și Izvoarele).⁶⁹

S-au făcut precizări și în privința vârstei la care erau sacrificate, în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Munteniei, diferitele specii de animale domestice.

Din analiza comparativă a datelor rezultă că în privința bovinelor, în cursul fazei Fundeni a culturii Dudești, se sacrificau animale foarte tinere și submature.⁷⁰ În faza următoare numită Cernica, a aceleași culturi, în aşezarea de la Radovanu II, s-au tăiat mai ales animale adulte și rar cele tinere.⁷¹ Situația s-a menținut aceeași — fapt semnificativ, de reținut — în cursul fazelor Vidra și de tranziție la cultura Gumelnița.

Astfel, în aşezarea Boian A (din faza Vidra) se jertfeau 72,1% bovine mature și numai 27,8% submature,⁷² iar în aşezarea de la Izvoarele, din faza de tranziție la cultura Gumelnița, se sacrificau 67% animale mature și numai 33% din categoria celor submature.⁷³ În cadrul animalelor mature jertfite se remarcă faptul că între ele predomină femelele.⁷⁴ Concluzia formulată de Alexandra Bolomey, este pe deplin justificată că bovinele erau crescute „mai mult în scopuri utilitare și numai secundar în scop alimentar”.⁷⁵ Pentru perioada neoliticului târziu nu dispunem încă de datele necesare.

În privința oilor se constată o situație similară. Erau tăiate, în principal, animale mature. Pentru exemplificare amintim că în aşezarea Boian A (faza Vidra) 62,5% sunt oase de oi mature și 37,5% de la oi submature.⁷⁶ În schimb, la Izvoarele (faza de tranziție) oasele de animale mature sunt la egalitate procentuală cu cele de animale tinere (= 50%).⁷⁷

Procentajele în privința sacrificării porcilor sunt diferite. În cursul fazei Cernica a culturii Dudești (în complexul Radovanu II) sunt semnalate numai oase de porci tineri.⁷⁸ În aşezarea Boian A (faza Vidra) se tăiau, în special, porci tineri (= 55,5%). Oasele de porci maturi, din același complex, sunt în proporție de 44,5%.⁷⁹ Obiceiul tăierii, mai cu seamă a animalelor submature, a continuat și în timpul fazei de tranziție (Izvoarele), unde oasele de porci tineri ajung la 90% din totalul categoriei.⁸⁰

O atenție deosebită se cuvine acordată problemei folosirii bovinelor la tracțiune. Prin grija lui Corneliu N. Mateescu au fost analizate de către prof. Vasile Gheție, o serie de oase radius de bovine, ce provin din așezarea de la Vădastra, dar și din câteva așezări neolitice din Muntenia, cercetate de noi. Pe oase se observă clar o dezvoltare a suprafețelor articulare ale celor două epifize, ceea ce dovedește, conform aprecierii prof. V. Gheție, că acele bovine au fost supuse unor eforturi fizice mari.⁸¹ Oasele analizate provin: unele de la Radovanu, din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, altele din faza mijlocie și târzie a culturii Gumelnița din așezările de la: Boian B, Gumelnița și Căscioarele.⁸² Toate acestea constituie o dovadă evidentă că în perioadele neoliticului mijlociu și târziu, bovinele, de pe o mare parte din întinderca Munteniei, au fost folosite la tracțiune, foarte probabil, în principal, la plugul primitiv.

NOTE

1 Victor Teodorescu *Cultura Criș în centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Tirgșorul Vechi)*, în SCIV, XIV, 1963, 2, p. 282.

2 Idem, *Date preliminare privind cultura cu ceramică liniară din teritoriul de la sud de Carpați al României*, în SCIV, 17 1966, 2, p. 226.

3 C. S. Nicolăescu—Ploșșor, *Săpăturile de pe Dealul Fiera, comuna Cleanov, regiunea Dolj*, în SCIV; III, 1952, p. 145.

4 Determinări făcute de Al. Bolomey, căreia îi mulțumim și pe această cale.

5 Eugen Comșa. *Donnés sur la civilisation de Dudești*, în PZ 46, 1971, 2, p. 208—209.

6 Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în Dacia, NS, VII, 1963 p. 34

7 Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 209.

8 *Ibidem*, p. 209.

9 Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*, în VII Congrès Internațional des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 554; Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Aldeni*, în Materiale, III, 1957, p. 101.

10 Eugen Comșa, *Nouvelles données relative à la phase Bolintineanu de la culture Boian (à la lumière des fouilles de l'agglomération de Cernica)*, în Dacia, NS, XIX, 1975, p. 21.

11 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 127—128 și tabelele I și II.

12 *Ibidem*, p. 128 și tabelele I și II.

13 Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 424.

14 Idem; *Istoria comunităților culturii Boian*. București, 1974, p. 58

15 Săpături D. Berciu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Étude de la faune de la station néolithique de Tangâru*, în *Dacia*, NS, III 1959, p. 562—563, 565.

16 Săpături Eugen Comșa, Olga Necrasov și Haimovici, *op. cit.*, p. 128 și tabelele I și II.

17 Alexandra Bolomey *Fauna neolitică din așezarea Boian A de la Vărăști*, în SCAntr, III, 1966, 1, p. 27—34.

18 *Ibidem*, p. 33.

19 *Ibidem*, p. 29.

20 *Ibidem*, p. 33.

21 *Ibidem*, p. 32—33.

22 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 561—570.

23 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu, jud. Ilfov*, în *Materiale*, X, 1973, p. 40, tabel II.

24 *Ibidem*, p. 40, tabel II.

25 *Ibidem*, p. 40, tabel II.

26 *Ibidem*, p. 40, tabel II.

27 *Ibidem*, p. 41.

28 *Ibidem*, p. 41 și 44.

29 Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz și Corneliu N. Mateescu, *Șantierul Spanțov* în SCIV, IV, 1953, 1—2, p. 224.

30 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91—96.

31 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 562 și 565.

32 *Ibidem*, p. 565, tabel III.

33 O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 555, tabel II.

34 Săpături Vladimir Dumitrescu și colab., Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică, descoperite în stațiunea Gumelnița*, în SCIV, 17, 1966, 1, p. 101—108.

35 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 561—570.

36 D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, III, 1957, p. 506.

- 37 Săpături Eugen Comșa.
- 38 D. Berciu, *op. cit.*, p. 545.
- 39 Informație verbală de la Done Șerbănescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 40 Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în SCIV, 16, 1965, 2, p. 231—232.
- 41 Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în Studii și articole de istorie, IX, 1967, p. 20.
- 42 Eugenia Zaharia Petrescu și Alexandrina Alexandrescu, *Săpăturile arheologice de la Sărata Monteoru, în campania anului 1950*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 159—168.
- 43 Determinări Al. Bolomey, Eugen Comșa, *op. cit.*, în PZ, 46, 1971, 2, p. 208—209.
- 44 O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, Moscova, 1970, p. 554.
- 45 Olga Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, în Materiale, V, 1959, p. 127—128 și tabelele I și II.
- 46 *Ibidem*, p. 128 tabelele I și II și mai ales Al. Bolomey, *op. cit.*, în SCAntr, III, 1966, 1, p. 28.
- 47 Olga Necrasov, *op. cit.*, în Materiale, X, 1973, p. 40 tabel II.
- 48 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în Materiale, IX, 1970, p. 91—96.
- 49 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, în Dacia, NS, III, 1959, p. 562, 565, și tabel II.
- 50 O. Necrasov și M. Bulai, *op. cit.*, p. 555 tabel II.
- 51 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în SCIV, 17, 1966, 1 p. 101—108.
- 52 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, în Dacia, NS, III, 1959, p. 561—570.
- 53 Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în SCIV, 16, 1965, 2, p. 231—232.
- 54 Olga Necrasov și S. Haimovici *op. cit.*, în Materiale, V, 1959, p. 128 și tabelele I și II.
- 55 O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 555 tabel II.
- 56 Olga Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 127; Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 33.
- 57 Eugen Comșa, *op. cit.*, în PZ, 46, 1971, 2, p. 208—209.
- 58 Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 29.
- 59 *Ibidem*, p. 29.
- 60 O. Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 127—128, tabelele I și II.
- 61 Olga Necrasov, *op. cit.*, în Materiale, X, 1973, p. 40 tabel II.

- 62 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 93.
- 63 Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 28.
- 64 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 91—92.
- 65 *Ibidem*, p. 93.
- 66 Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 27—34.
- 67 *Ibidem*, p. 32—33.
- 68 Olga Necrasov *op. cit.*, în *Materiale*, X, 1973, p. 41 și 44.
- 69 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 94.
- 70 Eugen Comșa, *op. cit.*, în *PZ*, 46, 1971, 2, p. 208—209.
- 71 *Ibidem*, p. 209.
- 72 Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 27—34.
- 73 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 94.
- 74 Olga Necrasov și M. Bulai, *op. cit.*, p. 549.
- 75 Al. Bolomey *op. cit.*, p. 33.
- 76 *Ibidem*, p. 27—34.
- 77 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 94.
- 78 Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 209.
- 79 Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 28.
- 80 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 94.
- 81 Corneliu N. Mateescu, *Remarks on cattle breeding and agriculture in the middle and late neolithic on the Lower Danube*, În: *Dacia*, NS, XIX, 1975, p. 15.
- 82 *Ibidem*, p. 14 și 15.

OLTENIA

În cele ce urmează vom prezenta, din punct de vedere istoric, stadiul cercetărilor cu privire la creșterea animalelor domestice, în cursul epocii neolitice de pe teritoriul Olteniei.

La concluzii istorice importante duc analiza situației din perioada de început a epocii, deoarece, în Oltenia, este documentată cea mai veche cultură neolitică pe care o cunoaștem, până în prezent, pe teritoriul României. Ne referim la complexul de la baza depunerilor arheologice din stațiunea din punctul „La Hanuri“, de la Cârcea,¹ jud. Dolj. Din pământul de umplură a două gropi (nr. 1 și nr. 2), din acea așezare, s-au strâns 235 oase de mamifere. Clasificate pe categorii, s-a constatat că 181 din ele provin de la animale domestice, ceea ce reprezintă 77%, iar oasele de animale sălbatice sunt numai 54, reprezentând deci 23% din totalul oaselor.² Prin

urmărire, este clară prima concluzie istorică importantă, anume aceea că oasele de animale domestice sunt de peste *trei ori mai multe* decât oasele animalelor sălbatice. În cazul în care procesul neolitizării a fost local, ar fi normal ca să se observe clar, pe materialele arheologice, inclusiv pe cele de paleofaună, o trecere treptată a membrilor comunităților de vânători și pescari mezolitici, printre altele și la creșterea animalelor domestice. Faptul respectiv urmând să fie reflectat prin predominarea, în primele etape ale neoliticului, în cuprinsul așezărilor, a oaselor de animale sălbatice, în raport cu cele ale animalelor domestice. Procentul acestora din urmă trebuind să crească, cu încetul, în etapele ulterioare și să ajungă, mult mai târziu, să fie mai mare decât acela al animalelor sălbatice. Situația oglindită de descoperirea la Cârcea — punctul „La Hanuri“, a unui număr de trei ori mai mare de oase de animale domestice, în raport cu cealaltă categorie, considerăm că dovedește nu o evoluție locală, ci o întrerupere a ei, prin pătrunderea, pe teritoriul Olteniei, de la sud de Dunăre, a unor comunități neolitice pe deplin dezvoltate, cu o tradiție și o experiență îndelungată și în privința creșterii animalelor domestice. Acele colectivități, originare din ținuturile sudice ale Peninsulei Balcanice, prin „roire“ treptată, au pătruns și s-au stabilit în sud-vestul țării noastre, în Oltenia, declanșând procesul neolitizării, în timp ce, în regiunile vecine, dinspre est și nord, viețuiau încă o serie de comunități ce se îndeletniceau, în continuare, în principal, cu vânătoarea și pescuitul.

Observațiile amănunțite făcute, mai cu seamă, asupra lotului de oase de animale domestice scoase la iveală din pământul de umplutură al gropii nr. 1 din punctul amintit, au dus la concluzii importante. Din totalul de 204 oase de animale, din acea groapă, 153 au aparținut bovinelor (din care aproximativ un sfert provine de la bouri). Oasele de bovine erau de la circa 12 indivizi, de talie mare. Multe din acele animale au fost sacrificate înainte de a împlini 2 ani³.

O a doua specie reprezentată, în complexul amintit, este aceea a ovicaprinelor, prin 8 oase, toate de oaie. Analiza lor a permis să se arate că „oaia (poate și capra) au fost importate în regiunile țării noastre într-un stadiu destul de avansat de domesticire“⁴. De asemenea, se menționează că oile erau sacrificate mature, după depășirea vârstei reproducerii. Se cuvine remarcată și observația că, din lotul studiat, lipsesc oasele de porc și cele de câine⁵.

Un alt lot interesant de oase a fost descoperit la Locusteni, jud. Dolj, într-o așezare, care corespunde în timp fazei Cârcea III (= Starčevo III, după periodizarea lui Vladimir Milojević). Oasele

de animale domestice reprezintă 85%, față de 14,8% provenite de la cele vâdate. Din determinările făcute rezultă, în privința oaselor de animale domestice, următoarea situație : bovine = 45,5% ; ovicaprine = 36,4% ; porc = 9,1% ; câine = 9,1%.⁶

Cu prilejul săpăturilor de la Basarabi, jud. Dolj, s-a cercetat prin săpături, pe malul Dunării, o altă așezare de tip Starčevo. Oasele adunate prezintă procentaje deosebite. Cele de animale domestice sunt de 48,9%, iar cele de animale sălbatice ajung până la 41%. Din acest lot fac parte, din categoria animalelor domestice : 33,3% oase de bovine ; 33,3% oase de ovicaprine ; 22,2% de porci și tot 22,2% de câine⁷.

Mai semnalăm că la Verbița, jud. Dolj, tot dintr-o așezare de tip Starčevo, s-au strâns numai oase de bou și de câine,⁸ iar la Copăcelu (= fost Valea Râii), jud. Vâlcea, s-au adunat oase de bovine, ovicaprine și de porci⁹.

Menționăm că, în alte regiuni ale țării, în privința procentajelor, în astfel de complexe timpurii, situația este similară. Astfel, raportul dintre cele două categorii, în Transilvania, la Gura Baciului, jud. Cluj (corespunzător în timp complexului de la Cârcea) este de 96,51% la cele domestice și numai de 3,40% de la cele sălbatice,¹⁰ apoi în așezarea de tip Criș de la Leț, jud. Covasna, la prima categorie este de 93,87% și 6,12% la cea de a doua¹¹. În Moldova, de exemplu, în așezarea de tip Criș de la Glăvăneștii-Vechi, jud. Iași, procentajele sunt de 91,30% la prima categorie și 8,64% la cea de a doua.¹²

La sfârșitul neoliticului timpuriu și la începutul celui mijlociu, pe câmpia din sudul Olteniei au viețuit comunitățile culturii Dudești.

Un complex datând din prima fază, cea mai veche, este cel de la Cleanov, punctul „Dealul Fiera“, jud. Dolj. Din cuprinsul lui, cu prilejul săpăturilor, s-au strâns numai câteva fragmente de oase și de dinți de rumegătoare mari și mici, considerate ca fiind o dovadă a creșterii vitelor, respectiv a : bovinelor și ovicaprinelor¹³.

Prin săpăturile din așezarea de la Verbicioara, jud. Dolj, s-a delimitat, cu patru decenii în urmă, un strat de cultură, atribuit atunci culturii numite Verbicioara I. Mai târziu, la o analiză atentă a materialului ceramic, s-a dovedit că, în acea depunere sunt atestate două categorii deosebite de ceramică, prin urmare, sunt, în realitate, două straturi și culturi : unul aparținând culturii Starčevo-Criș, iar altul cuprinzând materiale, mai numeroase, specifice culturii Dudești, din faza mijlocie. Din stratul „Verbicioara I“

s-au strâns atunci felurite oase de animale, din care, o mare parte, provin de la : bovine, ovicaprine și porci ¹⁴.

Un alt lot important de oase, analizat amănunțit, este cel din stațiunea Dudești, de la Fărcașu de Sus, punctul „Pe Coastă“, jud. Olt. Pe baza observațiilor stratigrafice și a elementelor specifice ceramicii, s-au definit trei faze ale culturii Dudești I (cu etapele I a și I b), Dudești II și Dudești III. ¹⁵ Oasele de animale au fost adunate, pe cât posibil, din complexe închise. Din cuprinsul nivelului corespunzător etapei Dudești I a s-au strâns 142 oase de mamifere din care 140 oase sunt de la animale domestice (= 98⁰/₀) și numai 2 oase sunt de la cele vâdate (= 2⁰/₀). Din prima categorie 118 piese sunt de la bovine (= 84,3⁰/₀), 14 de la porci (= 10⁰/₀) și 8 de la ovicaprine (= 5,7⁰/₀). Din nivelul etapei Dudești I b s-au scos la iveală 74 oase din care 72 de la animale domestice (= 97⁰/₀), iar de la cele sălbatice numai 2 (= 3⁰/₀). Sunt documentate oase de : bovine 55 piese (= 76,4⁰/₀), ovicaprine 8 piese (= 11,1⁰/₀), porci 6 piese (= 8,4%) și de câine 3 piese (= 4,16⁰/₀). În nivelul cu materiale din etapa Dudești II s-au găsit numai 45 oase, din care 44 piese sunt de la animalele domestice (= 97⁰/₀), de la cele vâdate provine numai un os (= 3%). Sunt atestate oase de bovine 33 piese (= 75⁰/₀), porcine 8 piese (= 18,1%), ovicaprine 2 piese (= 4,6⁰/₀) și de câine 1 piesă (= 2,3%). La Fărcașu de Sus, din nivelul Dudești III s-au strâns 84 oase de mamifere, din care 81 oase de animale domestice (= 96⁰/₀) și 3 de la cele sălbatice (= 4%). Din acest lot fac parte 58 oase de bovine (= 71,6%), 12 de ovicaprine (= 14,8⁰/₀) și 11 de porcine (= 13,6%). Din cadrul complexului amintit s-au scos la lumină, în total, 264 oase de bovine, de la circa 20 de indivizi, 30 oase de ovicaprine, de la aproximativ 12 indivizi, 39 oase de porc de la circa 11 indivizi și 4 oase de câine de la 3 indivizi. ¹⁶

Se fac precizări remarcabile despre fiecare specie. Astfel despre bovine se arată că erau de dimensiuni moderate spre mari și că erau sacrificate, de obicei (= 50⁰/₀) înainte de a atinge vârsta de 2 ani, iar o altă serie (37,5%) între 2 și 4 ani, un singur individ depășind vârsta de 4 ani. ¹⁷ Se subliniază că „o asemenea repartiție a grupelor de vârstă reflectă în mod vădit că, principalul scop urmărit era producția de carne și nu obținerea altor avantaje economice, cum ar fi forța de tracțiune a bovinelor sau produsele lactate“. ¹⁸

În cadrul grupului de oase corespunzător ovicaprinelor s-au determinat sigur oase de oaie în nivelurile Dudești I a și I b, iar în seria din nivelul Dudești III, atât de oaie, cât și de capră. Ovi-

caprinele erau sacrificate : puține, înainte de a împlini 6 luni și — în majoritatea cazurilor — cele de peste 4 ani,¹⁹ ceea ce indică „urmărirea exploatării cât mai îndelungate a produselor lactate și, în cazul oii, probabil a lânii“.²⁰

După părerea lui Marin Nica, membrii comunităților aspectului Dudești-Vința, din stațiunile de la Leu și Padea, jud. Dolj, practica creșterea vitelor pe scară redusă, după cum o dovedește cantitatea mică de oase de animale domestice descoperite în cuprinsul celor două așezări.²¹

Ținuturile din sud-estul Olteniei, în cursul neoliticului mijlociu, au fost locuite de comunitățile culturii Vădastra.

Prin săpăturile — amănunțite și de durată — de la Vădastra, punctul „Măgura Fetelor“, jud. Olt, din straturile cu materiale din cele două faze : Vădastra I și Vădastra II s-au adunat numeroase oase de animale (circa 8000 piese). Din lotul strâns, în cursul mai multor campanii de săpături, peste 97% din oase au aparținut animalelor domestice. Pe specii ele se repartizează astfel : boi (cca 60%), oi (cca 20%), restul fiind oase de : capră, porc și de câine.²² Din stratul corespunzător fazei Vădastra I s-au strâns relativ puține oase de animale sălbatice, ceea ce a permis să se considere că vânătoarea, în acea perioadă, pierduse mult din importanță în comparație cu creșterea vitelor.²³ Din faza amintită, în anul 1956, în plin strat, s-au descoperit oase de : bovine, porci și de câini. Se face precizarea că oasele de bovine sunt de la indivizi cu talie mică și mare, tineri și bătrâni.²⁴ Sunt și indivizi cu talie intermediară.²⁵ Într-un alt raport de săpături se arată că în faza amintită „selecția lor pare să fi fost o grijă permanentă“.²⁶ Din oasele de porc, unul era metatars, care a aparținut unui „individ enorm, foarte înalt în picioare“.²⁷ Oasele de câine sunt puține și provin de la indivizi de talie mare.²⁸

Tot în anul 1956, s-au cercetat amănunțit și materialele paleo-faunistice din stratul Vădastra II. În privința oaselor de animale domestice scoase la iveală din acel strat, se fac precizări importante : „mulțimea oaselor de animale selecționate arată creșterea vitelor pe primul plan“.²⁹ Printre oasele de bovine sunt câteva care provin de la indivizi cu talie enormă.³⁰ În același strat s-a găsit și un metacarp foarte mare, care indică un individ robust, necastrat.³¹

Pe baza analizei migăloase a unei serii de oase de bovine, de la Vădastra, s-a ajuns la o concluzie istorică deosebit de importantă, anume aceea că purtătorii culturii Vădastra foloseau bovinele la tracțiune.³²

Tot în stratul Vădastra II s-au găsit și alte oase de animale domestice, înșirate în ordine numerică, după cum urmează de : oaie, porc, capră și de câine.³³ În raportul despre rezultatele săpăturilor din anul 1957, se arată că oasele de porc sunt de la indivizi cu râtul lung.³⁴

O altă descoperire importantă, făcută în 1956, la Vădastra este prezentată astfel : „semnalăm, pentru prima dată, în mediul neolitic de la noi, dovada existenței calului : falanga a treia de la piciorul anterior. După prof. Gheție aceasta aparține unui cal mic și îndesat, dar nu iute, folosit la călărie“.³⁵

Din stațiunea de la Crușovu, jud. Olt, din stratul Vădastra I s-au adunat oase de : bovine, ovicaprine și de câine, iar din stratul următor (din faza Vădastra II) oase de : bou, capră, porc, oaie și de câine.³⁶

Prin săpăturile de la Hotărani, jud. Olt, din cadrul unei stațiuni, în care s-au delimitat câteva niveluri, corespunzătoare mai multor faze ale culturii Vădastra, s-au găsit, fără precizarea stratului și fazei, diferite oase de bovine și de ovicaprine.³⁷

Cu decenii în urmă a fost cercetată prin săpături așezarea de la Rast, atribuită culturii Vinča. După părerea noastră așezarea, cel puțin în parte, aparține purtătorilor culturii Gradeșnița. Oasele de animale, din acea stațiune, au fost strânse din întreg stratul neolitic, fără a fi deosebite pe niveluri. Din acel strat provin 384 oase de mamifere, din care 350 erau de la animale domestice (= 91,20%), iar restul de la cele sălbatice (= 8,80%). Pe specii, oasele de animale domestice se împart astfel : 43,42% oase de bovine, 36,28% oase de ovicaprine (din acestea 28 piese sunt de oaie și 22 de capră), 18% oase de porc și 2,28% oase de câine.³⁸

Din aria de răspândire a culturii Vinča, din zona de centru și de vest a Olteniei, sunt semnalate numai câteva loturi de oase de animale. Prin săpăturile de la Almăjelu, jud. Dolj, din stratul Vinča s-au strâns oase de animale domestice „de talie mare și mai puțin de la animale mici“.³⁹

Despre așezările comunităților culturii Vinča din vestul Olteniei, într-o sinteză mai veche, se subliniază că în ele se găsesc mari cantități de oase de animale.⁴⁰

În perioada următoare, pe întreg teritoriul Olteniei, este documentată viețuirea comunităților culturii Sălcuța. S-au făcut săpături în mai multe așezări de acest tip, dar loturile de oase de animale determinate sunt încă puține.

Disponem de diverse date despre lotul de oase de animale domestice din așezarea de la Sălcuța, jud. Dolj, din punctul „Piscul Cornișorului“. Prin săpăturile din anul 1951, s-au scos la lumină

numeroase oase de animale, care nu au fost studiate de specialiști. Din această cauză nu avem procentajele pe categorii. Se menționează totuși, în studiul amplu publicat despre rezultatele acelor săpături că, oasele de animale domestice erau în cantitate mare. Subliniem că oasele s-au strâns cu grijă pe niveluri. Din statistica provizorie făcută pe teren, rezultă că bovinele erau foarte bine reprezentate în lotul amintit. Remarcăm și precizarea că aparțineau unei rase de bovine cu coarne mici și talie mică.⁴¹ Din nivelul Sălcuța I s-au adunat, pe lângă oasele de bovine, numeroase oase de porci (inclusiv de mistreț). Ca număr ele depășesc cu mult pe acela al oaselor altor animale. S-au aflat oase de porci tineri și adulți.⁴²

Oasele de oaie și de capră erau și ele foarte frecvente în toate fazele culturii Sălcuța documentate în așezare. Se face chiar mențiunea că în etapele Sălcuța I—II b ovicaprinele au ocupat, pe ansamblu, locul doi sau trei, iar începând din etapa Sălcuța II c, ele au trecut pe primul loc. În cursul etapei Sălcuța II c, după ovicaprine urmează procentual porcul și de-abia pe locul trei se află bovinele.⁴³

La Sălcuța s-au descoperit și oase de câine. Sunt atestate oase de câine de talie mare și altele de câine aparținând unei rase de talie mică. Cele două tipuri s-au găsit regulat în toate nivelurile corespunzătoare fazelor culturii Sălcuța.⁴⁴

Din aceeași așezare s-au scos la iveală și mai multe oase de pasăre. Este emisă chiar ipoteza că și în această perioadă erau crescute păsări domestice.⁴⁵

În stratul corespunzător culturii Sălcuța din așezarea „Măgura Fetelor” de la Vădastra, s-au descoperit o serie de oase de bovine, ovicaprine și de porc. Numărul mic al oaselor de animale sălbatice din acel complex, dovedește că în acea zonă și perioadă, vânătoarea era „pe ultimul plan”.⁴⁶

Tot la Vădastra, dar în tellul „Măgura Cetate”, s-au adunat cu ocazia săpăturilor mai vechi, în șanțul I, în unul din ultimele niveluri ale stratului Sălcuța, oase de bovine, de cal și de câine.⁴⁷

Prin cercetările de la Verbicioara (jud. Dolj), din stratul cu materiale de tip Sălcuța s-au scos la lumină diverse oase de animale domestice : bou, oaie, porc, capră și de câine.⁴⁸

Într-un alt raport se arată că în nivelul superior al stratului Sălcuța, de la Verbicioara, se constată o sporire a oaselor de animale domestice, ceea ce dovedește desigur o intensificare a creșterii vitelor.⁴⁹

Epoca neolitică, pe teritoriul Olteniei, s-a încheiat cu evoluția comunităților culturii Sălcuța IV. În timpul acesteia, după cum rezultă din observațiile făcute la Sălcuța, cornutele mari și mici erau cele care predominau, după ele urmând porcul.⁵⁰

În legătură cu anumite manifestări magico-religioase referitoare la grija pentru asigurarea fertilității animalelor domestice, oamenii din culturile neolitice documentate în Oltenia modelau figurine de lut ars, zoomorfe, redând: bovine, ovicaprine și porci.⁵¹

S-au făcut și câteva descoperiri ce trebuie considerate ca reflectând o practică rituală privind creșterea vitelor. Ne referim la câteva gropi, în care, cu toată grija, pe fundul lor, direct pe pământul viu, s-a depus ritual câte un craniu de bou. Astfel de gropi rituale s-au găsit și cercetat pe „Piscul Cornișorului“ de la Sălcuța, în stratul Starcevo-Criș și într-o altă groapă (a) din nivelul Sălcuța I. O groapă similară a fost săpată din nivelul Sălcuța I, din așezarea A de la Verbicioara.⁵²

Din datele prezentate sintetic rezultă că, până în prezent, dispunem de date despre loturile de oase de animale descoperite în 17 obiective arheologice (răspândite mai ales în câmpie) aparținând culturilor: Cârcea, Starcevo-Criș, Dudești, Vădastra, Vința, Sălcuța și Sălcuța IV. O parte din acele loturi au fost studiate de specialiștii în paleofaună și în astfel de cazuri avem date mai bogate. În cazul altor loturi dispunem de date mai sumare.

O primă concluzie importantă ce se degajă din analiza făcută, este aceea că în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Olteniei, în raport cu vânatoarea a predominat procentual creșterea animalelor domestice. În timpul culturii Cârcea oasele de animale domestice reprezintă 77% față de 23% a celor vâdate.⁵³

Situația din complexele Starcevo-Criș este puțin deosebită, în funcție de condițiile de mediu natural. La Locusteni, de exemplu, 85% din oase sunt de la animalele domestice, iar cele de animale vâdate sunt de 14,8%.⁵⁴ În schimb, la Basarabi, pe un teren de pe malul Dunării, înconjurat de lunca mlăștinoasă, procentul celor din prima categorie a scăzut până la 48,9%, iar al celor sălbatice a ajuns la 41%.⁵⁵ Pe întinsul câmpiei, în timpul culturii Dudești, la Fărcașu de Sus procentajul oaselor de animale s-a menținut foarte ridicat. El variază între 96% și 98%, în raport cu 2%—4%, cât reprezintă oasele de animale vâdate.⁵⁶ La Vădastra procentul oaselor de animale domestice ajunge până la 97%.⁵⁷ La Rast se dovedește a fi, de asemenea, un procent ridicat al oaselor de animale domestice de 91,2%, față de a doua categorie de 8,8%.⁵⁸ Pentru cultura Sălcuța nu avem încă procentajele necesare.

Se cuvine să arătăm că — în stadiul actual al cercetărilor — membrii comunităților de la Cârcea creșteau numai bovine și ovicaprine. Probabil că, prin intensificarea săpăturilor, se va dovedi

și existența porcilor și a câinilor și în astfel de complexe. Începând din timpul culturii Starčevo-Criș în Oltenia (de ex. la Locusteni) sunt documentate majoritatea speciilor de animale domestice : bovine, ovicaprine, porcine și câini. La acestea, în neoliticul mijlociu, în timpul culturii Vădastra, din faza Vădastra II, se va adăuga și calul domestic.

Se poate spune, ținând seama de procentaje că, în cea mai mare parte a evoluției comunităților neolitice din Oltenia, între animalele domestice au predominat *bovinele* (de obicei între 60% și 84,30%), cu o singură excepție. În așezarea de la Sălcuța, în nivelul II c, pe primul loc, prin număr de oase, sunt atestate ovicaprinele, pe locul doi porcinele și tocmai pe al treilea loc, bovinele.

Sunt de subliniat și unele date despre talia bovinelor. Cele documentate la Cârcea erau de talie mare.⁵⁹ La Fărcașu de Sus, cele din așezarea de tip Dudești, erau de talie moderată spre mare.⁶⁰ Un alt complex studiat, cu deosebită grijă, este cel de la Vădastra, unde bovinele din faza Vădastra I aveau talie mică (135 cm înălțime și 162 cm lungime). Tot acolo fiind găsite și oase de bovine de talie mare (155 cm înălțime și 186 m lungime).⁶¹ Cele din faza Vădastra II aveau talie mică, mare și enormă.⁶² Oasele păstrate din craniile au permis precizarea că acele bovine erau de tip dolichocefal și cu coarne mari (macroceros), îndreptate lateral, puțin înainte și în jos.⁶³

O observație deosebit de importantă de la Vădastra este aceea că purtătorii culturii Vădastra, încă din prima lor fază de evoluție, au folosit bovinele la tracțiune (astfel de dovezi sunt pentru complexele de la : Vădastra, Crușovu și Hotărani).⁶⁴

Din timpul culturii Sălcuța se cunosc bovine cu talie și coarne mici.⁶⁵

Ovicaprinele au fost, în majoritatea cazurilor, pe locul doi (cu procentaje între 33%—36%). Într-un singur caz (în așezarea de la Sălcuța) oile au ajuns pe primul loc.⁶⁶ Oile de la Vădastra aveau înălțimea de circa 64 cm și lungimea de 88 cm, ceea ce înseamnă că erau cu puțin mai mici de cât cele actuale din Câmpia Dunării. Coarnele lor erau mari, spiralate.⁶⁷ În diferite așezări s-au găsit atât oase de oaie, cât și oase de capră, determinate cu certitudine. Aceste două specii au fost aduse în ținuturile noastre într-un stadiu destul de avansat de domesticire.⁶⁸

Documentarea în privința porcilor este mai săracă. Oasele lor lipsind — până acum — cu totul, din unele loturi. Remarcăm faptul că în așezarea de la Vădastra, în cursul fazei Vădastra I s-au găsit oase de la porci enormi,⁶⁹ iar din faza Vădastra II sunt oase de

porc cu râțul lung.⁷⁰ S-a calculat și talia porcilor din acea stațiune. Ei aveau talie mijlocie cu înălțimea de 65 cm și lungimea de 91 cm, cu un cap mare în raport cu corpul. Este vorba de o specie primitivă, asemănătoare cu mistrețul.⁷¹

Se cuvine să acordăm toată atenția descoperirii, tot la Vădastra, în așezarea „Măgura Fetelor“, în stratul din faza Vădastra II, a unor oase de cal mic și îndesat, folosit la călărie.⁷²

Oase de câine s-au găsit aproape în toate complexele cercetate. La Vădastra sunt documentate oase de câine cu talie mare.⁷³ În legătură cu cele din așezarea de pe „Piscul Cornișorului“, de la Sălcuța, se subliniază că au aparținut unor câini cu talie mică și altora cu talie mare.⁷⁴

Menționăm și descoperirea în așezarea de la Sălcuța a unor oase de pasăre, despre care s-a emis ipoteza că ar fi de păsări domestice.⁷⁵

Pe teritoriul Olteniei, ca și în alte regiuni ale țării noastre, animalele domestice erau crescute, pe lângă așezări, în număr relativ mic, proporțional cu numărul membrilor comunității. Pentru perioada analizată, nu se poate vorbi și nu există nici un fel de dovezi, că vitele erau crescute în turmă. Scopul principal era acela de a se asigura o anumită cantitate de carne și de a se asigura, în continuare, reproducerea lor.⁷⁶ Faptul că marea majoritate a oaselor lungi erau sparte în bucăți, dovedește că se consuma, cu plăcere, măduva din ele. De asemenea, bovinele și ovicaprinele mai erau crescute pentru lapte, care era consumat nu numai lichid, ci și transformat într-un fel de caș. Încă de timpuriu, după cum o dovedesc numeroasele fusaiole, descoperite în toate așezările din acea vreme, lâna era folosită din plin la torsul firelor și apoi la realizarea unor țesături. Pieile erau utilizate și ele în diferite scopuri, la facerea unor piese de îmbrăcăminte (cojoace, căciuli), încălțăminte și la așternut. Din oase se făceau felurite unelte (împungătoare, dălțițe și figurine).

N O T E

1 M. Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, XXI, 1977 p. 13—53.

2 Alexandra Bolomey, *Pe marginea analizei arheosteologice a materialului de la Cârcea—Dolj*, în *SCIVA*, 27, 1976, 4, p. 466.

3 *Ibidem*, p. 466 și 470.

4 *Ibidem*, p. 471.

- 5 *Ibidem*, p. 471.
- 6 M. Nica, *op. cit.*, p. 28.
- 7 *Ibidem*, p. 28.
- 8 D. Berciu și colab., *Săpăturile de la Verbița*. în SCIV, III, 1952, p. 158.
- 9 Informații verbale de la D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 10 Olga Neozasov și M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant la néolithique roumain*, în Actele „VII Congrès Internațional des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 546—549 și 552.
- 11 *Ibidem*, p. 552.
- 12 *Ibidem*, p. 552
- 13 D. Berciu și colab. *Șantierul Verbicioara*, în SCIV, III, 1952, p. 145.
- 14 D. Berciu și colab. *Șantierul arheologic Verbicioara—Dolj*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 233.
- 15 Alexandra Bolomey, *Gospodărirea animalelor în așezarea neolitică de la Fârcașu de Sus*, în SCIVA, 30, 1979, 1, p. 3.
- 16 *Ibidem*, p. 3—10.
- 17 *Ibidem*, p. 6.
- 18 *Ibidem*, p. 6.
- 19 *Ibidem*, p. 7—8.
- 20 *Ibidem*, p. 9.
- 21 M. Nica și T. Niță, *Les établissements néolithiques de Leu et Padea de la zone d'interférence des cultures Dudești et Vinča. Un nouvel aspect du Néolithique moyen d'Olténie*, în Dacia, XXII, 1979, p. 41.
- 22 Basile Gheție și Cornelius N. Mateescu, *L'élevage et l'utilisation des animaux pendant le néolithique moyen à Vădastra (Roumanie)*, în Zephyrus, XXVIII—XXIX, 1978, p. 136—137.
- 23 Corneliu N. Mateescu, *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra: Phase Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, în Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche, II, Roma, 1965, p. 259.
- 24 Basile Gheție și Cornelius N. Mateescu, *op. cit.* p. 119.
- 25 *Ibidem*, p. 128.
- 26 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în Materiale, VI, 1959, p. 114.
- 27 Idem, *Săpături arheologice la Vădastra*, în Materiale, V, 1959, p. 61—72.
- 28 *Ibidem*, p. 68.
- 29 *Ibidem*, p. 70.

- 30 *Ibidem*, p. 70.
- 31 Idem, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 114.
- 32 Basile Gheție și Cornelius Mateesco, *L'Emploi des bovins pour la traction pendant la phase Vădastra II (Néolithique Moyen)*, în *Zephyrus*, XXI—XXI, 1970—1971, 1971, p.99—104.
- 33 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 70.
- 34 Idem, *op. cit.*, în *Materiale* VI, 1959, p. 112—113.
- 35 Idem, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 70.
- 36 Idem. *Săpături arheologice la Crușovu*, în *Materiale*, III, 1957, p. 107 și 109.
- 37 M. Nica, *Evoluția culturii Vădastra la Hotărani și Fărcașele*, în *Historica*, II, 1971, p. 29.
- 38 C. S. Nicolăescu—Plopșor, *The osteological remains from Rast*, apendix II la volumul Vladimir Dumitrescu : *The Neolithic Settlement at Rast*. BAR, Internațional Series, 72, 1980, p. 124.
- 39 Doina Galbenu, *Neoliticul în Oltenia de sud-vest*, Rezumațiul tezei de doctorat, București, 1974, p. 10.
- 40 D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 32.
- 41 Idem, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, în *lumina noilor cercetări*. București, 1961, p. 346.
- 42 *Ibidem*, p. 346.
- 43 *Ibidem*, p. 347.
- 44 *Ibidem*, p. 347.
- 45 *Ibidem*, p. 347
- 46 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 71.
- 47 Vasile Christescu, *Stations préhistoriques de Vădastra*, în *Dacia*, III—IV, 1927, 1932, 1933, p. 206.
- 48 D. Berciu și colab., *Șantierul arheologic Verbioara—Doij*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 236—237.
- 49 D. Berciu și colab., *Șantierul arheologic de la Verbioara—Doij*, în *SCIV*, I, 1950, 1, p. 104.
- 50 D. Berciu. *Contribuții...*, 1961, p. 346.
- 51 *Ibidem*, p. 346.
- 52 *Ibidem*, p. 346.
- 53 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, în *SCIVA*, 27, 1976, 4, p. 466.
- 54 M. Nica, *op. cit.*, în *Dacia*, XXI, 1977, p. 28.
- 55 *Ibidem*, p. 28.
- 56 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, p. 3—10.
- 57 Basile Gheție și Cornélius N. Mateesco, *op. cit.*, în *Zephyrus* XXVIII—XXIX, 1978, p. 136.
- 58 C. S. Nicolăescu Plopșor, *op. cit.*, în volumul Vladimir Dumitrescu : *The Neolithic Settlement at Rast*. BAR, Internațional Series, 72, 1980, p. 124.

- 59 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 470.
- 60 Idem, *op. cit.*, în SCIVA, 30, 1979, 1, p. 6.
- 61 Basile Gheție și Cornélius N. Mateescu, *op. cit.*, în *L'Anthropologie*, 81, 1977, 1, p. 119.
- 62 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 70 și idem, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 112—113.
- 63 Basile Gheție și Cornélius N. Mateescu, *op. cit.*, p. 121.
- 64 *Ibidem*, p. 121—126.
- 65 D. Berciu: *Contribuții...*, 1961, p. 346.
- 66 *Ibidem*, p. 347.
- 67 Basile Gheție și Cornélius N. Mateescu, *op. cit.*, în *Zephyrus XXVIII—XXIX*, 1978, p. 141.
- 68 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 471.
- 69 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 68.
- 70 Idem, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 112—113.
- 71 Basile Gheție și Cornélius N. Mateescu, *op. cit.*, în *Zephyrus*, XXVIII—XXIX, 1978, p. 142.
- 72 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, V, 1959, p. 70.
- 73 *Ibidem*, p. 68.
- 74 D. Berciu, *Contribuții...*, p. 347.
- 75 *Ibidem*, p. 347.
- 76 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, în SCIVA, 30, 1979, 1, p. 6.

TRANSILVANIA, BANATUL ȘI CRIȘANA

În cercetările arheologice se acordă tot mai multă atenție problemelor referitoare la diferitele ocupații practicate de comunitățile neolitice.

În acest capitol vom prezenta datele referitoare la creșterea animalelor domestice, din cursul epocii neolitice, pe teritoriul Transilvaniei, Banatului și Crișanei.¹

O primă problemă importantă este aceea a situației din perioada procesului de neolitizare a populației din ținuturile avute în vedere. Datele sunt încă relativ puține, dar și așa sunt semnificative.

Până acum, din acea perioadă îndepărtată, dispunem de date despre oasele de animale descoperite în așezarea de la Gura Baciului (oraș Cluj-Napoca); cele privind oasele de animale din complexul de la Ocna Sibiului (jud. Sibiu), din aceeași vreme, încă nu sunt publicate.

La Gura Baciului, în nivelul vechi, inclusiv în stratul Starčevo-Criș, s-au descoperit 183 oase de animale din care 170 provin de la animale domestice (= 96,51%) și numai 13 oase sunt de la animale sălbatice (= 3,40%). Subliniem că majoritatea oaselor sunt de la animale domestice, o dovadă evidentă că membrii acelei comunități, de la începutul epocii neolitice, se ocupau destul de intens cu creșterea animalelor domestice și foarte puțin cu vânătoria.² Menționăm că o situație similară se constată în privința oaselor de animale din complexul neolitic timpuriu de la Cârcea (jud. Dolj, punctul „La Hașuri“), unde oasele de animale domestice reprezintă 77%, iar cele de animale sălbatice numai 23%.

Pe specii, la Gura Baciului (în cadrul lotului din așezare și din mormânt) oasele de bovine (*Bos taurus* L.) ocupă primul loc cu 97 piese (= 55,11%) din total, de la circa 7 indivizi. Bovinele aparțineau unor forme de talie mijlocie³ sau submijlocie și erau destul de gracilizate. Indiciu că trecuse o perioadă destul de îndelungată de la domesticirea lor. Erau jertfite, mai ales, animale adulte, ceea ce corespunde cu concluzia că în acea vreme hrănirea lor, în timpul iernii, nu constituia o problemă complicată. Din păcate, lipsesc oase și coarne specifice, care să permită precizarea tipului.

Urmează ovicaprinele cu 62 piese. Grupa ovicaprinelor este reprezentată prin oase certe de oaie (*Ovis aries* L.) și probabil prin oase de capră (*Capra hircus*?). Oasele de oaie, descoperite în mormântul de la Gura Baciului, au aparținut unei rase mărunte de oi.⁴

S-au strâns 10 oase (= 5,68%) de porc (*Sus scrofa domesticus* L.), despre care se arată că erau sacrificate, mai ales, animale tinere. Un singur os (= 0,56%) a fost de câine (*Canis familiaris* L.), cu o talie nu prea înaltă.⁵

Disponem de date ceva mai multe despre perioada corespunzătoare evoluției culturii Starčevo-Criș. Determinări și calcule s-au făcut, mai cu seamă, asupra oaselor de animale din așezarea de la Leț⁶ (jud. Covasna). Dat fiind faptul că acolo s-a efectuat numai un sondaj, numărul oaselor de animale este redus. S-au strâns numai 49 oase, din care 46 sunt de la animale domestice (= 93,87%) și numai 3 de la cele sălbatice (= 6,12%). Reținem constatarea că, în această perioadă a neoliticului timpuriu, oasele de animale domestice depășesc procentul de 90%, ca și la Gura Baciului, indiciu, după cum afirmă specialiștii, că „animalele domestice constituiau deja sursa principală a alimentelor de origine animală“.⁷ Din cele 46 oase de animale domestice, 16 sunt de la bovine (=

32,65%), 28 oase sunt de ovicaprine (= 57,14%), de talie scundă. Se cuvine subliniată predominarea, în cadrul lotului, a oaselor de ovicaprine. S-au mai găsit 2 oase de porc (= 4,08%).⁸

La Ocna Sibiului (jud. Sibiu) din aşezarea din punctul „Tri-guri“, din stratul Starčevo III a și III b s-au adunat diferite oase de animale domestice în ordine numerică : bovine, porci și ovica-prine.⁹

Un alt complex din faza Starčevo III b, este cel de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor), unde din pământul de umplură al bor-deiului nr. 4, deci din complex închis, s-au scos la iveală oase de : bovine, porc și de capră (*Capra cf. hircus*).¹⁰

Tot din faza Starčevo III datează și aşezarea de la Gornea (jud. Caraș Severin), din punctul „Locurile Lungi“. Din cuprinsul ei s-au strâns oase de : bovine, ovicaprine și de porc.¹¹

Din aşezarea de tip Starčevo de la Turia (jud. Covasna) s-au adunat multe oase de bovine (inclusiv cranii și mandibule), altele de oaie și, se pare, unele de porc.¹²

În cadrul complexului de la „Cuina Turcului“, de la Dubova (jud. Mehedinți), din sudul Banatului, aparținând tot culturii Star-čevo, au fost delimitate trei niveluri. Din determinările făcute rez-ultă că în primul nivel predomină suidele. Sunt documentate și oase de câine. Următorul nivel este caracterizat prin predominarea bovinelor, urmate de suide, ovicaprine și de câine. Din ultimul nivel s-au strâns oase aparținând aceluiași specii de animale do-mestice.¹³

Cu prilejul săpăturilor de la Iernut (jud. Mureș), punctul „Bi-deșcutul Mare“, din aşezarea de tip Starčevo Criș târziu, s-au adu-nat 157 oase de animale, din care numai 83 determinabile. Din acestea, 67 provin de la animale domestice (=86%) și numai 16 oase de animale sălbatice (= 14%). Pe specii ele se repartizează : bovine (39 piese) de statură mică, foarte probabil specia *brachy-ceros*. Sunt reprezentați mulți indivizi tineri. Subliniem că nu-meric urmează oasele de porc cu 12 piese, cele de capră și oaie prin 10 piese și destul de multe de câine (6 piese). Din același lot fac parte și 5 oase de cal (*Equus caballus*.) despre care nu se poate preciza dacă era sălbatic sau domestic.¹⁴

Cultura Starčevo a fost urmată în Banat de cultura Vinča. Creșterea animalelor domestice este oglindită, în această provin-cie, prin mai multe loturi de oase.

La Gornea (jud. Caraș-Severin), din aşezarea aflată în punctul „Căunița de Sus“, datând din faza Vinča A, s-au strâns numeroase oase de animale, în ordine procentuală sunt de : bovine, ovicaprine, porc și de câine.¹⁵

Disponem de unele informații că în așezările din faza Vinča B 1 de la Zorlențu Mare, Ohaba Mâtnic, Ruginoasa și Balta Sărată (toate din jud. Caraș Severin), nu s-au găsit oase, ci numai dinți de bovine.¹⁶

Lotul de oase cel mai important este cel provenit din săpăturile noastre din așezarea de la Liubcova (jud. Caraș-Severin), din punctul „Ornița“. În cuprinsul complexului, au fost delimitate două straturi datând din fazele Ornița (Vinča B) și Ornița Vest (Vinča C). Primul din ele a fost împărțit în trei niveluri. Determinările făcute de specialiștii în paleofaună au dus la constatarea că, în cursul ambelor faze, creșterea animalelor domestice era o ocupație importantă, ocupând locul secund după aceea a cultivării plantelor. Subliniem că în faza Ornița procentajul oaselor de animale domestice variază între 64,49⁰/₀ și 73,32⁰/₀, iar în faza Ornița Vest este de 71,55⁰/₀.¹⁷

Lotul analizat de la Liubcova, din ambele faze este alcătuit din 18.193 oase de animale întregi și fragmentare. Din acestea, 4779 sunt de la diferite specii de animale. Materialul corespunzător animalelor domestice este de 3436 piese (= 71,97⁰/₀), iar cel al animalelor sălbatice de 1338 piese (= 28,02⁰/₀).¹⁸ La Liubcova sunt documentate oase de : bovine, capre, oi, porc, și de câine. Procentul oaselor lor variază în fiecare perioadă. În cadrul complexului, în cursul celor două faze, au predominat bovinele (prin 2017 piese), despre care se face precizarea că erau puternic gracilizate.¹⁹ În nivelul inferior al fazei Ornița, oasele de bovine reprezintă 74⁰/₀ din categoria oaselor de animale domestice, dar procentajul lor scade în ultimul nivel la 56⁰/₀, ca în timpul fazei Ornița Vest să fie din nou de 74⁰/₀.²⁰

Procentual urmează ovicaprinele cu 692 piese. La începutul așezării oasele de ovicaprine erau procentual mai puține (= 14⁰/₀), lor a ajuns în timpul fazei Ornița Vest la 21⁰/₀. Majoritatea oaselor, apoi în ultimul nivel au fost mai multe, până la 20⁰/₀. Procentul din această categorie, sunt de la oi foarte gracile. Cele mai multe din oasele de capră sunt de tipul *Capra hircus*, dar este atestată și *Capra aegagrus*.²¹

S-au strâns și determinat 644 oase de porc. La începutul așezării ele sunt în proporție de numai 10⁰/₀. La sfârșitul fazei Ornița procentul lor se dublează (= 19⁰/₀) și s-a menținut la fel și în cursul fazei Ornița Vest. S-a făcut precizarea că majoritatea oaselor de porc provin de la indivizi tineri.²²

Oasele de câine (numai 83 piese) au aparținut variantei *Canis palustris*.²³

Au fost determinate, în ansamblu, oasele de animale domestice din așezarea de la Parța (jud. Timiș), care cuprinde și un strat de cultură masiv aparținând culturii Vinča. Sunt documentate, în ordine procentuală : bovine cu un procent de 30—40%. Se remarcă faptul că oasele provin, în general, de la animale tinere. Urmează ovicaprinele, care nu trec de 10%. Din această categorie este amintită o piesă deosebită, un craniu acornut. Pe ansamblu, oasele de porc provin de la animale tinere (până la 7 luni). La Parța s-au găsit și oase izolate de câine. ²⁴

În răspândirea lor spre nord-est comunitățile culturii Vinča au ajuns până în zona cursului mijlociu al Mureșului, unde au constituit fondul principal pe care s-a format cultura Turdaș, considerată de unii specialiști ca o variantă a culturii Vinča.

Avem informații despre oasele găsite în așezarea de la Turdaș (jud. Hunedoara), prin săpăturile arheologice de la sfârșitul secolului trecut. Sunt menționate oase de : bovine, porc, oaie, capră, câine și de cal (?). ²⁵

La Mintia (jud. Hunedoara), din așezarea de tip Turdaș, s-au strâns oase de : bovine, oi și capre. ²⁶

Ultima așezarea de tip Turdaș, la care ne referim, este cea de la Cluj-Napoca, aflată în plin centrul orașului (la circa 30 m de biserica Sf. Mihail). Din ambele niveluri s-au scos la iveală diverse oase de : bovine, porci și de ovicaprine. ²⁷

La Parța, în așezarea numită de arheologi „Tellul I⁴”, în care este documentat și un strat bogat atribuit culturii Banatului, cu elemente de tip Tisa, s-au găsit oase de : bovine, ovicaprine și de porc. ²⁸ O secvență similară se constată și în stațiunea de la Bucovăț (jud. Timiș), în stratul corespunzător grupului Bucovăț. ²⁹

Observații interesante s-au făcut în legătură cu lotul de oase de animale aparținând grupului Bucovăț, târziu, cu elemente Tisa, de la Parța, din punctul „Canal⁴”. Analiza oaselor de bovine, din acea așezare, a dus la concluzia că în perioada respectivă se constată o schimbare a taliei bovinelor. ³⁰

La Hodoni (jud. Timiș), într-o așezare de tip Tisa I, s-au dezvelit resturile unei locuințe de suprafață cu platformă, de pe care s-au adunat și numeroase oase de animale. Majoritatea sunt de bovine. Menționăm și o mandibulă de câine. ³¹

Pe întinsul județului Bihor, cultura Tisa este reprezentată și prin aspectul cu ceramică pictată de tip Herpaly. Un astfel de complex a fost cercetat prin săpături lângă localitatea Peștiș (jud. Bihor), în peștera din „Piatra Jurcoaiei”. În stratul de cultură res-

pectiv s-au găsit oase de : bovine, oaie și de capră (de tip *Capra hircus*)³²

În zona de sud-est a Transilvaniei, în stațiunea de tip Precucuteni I de la Eresteghin (jud. Covasna) s-au descoperit oase de bovine și de capră.³³

Prin săpăturile noastre, restrânse, de la Feldioara (jud. Brașov) s-au scos la iveală, din stratul datând din faza Giulești a culturii Boian, numai 24 oase de animale, din care majoritatea provin de la bovine. Menționăm și un os de ovicaprină.³⁴

Din aria de răspândire a purtătorilor culturii Petrești, din vestul și centrul Transilvaniei, provin câteva loturi de oase de animale.

Cu prilejul săpăturilor de la Petrești (jud. Alba) s-au scos la iveală oase de : bovine, oi, capre și porci.³⁵

Săpăturile din așezarea de tip Petrești de la Ocna Sibiului (jud. Sibiu), din punctul „Fața Vacilor“, au dus la descoperirea unui număr apreciabil de oase de animale domestice. Pe primul loc se plasează numeric oasele de bovine. Pe locul secund cele de porc și apoi cele de ovicaprine.³⁶

Alte loturi de oase, în așezări similare, s-au găsit la : Dumbrava (= Limba, jud. Alba) și la Alba Iulia, punctul „Lumea Nouă“ (jud. Alba).³⁷

Ținutul din nord-vestul Transilvaniei a fost locuit de comunitățile grupului Iclod. Săpăturile din așezarea de la Iclod (jud. Cluj), din punctul „Pământul Vlădiciei“ au dus la descoperirea a diferite oase de animale domestice. Majoritatea lor provine de la bovine, apoi ovicaprine și porci.³⁸

Puțin mai târziu, în Crișana, Banat și în Transilvania s-au răspândit comunitățile culturii Tiszapolgar.

Prin săpăturile de la Sântana (jud. Arad), din cuprinsul unei astfel de așezări, din punctul „Holumb“ s-au strâns numeroase oase de animale, care au fost studiate și determinate de specialiști. Au fost adunate, în total, 230 oase de animale, din care 206 (=89,55%) de animale domestice și numai 24 (= 10,42%) de la cele sălbatice.³⁹

Oasele din prima categorie, de la Sântana, se repartizează astfel : bovine 132 piese (= 57,79% din total) ; porc 48 piese (= 20,86%), ovicaprine 23 piese (= 10%) și câine 3 piese (= 1,30%).⁴⁰ În privința acestui lot de oase, trebuie reținută observația că după bovine urmează porcul și de-abia apoi ovicaprinele.

În așezarea de la Parța există și un strat cu materiale de tip Tiszapolgar. Din cuprinsul lui s-au strâns numeroase oase de animale. S-a făcut observația că în raport cu celelalte categorii de

materiale arheologice oasele sunt într-o proporție mai mare decât în alte complexe mai vechi.⁴¹ S-a constatat, de asemenea, că în zonă a continuat reducerea taliei bovinelor, care au ajuns la forme mai robuste.⁴²

În vestul Transilvaniei, din așezarea de tip Tiszapolgar de la Dăbâca (jud. Cluj) s-au adunat oase de : bovine, ovicaprine și de porc.⁴³

Date destul de bogate avem și despre oasele de animale domestice descoperite în așezările din sud-estul Transilvaniei, de tip Cucuteni-Ariuşd. Încă din primul deceniu al secolului nostru, sunt amintite determinările făcute asupra oaselor de animale din așezarea de tip Ariuşd de la Bod (jud. Braşov). Din acel complex s-au strâns oase de : bovine, porc, capră (*Capra aegagrus* Gmel.), oaie și câine.⁴⁴

Între oasele de animale domestice descoperite în așezarea de la Ariuşd (jud. Covasna) predomină oasele de bovine urmate de cele de : ovicaprine, porc și câine.⁴⁵

În săpăturile noastre de la Feldioara (jud. Braşov) din stratul cu materiale de tip Ariuşd, s-au strâns toate oasele de animale. Determinările făcute au dus la concluzia că majoritatea sunt de bovine, urmate de cele de ovicaprine. Remarcăm că s-a găsit un procent ridicat de oase de porc.⁴⁶

Prin săpăturile efectuate de Muzeul din Sf. Gheorghe s-au scos la lumină mai multe loturi de oase de animale domestice.

La Turia (jud. Covasna), din cuprinsul resturilor unei locuințe de tip Ariuşd, s-au adunat oase de : bovine, capră și de porc.⁴⁷ Într-o așezare de tip Ariuşd de la Cernat (jud. Covasna) s-a descoperit un craniu de bovină și oase de capră, iar la Sânzieni (jud. Covasna) din așezarea de tip Ariuşd s-au adunat oase de : bovine, capre și de oi.⁴⁸ Se cuvine să reținem și observația făcută la Doboşeni (jud. Covasna) că purtătorii culturii Cucuteni Ariuşd, din acea zonă, aveau obiceiul de a pune în morminte câte un craniu de capră.⁴⁹

Ultima descoperire, la care ne referim, aparține purtătorilor culturii Sălcuța, din faza Sălcuța II, care au pătruns din vestul Olteniei în sud-estul Banatului. Din așezarea de acest tip de la Cuptoare-Sfogea (jud. Caraş-Severin) s-au strâns 163 piese de paleofaună, din care 135 oase de animale, determinabile. Din acestea 69 provin de la animale domestice (= 51,12%) și 66 de la cele sălbatice (48,88%).⁵⁰ Se remarcă procentajul aproape egal al celor două categorii de oase, explicabil, probabil, prin caracteristicile mediului natural. Între animalele domestice predomină bovinele

(45 piese de la 4 indivizi). Oasele lor fiind fragmentare nu s-au putut aprofunda o serie de probleme. Se apreciază totuși că bovinele aveau o talie specifică relativ mică și că au fost sacrificate la diferite vârste.⁵¹ Prin urmare, nu exista o anumită regulă sau preferință în această privință. Oasele de porc se plasează pe locul secund (14 piese de la 4 indivizi). Sacrificarea lor se făcea, de asemenea, la vârste extrem de diferite. Reținem că majoritatea fragmentelor de maxilare au aparținut femelelor.⁵² Ovicaprinele sunt reprezentate prin 9 piese de la 2 indivizi, între care genul *Capra* este atestat printr-un fragment de corn. Sunt și oase sigure de oaie. Un fragment de mandibulă, fără dinți a aparținut unui câine. Pe o serie de oase se observă urme de ghiare sau rosături, datorate probabil câinelui.⁵³

Prin urmare, până în prezent dispunem de date publicate și de informații verbale, despre 40 de loturi de oase de animale domestice, datând din epoca neolitică, de pe întinsul Transilvaniei, Banatului și Crișanei.

În ținuturile intracarpatică, în perioada neolitizării, ca și la Cârcea, în Oltenia, se constată un procent foarte ridicat de oase de animale domestice, dovadă că este oglindirea unui proces provocat de un grup de comunități, de origine sudică, care aveau o îndelungată experiență în creșterea animalelor domestice și practicau vânătoarea pe scară foarte redusă. Situația procentuală între cele două ocupații s-a menținut aceeași, în ținuturile studiate, în tot cursul epocii neolitice. În unele cazuri, de excepție, totuși, s-a ajuns la procentaje de oase aproape egale.

Aproape în toate complexele avute în vedere, s-au găsit oase de : bovine (*Bos taurus* L.), ovicaprine, porc (*Sus scrofa domesticus* L.) și de câine (*Canis familiaris* L.)

În ținuturile de la sud și est de Carpați ale României, cu foarte puține excepții, în tot cursul epocii neolitice, au predominat procentual oasele de animale domestice.

Între acestea, în regiunile studiate, locul prim a fost ocupat, în permanență, de bovine, de obicei, de talie mijlocie, gracilizate. La est și la sud de Carpați, de asemenea, în tot cursul epocii, majoritatea oaselor de animale domestice provine tot de la bovine, având talie similară celor prezentate mai sus.

Pe tot întinsul României, în diferite perioade, locul secund a fost disputat de ovicaprine și de porc. De regulă, acesta din urmă a trecut pe locul doi, mai cu seamă, în așezările din perioada finală a epocii, paralel cu trecerea tot mai accentuată la viața sedentară.

În neoliticul ținuturilor intracarpătice sunt documentate, în diverse stațiuni, atât oaia (*Ovis aries* L.), cât și capra prin tipurile *hircus* și *aegagrus*.

În privința porcilor se cuvine subliniată observația că, în multe din loturile amintite, s-a observat că erau jertfite, mai ales, animale tinere.

Până în prezent, în Transilvania, Banat și Crișana, în așezările neolitice, nu s-a constatat apariția unor tipuri de animale domestice deosebite de cele locale, care să oglindească pătrunderea unor comunități străine de regiunile noastre, comunități care să aducă împreună cu ele alte tipuri de animale domestice.

NOTE

1 Olga Necrasov și M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant la néolithique roumain*, în VII Congrès Internațional des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 546.

2 Alexandra Bolomey, *Pe marginea analizei arheostologice a materialului de la Cârcea—Dolj*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 465—475.

3 Olga Necrasov, *Studiul osemintelor umane și al resturilor de paleofaună, descoperite în mormântul neolitic de la Cluj—„Gura Baciului”*, datând din cultura Criș, în Apulum, V, 1964 p. 29.

4 *Ibidem*, p. 29.

5 Olga Necrasov și M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

6 *Ibidem*, p. 546—552.

7 *Ibidem*, p. 546.

8 *Ibidem*, p. 552.

9 Iuliu Paul și D. Popa, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Ocna Sibiului — „Triguri”, jud. Sibiu*, lucrare prezentată la „A XV-a Sesiune anuală de rapoarte”, de la Brașov, 26 martie 1981.

10 Doina Ignat, *O locuință bordei aparținând culturii Starčevo-Criș din așezarea de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor)*, în Crisia, X, 1980, p. 525.

11 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

12 Informații de la Szekely Zoltan, căruia îi mulțumim și pe această cale.

13 Alexandru Păunescu, *Cercetările arheologice de la Cuzna Turcului—Dubova (jud. Mehedinți)*, în Tibiscus, V, 1979, p. 29.

14 Nicolae Vlăsa, *Neoliticul Transilvaniei Cluj—Napoca*, 1976, p. 111—112. Determinări făcute de prof. I. Papp.

- 15 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 16 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 17 Olga Necrasov, Maria Bulai și Maria Iacob, *Paleofauna neolitică de la Liubcova (jud. Caraș Severin) și unele aspecte ale ocupațiilor locuitorilor complexului cultural Vinča—Turdaș*, în Studii și cercetări de antropologie, 14, 1977, p. 11—17.
- 18 *Ibidem*, p. 12, tabel I.
- 19 *Ibidem*, p. 12, tabel I.
- 20 Eugen Comșa, *Données concernant la civilisation Vinča du Sud Ouest de la Roumanie*, în Dacia, NS, XIII, 1969, p. 17.
- 21 Olga Necrasov, Maria Bulai și Maria Iacob, *op. cit.*, p. 12 și p. 14.
- 22 *Ibidem*, p. 12 și p. 15.
- 23 *Ibidem*, p. 12 și p. 15.
- 24 Alexandra B'olomey, *Date preliminare asupra resturilor de animale neo-și eneolitice din stațiunea de la Parța, jud. Timiș*. Lucrare prezentată la „a XVIII-a Sesiune anuală de rapoarte” Alba Iulia, 26 martie 1983.
- 25 Roska Marton, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941, p. 8.
- 26 Liviu Mărghitan, *O nouă așezare pe valea Mureșului*, în Sargetia, V, Deva, 1968, p. 9.
- 27 Nicolae Vlăsa, *op. cit.*, p. 1976, p. 165.
- 28 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 29 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 30 Informație de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 31 Marius Moga și Ortansa Radu, *Contribuții la cunoașterea culturii Tisa I în lumina descoperirilor de la Hodoni (1959—1960)*, în Studii și comunicări de etnografie, istorie, II, Caransebeș 1977, pl. III.
- 32 Doina Ignat, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din Bihor*, în AMN, X, 1973, p. 482.
- 33 Informații de la Zoltan Szekely, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 34 Eugen Comșa, *Cultura Boian în Transilvania*, în SCIV, 16, 1965, 5, p. 635.
- 35 Informații de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

36 Puliu Paul, *Sondajul arheologic de la Ocna Sibiului*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 195—196 ; Determinări făcute de prof. Olga Necrasov.

37 Informații de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

38 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

39 Olga Necrasov și M. Bulai, *op. cit.*, 1970, p. 546, p. 552.

40 *Ibidem*, p. 552.

41 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

42 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

43 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

44 Julius Teutsch, *Die spätneolitischen Ansiedlungen mit be- malter Keramik am oberen Laufe des Altflusses*, în *Mitt. Prahist. K. K. Akademie d. Wissenschaften*. I, Wien, 6, 1903, p. 379—380.

45 Informații de la Eugenia Zaharia, căreia îi mulțumim și pe această cale ; cf. și J. Teutsch, *op. cit.*, p. 391.

46 Eugen Comșa, *Câteva date despre așezarea de tip Ariușd de la Feldioara*, în *Studii și comunicări*, Sf. Gheorghe, 1973, p. 47.

47 Informații de la Zoltan Szekely, căruia îi mulțumim și pe această cale.

48 Informații de la Zoltan Szekely, căruia îi mulțumim și pe această cale.

49 Szekely Zoltan, *Cercetările și săpăturile de salvare executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1955*, în *Materiale III*, 1957, p. 150.

50 Georgeta Trincă, *Studiu 'preliminar asupra resturilor de faună din așezarea eneolitică de la Cuptoare Sfogea*, în *Banatica*, 6, Reșița, 1981, p. 51—55.

51 *Ibidem*, p. 52.

52 *Ibidem*, p. 52

53 *Ibidem*, p. 52.

MOLDOVA

Numeroase loturi de oase de animale au fost strânse, cu toată grija, de către arheologii care activează în studierea neoliticului Moldovei, apoi materialul a fost predat specialiștilor din domeniul paleofaunei. Prin această colaborare interdisciplinară s-a ajuns la rezultate remarcabile. Se cuvine să subliniem meritul de a fi

analizat oasele de animale din numeroase așezări din epoca neolitică, de pe tot întinsul țării, care revine : prof. Olga Necrasov, prof. Sergiu Haimovici de la Iași și Alexandrei Bolomey de la București. Se cuvine subliniat că, în majoritatea cazurilor, loturile de oase au fost studiate punându-se accentul — cum este și firesc — asupra problemelor de specialitate. Din acele lucrări vom extrage și vom folosi în lucrarea noastră o serie de date le vom integra în ordinea lor firească istorică și le vom interpreta astfel.

*

După cum se știe, cea mai veche cultură neolitică documentată, până în prezent, pe teritoriul Moldovei, este cultura Starčevo-Criș. Din așezările purtătorilor culturii provin câteva loturi de oase de animale, din diverse zone ale provinciei și anume de la : Glăvăneștii Vechi, Valea Lupului, Pogorăști, Balș și Trestiana.

Un prim aspect, important, este acela al raportului dintre cantitatea de oase de animale domestice și cele vâdate din fiecare așezare menționată. Din păcate, aceste așezări încă nu sunt clasificate pe faze de evoluție a culturii și de aceea nu suntem în măsură să analizăm problema în ordine cronologică, normală.

La Glăvăneștii Vechi (jud. Iași) s-au adunat câteva sute de oase de animale din care au putut fi determinate numai 300 piese.¹ La Valea Lupului (jud. Iași) s-au strâns 61 oase, toate determinate.² La Pogorăști (jud. Botoșani) s-au determinat 94 oase.³ De la Balș (jud. Iași) s-au scos la iveală 257 oase și s-au determinat 154 piese.⁴ Cel mai bogat lot de oase este cel de la Trestiana (jud. Vaslui), unde s-au strâns 1594 oase și s-au determinat 1074 piese.⁵

Dacă ținem seama de datele publicate de specialiștii din domeniul paleofaunei și repartizăm oasele de animale în cele două mari categorii : domestice și vâdate, vom constata următoarele : la Glăvăneștii Vechi procentul de oase de animale domestice se ridică la 91,30%, pe când cel al animalelor vâdate este de numai 8,64%.⁶ La Valea Lupului, prima categorie ajunge până la 62,43%, iar cea de a doua până la 37,67%.⁷ La Pogorăști, prima este de 75,53%, iar a doua de 24,46%.⁸ La Balș, oasele de animale domestice reprezintă 84,42%, iar cele de animale sălbatice 15,58%.⁹ La Trestiana, cu cel mai mare număr de oase, fapt semnificativ, oasele de animale domestice ajung până la 99,73%, iar cele de animale vâdate sunt de numai 0,27%.¹⁰ Este o dovadă clară că în timpul evoluției comunităților culturii Starčevo-Criș, creșterea animalelor domestice era o ocupație mai importantă decât vânătoarea. Cercetarea amintită ne duce la o a doua concluzie istorică remarcabilă, anume că

neolitizarea populației de pe teritoriul Moldovei, s-a produs ca urmare a răspândirii comunităților culturii Starčevo-Criș, dinspre estul Transilvaniei aflate pe o treaptă înaltă de dezvoltare (pentru acea vreme) cu tradiție îndelungată în privința creșterii animalelor domestice, pe care le-au adus cu ele, în cursul procesului amintit.

Pe specii, în diferitele așezări sunt documentate :

La Glăvăneștii Vechi s-au descoperit : 240 oase de bovine, 28 de ovicaprine și 6 de porc.¹¹

La Valea Lupului s-au găsit : 33 oase de bovine, 4 oase de ovicaprine și 1 de porc.¹²

La Pogorăști s-au determinat : 59 oase de bovine, 9 oase de ovicaprine și 3 oase de porc.¹³

La Balș sunt : 31 oase de bovine (de la 4 indivizi), 73 de ovicaprine (de la 7 indivizi) și 26 de porc (de la 2 indivizi).¹⁴

La Trestiana s-au descoperit : 526 oase de bovine (de la 14 indivizi) și 545 oase de ovicaprine (de la 20 indivizi).¹⁵

Comparația datelor de mai sus duce la concluzia de ordin istoric, de reținut, că încă de atunci, din timpul neoliticului timpuriu, exista o variabilitate în privința creșterii animalelor domestice, pe categorii, desigur în funcție de condițiile de mediu natural. În timp ce la Glăvăneștii Vechi, Valea Lupului și la Pogorăști, oasele de bovine sunt până la zece ori mai numeroase decât cele de ovicaprine, la Balș oasele de ovicaprine sunt de două ori mai multe, iar la Trestiana sunt aproape egale din punct de vedere numeric cu acelea de bovine. Se cuvine remarcat procentul redus al oaselor de porc în toate complexele menționate, precum și lipsa oaselor de câine, probabil întâmplătoare.

O serie de oase, mai bine păstrate, au făcut posibilă calcularea taliei unor animale domestice crescute de către purtătorii culturii studiate. Astfel, oasele de bovine din așezarea de la Balș provin de la indivizi cu talie mijlocie spre mică, iar cele de oaie de la forme scunde.¹⁶ La Trestiana sunt atestate bovine cu talie mijlocie, iar oile sunt tot cu talie relativ mică (de 60,15—63,50 cm).¹⁷

S-au făcut și unele observații cu privire la vârsta la care se sacrificau animalele. La Balș, dintre bovine erau tăiate de trei ori mai multe animale mature, în raport cu cele tinere,¹⁸ iar la Trestiana se constată aproximativ același raport între cele două categorii.¹⁹ La ovicaprine (mai ales la oi) la Balș, se sacrificau de șase ori mai multe animale adulte în comparație cu cele tinere,²⁰ iar la Trestiana de trei ori mai multe.²¹ Datele de mai sus dovedesc că animalele tinere erau, de obicei, păstrate pentru prasilă și lapte, iar în cazul oilor și pentru lână.

Disponem de date relativ puține despre loturile de oase de animale domestice din așezările culturii ceramicii liniare din Moldova.

La Glăvăneștii Vechi, în așezarea respectivă, în preajma locuințelor și în interiorul lor, s-au găsit numeroase oase de animale, între care predomină oasele de bovine de talie mare. S-au mai adunat oase de oi, capre și de porc.²² În cazul amintit, marele număr de oase de animale domestice, în raport cu cele de animale sălbatice, dovedește că era predominantă creșterea animalelor domestice, în raport cu vânatoarea.

Analiza oaselor de animale, din așezarea similară de la Târpești (jud. Neamț), a permis să se arate că, în ordine numerică, în această stațiune erau crescute bovine și ovicaprine cu talie mare, iar pe scară mai redusă porcul.²³

Cel mai bogat lot de oase provine din stațiunea de la Traian „Dealul Fântânilor“ (jud. Neamț). Din cuprinsul așezării purtătorilor culturii ceramicii liniare s-au strâns în total 553 oase de animale, din care cele de animale domestice sunt 346 (= 62,56%), iar cele de animale vâdate sunt 207 (= 37,43%).²⁴

Subliniem că deși purtătorii culturii ceramicii liniare sunt originari din ținuturile Europei Centrale și deci au fost străini, un timp, de ținuturile noastre, totuși procentual raportul dintre cele două ocupații este asemănător cu cel din unele așezări ale culturii Starčevo-Criș.

În cadrul așezării de la Traian, bovinele sunt reprezentate prin 211 oase de la indivizi având, mai ales, talie mare, urmate numeric de porc cu 97 oase și de ovicaprine prin 38 oase.²⁵ Trebuie să reținem constatarea că, în cadrul categoriei animalelor domestice, porcul a trecut pe al doilea loc. Menționăm că nu s-a găsit nici un os de câine.

Este interesant să comparăm datele despre lotul de oase de animale descoperite la Traian, cu cele referitoare la materialul paleofaunistic scos la iveală dintr-o așezare similară a culturii ceramicii liniare din Rep. Moldova. Două sunt locurile analizate unul de la Florești și altul de la Țâra. Acesta din urmă, alcătuit dintr-un număr mic de oase. Mai interesant este cel de la Florești. Lotul este format din 678 oase, din care 457 sunt de la animale domestice (= 67,40%) și 221 oase de animale sălbatice (= 32,60%).²⁶ Reținem faptul că procentajele sunt foarte apropiate de cele constatate la Traian. La Florești s-au găsit 370 oase de bovine (inclusiv *Bos primigenius*) de la 36 indivizi, apoi 60 de porc (de la 20 indivizi) de ovicaprine 24 oase (de la 11 indivizi) și 2 oase de cal (de la 1 in-

divid).²⁷ Reținem și faptul că ordinea cantitativă la Florești este aceeași ca și la Traian „Dealul Fântânilor“.

Datele privind complexele din timpul culturii Precucuteni nu sunt puține. Principalele loturi de oase sunt două : cel de la Traian „Dealul Viei“ din faza Precucuteni I și cel de la Târpești din fazele Precucuteni II și Precucuteni III.

În primul obiectiv, oasele de animale domestice sunt în număr de 6112, reprezentând 84,98%, iar cele de animale sălbatice în număr de 1149, reprezentând 15%.²⁸ În așezarea corespunzătoare de la Târpești s-au găsit 4320 oase de animale din care de la cele domestice 4089 (= 94,65%), iar de la cele sălbatice numai 231 piese (= 5,34%).²⁹

Datele de mai sus dovedesc că în ținuturile de dealuri din vestul Moldovei, purtătorii culturii Precucuteni s-au ocupat, în tot cursul evoluției lor, mai mult cu creșterea animalelor domestice, pe când vânatoarea a rămas o preocupare secundară, mai cu seamă în perioada de la sfârșitul culturii.

Din cele două loturi principale atrage atenția cel de la Traian „Dealul Viei“ (din faza Precucuteni I), căruia îi corespund 7650 oase de animale — deci un număr apreciabil, pe deplin utilizabil în judecarea situației — din care 6501 oase sunt de la animalele domestice. S-au determinat 6112 oase de bovine (reprezentând 79,89% din total). Este vorba de indivizi, mai ales, cu talie mare. Prin număr de oase mult mai mic sunt reprezentate ovicaprinele (prin 247 piese) (= 3,22%). Acestea nu au putut fi diferențiate pe specii. Se pare că erau mai numeroase caprele în raport cu oile, ceea ce s-ar putea să indice că în zona respectivă terenurile defrișate erau încă puține. Locul trei era ocupat de porc, cu 116 piese³⁰ (= 1,51%). Amintim că într-o lucrare, puțin mai veche, se arăta, pe baza unui număr mai mic de oase (provenit dintr-o altă săpătură din același complex arheologic) că oasele de bovine erau de aproape 4 ori mai numeroase decât cele de ovicaprine și de 10 ori mai multe decât cele de porci.³¹ În așezare este atestat și câinele prin 26 oase (= 0,33%). S-au găsit și 4 oase de cal (= 0,05%) despre care nu s-a putut spune dacă provin de la cai domesticiți sau de la cei sălbatici.³²

Cu privire la oasele de animale domestice din faza Precucuteni II datele sunt mai puține. Din stratul corespunzător așezării Precucuteni II de la Ghigoești — Trudești (jud. Neamț) a fost studiată numai o parte din materialul paleofaunistic și s-a ajuns la concluzia că în cuprinsul lui sunt documentate oase de : bovine, oaie, capra (tipul *Capra hircus*) și de câine.³³ Se face precizarea că bovinele din acea așezare erau de talie mare și că au fost sacrificate

mai cu seamă la vârsta de : 8—9, 16—17 și 21—23 luni și cu 50% mai puține între 5—6, 17—19 și peste 30 luni.³⁴

Cu prilejul săpăturilor din așezarea din faza Precucuteni II de la Larga Jijia (jud. Iași) s-au găsit foarte multe oase de animale domestice, în principal de : bovine și de porci.³⁵

În așezarea de la Târpești s-au delimitat două niveluri în cadrul stratului cu materiale de tip Precucuteni.

Nivelul inferior s-a format în cursul fazei Precucuteni II, iar cel de deasupra lui în timpul fazei Precucuteni III. Oasele de animale din cele două niveluri au fost strânse la un loc și de aceea studierea lor s-a făcut în ansamblu. S-au analizat 4550 piese, din care 4320 sunt oase de mamifere. S-au putut determina 4089 oase de animale domestice (= 94,65%), iar cele de animale sălbatice numai 231 (= 5,34%).³⁶ Deosebirea numerică, foarte mare, oglindește desigur predominarea creșterii animalelor domestice față de vânătoare, în cadrul ocupațiilor practicate de membrii acelor comunități.

Repartizarea pe specii a oaselor din prima categorie este semnificativă : 3017 oase sunt de bovine, 595 de porc, 457 de ovicaprine și 20 de câine.³⁷ Plasarea procentuală a porcului pe locul doi reflectă desigur trecerea, tot mai accentuată, a acelor comunități la viața sedentară.

Un alt lot de oase de animale, din faza Precucuteni III, provine din stațiunea de la Andrieșeni (jud. Iași), unde, în funcție de determinările făcute, a rezultat că oasele de animale sălbatice sunt în proporție de 51,60%, iar cele de animale domestice reprezintă numai 48,39%. Concluziile referitoare la acest lot de oase sunt considerate ca fiind discutabile, deoarece s-a strâns numai o parte din oasele de animale, respectiv 508 fragmente, din care s-au putut determina numai 264 piese.³⁸ După părerea noastră, numărul acelor oase este totuși destul de mare. Este drept că procentajele se deosebesc de datele referitoare la toate celelalte loturi de oase din aria culturii Precucuteni, dar credem că nu trebuie să le trecem cu vederea. Poate este vorba de anumite cauze legate de mediul natural.

Pentru comparație amintim și lotul de oase din faza Precucuteni II, de la Florești (Rep. Moldova), alcătuit din 7569 oase de mamifere, din care 4824 de animale domestice (= 63,74%) și 2745 de la cele sălbatice (= 36,26%). Sunt reprezentate următoarele specii : bovine 4217 oase (de la 172 indivizi), porc 403 oase (de la 75 indivizi), apoi ovicaprine 103 oase (de la 29 indivizi), cal 19 oase (de la 6 indivizi) și 82 oase de câine (de la 16 indivizi).³⁹

În schimb, din așezarea de la Bernașevka (Rep. Moldova), tot din faza Precucuteni II, s-au scos la iveală 12 657 oase de animale

din care 6184 oase de animale domestice (= 48,85%) și 6473 oase de la cele sălbatice (= 51,15%). În cadrul lotului predomină oasele de bovine 5809 (de la 240 indivizi), urmează porcul cu 257 oase (de la 46 indivizi), apoi ovicaprinele cu 109 oase (de la 37 indivizi) și câinele cu 9 oase (de la 5 indivizi).⁴⁰

Comparând datele despre loturile de oase de la noi și cele apropiate în timp și spațiu, aparținând aceleleași culturi și faze, din Rep. Moldova, rezultă că la Florești, care în funcție de caracteristicile materialelor ceramice datează dintr-o etapă mai veche a fazei, predomină oasele de animale domestice pe când în lotul de oase de la Bernașevka, puțin mai târziu, cu unele elemente de tip Precucuteni III, în domeniul ceramicii, majoritatea oaselor sunt de la animale vâdate. Este foarte curios, dar procentajele lotului de oase de la Bernașevka sunt aproape identice cu cele din lotul de la Andrieșeni, datat în faza Precucuteni III. Mai subliniem că la Târpești, Florești și la Bernașevka, oasele de porc se plasează pe locul 2, după bovine, și sunt urmate de ovicaprine.

Sunt semnificative și datele despre loturile mai târzii, din faza Precucuteni III din Rep. Moldova, de la Luka Vrublevețkaia, Sabatinovka II și Bernovo-Luka, unde raportul dintre cantitatea de oase de animale domestice și cele sălbatice este diferit. În primele două, predomină oasele de animale domestice (la Luka Vrublevețkaia : domestice = 4308 oase și sălbatice = 3674 oase ; la Sabatinovka II : domestice = 1145 și sălbatice = 190). În schimb, la Bernovo-Luka oasele de animale sălbatice sunt de aproape două ori mai multe decât cele de animale domestice (oasele de animale sălbatice = 1384 și cele de la animale domestice = 754).⁴¹

Din aria locuită de comunitățile aspectului cultural Aldeni II făcea parte și sudul Moldovei, în principal, zona de câmpie. Din așezările cercetate mai intens sunt de amintit numai două loturi de oase de animale.

Prin săpăturile noastre de la Drăgănești — Tecuci (jud. Galați) s-au scos la iveală 1053 oase din care s-au putut determina numai 674. Categoria oaselor de animale domestice este reprezentată prin 623 piese (= 92,44%), iar cea a animalelor vâdate prin 51 piese (= 7,56%). Din prima categorie fac parte : 239 oase de bovine, 201 de ovicaprine, 122 de porc și 7 de câine.⁴²

La Suceveni (jud. Galați), în complex de tip Aldeni II, cercetat intens, s-au descoperit 806 oase de animale, din care 70 nu au putut fi determinate. Din categoria animalelor domestice, în ordine cantitativă, sunt documentate : bovine, ovicaprine, porci și câini. În privința bovinelor s-a arătat că provin de la indivizi cu coarne mici și gracile, asemănătoare cu tipul *brachyceros*. Bovinele erau

sacrificate, în majoritatea cazurilor (în 17 din 27), la o vârstă de peste 3 ani. Oile crescute de comunitățile de la Suceveni erau tăiate, de obicei (2/3 din indivizi), la o vârstă de peste 2 ani. În așezare, printr-un procent redus, este documentat și porcul cu talie mică, destul de gracil, similar *palustris*. S-a observat că erau jertfiți mai ales porcii tineri. Căinii reprezentați au fost cu talie mică și mijlocie.⁴³

Din același areal cultural fac parte complexe de la Bolgrad și Ozernoe, din sud-vestul Ucrainei. Din cuprinsul lor s-au strâns loturi destul de mari de oase de animale.

Lotul de la Bolgrad, cuprinde 1497 piese, din care 1470 sunt oase de animale domestice (= 98,2%) și numai 27 de la cele vâdate (= 1,8%). Pe specii, cele din prima categorie se repartizează astfel: bovine 856 piese (de la 47 indivizi), ovicaprine 407 piese (de la 46 indivizi), porc 91 piese (de la 20 indivizi), urmează calul cu 105 piese (de la 19 indivizi) și câinele cu 11 piese (de la 5 indivizi).⁴⁴

Din complexul de la Ozernoe provin 1599 oase de mamifere din care 1490 de la cele domestice (= 93,18%) și 109 de la cele sălbatice (= 6,82%). Pe specii ele se repartizează: bovine 746 oase (de la 30 indivizi), ovicaprine 464 oase (de la 60 indivizi), apoi porc 179 oase (de la 26 indivizi), calul 9 oase (de la 3 indivizi) și câinele cu 13 oase (de la 7 indivizi).⁴⁵

Subliniem că în ambele complexe sunt foarte multe oase de animale domestice în raport cu cele de animale sălbatice, la fel ca și în complexul de la Drăgănești — Tecuci. De asemenea, remarcăm și că ordinea cantitativă a speciilor este similară în stațiunile de la noi de tip Aldeni II și în cele din sud-vestul Ucrainei.

De o deosebită importanță pentru istoria neoliticului din sud-estul Transilvaniei, din Moldova și din ținuturile vecine spre est, sunt numeroasele așezări ale purtătorilor culturii Cucuteni. Multe din ele au fost studiate prin săpături sistematice. Dat fiind numărul lor apreciabil, nu este posibil ca aici să analizăm datele despre toate loturile de oase de animale descoperite în astfel de așezări, ci ne vom mărgini la prezentarea unor loturi mai importante, din fiecare fază, oglindind astfel caracteristicile referitoare la creșterea animalelor domestice din întreaga evoluție a culturii amintite, din ținuturile noastre.

Cu prilejul cercetării complexului de la Târpești s-a constatat că acolo există resturi de viețuire din etapele Cucuteni A 1 și Cucuteni A 2. Din acel strat s-au adunat 1078 oase de mamifere, din care 956 erau de la animale domestice (= 88,68%) și 122 de la cele vâdate (= 11,31%). Pe specii, cele din prima categorie, se repartizează astfel: 802 oase de bovine, 132 de porc, 11 de ovi-

caprine și 11 de câine.⁴⁶ Subliniem numărul de șase ori mai mare al oaselor de bovine față de cele de porc, care a trecut și aici pe locul doi, ca și faptul că oasele de porc sunt de zece ori mai multe decât cele de ovicaprine. Situația se poate explica prin pădurile bogate în stejar și prin lipsa unor terenuri mai întinse pentru pășunatul oilor.

În timpul săpăturilor din așezarea de la Trușești (jud. Botoșani), așezare apropiată în timp de cea menționată mai sus, s-au descoperit 402 oase de mamifere, din care 182 de la animale domestice (= 44,74%) și 220 de la cele sălbatice (= 55,26%). Oasele de animale domestice provin : 69 de la bovine, 61 de la porci, 49 de la ovicaprine și 3 sunt de câine. Ținându-se seama de dimensiunile oaselor de bovine, s-a ajuns la concluzia că unele gracile se încadrează în limitele de variație pentru tipul *brachyceros*, altele sunt masive. Un os metatars de bovină este considerat ca provenind de la un individ castrat. Se mai face precizarea că multe oase provin de la indivizi tineri și că nu s-au găsit oase de la bovine trecute de 6 ani.

Majoritatea oaselor de porc de la Trușești sunt de la indivizi cu talie mică aparținând foarte probabil tipului *palustris*. S-a remarcat că majoritatea porcilor erau sacrificați având numai câteva luni (evident pentru carne). Sunt foarte rare oasele de porc de la indivizi mai mari de 2 ani.

În cadrul categoriei ovicaprinelor predomină oasele de capră în raport cu cele de oaie, mult mai puține. Caprele erau de talie mare. Ovicaprinele erau tăiate având vârsta între câteva luni (în majoritatea cazurilor) și la maximum 5 ani.

Pe baza măsurătorilor făcute oasele de câine se încadrează în limitele specifice lui *Canis familiaris intermedius* Woldrich. Se menționează și un os de la un individ cu talie mai mică, probabil de tip *Canis familiaris palustris* Rüt.⁴⁷

În cuprinsul complexului din etapa Cucuteni A 3, de pe „Holmul” de la Hăbășești (jud. Iași) s-au strâns numeroase oase de animale, majoritatea de la cele domestice. S-au determinat oase de : bovine, oi, porci și de câine. Analiza oaselor de bovine a permis precizarea că în cadrul lotului sunt atestate câteva tipuri de bovine. Unele cu talie mică, cu capul și picioarele scurte, aparținând unei rase dispărute de la noi. Apoi sunt oase de bovine de talie mijlocie, altele cu capul mare, cu coarne îndreptate în sus. S-au găsit și coarne de bou cu talie mare, de stepă, cu coarnele în formă de liră, aparținând unor indivizi cu talie uriașă. De obicei, erau sacrificate animale adulte și cele bătrâne (unele până la 15 ani). Oile și ele aparțineau cel puțin la două rase. Unele aveau statură mică, cu

lână lungă. Este atestată și o altă rasă de oi, cu capul lung. În funcție de mărime oasele de porc indică existența a două tipuri : unul cu talie mică și altul cu talie mare, cu râțul ascuțit și lung, asemănător rasei porcilor de baltă.⁴⁸

Săpăturile de amploare din așezarea de la Cucuteni (jud. Iași) din etapa Cucuteni A 3, au dus și la descoperirea a 510 oase de mamifere, din care 395 de la animale domestice (= 77,44%) și 115 de la cele vâdate (= 22,51%). Pe specii ele se repartizează astfel : 201 oase de bovine, 105 de ovicaprine, 78 de porc și 7 de câine. Prin urmare, în regiunea respectivă, ordinea numerică, preferențială era : bovine, ovicaprine, porc și câine.⁴⁹

De la sfârșitul fazei Cucuteni A, în cuprinsul așezării de la Drăgușeni (jud. Botoșani) în punctul „În deal la lutărie“, s-au strâns oase de bovine, ovicaprine și de porc cu râțul lung.⁵⁰

Una din cele mai timpurii așezări din faza Cucuteni A—B este cea de la Corlăteni (jud. Botoșani), unde, în decursul mai multor campanii de săpături, s-au descoperit oase de bovine cu talie mare, de ovicaprine și de porc.⁵¹

Din așezarea de la Traian „Dealul Fântânilor“, din faza Cucuteni A—B, provine un lot important de oase de animale. Din acea stațiune, în decurs de trei campanii de săpături (1957—1959), s-au strâns 3846 oase, din care 1528 oase de animale domestice (= 39,72% de la circa 117 indivizi) și 2318 oase de la cele sălbatice (= 60,28%, de la circa 140 indivizi).⁵² Este evidentă predominarea caselor de animale vâdate, ceea ce dovedește că ocupația creșterii animalelor domestice era, în cazul așezării amintite, pe locul secund în raport cu vânătoarea. Subliniem că la procentaje similare s-a ajuns pe baza studierii unor loturi parțiale din acea stațiune. În privința acestui lot de oase, apreciabil numeric, nu dispunem de datele referitoare la repartizarea pe specii. Suntem în măsură să amintim cifrele publicate în 1971, care se referă la 973 oase de animale domestice, din care 644 erau de bovine, 188 de porc, 134 de ovicaprine și 7 de câine.⁵³ Se observă deci că în vestul Moldovei, pe locul secund era porcul, probabil datorită hranei abundente din pădurile aflate în regiune. În studiile parțiale, referitoare la materialul faunistic din așezarea studiată, sunt publicate unele date remarcabile. Despre bovine se face mențiunea că sunt reprezentate prin două varietăți : una de talie mică și alta de talie mare. Se mai arată că procentual sunt destul de multe oase de vacă, dovadă că acestea erau crescute și păstrate, mai mult, pentru lapte. În est, se constată că sunt atât oase de la animale mature, cât și de la cele tinere, dovadă că bovinele erau crescute, mai cu seamă, pentru carne.

Ovicaprinele sunt reprezentate atât prin oase de capră (de tipul *hircus*) cât și de oaie.

Se menționează că la oasele de porc se observă o puternică gracilizare, considerată ca un indiciu al vechimii domesticirii speciei.

În privința oaselor de câine se arată că, probabil, aparțineau tipului *Canis familiaris palustris* Rüt. ⁵⁴

Un lot de oase, nu prea bogat, provine din așezarea din faza Cucuteni A—B de la Cucuteni. S-au adunat acolo 481 oase de mamifere, din care 391 de la animale domestice (= 81,28%), iar cele de animale vâdate sunt 90 (= 18,69%). Pe specii lotul amintit se împarte: 280 oase de bovine (cu talie mare), 54 de ovicaprine (cu talie mijlocie) și 57 de porc (cu talie destul de mică), probabil similară tipului *palustris*. Lipsesc oasele de câine. Se constată că oasele de porc sunt pe locul doi, înaintea ovicaprinelor. ⁵⁵

Din timpul fazei Cucuteni B au fost studiate mai amănunțit numai două loturi, cel de la Cucuteni și cel de la Valea Lupului.

Cu privire la lotul de oase din stratul Cucuteni B, de la Cucuteni, se arată că s-au analizat 980 oase de mamifere din care 687 de la animale domestice (= 70,09%) și 293 de la animale sălbatice (= 29,87%). Este iarăși o creștere deosebită a procentului de oase provenit de la animale domestice. Pe specii, oasele se împart astfel: 443 oase de bovine, 133 de ovicaprine, 110 de porc și 1 de câine. ⁵⁶ Sunt de reținut cifrele apropiate privind oasele de ovicaprine și cele de porc.

Celălalt lot din faza Cucuteni B de la Valea Lupului era alcătuit din 489 oase determinate din care 363 sunt de la animale domestice (= 74,23%) și 126 oase sunt de la animale sălbatice (= 25,76%). Precum se vede, se repetă un procent ridicat al oaselor din prima categorie. Pe specii ele se repartizează astfel: 294 oase sunt de bovine, 38 de la ovicaprine, 28 de porc și 3 de câine. Ca și în lotul precedent, locul doi este ocupat de ovicaprine. Reținem și faptul că oasele de bovine sunt de peste 7 ori mai multe decât cele de ovicaprine. Tot în privința bovinelor se precizează că acele oase au aparținut la circa 25 de indivizi. Măsurătorile făcute au dus la concluzia că membrii comunității creșteau bovine cu coarne destul de masive. Se arată, de asemenea, că bovinele prezintă o variabilitate apreciabilă. Unele au oase gracile, similare celor de la limita superioară a tipului *brachyceros*, iar altele, majoritatea, au un caracter masiv, ce se încadrează în gama evoluției tipului *primigenius*. Este însă formulată părerea că, în condițiile neoliticului, nu poate fi vorba de existența a două rase de bovine. Se consideră că faptul s-ar putea explica prin existența unor tauri castrați sau prin amestecul bovinelor domestice cu *Bos primigenius*. Ca și în

lotul precedent, locul doi este ocupat de ovicaprine. S-au determinat oase de oaie (6 piese) și de capră (4 piese). Oasele sunt de la 2 oi și de la 2 capre. Restul de 28 piese sunt de ovicaprine, fără să se poată repartiza între cele două specii. Se cuvine reținută constatarea că oasele de oaie și de capră sunt aproape egale cantitativ și egale ca număr de indivizi. Aceasta deoarece în fazele mai vechi ale culturii, de obicei, predominau oasele de capră. Oasele de oaie provin de la indivizi cu talie nu prea mare. În funcție de măsurătorile făcute pe coarne se consideră că în așezarea amintită sunt reprezentate oi de tipul *Ovis aries palustris* Rüt și capre de tipul *Capra hircus*. Oasele de porc sunt de la indivizi asemănători tipului *palustris*. Despre oasele de câine se arată că au aparținut tipul *Canis familiaris palustris*, iar altele, prin masivitatea oaselor pot fi atribuite tipului *Canis familiaris intermedius* Woldrich.⁵⁷

Pentru comparație, menționăm și lotul de oase de animale de la Polivanov Iar (Rep. Moldova), unde, în stratul de cultură corespunzător fazelor Cucuteni A și Cucuteni B, s-au scos la iveală 5630 oase de mamifere, din care 4651 de animale domestice (= 82,60%) și 979 oase de la cele sălbatice (= 17,40%). În acea așezare sunt reprezentate : porcul prin 2256 oase (de la 92 indivizi), 1367 oase de bovine (de la 33 indivizi), apoi 953 oase de ovicaprine (de la 39 indivizi), 30 oase de cal (de la 3 indivizi) și 35 de câine (de la 9 indivizi). Se observă că în acea zonă predomina creșterea porcului.⁵⁸

*

Din cele expuse rezultă că, până în prezent, dispunem de date despre loturi mai importante de oase de animale din 25 complexe neolitice, răspândite pe teritoriul Moldovei, aparținând culturilor : Starcevo-Criș, ceramicii liniare, Precucuteni, Cucuteni și aspectului Aldeni II.

Unele loturi sunt alcătuite din mii de oase de animale, altele dintr-un număr mai mic, dar se cuvine să le utilizăm, atâtea câte sunt, în interpretarea istorică. Ele oglindesc stadiul actual al cercetărilor. Pe măsura studierii mai amănunțite a altor obiective arheologice, loturile de oase de animale vor crește cantitativ și calitativ, îmbogățind documentarea noastră și contribuind la aprofundarea unor probleme importante, privind ocupațiile.

Sunt de pe acum unele indicii, pe care le-am subliniat în text, că există un fel de legitate, dacă dispunem de un anumit număr de oase, strânse cu grijă, într-o așezare, dacă se fac determinările respective, de către specialiștii în paleofaună, și dacă se ajunge la

anumite procentaje în privința celor două categorii de animale (domestice și sălbătice) și dacă apoi, din același complex, prin noi săpături, se mai strânge un număr mare de piese și se fac din nou determinările cuvenite, se constată că raportul procentual între cele două categorii de oase nu diferă prea mult, față de primele calcule, deși cantitatea de piese este mult mai mare.

Din analiza noastră, făcută din punct de vedere istoric, rezultă că încă din perioada timpurie a epocii neolitice, în marea majoritate a cazurilor, au predominat oasele de animale domestice față de cele vâdate, chiar cu procentaje ridicate. Le repetăm pe scurt. În cazul culturii Starčevo-Criș, cantitativ oasele de animale domestice diferă de la regiune la regiune, prezentând o variabilitate între 62,43% și până la 99,73%.⁵⁹ În aria culturii ceramicii liniare, cantitativ ele au ajuns la 62,56%,⁶⁰ deși era vorba, inițial, de o populație străină de regiunile noastre. Datele mai bogate, din aria de răspândire a culturii Precucuteni, dovedesc că în faza Precucuteni I oasele de animale domestice reprezintă 84,34% din total, iar în fazele Precucuteni II și Precucuteni III de 94,65%.⁶¹ În arealul aspectului Aldeni II, din sudul Moldovei, oasele de animale domestice au ajuns până la 92,44%.⁶²

Purtătorii culturii Cucuteni, care au atins o treaptă înaltă de dezvoltare, pentru acea vreme, s-au ocupat destul de intens cu creșterea animalelor domestice. De la începutul fazei Cucuteni A procentajul acelor oase este de 88,68%. În etapa Cucuteni A3 este de 77,44%, apoi în faza Cucuteni A-B, în unele zone, este de 81,28% și, în sfârșit, în cursul fazei Cucuteni B, în estul Moldovei, a fost între 70,09% și 74,23%.⁶³

Nu pot fi trecute cu vederea trei loturi, care fac excepție de la regula de mai sus. Cel mai vechi este cel de la Andrieșeni, din faza Precucuteni III, unde oasele de animale sălbătice reprezintă 51,60%, față de 48,39% ale animalelor domestice.⁶⁴ Al doilea este cel de la Trușești, din etapa Cucuteni A 2, cu 55,26% oase de animale vâdate și 44,74% de la cele domestice⁶⁵ și lotul din faza Cucuteni A-B de la Traian „Dealul Fântânilor“, unde oasele de animale vâdate au ajuns până la 60,28% depășind cantitativ, cu mult, pe cele de animale domestice (= 39,72%).⁶⁶ Prin urmare, într-o anumită perioadă, a neoliticului târziu, mai ales în nord-estul Moldovei, s-a ajuns în situația ca vânătoarea să predomine în raport cu creșterea animalelor domestice.

În decursul epocii neolitice, în toate așezările, indiferent de cultură sau fază, sunt documentate oase de : bovine, ovicaprine și

de porci. Probabil întâmplător, oasele de câine lipsesc din așezările Starčevo-Criș. Semnalăm că în unele stațiuni nu s-au găsit oase de porc sau sunt foarte puține.

În majoritatea complexelor analizate predomină oasele de bovine. Ținem să remarcăm constatarea că în unele loturi — chiar din cele mai vechi — astfel de oase sunt de 10 ori mai multe decât cele de ovicaprine, în timp ce în alte așezări, relativ apropiate teritorial și din punct de vedere cronologic, oasele de ovicaprine ajung să fie aproape egale numeric sau chiar de două ori mai multe decât cele de bovine.

În continuare, am încercat să aflăm ce tipuri de bovine erau crescute de oamenii din epoca neolitică de pe teritoriul Moldovei. Am extras din textul de mai sus datele respective și considerăm că am ajuns la o concluzie istorică importantă. Din compararea datelor publicate de specialiștii în paleofaună reiese că bovinele documentate în așezările de tip Starčevo-Criș din Moldova, erau, la Balș, de talie mijlocie spre mică, iar la Trestiana de talie mijlocie.⁶⁷ Considerăm că se poate formula concluzia că purtătorii culturii Starčevo-Criș, din ținuturile studiate, creșteau *bovine cu talie mijlocie*.

În schimb, în perioada următoare, când Moldova a fost ocupată, treptat, de comunitățile pătrunse dinspre nord-vest, de-a lungul Carpaților, ale culturii ceramicii liniare, sunt atestate, de exemplu la Glăvăneștii Vechi și la Târpești, *bovine cu talie mare*,⁶⁸ iar în așezarea de la Traian din punctul „Dealul Fântânilor“, bovine, mai ales, *cu talie mare*.⁶⁹ Se poate susține că bovinele cu talie mare au fost introduse, pe teritoriul Moldovei, cu prilejul răspândirii comunităților culturii ceramicii liniare. Prin urmare, pe teritoriul Moldovei s-au intersectat două areale de răspândire: a bovinelor cu talie mijlocie, crescute de purtătorii culturii Starčevo-Criș, și un altul al bovinelor cu talie mare, ajunse dinspre Europa Centrală, prin intermediul comunităților culturii ceramicii liniare.

După aceea, în aria de răspândire a culturii Precucuteni, din Moldova, în stațiunea Traian „Dealul Viei“, în cursul fazei Precucuteni I și apoi la Ghigoești, în timpul fazei Precucuteni II, sunt documentate bovine, mai ales, *cu talie mare*⁷⁰. Considerăm că formularea presupune existența în același complex și a unor bovine cu altă talie decât cea mare, probabil cea mijlocie. Se pare, deci, că în acea perioadă coexistau bovinele cu talie mijlocie cu cele având talie mare.

Aproximativ în aceeași vreme, în sudul provinciei, în arealul aspectului cultural Aldeni II, sunt documentate bovine cu oase gracile, cu coarne mici de tipul *brachyceros*.⁷¹ Ele reflectă faptul că în sudul provinciei s-a menținut tipul de bovine cu talie mică sau mijlocie.

Pe teritoriul Moldovei, în cuprinsul așezărilor culturii Cucuteni este normal să se constate o variabilitate a tipurilor de bovine. În cursul etapei Cucuteni A 2, în așezarea de la Trușești, este atestat tipul de bovine cu oase gracile, similar celui *brachyceros*.⁷² Etapa următoare, Cucuteni A 3, este caracterizată prin existența, în așezarea de la Hăbășești, a bovinelor cu talie mică, a altora cu talie mijlocie și cu talie mare. În privința acestora din urmă se face precizarea că sunt bovine de stepă, cu coarnele în formă de liră.⁷³ Ele, credem, constituie un indiciu important că au ajuns în așezările cucuteniene pe calea unor contacte pașnice cu comunitățile de păstori nomazi din stepe.

La Corlăteni, la începutul fazei Cucuteni A-B, erau crescute bovine cu talie mare,⁷⁴ iar la Traian, în așezarea din punctul „Dealul Fântânilor“, bovine de două tipuri: cu talie mică și altele cu talie mare.⁷⁵ În sfârșit, în faza Cucuteni B sunt documentate bovine cu oase gracile similare tipului *brachyceros* și altele, majoritatea, cu oase masive similare tipului *primigenius*.⁷⁶

Locul secund, în ordinea numerică a speciilor de animale domestice, din epoca dată, a fost ocupat, pe rând, de ovicaprine și de porci. În timpul culturii Starčevo-Criș, în toate cazurile, fapt semnificativ, pe locul doi, după bovine, s-au aflat ovicaprinele și pe al treilea porcii.

La purtătorii culturii ceramicii liniare situația este diferită. În vestul Moldovei, la Târpești, au predominat ovicaprinele,⁷⁷ iar la Traian „Dealul Fântânilor“ porcii (cu număr dublu de oase).⁷⁸ Se cuvine reținută observația unei astfel de diferențieri, deoarece ambele așezări se aflau într-o zonă apropiată una de alta, cu un relief și o vegetație asemănătoare.

În aria culturii Precucuteni din Moldova, în stațiunea din punctul „Dealul Viei“ de la Traian, în prima fază, mai multe au fost oasele de ovicaprine, pe când, în aceeași zonă (la Târpești) în fazele următoare, numeric oasele de porc sunt mai multe decât cele de ovicaprine.⁷⁹

La Drăgănești—Tecuci, în aria aspectului Aldeni II, s-au găsit oase de ovicaprine, de aproape două ori mai multe decât cele de porc.⁸⁰

Fazele culturii Cucuteni prezintă și ele o variabilitate mare. În faza Cucuteni A, în așezări din primele două etape, predomină oasele de porc în raport cu cele de ovicaprine,⁸¹ iar în etapa Cucuteni A 3 oasele de ovicaprine sunt mai multe decât cele de porc.⁸² În faza Cucuteni A-B, și anume la Traian „Dealul Fântânilor“, predomină oasele de porc,⁸³ iar în faza Cucuteni B cele de ovicaprine, dar cu un număr apropiat de acela al porcilor.⁸⁴ Am folosit datele despre ovicaprine în ansamblu, deoarece este greu de făcut o deosebire clară între oasele celor două specii apropiate, mai ales atunci când oasele sunt fragmentate.

În cursul epocii neolitice, pe întinsul Moldovei, erau crescute diferite tipuri de oi. Oasele de oaie aflate în așezările Starčevo-Criș erau de la indivizi cu talie scundă (până la circa 63 cm înălțime).⁸⁵ În schimb, în așezarea aparținând purtătorilor culturii ceramicii liniare de la Târpești s-au găsit oase de oaie, cu talie mare.⁸⁶ S-ar părea că se repetă situația referitoare la bovine, anume aceea că, și în acest caz, purtătorii culturii amintite au adus cu ei, dinspre Europa Centrală, un alt tip de oaie, cu talie mare, deosebit de cel local. În aria culturii Cucuteni, în etapa Cucuteni A 3, la Hăbășești, sunt documentate două tipuri: oi cu talie mică și lână lungă, precum și un alt tip de oaie, cu capul lung.⁸⁷ Mai târziu, în așezarea din faza Cucuteni A-B de la Cucuteni s-au scos la iveală oase de oaie cu talie mijlocie,⁸⁸ iar din faza Cucuteni B, de la Valea Lupului, s-au strâns oase de oaie cu talie nu prea mare de tip *Ovis aries praeustri* Rüt.⁸⁹

Datorită stării fragmentare a oaselor de ovicaprine, în diferite complexe nu s-au putut diferenția cele două specii. În funcție de documentarea actuală, se poate spune că la începutul culturii Precucuteni, se pare, că în vestul Moldovei erau crescute mai multe capre decât oi. Oasele de capră din faza Precucuteni II de la Ghișești au permis precizarea că acolo este reprezentată *Capra hircus*.⁹⁰ La Trușești, în prima fază a culturii Cucuteni se constată un număr mai mare al oaselor de capră în raport cu cele de oaie. Se arată că oasele provin de la capre cu talie mare.⁹¹ În timpul fazei Cucuteni A-B, în așezarea de la Traian „Dealul Fântânilor“ sunt documentate oase de capră de tip *hircus*,⁹² iar în cea de la Cucuteni, din aceeași fază, oase de capră cu talie mijlocie.⁹³ La Valea Lupului, în așezarea din faza Cucuteni B, sunt atestate oase de capră de tipul *hircus*.⁹⁴ Precum rezultă din datele expuse, suntem în măsură să arătăm că, în toate complexe, în care s-au putut analiza mai amănunțit, oasele de capră documentate sunt cele aparținând tipului *Capra hircus*.

Din cauza stării fragmentare a materialului au fost posibile puține măsurători asupra oaselor de porc. La Suceveni, în așezarea aspectului Aldeni II, sunt oase de porc ce provin de la indivizi cu talie mică, destul de gracili, similari tipului *palustris*.⁹⁵ În aria culturii Cucuteni, în faza A, la Trușești, s-au strâns oase de porc de la indivizi tot cu talie mică, aparținând, foarte probabil, tipului *palustris*.⁹⁶ La Hăbășești, în așezarea din etapa Cucuteni A 3, sunt reprezentate două tipuri de porci: unul cu talie mică și un altul cu talie mare, cu râțul ascuțit și lung, asemănător rasei porcilor de baltă.⁹⁷ În faza următoare, Cucuteni A—B de la Traian „Dealul Fântânilor“, sunt oase de porc prezentând o puternică gracilizare.⁹⁸ La Valea Lupului, din faza Cucuteni B, sunt menționate oase de porc similar tipului *palustris*.⁹⁹ Prin urmare, în cursul epocii neolitice, pe întinsul Moldovei, este documentat, în principal, porcul de tipul *palustris*.

În privința câinelui, din neoliticul Moldovei, sunt situații curioase, probabil întâmplătoare. Astfel, în cele 5 așezări de tip Starčevo-Criș avute în vedere în lucrarea noastră, nu s-a găsit nici un os de câine. În schimb, în așezările de tip Precucuteni, din vestul provinciei, s-au descoperit destul de multe oase de câine (la Traian „Dealul Viei“, deci încă din prima fază a culturii, s-au găsit 26 piese, iar la Târpești 20 piese),¹⁰⁰ în comparație cu alte complexe mai târzii. La Suceveni, în așezarea Aldeni II, sunt documentate oase de câine cu talie mică și mijlocie.¹⁰¹ Oasele de câine din așezările cucuteniene, în general, sunt puține. În așezarea din etapa Cucuteni A 3 de la Trușești s-au descoperit oase de câine, mai ales, de tipul *Canis familiaris intermedius* Woldrich și un os de câine cu talie mică, probabil de câine de tip *Canis familiaris palustris* Rüt.¹⁰² Mai târziu, în faza Cucuteni A—B, la Traian „Dealul Fântânilor“, este reprezentat tot câinele de tipul *Canis familiaris palustris* Rüt.¹⁰³ În sfârșit, în faza Cucuteni B, la Valea Lupului sunt atestate iarăși ambele tipuri: *Canis familiaris palustris* Rüt. și *Canis familiaris intermedius* Woldrich.¹⁰⁴

Prin practicarea creșterii animalelor domestice pe scară redusă (nu în turme), comunitățile neolitice de pe teritoriul Moldovei își asigurau: în principal, cea mai mare parte din necesarul de carne (completat, în măsură mică, prin vânătoare) apoi laptele (de vacă, capră și oaie), pe care, desigur, începuseră să-l prelucruze (de ex. în caș). Pieile erau folosite la facerea unor piese de îmbrăcăminte, încălțăminte și pentru așternut. S-a utilizat pe scară largă și lâna oilor pentru tors și țesut, ca și unele oase pentru realizarea câtorva tipuri de unelte.

NOTE

1 Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant le néolithique roumain*, in VIIe Congrès Internațional des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Moscou, V, 1970, p. 552.

2 *Ibidem*, p. 552.

3 *Ibidem*, p. 552.

4 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *Contribuții la studiul jaunei din cultura Criș*, in Acta Moldaviae Meridionalis, II, 1980, p. 20.

5 *Ibidem*, p. 26.

6 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

7 *Ibidem*, p. 552.

8 *Ibidem*, p. 552.

9 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 20.

10 *Ibidem*, p. 27.

11 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

12 *Ibidem*, p. 552.

13 *Ibidem*, p. 553.

14 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 20.

15 *Ibidem*, p. 27.

16 *Ibidem*, p. 26.

17 *Ibidem*, p. 29.

18 *Ibidem*, p. 20.

19 *Ibidem*, p. 27.

20 *Ibidem*, p. 20.

21 *Ibidem*, p. 27.

22 Eugen Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul R.P.R. și din regiunile vecine*, in SCIV, XI, 1982-2, p. 230.

23 Silvia Marinescu Bîlcu, Marin Cărciumaru, Adrian Muraru, *Contribuții la ecologia locuirii preistorice de la Târpești*. Comunicare prezentată la Sesiunea de comunicări „Cercetarea istorică permanentă a vieții sociale”, Piatra Neamț, joi 17 decembrie 1981.

24 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.

25 *Ibidem*, p. 556.

26 V. I. Talkin, *Drevenișăie domașnie jivotnâie Vostocinoi Evropi*, in MIA, 161, Moscova, 1970, p. 267.

27 *Ibidem*, p. 267.

28 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.

29 *Ibidem*, p. 556.

30 *Ibidem*, p. 556.

31 Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică deshumată la șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 63 (Tabel III).

32 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.

33 Silvia Marinescu—Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 142.

34 *Ibidem*, p. 143.

35 Al. Alexandrescu, *Sondagiile de la Larga Jijia...*, în SCIV, III, 1952, p. 48—49.

36 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.

37 *Ibidem*, p. 556.

38 S. Marinescu—Bîlcu, *op. cit.*, p. 144.

39 V. I. Țalkin, *op. cit.*, p. 267.

40 V. G. Zbenovici, *Poselenie Bernașevka na Dnestre*, Kiev, 1980, p. 142.

41 V. I. Țalkin, *op. cit.*, p. 268.

42 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 555.

43 Ion T. Dragomir, *Ocupațiile comunităților neo-eneolitice de aspect cultural Stoicani Aldeni*, în *Carpica*, X, 1978, p. 91—93.

44 V. I. Țalkin, *op. cit.*, p. 272.

45 *Ibidem*, p. 272.

46 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.

47 Sergiu Haimovici, *L'étude de la faune néolithique de Trușești*, în *AnȘt Iași*, tom. VI, 1960, 2, p. 289—391.

48 V. Gheție, *Date asupra oaselor de animale descoperite la Hăbășești*, în *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 601—605.

49 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni—Ariuşd*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, 2, p. 1306.

50 Arăstotel Crâșmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977, p. 17.

51 Informații de la Eugenia Zaharia, căreia îi mulțumim și pe această cale.

52 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună descoperite în 1959 la Traian (Dealul Viei și Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 264.

53 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 1307.

54 Olga Necrasov, S. Haimovici, *Resturile de faună exhumate în cursul săpăturilor din campania 1957 la șantierul Traian*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 180—181.

- 55 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 1307.
- 56 *Ibidem*, p. 1307.
- 57 Sergiu Haimovi'ci, *Sravnitelinoe izucenie faunisticskih ostatkov epoh neolita i bronză, naidennăh v poselenii u Valea Lupului*, în *AnȘt Iași*, VIII, 1962, 2, p. 292—314.
- 58 V. I. Talkin, *op. cit.*, p. 269.
- 59 V. notele 6—10.
- 60 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.
- 61 *Ibidem*, p. 556.
- 62 *Ibidem*, p. 555.
- 63 V. notele 46—57.
- 64 S. Marinescu—Bilcu, *op. cit.*, p. 144.
- 65 S. Haimovici, *op. cit.*, în *AnȘt Iași*, VI, 1962, 2, p. 389—391.
- 66 Olga Necrasov, Sergiu Haimovic'i, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 264.
- 67 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 26 și 29.
- 68 V. notele 22 și 23.
- 69 Olga Necrasov, S. Haimovi'ci, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 180.
- 70 S. Marinescu—Bilcu, *op. cit.*, p. 143.
- 71 Ion T. Dragomir, *op. cit.*, p. 91—93.
- 72 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în *AnȘt Iași*, VI, 1960, 2, p. 389—391.
- 73 V. Gheție, *op. cit.*, p. 601—605.
- 74 Informație de la Eugenia Zaharia, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 75 Olga Necrasov, S. Haimovici, *op. cit.*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 180.
- 76 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, În: *AnȘt Iași*, VIII, 1962, 2, p. 292—314.
- 77 S. Marinescu-Bilcu, Marin Cârciumar, Adrian Muraru, *op. cit.*
- 78 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.
- 79 *Ibidem*, p. 556.
- 80 *Ibidem*, p. 555.
- 81 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 390.
- 82 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 1306.
- 83 *Ibidem*, p. 1307.
- 84 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, În: *AnȘt Iași*, VIII, 1962, 2, p. 292—314.
- 85 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 29.
- 86 S. Marinescu—Bilcu, Marin Cârciumar, Adrian Muraru, *op. cit.*

- 87 V. Gheție, *op. cit.*, p. 601—605.
- 88 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 1307.
- 89 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 292—314.
- 90 S. Marinescu—Bilcu, *op. cit.*, p. 142.
- 91 S. Haimovici, *op. cit.*, p. 292—314.
- 92 Olga Necrasov, S. Haimovici, *op. cit.*, in *Materiale*, VI, 1959, p. 180—181.
- 93 Olga Necrasov, Marie Știrbu, *op. cit.*, p. 1307.
- 94 S. Haimovici, *op. cit.*, p. 292—314.
- 95 Ion T. Dragomir, *op. cit.*, p. 91—93.
- 96 S. Haimovici, *op. cit.*, p. 389—391.
- 97 V. Gheție, *op. cit.*, p. 601—605.
- 98 Olga Necrasov, S. Haimovici, *op. cit.*, p. 180—181.
- 99 S. Haimovici, *op. cit.*, p. 292—314.
- 100 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556.
- 101 Ion T. Dragomir, *op. cit.*, p. 91—93.
- 102 S. Haimovici, *op. cit.*, p. 390—391.
- 103 Olga Necrasov, S. Haimovici, *op. cit.*, in *Materiale*, VI, 1959, p. 180—181.
- 104 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 313—314.

7. VÂNĂTOAREA

DOBROGEA

Activitatea intensă a arheologilor noștri, care studiază problemele referitoare la epoca neolitică, a dus la descoperirea, în toate ținuturile țării, prin săpăturile efectuate, a numeroase loturi de oase de animale, cu a căror studiere s-au ocupat specialiștii în paleofaună.¹ Majoritatea materialelor faunistice au fost analizate pe loturi.

Pe temeiul datelor publicate de către cercetătorii în paleofaună, în cele ce urmează vom strânge toată această documentare și vom sintetiza datele despre animalele vâdate grupate pe provincii istorice, începând cu Dobrogea, și le vom interpreta din punct de vedere istoric, în ordine cronologică firească pe culturi și pe faze.

*

Ținuturile aflate între Dunăre și Mare au atras încă de timpuriu comunitățile neolitice. Cu toate cercetările, destul de amănunțite, efectuate în ultimele decenii de către specialiștii de la Institutul de Arheologie București și de către cei de la muzeele de la Constanța și Tulcea, pe întinsul Dobrogei, încă nu s-au găsit urme de locuire din perioada timpurie a epocii deși, după părerea noastră, regiunea studiată a fost cu certitudine locuită de comunități făcând parte din marele complex neolitic timpuriu, care, prin „roirea“ diferitelor sale grupuri, a ajuns să se răspândească pe diferite căi și direcții, din ținuturile Greciei continentale de azi până în nordul țării noastre.

Prima cultură din epoca neolitică documentată pe teritoriul Dobrogei, prin destul de numeroase așezări, este cultura Hamangia, a cărei evoluție (paralelă în timp cu aceea a culturii Boian din Muntenia) a fost împărțită în câteva faze.²

Cea mai veche din ele (cunoscută până acum) este cea documentată în așezarea de la Golovița,³ atestată, de curând, și la Medgidia,⁴ fază numită Golovița.

Faza mijlocie este bine documentată în stațiunea de la Ceamurlia de Jos⁵ (jud. Tulcea) și de aceea i s-a dat numele de faza Ceamurlia de Jos.

Ultima fază, reprezentată printr-o serie de materiale din mormintele descoperite la Mangalia, este numită faza Mangalia. Cunoștințele despre caracteristicile materialelor din aceste faze sunt inegale.

În privința faunei din stațiunea de la Golovița, deși oasele scoase la iveală au fost analizate, nu s-au publicat încă date amănunțite.⁶ Se face totuși precizarea importantă că oasele animalelor domestice predomină în raport cu cele ale animalelor sălbatice „ale căror resturi sunt totuși destul de numeroase”.⁷ Sunt amintite ca provenind din complexul de la Golovița oase de mistreț și unelte lucrate din corn de cerb.⁸

În monografia despre cultura Hamangia, datele despre oasele de animale din așezările de la Golovița și de la Ceamurlia de Jos s-au prezentat la un loc. Se semnaleză că în cuprinsul lor, prin săpăturile făcute, s-au scos la iveală oase de cerb, cerb lopătar, elan, mistreț, pisică sălbatică și de asin sălbatic⁹ (*Equus hydruntinus*). Subliniem faptul că cerbul lopătar (*Cervus dama* L.) a fost documentat pentru prima dată în țara noastră în așezările neolitice de la Ceamurlia de Jos.¹⁰

Menționăm că la Ceamurlia de Jos s-a găsit și o figură zoomorfă reprezentând un patruped, probabil un cerb.¹¹

Principalele loturi de oase de animale datând din faza Ceamurlia de Jos s-au descoperit în cadrul complexului de așezări și de necropole de la Cernavodă (jud. Constanța) și în gropile stațiunii, din aceeași fază, de la Techirghiol (jud. Constanța).

La Cernavodă, în cuprinsul unei necropole de tip Hamangia (la începutul activității colectivului, care a efectuat săpăturile) s-a constatat că aproape în fiecare mormânt se afla depus ca ofrandă câte un maxilar de : cerb, elan, bou sau de porc.¹² De asemenea, adesea, lângă craniul celui decedat era așezat câte un colț de mistreț.¹³ În unele morminte, dar în zona întregii necropole, s-au găsit oase de asin sălbatic¹⁴ (*Equus hydruntinus*). Săpăturile din cuprinsul așezării au dus și la descoperirea unor oase de : mistreț, asin sălbatic, castor, jder și de bour.¹⁵

Un lot important de oase de animale sălbatice, scos la lumină din complexul de la Cernavodă, în anul 1956, a fost studiat de specialiști, în paleofaună,¹⁶ din lucrarea cărora extragem datele

de mai jos. Oasele datează în cea mai mare parte din faza Ceamurlia de Jos. Pieseile mai bine păstrate în sol au permis determinarea oaselor de la următoarele specii : castor, vulpe, vidră, mistreț, pisică sălbatică, cerb, căprioară, antilopă, bour și asin sălbatic.¹⁷

Dacă așezarea și necropolele de la Cernavodă sunt situate lângă Dunăre, în anumite condiții de mediu natural, stațiunea de la Techirghiol (cercetată sub conducerea noastră) oglindește, prin oasele de animale adunate, o altă zonă importantă din Dobrogea, anume cea din preajma țărmului Mării Negre.

Stațiunea de la Techirghiol¹⁸ aparține și ea fazei Ceamurlia de Jos. Din pământul de umplutură a numeroase gropi s-au strâns 1434 oase de animale, întregi și fragmentare,¹⁹ din care s-au putut determina 1163 piese. Ele provin de la următoarele specii : iepure, vulpe, mistreț, căprioară, asin sălbatic.²⁰ Se cuvine menționat că într-una din gropile cu materiale amestecate din vechime, neolitice și din epoca romană, s-a identificat un fragment de mandibulă de șacal²¹ (*Canis aureus L.*). Datarea piesei însă nu este sigură.

Numărul mare de oase de la Techirghiol a permis să se calculeze proporția celor două categorii de oase de animale : domestice și sălbatice. Prima categorie este reprezentată prin 1035 piese, ceea ce corespunde cu 94,70% din totalul oaselor de mamifere, iar de la animalele sălbatice provin numai 59 fragmente de oase (=5,30%). O analiză sumară făcută asupra numărului de indivizi, din fiecare grup dovedește că raportul amintit este aproximativ același. Mamiferele domestice sunt reprezentate prin 333 indivizi (= 89,50%), iar cele sălbatice prin 39 indivizi (= 10,50%).²²

Prin săpăturile arheologice din alte câteva așezări de tip Hamangia s-au adunat loturi mici de oase de animale. Se menționează că în stațiunea de lângă satul Movilița (jud. Constanța), de pe malul brațului Urluchioi, s-au găsit unelte de corn de cerb.²³ În marginea unei gropi, poate de mormânt de tip Hamangia, de la Limanu (jud. Constanța), s-a aflat un craniu întreg și dinți de la alți indivizi de asin sălbatic.²⁴ De asemenea, pe locul „La Izvor“ și în peștera „Cheia“ de lângă satul Cheia (jud. Constanța), s-au descoperit oase de cerb și de mistreț,²⁵ iar în peștera „Gura Dobrogei“ de lângă satul Gura Dobrogei (Jud. Constanța), oase de cerb, de mistreț și unele probabil de căprioară.²⁶

Mai târziu, teritoriul Dobrogei a fost ocupat, treptat, de comunitățile din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Ele au provocat încetarea evoluției comunităților culturii Hamangia, pe care în parte le-au asimilat. Din timpul fazei de tranziție datează două loturi de oase de animale descoperite

la Sarichioi (jud. Tulcea), în așezările din punctele „La Bursuci“ și „La Grădină“. Din primul lot fac parte oase determinate de : cerb, cerb lopătar, și de mistreț, iar din al doilea numai oase de cerb.²⁷

Din timpul culturii Gumelnița, a cărei evoluție s-a desfășurat pe întinsul Dobrogei, numai în decursul primelor faze dispunem de date referitoare la animalele vâdate de comunitățile a cinci așezări : Luncavița, Hârșova, Baia, Gura Dobrogei și Cernavodă.

Date mai amănunțite avem numai despre oasele din stațiunea de la Luncavița²⁸ (jud. Tulcea).

În cuprinsul ei s-au delimitat șase niveluri, din care cele mai vechi corespund aspectului cultural Aldeni II, ca după aceea cea mai mare parte a depunerilor să aparțină culturii Gumelnița. Oasele din fiecare nivel au fost strânse separat și apoi au fost predate specialiștilor în paleofaună, pentru a fi studiate și determinate. În lotul amintit sunt documentate oase de la următoarele specii de animale sălbatice : cerb, mistreț, căprioară, bour, lup, vulpe și iepure.²⁹

Din datele publicate rezultă că în tellul de la Hârșova (jud. Constanța) s-au găsit oase de : cerb, mistreț și de bursuc,³⁰ la Baia (jud. Tulcea) oase de cerb,³¹ la Gura Dobrogei, de cerb și de mistreț,³² iar la Cernavodă de cerb.³³

Este drept că numărul de oase de animale de la Luncavița, dacă-l repartizăm pe niveluri, nu este prea mare, cu toate acestea analiza comparativă a oaselor de animale domestice în raport cu cele de animale sălbatice duce la unele rezultate semnificative din punct de vedere istoric.

În nivelul cel mai vechi (6) s-au găsit 36 oase de animale domestice (= 72%) și numai 14 de animale sălbatice (= 28%). Prin urmare, se constată o predominare clară a primei categorii. În nivelul 5 s-au descoperit 81 oase de animale domestice (= 77,9%) și 23 oase de animale sălbatice (= 22,1%). Se observă deci o creștere a procentului de oase al animalelor din prima categorie. Aceeași tendință se poate remarca și în următoarele două niveluri 4 și 3. În nivelul 4 s-au găsit 47 oase din prima categorie (= 85,5%) și 8 din a doua (= 14,5%). În nivelul 3 la 76 piese din prima categorie (= 90,4%) și numai 8 oase din a doua (= 9,5%).

Analiza oaselor din ultimele două niveluri dovedește o modificare profundă. În nivelul 2 s-au strâns numai 49 oase de animale domestice (= 45,4%) și 59 oase de animale sălbatice (54,6%). În ultimul nivel (1) provin 58 oase de animale domestice (= 37,6%) și 96 oase de animale sălbatice (= 62,4%)³⁴. Comparația datelor despre cele două perioade : mai veche (nivelurile 6—3) și târzie

(nivelurile 2 și 1' ne duce la concluzia că în prima din ele creșterea animalelor domestice era dominantă, ajungând până la 90,4%, în raport cu vânătoarea, reprezentată printr-un procent de numai 9,5%. În schimb, în cea de a doua perioadă, deci în cursul unei faze evoluate a culturii Gumelnița, în nord-vestul Dobrogei, a început să predomine ocupația vânătorii, în raport cu creșterea animalelor domestice. În ultimul nivel se ajunge ca oasele de animale vâdate să reprezinte 62,4%, față de numai 37,6% cât erau cele de animale domestice.

*

Din datele prezentate reiese că, până în prezent, dispunem de date, mai bogate sau mai puține, despre oasele de animale sălbatice descoperite în 17 complexe neolitice din Dobrogea, din care 10 aparțin culturii Hamangia, 2 sunt din faza de tranziție și 5 aparțin culturii Gumelnița. Dintre acestea, mai importante sunt numai 3 loturi, studiate amănunțit de către specialiștii în paleofaună, și anume cele de la Cernavodă și Techirghiol, pentru cultura Hamangia, și cel de la Luncavița, pentru cultura Gumelnița.

Nu poate fi întâmplător faptul că în așezarea de la Techirghiol, din faza Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia, oasele de animale domestice sunt în proporție de 94,7%. Considerăm că este o dovadă evidentă că, în perioada dată, creșterea animalelor domestice reprezenta o ocupație mult mai importantă decât vânătoarea.

La date statistice utile am ajuns și în cazul lotului de oase de animale de la Luncavița, din analiza căruia rezultă că în nivelurile 6—3, creșterea animalelor domestice ocupa, în continuare, un loc de seamă. Apoi, în ultimele două niveluri, vânătoarea a trecut pe primul loc, în zona din nord-vestul Dobrogei. O explicație corectă a acestui fapt se va putea da numai după studierea amănunțită și a altor complexe de tip Gumelnița, din aceeași zonă. Este posibil ca, în acea perioadă, să se fi produs anumite modificări de climă, care au provocat schimbarea amintită.

Până acum, din cursul epocii neolitice, pe întinsul Dobrogei, prin diferite oase, descoperite în timpul săpăturilor arheologice, sunt documentate următoarele 16 specii de animale sălbatice vâdate :

Ordinul Rodentia :

Fam. Leporidae . . . . .

iepure (*Lepus europaeus* Pallas).

Fam. Castoridae . . . . .

castor (*Castor fiber* L.)

Ordinul Carnivora :

Fam. Canidae . . . . .

vulpe (*Canis vulpes* L.)

lup (*Canis lupus* L.)

Fam. Mustelidae . . . . .

vidra (*Lutra lutra* L.)

jder (*Martes martes* L.)

bursuc (*Meles meles* L.)

Fam. Felidae . . . . .

Pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb.)

Ordinul Ongulata :

Fam. Suidae . . . . .

mistreț (*Sus scrofa ferus* L.)

Ordinul Artyodactyla :

Fam. Cervidae . . . . .

cerb (*Cervus elaphus* L.)

cerbul lopătar (*Cervus dama* L.)

elanul (*Cervus alces* L.)

căprioara (*Capreolus capreolus* L.)

Fam. Cavicornia . . . . .

antilopa ? (*Saiga tartarica* L.)

bour (*Bos primigenius* Boj.)

Ordinul Perissodactyla :

Fam. Equidae . . . . .

asinul sălbatic (*Equus hydruntinus* Reg.)

Neșgură încă este existența șacalului (*Canis aureus* L.) în timpul culturii Hamangia.

Din speciile menționate toate 16 se întâlnesc în așezările culturii Hamangia și numai 9 în cele ale culturii Gumelnița. Din cel de al doilea grup lipsesc : castorul, vidra, jderul, pisica sălbatică, elanul, antilopa și asinul sălbatic.

Continuând analiza statistică vom constata că în cursul evoluției ambelor culturi s-au vânat, în principal, cerbul (atestat în 8 complexe de tip Hamangia din 10 și în 7 din 7 în arealul culturii Gumelnița) și mistrețul (atestat în 6 așezări Hamangia și în 4 așezări Gumelnița). Numeric urmează căprioara (documentată în 4 complexe Hamangia și într-unul Gumelnița). Un loc important îl ocupă asinul sălbatic ale cărui oase, în număr apreciabil, s-au găsit în trei complexe Hamangia, dar în nici unul de tip Gumelnița. În câte două complexe Hamangia se întâlnesc oase de bour și de vulpe. Restul speciilor sunt documentate în ambele culturi, numai în câte o așezare, dovadă că erau vâdate pe scară foarte redusă.

Fără îndoială că, dat fiind numărul redus al descoperirilor și cantitatea relativ mică de oase din fiecare lot, încă nu pot fi trase concluzii definitive ; ținând seama de datele pe care le avem la dispoziție ajungem la unele constatări care oglindesc stadiul actual al cercetărilor, dar care vor trebui verificate și completate, cu timpul.

În cazul culturii Hamangia s-au studiat mai amănunțit numai două loturi : Cernavodă și Techirghiol. Din ambele s-au strâns numeroase oase de animale și totuși din compararea lor rezultă unele deosebiri evidente, care, credem, că au o anumită semnificație istorică. La Cernavodă sunt oase de cerb, la Techirghiol ele lipsesc. Tot așa, din cel de al doilea lot, lipsesc oasele de : bour, castor, vidră, pisică sălbatică, antilopă și de jder. La Cernavodă sunt reprezentate deci o serie de animale care sunt specifice unor ținuturi acoperite cu păduri dese și cu multe cursuri de apă. Observația ne face să admitem că, în timpul epocii neolitice, zona amintită era caracterizată prin păduri dese și văile din preajmă erau bogate în bălți și pâraie.³⁵

În schimb, speciile de animale sălbatice reprezentate în așezarea de la Techirghiol sunt mai des întâlnite în ținuturile de stepă.³⁶

Este curios faptul că, din toate loturile avute în vedere, lipsesc oasele de urs.

Merită analizate cu atenție și ariile de răspândire a diferitelor specii de animale vâdate. Desigur, sunt date provizorii. Cerbul și mistrețul sunt documentați până acum în nordul și centrul Dobrogei. Asinul sălbatic îl întâlnim în centrul și sudul provinciei, iar bourul în regiunea centrală. Alte specii s-au găsit în zone încă restrânse.

Animalele sălbatice reprezentate prin loturile de oase găsite în stațiunile celor două culturi din Dobrogea, erau vâdate, în principal, cu arcul și săgeata, iar în cursul culturii Gumelnița probabil și cu sulița.

Nu excludem posibilitatea ca și în Dobrogea membrii comunităților neolitice să fi vânat diferite specii de animale folosind și diferite tipuri de capcane, de la lațuri simple, până la capcane complicate de tipul tivigului, dar despre ele încă nu avem nici un indiciu prin săpăturile făcute în așezările neolitice din Dobrogea.

Este menționat ca fiind găsit în săpături și un craniu de bour, al cărui os frontal era găurit prin lovire, desigur atunci când a fost vânat,³⁷ indiciu că la vânătoare se mai foloseau și alte metode (poate prăștii cu bile de piatră).

Nu putem trece cu vederea faptul că în diferite complexe de tip Hamangia s-au făcut descoperiri ce oglindesc unele obiceiuri, probabil mult mai vechi, păstrate prin tradiție de comunitățile respective, legate de vânat și vânatoare.

Amintim dezvelirea la Ceamurlia de Jos a unei vetre lângă care se afla o groapă umplută cu oase de : cerb, elan și mistreț, cu urme evidente de arsură. Explicația care a fost dată descoperirii este : „se pare că ne aflăm în fața unui festin dat în legătură cu o oarecare reuniune sau o practică religioasă”.³⁸

În cadrul necropolei Hamangia de la Cernavodă, aproape în fiecare mormânt, s-au pus ofrande de hrană, de obicei carne de animale sălbatice sau domestice. Dintre cele sălbatice sunt menționate cele de cerb, mistreț, asin sălbatic.³⁹ S-au găsit și mandibule întregi de cerb și de porc (mistreț ?) În unele morminte s-au depus și craniile întregi de mistreț și de la alte animale,⁴⁰ iar aproape în fiecare mormânt s-a găsit câte un colț de mistreț.⁴¹

De asemenea, la Limanu s-a determinat, în stratul de cultură, o groapă rituală sau poate a unui mormânt în care se afla un craniu întreg de asin sălbatic.⁴²

NOTE

1 Materialele osteologice au fost studiate de prof. Olga Necrasov și prof. Sergiu Haimovici de la Universitatea din Iași, ajutați de colaboratorii lor.

2 D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*. I. București, 1996, p. 35—58.

3 *Ibidem*, p. 282.

4 Săpături efectuate de Puiu Hasotti.

5 D. Berciu, *op. cit.*, p. 37.

6 Materialul paleofaunistic de la Golovița a fost studiat de prof. Sergiu Haimovici.

7 D. Berciu, *op. cit.*, p. 287.

8 *Ibidem*, p. 245.

9 *Ibidem*, 287.

10 *Ibidem*, 288.

11 *Ibidem*, p. 82—83.

12 Sebastian Morintz D. Berciu, P. Diaconu, SCIV, VI, 1955, 1—2, p. 154.

13 D. Berciu și Sebastian Morintz, *Materiale*, V, p. 103.

- 14 D. Berciu, *op. cit.*, p. 82—83.
- 15 D. Berciu și Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 104.
- 16 Olga Necrasov, N. Haas, Sergiu Haimovici, C. Maximilian și Dardu Nicolăescu—Ploșșor, *Materiale*, V, 1959, p. 110—112.
- 17 *Ibidem*, p. 110—112.
- 18 Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, *Materiale*, VII 1962, p. 167.
- 19 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Materiale*, VIII, 1962, p. 175.
- 20 *Ibidem*, p. 177.
- 21 *Ibidem*, p. 181.
- 22 *Ibidem*, p. 177.
- 23 V. Boroneanț, *Pontica*, X, 1977, p. 321—322.
- 24 Doina Galbenu, *Materiale*, IX, 1970, p. 77.
- 25 Informații primite de la Al. Păunescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 26 Informații primite de la Al. Păunescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 27 Informații primite de la E. Oberländer—Tirnovăanu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 28 Eugen Comșa, SCIV, III, 1952, p. 413—416; Idem, *Materiale* VIII, 1962, p. 221—224.
- 29 Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *Materiale*, IX, 1970, p. 108.
- 30 Doina Galbenu, SCIV, XIII, 1962, p. 300 și 304.
- 31 Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 32 Informație de la Al. Păunescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 33 Carl Schuchhardt, PZ, XV, 1924, p. 22—24; Ion Nestor, *AnDobr* XVIII, 1937, p. 13.
- 34 Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 107—110.
- 35 Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, C. Maximilian și Dardu Nicolăescu—Ploșșor, *Probleme de antropologie*, IV, 1959, p. 10.
- 36 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Materiale*, VIII, 1962, p. 179.
- 37 D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 150.
- 38 Idem, NEH, I, 1955, p. 31.

39 Idem, *Cultura Hamangia*, p. 82—83.

40 D. Berciu, Seb. Morintz și colab. *Materiale*, VII, 1961.
p. 49.

41 D. Berciu și Sebastian Morintz, *Materiale*, V, 1959, p.
103.

42 Doina Galbenu, *Materiale*, IX, 1970, p. 77.

MUNTENIA

În acest capitol vom sintetiza, din punct de vedere istoric, datele privind practicarea vânătorii în cursul epocii neolitice pe teritoriul Munteniei.

Pentru realizarea țelului propus, am căutat și am strâns toate datele accesibile, de la modestele semnalări de unelte realizate din corn de cerb, până la studiile amănunțite făcute de specialiștii în domeniul paleofaunei. Trebuie spus, încă de la început că loturile mai importante de oase de animale sunt grupate în zona sud centrală a provinciei, datorită intensității mai mari a cercetărilor arheologice, altele — mai puțin semnificative — s-au găsit în părțile de est și de vest ale ținuturilor studiate. Menționăm că în cele ce urmează am folosit atât determinările făcute asupra oaselor de animale, cât și, în măsură mai mică, unele figurine zoomorfe de lut ars, a căror atribuire unei sau altei specii, este sigură.¹

Până acum, dispunem de date despre loturile de oase de animale descoperite în 37 de obiective arheologice, răspândite pe tot întinsul provinciei, cu o densitate mai mare în județele Giurgiu și Călărași. În multe din obiectivele amintite s-au strâns toate oasele de animale, de la așchii la oasele mari și cranii.²

În funcție de datele publicate, uneori cu procentajele, făcute de specialiștii respectivi, în altele, pe baza calculului făcute de noi, rezultă raportul dintre cele două ocupații menționate, ceea ce reprezintă una din concluziile de ordin istoric mai importante ale lucrării noastre, care, în chip firesc, reflectă stadiul actual al cercetărilor din acest domeniu.

Din analiza loturilor de oase de animale — relativ puține — descoperite în așezările culturii Dudești, se poate ajunge la precizarea raportului dintre ocupația creșterii animalelor domestice și vânătoare.

Datele referitoare la oasele de animale, din prima fază, numită Malul Roșu, a culturii Dudești, sunt neclare.

În așezarea de la Dudești, din cuprinsul stratului datând din faza Fundeni, s-au strâns 55 de oase, dintr-un complex închis reprezentat printr-o groapă. Din cele 55 de oase, 49 erau de la animale domestice și numai 6 de la cele sălbatice. Prin urmare, cele din prima categorie, reprezintă aproape 90%, iar cele din a doua aproximativ 10%.³

Alte două loturi de oase de animale din faza Cernica au fost scoase la iveală cu prilejul săpăturilor de la Radovanu, jud. Călărași, din complexul numit Radovanu II. Majoritatea oaselor găsite au aparținut animalelor domestice.⁴

Din datele de care dispunem până acum rezultă că purtătorii culturii Dudești s-au ocupat mai ales cu creșterea animalelor domestice și mai puțin cu vânatoarea.

Într-una din gropile datând din faza Fundeni, din așezarea de la Dudești, s-au scos la iveală numai cele 6 piese menționate, din care 5 sunt de iepure (*Lepus europeus* L.) provenind probabil de la un singur individ. Din același lot face parte și un fragment de corn de cerb (*Cervus elaphus* L.). Din expertiza făcută a reieșit că oasele de iepure sunt de dimensiuni mari, așa cum au fost, în general, oasele de iepure din perioada studiată.⁵ Merită reținut și faptul că prezența iepurelui constituie o raritate pentru neoliticul timpuriu, deoarece întinsele zone de pădure din acea vreme nu erau prielnice viețuirii lui.

Ca și în cazul culturii Dudești, pe fondul căreia s-a format cultura Boian, respectiv prima sa fază numită Bolintineanu, pe temeiul loturilor de oase descoperite la Cernica⁶ și la Aldeni⁷ (jud. Buzău) se poate arăta că, în timpul acestei faze, a predominat creșterea animalelor domestice, în raport cu vânatoarea. Astfel, în așezarea de la Aldeni, dintr-un complex închis, din timpul fazei Bolintineanu, s-au scos la iveală 25 de oase, din care 19 sunt de la animalele domestice (= 76%), iar restul de 6 sunt de la cele sălbatice (= 24%). La Aldeni s-au găsit 4 oase de cerb, un os de bour și unul de pisică sălbatică.⁸ Se cuvin a fi menționate și cele câteva piese, descoperite de noi, cu prilejul săpăturilor dintr-un complex din faza Bolintineanu, din cadrul așezării de la Cernica. Acolo am găsit un maxilar superior de castor, un fragment de corn de cerb și o falangă de cal.

Documentarea noastră este mai bogată în privința oaselor de animale din faza Giulești a culturii Boian. Această fază a fost împărțită în două etape distincte.

De la începutul primei etape, numită Greaca, datează complexele închise de la Bogata I și Bogata II.

Din primul din ele, deși este vorba de o simplă groapă de bordei, s-au scos în total 218 piese (oase și valve de scoici), din care 162 sunt oase de animale. Predomină cele de animale domestice, care reprezintă 97,30%, iar cele de animale sălbatice sunt foarte puține, corespunzând cu un procent de numai 2,70%.

Cu toate că numărul oaselor este mic, în cadrul lotului sunt reprezentate destul de multe specii de animale, după cum urmează: iepurele (cu 1 piesă = 0,70%), vulpea (cu 2 piese = 1,30%), cerbul (cu 1 piesă = 0,70%). S-a găsit și un os de cal, despre care însă nu se poate spune dacă era sălbatic sau domestic.⁹

Din aceeași fază datează și complexul Bogata II în care s-au găsit numai 8 oase din care 6 sunt de la animale domestice și numai 2 de la cele sălbatice. Din acest lot face parte un os de vulpe și unul probabil de la musterid.¹⁰

Din complexul datând tot din etapa Greaca, de pe malul lacului cu același nume, de lângă satul Hotarele, s-au scos la lumină mai multe oase de animale domestice și de la cele vâdate numai două maxilare fragmentare de iepure.¹¹

La Aldeni, prin săpăturile vechi, din stratul datând din faza Giulești, dar din etapa mai târzie, s-au găsit numai unele unelte lucrate din corn de cerb.¹²

Procentajele de oase de animale din timpul fazei Vidra diferă de la zonă la zonă, în funcție de mediul natural.

Astfel, în plină câmpie, în complexele închise de la Bogata (III și IV) din faza Vidra, majoritatea oaselor sunt de la animale domestice, ele ajungând până la 780%, iar cele de animale sălbatice până la 220%.

În complexul reprezentat de groapa Bogata III, datat de la începutul fazei Vidra, s-au descoperit numai oase de iepure (2 piese) și unul de vulpe. Reținem faptul că în complexul Bogata IV, de la sfârșitul fazei, nu s-au găsit oase de animale sălbatice.¹³

În schimb, în condiții specifice de mediu, în așezarea Boian A, situată pe un grind din mijlocul fostului lac Boian în apropiere de satul Vărăști, jud. Călărași, oasele de animale domestice ajung până la 960%, iar cele de animale sălbatice sunt puține reprezentând aproape 40%. Din lotul de oase de animale adunate, numai 10 piese sunt de la animalele sălbatice și anume: mistreț (3 piese), cal (2 piese), bour (2 piese), cerb (2 piese) și căprioară (1 piesă).¹⁴

În stratul corespunzător fazei Vidra, din așezarea de la Tangăru, s-au scos la iveală 87,300% oase de animale domestice și

12,70% de la cele sălbatice. Din păcate, speciile nu sunt precizate pe culturi și pe faze.¹⁵

Complexele din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița sunt mai bogate și au fost studiate mai amănunțit.

Materialul osteologic provine din trei complexe principale : Spanțov¹⁶, Radovanu¹⁷ jud. Călărași și Izvoarele¹⁸ jud. Giurgiu.

În prima din ele, la Spanțov, s-au descoperit în condiții stratigrafice clare, oase de mistreț, de cerb și de bour (inclusiv un craniu întreg de bour).

În așezarea de la Radovanu s-au găsit destul de multe oase, inclusiv de animale sălbatice, în toate cele patru niveluri ale stațiunii. Toate datează din timpul fazei de tranziție.

Situația în acest complex se prezintă astfel :

— În nivelul 4, cel mai vechi, oasele de animale domestice sunt în proporție de 87,84%, iar cele de animale sălbatice de 12,16%, între care : de iepure (4 piese) și de cerb (5 piese).

— În nivelul 3, raportul procentual dintre cele două categorii de oase de animale este de 71,93% și respectiv de 28,07%, din care : de iepure (12 piese), de dihor (1 piesă), de mistreț (1 piesă) și de cerb (2 piese).

— În nivelul 2, prima categorie este reprezentată printr-un procent de 75,44%, iar a doua de 24,56%, în cadrul căreia sunt : de iepure (18 piese), de vulpe (3 piese), de pisică sălbatică (1 piesă), de mistreț (18 piese), de cerb (11 piese) și de căprioară (1 piesă).

— În nivelul 1, ultimul din așezare, procentajele se prezintă astfel : 94,44% la prima categorie și 5,56% pentru cea de a doua din care oase de : iepure (64 piese), de cerb (4 piese), de căprioară (1 piesă) și de castor (1 piesă).

Din datele prezentate rezultă o foarte clară predominare a oaselor de animale domestice față de cele de animale sălbatice, în toate cele patru niveluri.¹⁹ Constatarea este confirmată, pe deplin, de descoperirile din așezarea de la Izvoarele, jud. Călărași, datând din etapa Fântânele, a fazei de tranziție,²⁰ aflată în aceeași zonă geografică, unde raportul dintre cele două categorii este de 94,10% în cazul oaselor de animale domestice și de 5,90% în acela al oaselor de animale sălbatice. Lotul de la Izvoarele este semnificativ, deoarece este alcătuit din aproape 2700 de piese.

Cu prilejul săpăturilor de la Izvoarele s-au scos la iveală 67 oase de animale sălbatice, de la : iepure (2 piese), castor (4 piese), lup (2 piese), urs (7 piese), mistreț (8 piese), cerb (34 piese), căprioară (5 piese) și de bour (5 piese).²⁰ Se cuvine subliniat numă-

rul mare de specii vâdate, care indică existența în zonă a unor păduri întinse.

La Tangâru, prin cercetările făcute, s-au găsit în stratul corespunzător fazei de tranziție oase de animale domestice reprezentând 95% și mult mai puține oase de animale sălbatice (= 5%)²¹. Nu sunt precizate cantitățile de oase din fiecare strat și specie.

Din stratul superior de la Aldeni, corespunzător aspectului cultural Aldeni II, prin săpăturile de acum două decenii s-au strâns puține oase, din care 75,01% sunt de la animale domestice și numai 24,99% de la cele sălbatice.²²

După cum am arătat în capitolul despre creșterea animalelor domestice, date importante s-au obținut pe baza analizei celor 4000 de resturi de faună descoperite în așezarea de la Gumelnița.

În așezarea amintită, oasele de animale sălbatice, pe etape, sunt reprezentate astfel :

— În etapa Gumelnița A 2 a sunt 106 piese (= 12,63%), din care : mistreț (51 piese), cerb (32 piese), căprioară (6 piese), bour (13 piese), vulpe (2 piese), lup (2 piese).

— În etapa Gumelnița A 2 b sunt 55 piese (= 6,83%) din care : mistreț (34 piese), cerb (11 piese), căprioară (5 piese), bour (3 piese) și vulpe (3 piese).

— În etapa Gumelnița A 2 c sunt 50 piese (= 18,87%), din care : mistreț (26 piese), cerb (19 piese), căprioară (1 piesă), bour (3 piese), urs (1 piesă).

— În etapa Gumelnița B sunt 80 piese (= 16,59%), din care : mistreț (34 piese), cerb (28 piese), căprioară (4 piese), bour (8 piese), vulpe (2 piese), lup (2 piese), urs (1 piesă) și castor (1 piesă).²³

Menționăm că în așezarea de la Tangâru și din stratul Gumelnița s-au strâns diferite oase de animale, din care cele de la animalele sălbatice din nivelul Gumelnița I (după periodizarea D. Berciu) reprezintă numai 2,10%, cele din nivelul Gumelnița II 1,40% și cele din nivelul Gumelnița III 5%.²⁴ Nici în cazul acestui lot de oase nu sunt făcute precizări în privința speciilor de animale sălbatice reprezentate în fiecare fază.

Din complexul închis din faza Gumelnița B de la Jilava provin o serie de oase de animale sălbatice de : mistreț, căprioară, un craniu de bison și două de cerb.²⁵

Oase de animale sălbatice s-au mai găsit în cadrul ariei de răspândire a culturii Gumelnița în așezările de la : Brăilița,²⁶ Lișcoteanca,²⁷ jud. Brăila ; Cunești²⁸, Vărăști (Boian B)²⁹, jud. Călărași ; Glina³⁰, oraș București ; Sultana³¹, Grădiștea Fundeanca³²,

jud. Călărași, Jilava³³, sectorul Ilfov; Vidra³⁴, jud. Giurgiu, Căscioarele³⁵, jud. Călărași; Pietrele³⁶, Vlad Țepeș³⁷, Uzunu³⁸, jud. Giurgiu; Blejești³⁹, jud. Teleorman; Teiu⁴⁰, jud. Argeș; Drăcșănei⁴¹, Surdulești⁴², jud. Teleorman.

*

Prin urmare, ținând seama de rezultatele analizelor făcute asupra oaselor de animale adunate din majoritatea loturilor studiate, aparținând culturilor : Dudești, Boian și Gumelnița, ajungem la importanta concluzie istorică anume că aproape în toate complexele arheologice avute în vedere (ne referim evident la complexele cu oasele de animale mai numeroase), au predominat, cu procentaje de peste 80%, oasele de animale domestice, dovadă că îndeletnicirea creșterii animalelor domestice ocupa un loc de seamă, alături de cultivarea plantelor, în activitățile economice ale comunităților neolitice din Muntenia, în timp ce procentele mici (cu o variabilitate între 2,40% și 28,07%) de oase de animale sălbatice dovedesc că vânătoarea era o ocupație secundară, în perioada dată. Aceasta cu atât mai mult, cu cât din procentul și așa redus al oaselor de animale sălbatice, trebuie să scădem, în parte, coarnele de cerb, care puteau fi adunate din păduri.

Există, până acum, și un lot de excepție, anume cel descoperit în cadrul așezării din faza Gumelnița B de pe „Ostrovelul“ de la Căscioarele, unde oasele de animale domestice reprezintă numai 17,9%, pe când cele de animale sălbatice sunt într-un procent de 81,9%.⁴³ Faptul s-ar putea explica, eventual, prin poziția geografică a stațiunii, situată în mijlocul unui lac, într-o zonă acoperită cu păduri.

Oamenii din epoca neolitică, din Muntenia, au practicat mai multe metode de vânătoare, am putea zice : directe și indirecte.

Din prima categorie făceau parte vânătoarea cu : arcul și săgeata, cu sulița și poate sistemul bolas.

Diverse vârfuri de săgeată, mici (microlite), de silex s-au scos la iveală din așezările neolitice timpurii de tip Dudești.⁴⁴ Unele vârfuri sunt cu peduncul. Acestea puteau fi folosite și în alte scopuri.

Purtătorii culturii Boian au folosit arcul și săgeata, mai cu seamă, în cursul fazei Vidra, când sunt documentate o serie de piese cu peduncul și altele aproape triunghiulare. De-abia din cursul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița se cunoaște primul vârf de suliță, de formă triunghiulară,

prelungă, cu laturile arcuite, retușat superficial, pe întreaga suprafață, pe ambele fețe.⁴⁵

În diferite așezări gumelnițene s-au găsit vârfuri triunghiulare de silex, pentru săgeți (fig. 7). De asemenea, mai cu seamă, din timpul fazei de sfârșit (faza Jilava) a culturii amintite s-au descoperit destul de multe vârfuri triunghiulare, relativ mari, prelungi, de silex, retușate bifacial, utilizate ca vârfuri de suliță,⁴⁶ la vânat și, desigur, ca arme. Pentru bolas puteau servi sferile de silex, așa numitele percutoare.

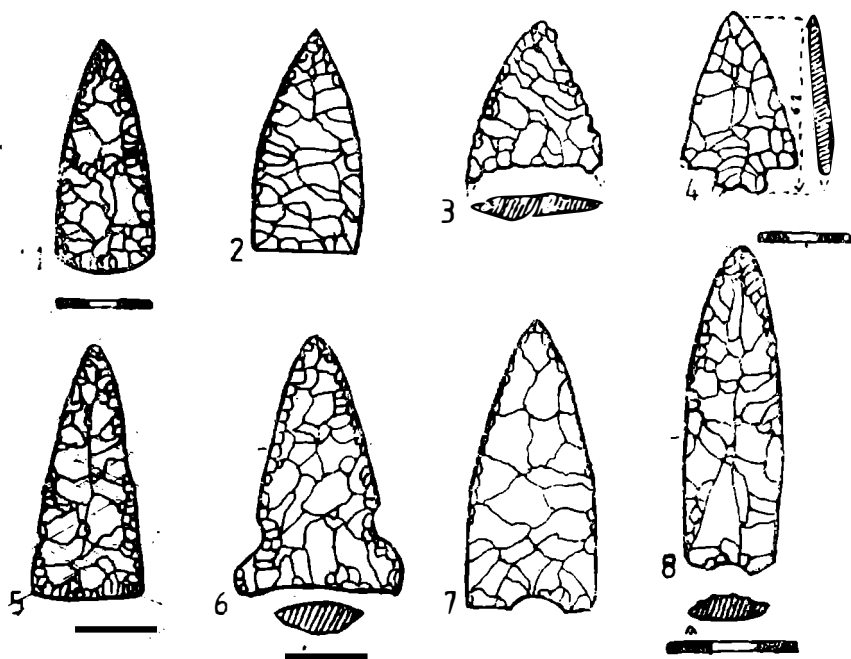

Fig. 7. Vârfuri de săgeată de silex: Cultura Gumelnița: 1. Așezarea Vidra după Al. Păunescu: *Evoluția uneltelor...* 1970, p. 291, fig. 30, B; 2. Faza Gumelnița A 2 așezarea Brăilița (după N. Hartușe și I. T. Dragomir, *Materiale*, III, 1957, p. 132, fig. 3/2); 3. Faza Gumelnița B, așezarea Gumelnița (după Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 293, fig. 31, 10); 4. Faza Gumelnița A 2, așezarea Luncavița (Săpături Eugen Comșa); 5. Așezarea Gumelnița (după Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 295, fig. 32, 3); 6. Faza Gumelnița B, așezarea Gumelnița (după Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 295, fig. 32, 2); 7. Faza Gumelnița A 2, așezarea Brăilița (după N. Hartușe și I. T. Dragomir, *Materiale* III, 1957, p. 132, fig. 3/1); 8. Faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, așezarea Radovanu (Săpături Eugen Comșa).

Un alt mod de a vâna era acel indirect, prin intermediul unor capcane simple, reprezentate printr-un laț, până la altele mai complicate.

În așezarea tell, numită „Boian B“, de pe grindul „Grădiștea Ulmilor“ (de lângă satul Vărăști, jud. Călărași) aparținând culturii Gumelnița, s-a găsit un cârlig de corn (de cerb) de la o capcană complicată, cunoscută până acum numai în neoliticul Olteniei sub denumirea de tivig.⁴⁷ Este vorba de o capcană alcătuită dintr-un par înfipt în sol, având sus o crăcană, pe care se sprijinea și se fixa o cumpănă (ca la fântână). La un capăt al ei era prinsă o greutate destul de mare, iar la celălalt capăt era legată o sfoară groasă. În preajma cumpenei se amenaja un fel de „cușcă“ mică, în care se punea momeala. La gura „cuștii“ se împlânta, vertical în pământ, un țaruș având la capătul de sus un cârlig, de care se sprijinea un alt cârlig masiv de corn (de cerb) — similar celui amintit — prevăzut cu două orificii, la partea superioară. De unul din ele era legată sfoara ce ținea cumpăna aplecată, iar de cealaltă gaură era legată sfoara unui laț, care se aranja în jurul intrării în „cușcă“. Animalul, atras de mirosul momelei, încerca să intre în „cușcă“, prinzându-și capul sau labele în laț, cârligul de corn era mișcat din loc, ceea ce provoca decianșarea bruscă și puternică a cumpenei, iar animalul, prins de cap sau de picioare, ajungea atârnat, la înălțime, fără să mai poată scăpa. La același rezultat se putea ajunge prin înlocuirea cumpenei, printr-un trunchi de copac tânăr, îndoit forțat, de care se lega cârligul amintit. După toate probabilitățile, tivigul este o capcană, care s-a păstrat (cel puțin în sudul țării) din moși-strămoși, până în zilele noastre, constituind un element de continuitate.

*

Analiza oaselor de animale sălbatice găsite și adunate în cursul săpăturilor arheologice, determinate de către specialiștii în paleofaună, permite să ajungem la concluzia istorică anume că pe teritoriul Munteniei, în timpul epocii neolitice s-au vânat — după câte știm în stadiul actual al cercetărilor — pe ansamblu, 19 specii de animale sălbatice, din grupa mamiferelor. Ele fac parte din subgrupele :

1. *Rodentia* :

Familia *Leporidae*, speciile : iepure (*Lepus europeus* L.), castor (*Castor faber* L.).

2. *Carnivora* :

Familia *Mustelidae*, speciile : vidra (*Lutra lutra* L.), viezure (*Meles meles* L.), dihor (*Mustela putorius* L.), jder (*Martes martes* L.).

Familia *Canidae*, speciile : vulpe (*Vulpes vulpes* L.), lup (*Canis lupus* L.), urs (*Ursus arctos* L.).

Familia *Felidae*, speciile : pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb.), râs (*Lynx lynx* L.).

3. *Artiodactyla* :

Familia *Suidae*, specia : mistreț (*Sus scrofa ferus* L.).

Familia *Cervidae*, speciile : căprioara (*Capreolus capreolus* L.), cerb (*Cervus elaphus* L.) și elan (*Cervus alces* L.).

Familia *Cavicornia*, speciile : bour (*Bos primigenius* Boj.), bizon (*Bos bison* L.).

4. *Perissodactyla* :

Familia *Equidae*, speciile : cal (*Equus caballus* L.), probabil, în majoritatea cazurilor, încă sălbatic și asinul sălbatic (*Equus hydruntinus* L.).

Din lista noastră rezultă că o parte din speciile de animale menționate erau vâdate pentru carne, piei și coarne, altele numai pentru blana lor. Dacă din totalul speciilor enumerate vom scade pe cele vâdate pentru blană, vom ajunge la constatarea că vânatul, în cursul epocii neolitice, pe întinsul Munteniei era o ocupație care contribuia prea puțin la completarea hranei oamenilor.

Se cuvine subliniat că din cele 19 specii de animale vâdate de oamenii din epoca neolitică, care au trăit pe întinsul Munteniei, patru au dispărut cu totul din fauna țării și anume : castorul (cu numele său popular de „breb“), bourul, bizonul și asinul sălbatic. Altele s-au redus foarte mult din punct de vedere numeric, fiind pe cale de dispariție, din care cauză s-au luat măsuri de protejare a lor.

Sintetizând datele obținute menționăm că în majoritatea obiectivelor arheologice avute în vedere (în 27) este reprezentat cerbul. Aici însă intervine faptul că nu toate coarnele de cerb provin de la animalele vâdate. Urmează numeric animalele vâdate efectiv și anume : mistrețul în 19 obiective, apoi iepurele și căprioara, documente în câte 10 complexe ; vulpea în 8 așezări ; calul sălbatic în 7 stațiuni ; castorul, dihorul și lupul în câte 4 ; pisica sălbatică în 3 ; viezurele, ursul și râsul în câte două și apoi : vidra, jderul, elanul și asinul sălbatic în câte o stațiune. Numărul mic al oaselor de animale vâdate pentru blană, s-ar putea explica și prin obiceiul vânătorilor de a jupui vânatul la fața locului și de a aduce în așezare, numai blana.

Evident, s-ar putea face și o încercare de analiză a speciilor de animale vâdate pe perioade și culturi. Un astfel de studiu, în stadiul actual al cercetărilor, este încă greu de realizat, numărul descoperirilor, pentru o cultură sau alta, fiind încă destul de redus.

Sunt două probleme legate de vânătoare, la care încă nu suntem în măsură să răspundem, anume : dacă vânătoarea se făcea selectiv, dându-se preferință anumitor categorii de vârstă și în al doilea rând dacă în anumite zone erau vâdate, în principal, unele sau altele din speciile menționate.⁴⁸

Prin cartarea descoperirilor suntem în măsură să delimităm, cel puțin parțial, aria de răspândire a diferitelor specii de animale din cursul epocii neolitice și în același timp să ajungem la unele concluzii privind mediul natural, de atunci, din diverse zone din Muntenia. De asemenea, este utilă o comparare a acelor areale.

Hărțile de răspândire pe care le-am realizat reprezintă stadiul actual al cercetărilor și aglomerările (aparente), cunoscute azi, se datorează studierii, mai intense și mai amănunțite, a unor așezări neolitice din regiunea de centru-sud a Munteniei.

Mai expresivă dintre hărți este cea privind arealul cerbului, care atunci era răspândit pe aproape tot întinsul Munteniei. Pentru moment nefiind menționat numai în complexele din județele Teleorman, Olt, în parte, în județele Prahova, Ialomița și Călărași. În prezent, precum se știe, arealul cerbului s-a restrâns mult, el retrăgându-se, din cauza oamenilor, în zonele de dealuri și de munte. De asemenea este de remarcat harta privind răspândirea mistrețului și a căprioarei. Datele de care dispunem sunt numai din două ținuturi : sud-vestul și nord-estul Munteniei.

Atrag atenția și hărțile pe care s-a marcat răspândirea speciilor de animale dispărute și a unora care, cu timpul, s-au retras spre zonele de munte. Este demn de subliniat faptul că : ursul, castorul, pisica sălbatică și râsul, în vechime, erau răspândite și în pădurile din sudul Munteniei.

Prezența resturilor unor specii de animale sensibile la mediul natural, dovedește că în actualul județ Giurgiu și în ținuturile învecinate au existat în epoca neolitică păduri întinse, cu condiții prielnice pentru viața castorilor, cât și pentru alte animale de pădure. În schimb, prezența altor specii dovedește (pe lângă concluziile rezultate din analizele sporopolinice) că în ținuturile din preajma Argeșului inferior era o zonă de silvostepă.

NOTE

- 1 De ex. Cap de cerb, de lut ars (Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar, în PMMB, p. 44*).
  - 2 Astfel procedează autorul pe toate șantierele sale.
  - 3 Determinări făcute de Al. Bolomey, căreia îi mulțumim și pe această cale.
  4. Determinări făcute de prof. Olga Necrasov, căreia îi mulțumim și pe această cale.
  - 5 Determinări și precizări făcute de Al. Bolomey, căreia îi mulțumim și pe această cale.
  - 6 Eugen Comșa, *Nouvelles données relatives à la phase Bolintineanu de la culture Boian (à la lumière des faunes de l'agglomération de Cernica)*, în *Dacia*, XIX, 1975, p. 21.
  - 7 Gh. Ștefan, *Raport asupra săpăturilor de pe dealul „Balaurul” com. Aldeni, jud. Buzău*, în *RapMNA*, 1944, p. 32; Eugen Comșa: *Istoria comunităților culturii Boian*, 1974, p. 63.
  - 8 Date comunicate de prof. Olga Necrasov, căreia îi mulțumim și pe această cale.
  - 9 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici: *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 127—130.
  - 10 *Ibidem*, p. 128.
  - 11 Determinări făcute de Dardu Nicolăescu-Plopșor.
  - 12 Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 32.
  - 13 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 127—130.
  - 14 Alexandra Bolomey, *Fauna neolitică din așezarea Boian A de la Vărăști*, în *SCA*, 3, 1966, 1, p. 27—34.
  - 15 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Étude de la faune de la station néolithique de Tangiru*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 561—570.
  - 16 Bucur Mitrea, C. Preda, Seb. Morintz și Corneliu N. Mateescu, *Șantierul Spantov*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 224 și 225.
  - 17 Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu, jud. Ilfov*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—45.
  - 18 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91-96.
  - 19 Olga Necrasov, *op. cit.*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—45.
  - 20 Eugen Comșa, *op. cit.*, 1974, p. 63.
- Dacia, NS, III, 1959, p. 563.
- 21 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în
  - 22 Săpături efectuate de autorul lucrării.
  - 23 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică descoperite în stațiunea Gumelnița*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 101—108.

- 24 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op. cit.*, p. 561—570.
- 25 Eugen Comșa, *Quelques considerations sur la culture Gumelnița (L'agglomeration Măgura Jilavei)* în *Dacia*, XX, 1976, p. 111.
- 26 N. Harțuche, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, V, 1959, p. 224.
- 27 N. Harțuche și Fl. Anastasiu: *Catalogul selectiv al Colecției de arheologie al Muzeului Brăila, Brăila*, 1976, p. 88.
- 28 Dorin Popescu, *Les fouilles de Cunești*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, 1938, p. 117. S-au avut în vedere și materialele adunate în 1980 de către autor.
- 29 Materiale adunate în 1956. Săpături Eugen Comșa.
- 30 Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, 1933, p. 234 (figurină zoomorfă, redând un iepure).
- 31 Ion Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, în *Dacia*, I, 1924, p. 72.
- 32 Hortensia Dumitrescu, *Rapport sur les sondages de Grădiștea Fundeanca*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, 1933, p. 152.
- 33 Eugen Comșa, *op. cit.*, în *Dacia* XX, 1976, p. 109 și p. 111.
- 34 Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, în *PMMB*, I, 1934, p. 44.
- 35 Gh. Ștefan, *Fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 191 ; Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 225—226 și 231—232.
- 36 D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 506, 513—514.
- 37 *Ibidem*, p. 493 și 496.
- 38 *Ibidem*, p. 500.
- 39 *Ibidem*, p. 545.
- 40 Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în *Studii și articole de istorie*, IX, București, 1967, p. 16, 20.
- 41 Nelu Baroană, *Descoperiri arheologice în partea de nord a jud. Teleorman*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 422.
- 42 Informație de la prof. M. Petrescu Dimbovița, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 43 Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 232.
- 44 Eugen Comșa, *op. cit.*, în *PZ*, 46, 1971, 2, p. 212, fig. 5/28.
- 45 *Idem*, *op. cit.*, 1974, p. 75, fig. 19/11.
- 46 De ex., Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în *Dacia*, II, 1925, p. 45, fig. 11/13—15.
- 47 Informații primite de la regretatul C. S. Nicolăescu-Plopșor.
- 48 Problemă pusă de Al. Bolomey.

Prin săpăturile arheologice efectuate, mai cu seamă, în ultimele patru decenii, au fost studiate o serie de așezări din epoca neolitică, de pe aproape tot întinsul Olteniei, aparținând tuturor culturilor din acea epocă. În cursul săpăturilor, în afară de o cantitate mare de fragmente ceramice, s-au scos la iveală și numeroase oase de animale. Ele au fost predate, în majoritatea cazurilor, specialiștilor în paleofaună pentru a fi analizate și determinate pe specii, în vederea cunoașterii raportului dintre oasele de animale domestice și cele sălbatice, implicit spre a se lămurii problema importantă a practicării creșterii animalelor domestice și a vânătorii, în cadrul activităților economice ale comunităților din vechime.

Până în prezent, determinările amintite s-au făcut pe loturi izolate, mai bogate sau mai sărace, fără să se ajungă la sintetizarea datelor despre cele două ocupații ale oamenilor neolitici.

În studiul nostru facem încercarea — în stadiul actual al cercetărilor — având la dispoziție informații despre loturi alcătuite din oase mai numeroase sau mai puține, de a sintetiza datele publicate, până în prezent, în literatura de specialitate, despre practicarea vânătorii în cursul epocii neolitice pe teritoriul Olteniei.

La început, din punct de vedere teoretic, ținem să subliniem că, în cazul în care neolitizarea, pe teritoriul Olteniei, s-ar fi produs pe bază de evoluție locală, ar fi fost firesc ca la începutul epocii, majoritatea oaselor să fie de animale sălbatice și treptat, pe măsura intensificării creșterii vitelor, să crească și procentul oaselor de animale domestice. Prin cercetările arheologice din ultimii ani, efectuate la Cârcea și în alte câteva așezări, apropiate în timp, se constată că dimpotrivă în acele obiective oasele de animale domestice predomină cu un procentaj ridicat, ceea ce considerăm că este o dovadă certă a neolitizării prin răspândirea unor comunități dinspre sudul Peninsulei Balcanice.

Astfel, la Cârcea, în așezarea din punctul „La Hanuri“, s-au scos la iveală prin săpăturile lui Marin Nica, din gropile 1 și 2, datând prima din nivelul 1 și a doua din nivelul II, un număr de 235 oase de animale.¹ În raport cu alte complexe, lotul este destul de mic, dar în lipsa altora mai bogate, trebuie să ne bazăm pe ei. Datele fiind totuși semnificative dacă le comparăm cu situația din alte așezări apropiate în timp.

La Cârcea, din cele 235 oase de mamifere, 181 provin de la animalele domestice (reprezentând deci 77%), iar cele de la animalele sălbatice sunt 54 piese (adică 23%). S-au determinat rela-

tiv puține specii de animale vâdate : cerb (50 piese), vulpe (3 piese) și căprioară (1 piesă).² Nu este exclus ca din categoria suidelor să facă parte unele oase de mistreț,³ iar din aceea a bovinelor și oase de bour.⁴

Ținând seama de faptul că așezarea de la Gura Baciului din Transilvania, anume nivelul I, datează din aceeași perioadă cu așezarea corespunzătoare nivelului I de la Cârcea și fiind singura de același tip studiată mai amănunțit, considerăm că este utilă o comparație a celor două loturi de oase de animale, deși este vorba de complexe situate în două zone geografice deosebite și depărtate. La Gura Baciului s-au descoperit 183 oase, din care 170 sunt de animale domestice (=96,51%) și 13 oase de animale vâdate (=3,40%).⁵ Se constată deci predominarea netă și în acest caz a primei categorii. Din punct de vedere istoric se desprind două concluzii : în complexele neolitice timpurii de la Cârcea și Gura Baciului, predomină net oasele de animale domestice, dovadă că practicarea creșterii vitelor ocupa unul din principalele locuri în activitatea economică a acelor comunități și că vânatoarea era o ocupație cu totul secundară⁶ ; în al doilea rând, constatarea dovedește că ocupația creșterii vitelor era practică de multă vreme de grupul de comunități avute în vedere.

La descoperirile de mai sus se cuvin adăugate datele despre cele făcute la Grădinile (jud. Olt), unde în groapa nr. 5 pe fundul ei, erau depuse, ca ofrandă, un craniu și coarnele a cinci bouri.⁷

O așezare apropiată în timp de cea din nivelul I de la Cârcea, este cea de tip Starčevo-Criș (nivelul inferior) de la Verbița. Într-o groapă mare, din cuprinsul ei, poate legată de cult, s-au găsit părți din două crani și coarne de cerb, coarne de căprioară și oase de pasăre,⁸ iar în stratul de cultură s-au mai găsit oase de bour și de capră neagră.⁹

Dintr-o fază mai târzie a culturii Starčevo-Criș (faza Starčevo III, după periodizarea lui Vladimir Milošević) respectiv în stratul Cârcea III, datează așezarea de la Locusteni. Din analiza făcută de specialiști, asupra lotului de oase de animale provenit de acolo, rezultă că acelea de animale domestice sunt în proporție de 85%, față de 14%, cât reprezintă cele de animale vâdate. În lucrarea publicată nu se precizează speciile de animale vâdate.¹⁰

Din aceeași perioadă a culturii Starčevo-Criș datează și alte două așezări din centrul Olteniei, ne referim la cele de la Almăjelu (jud. Dolj) și de la Șimnic (jud. Dolj), cercetate prin săpături de către Doina Galbenu. Dintre animalele sălbatice, în cele două stațiuni, s-au descoperit oase de mistreț și, foarte rare, oase și coarne de cerb.¹¹

Tot din faza Starčevo III datează și o așezare de pe malul Dunării de la Basarabi (jud. Dolj), cercetată de Marin Nica. S-au publicat numai procentajele, care sunt cu totul deosebite față de celelalte complexe, reflectând poate alte condiții de mediu. La Basarabi, oasele de animale domestice reprezintă numai 48,90% din total, iar cele de animale sălbatice sunt proporțional numeroase, ajungând la 41%. S-au determinat oase de : bour, cerb, căprioară și de cal. ¹²

Pe întinsul câmpiei din sudul Olteniei, după cultura Starčevo-Criș au viețuit comunitățile culturii Dudești. Ele sunt reprezentate în mai multe așezări.

Cea mai veche fază este atestată la Cleanov (jud. Dolj), punctul „Dealul Fiera”. Din stratul de cultură subțire și relativ sărac în materiale, s-au scos la iveală, cu prilejul săpăturilor lui C. S. Nicolăescu Ploșor, numai câteva oase și câțiva dinți de rumegetoare mari și mici, considerate a dovedi creșterea animalelor (bovine și ovicaprine). ¹³ În schimb, drept argument în privința practicării vânătorii, pe scară destul de largă (asupra „vânatului mărunt”) este amintită existența a numeroase vârfuri de săgeată din silex. ¹⁴

La baza depunerilor arheologice de la Verbicioara (jud. Dolj), în cursul săpăturilor colectivului condus de prof. D. Berciu, s-a delimitat un strat de cultură atribuit, la început, culturii Verbicioara I. ¹⁵ Mai târziu s-a dovedit că în cuprinsul lui sunt două categorii de materiale. Unele, puține, sunt de tip Starčevo-Criș și altele mai multe de tip Dudești, anume din timpul fazei mijlocii. În stratul amintit „Verbicioara I” în cursul săpăturilor s-au scos la iveală oase de animale aparținând următoarelor specii vâdate : mistreț, cerb, iepure, și „altor animale sălbatice”. ¹⁶

Cel mai important lot de oase de animale, aparținând culturii Dudești de pe întinsul Olteniei, provine din așezarea de la Fărcașu de Sus (jud. Olt), punctul „Pe Coastă”. Prin săpăturile lui Marin Nica, în așezare s-au descoperit materialele din timpul a trei faze : Dudești I (cu două etape I a și I b), Dudești II și Dudești III. ¹⁷ Oasele au fost adunate, pe cât posibil, din complexe închise (gropi). Materialele au fost studiate amănunțit de Al. Bolomey. ¹⁸ Ca și în complexe prezentate mai sus și la Fărcașu de Sus s-au găsit relativ puține oase în fiecare nivel.

Etapa Dudești I a este reprezentată prin 142 oase de mamifere, din care 140 sunt de la animale domestice, respectiv 98% și numai 2 oase (de cerb) provin de la animale vâdate (= 2%). ¹⁹

Din nivelul corespunzător etapei Dudești I b s-au scos la lumină 74 oase, din care 72 de animale domestice (= 97%), iar cele

de animale vâdate sunt numai 2 (= 30%), aparținând cerbului (1 piesă) și lupului (1 piesă).²⁰

Din nivelul Dudești II s-au adunat 45 oase, din care 44 piese sunt de la animale domestice (= 97%), de la cele vâdate este numai o piesă de cerb (= 3%).²¹

Din ultimul nivel, Dudești III s-au strâns 84 oase de mamifere, din care 81 de animale domestice (= 96%) și 3 de la cele sălbatice (= 4%), reprezentate prin 2 oase de cerb și unul de căprioară.²² Între piesele provenite de la porcine este semnalată și o defensă de mistreț.²³

Tot culturii Dudești-Vinča îi este atribuită o figurină fragmentară de lut ars, redând un cap de cerb.²⁴

Din aria de răspândire a culturii Vinča, din centrul și vestul Olteniei, sunt numai semnalate câteva loturi de oase de animale. Prin săpăturile de la Almăjelu, din stratul Vinča, Doina Galbeniu a strâns oase de : cerb, mistreț, urs, viezure, iepure și altele.²⁵

În sinteza sa mai veche, D. Berciu menționa că în toate așezările de tip Vinča din Oltenia abundă uneltele și fragmentele de corn de cerb.²⁶ De altfel, într-o așezare a purtătorilor culturii s-a găsit o figurină de lut ars înfățișând silueta zveltă a unui cerb.²⁷

Prin săpături sistematice a fost cercetată de Vladimir Dumitrescu și C. S. Nicolăescu-Plopșor, așezarea de la Rast, jud. Dolj, atribuită tot culturii Vinča.²⁸ Rezultatele săpăturilor au fost de curând publicate amănunțit.²⁹ Categoriile ceramice reprezentate nu fac să ne îndoim de atribuirea culturală a celor două niveluri neolitice, cel puțin unul din ele aparține culturii Grădești. Oasele de animale din așezarea de la Rast, au fost strânse din întreg stratul din epoca neolitică, fără a fi deosebite pe niveluri. Pe atunci (în 1950) nu se prea adunau oasele de animale, este deci un merit al colectivului, că le-a strâns. Din stratul neolitic erau adunate 384 oase întregi și fragmentare. Din acestea, 350 provin de la animalele domestice (= 91,2%), iar restul de la cele sălbatice (= 8,8%). C. S. Nicolăescu-Plopșor a determinat atunci oase și coarne de cerb, oase de bour și de mistreț.³⁰ Este clar că și în cazul complexului amintit predomină oasele de animale domestice.

În aceeași perioadă a neoliticului mijlociu, în estul provinciei, între Jiu și Olt, se desfășoară evoluția comunităților culturii Vădastra.

Prin săpăturile sistematice efectuate în așezarea de la Vădastra, jud. Olt, din complexul de pe „Măgura Fetelor“, Corneliu N. Mateescu a descoperit, în stratul corespunzător fazei Vădastra I, relativ puține oase de animale sălbatice, ceea ce i-a permis să considere că vânătoarea, în acea vreme, pierduse mult din importanță, în

raport cu creșterea animalelor domestice. Din stratul amintit s-au adunat oase de : cerb, căprioară, iepure, pisică sălbatică și lup.³⁷

Din stratul următor, datând din faza Vădastra II, din cuprinsul aceleleași așezări, s-au strâns, în cantitate redusă, oase de : cerb, căprioară, capră neagră, mistreț, vulpe și pisică sălbatică.³⁸ Mai sunt menționate, fără alte amănunte, un os de carnasier felin³⁹ și un humerus de rumegetor mic, care nu fugea și, din cauza a numeroși dușmani, a dispărut.⁴⁰

Ținându-se seama de analiza oaselor de animale sălbatice de la Vădastra, s-a ajuns la concluzia că vânatoarea era practică, în special, pentru a se distruge animalele de pradă, ce produceau daune vitelor și semănăturilor.⁴¹

Din stațiunea de la Crușovu (jud. Olt), din stratul Vădastra II, Corneliu N. Mateescu a strâns diferite oase : cerb, căprioară și mistreț.⁴²

La Hotărani (jud. Olt), prin săpăturile lui Marin Nica, într-o așezare în care sunt reprezentate mai multe faze ale culturii Vădastra, fără precizarea stratului din care provin, s-au adunat oase de caștor și coarne de cerb.⁴³

Ultima cultură neolitică, documentată pe întreg teritoriul Olteniei, este cultura Sălcuța. S-au făcut săpături în mai multe așezări de acest tip. Loturile de oase determinate sunt puține.

În așezarea de la Sălcuța (jud. Dolj), cercetată prin săpături de D. Berciu, s-au adunat numeroase oase de animale domestice și ale celor vâdate. Acestea din urmă sunt reprezentate prin oase de : cerb, căprioară, mistreț, urs, capră neagră, lup, vulpe și viezurc.⁴⁴

Din stratul corespunzător culturii Sălcuța de la Vădastra „Măgura Fetelor“, s-au scos la iveală oase de cerb și de căprioară.⁴⁵

Dintre oasele de animale sălbatice, adunate din stratul Sălcuța din așezarea de la Verbicioara, jud. Dolj, sunt menționate în rapoartele de săpături publicate oase de : cerb, mistreț, vulpe și urs.⁴⁶

Prin săpăturile din așezările de tip Sălcuța de la Cerātu și Almăjelu, Doina Galbenu a descoperit coarne și oase de cerb, precum și oase de mistreț.⁴⁷

De asemenea, în stațiunea de tip Sălcuța de la Reșca, jud. Olt, Floricel Marinescu a găsit oase de mistreț și de căprioară.⁴⁸

Oamenii din epoca neolitică de pe întinsul Olteniei au practicat mai multe metode de vânatoare, am putea zice : directe și indirecte.

Fără îndoială că în tot cursul epocii s-a folosit arcul și săgeata. În această privință dispunem de date răzlețe.

Purtătorii culturii Dudești, din faza cea mai veche (atestată la Cleanov) foloseau vârfuri de silex, specifice, cu peduncul. ⁴³ Numărul apreciabil al acelor vârfuri a făcut, ca la început, să se considere că la comunitățile respective vânatoarea ar fi fost ocupația principală. ⁴⁴

Merită semnalat și un „inel“ (făcut dintr-o tibie de cerb) descoperit în stratul Vădastra I, de la Vădastra „Măgura Fetelor“. ⁴⁵ Credem că nu greșim dacă punem piesa în legătură cu vânatoarea. Până în zilele noastre, vânătorii din ținuturile arctice, atunci când încordează arcul, au un astfel de „inel“ pe deget.

O descoperire întâmplătoare s-a făcut într-o așezare de tip Vința. Este vorba de un vârf de săgeată realizată dintr-o coastă de animal. ⁴⁶

Purtătorii culturii Sălcuța vânau, de asemenea, cu arcul și săgeata având vârf de silex sau de os. ⁴⁷ Vârfurile de săgeată de silex au forma triunghilară, cu baza dreaptă.

Cu prilejul săpăturilor de la Verbicioara, în stratul Sălcuța ⁴⁸ și în așezarea de la Sălcuța, ⁴⁹ s-au descoperit cârlige realizate din corn de cerb, având o formă caracteristică. Rostul lor a fost explicat de către regretatul C. S. Nicolăescu-Plopșor. Acele cârlige reprezintă piesa principală a unor capcane de vânatoare complicate, cu cumpănă, numite tivig. Acest tip de capcană este atestat în așezări neolitice din Oltenia și Muntenia. Important este faptul că, de atunci și până în prezent, acest tip de capcană, ca unul din elementele de continuitate, s-a păstrat în Oltenia probabil și în alte zone ale României.

Cu toate că numărul oaselor de animale din așezările neolitice din Oltenia este destul de redus și deși nu dispunem de procentaje pentru toate culturile documentate în zonă, în privința raportului dintre animalele domestice și cele vâdate credem că nu greșim considerând datele strânse ca fiind semnificative și că ele redau o situație foarte apropiată de realitatea istorică din epoca studiată.

Ținând seama de rezultatele analizelor făcute asupra oaselor de animale adunate dintr-o serie de complexe aparținând culturilor : Starčevo-Criș, Dudești și Vința, ajungem la importanța concluzie istorică anume că, fără excepție, procentajele disponibile dovedesc că la toate comunitățile din acea epocă, creșterea animalelor domestice era predominantă în Oltenia, în raport cu vânatoarea, care devenise o ocupație cu totul secundară.

În timpul evoluției comunităților neolitice timpurii de la Cârcea și până la sfârșitul culturii Starčevo-Criș din Oltenia, se con-

stată o predominare netă a oaselor de animale domestice față de cele vâdate. Astfel, la Cârcea — „La Hanuri“ oasele din prima categorie reprezintă 77%, iar la Locusteni 85%. În timp ce oasele de animale vâdate ajung, în primul caz, până la 23% și în al doilea scad până la 14%.⁵⁰ O situație deosebită (poate datorită unor condiții de mediu natural specifice) o reflectă complexul Starčevo-Criș de la Basarabi, unde prima categorie, reprezintă majoritatea, dar cu o diferență destul de mică (= 48,9%), față de 41%, cât reprezintă oasele din cea de a doua categorie.⁵¹

Datele privind procentajele de oase din diferitele faze reprezentate în așezările de tip Dudești de la Fărcașu de Sus sunt categorice. După cum s-a arătat, ele prezintă o variabilitate foarte redusă, între 96% și 98%, în privința numărului oaselor de animale domestice și respectiv 2—4% pentru cele vâdate.⁵²

Subliniem încă o dată că primele comunități (de la Cârcea), prin procentajul foarte ridicat al oaselor de animale domestice, dovedesc că practicarea creșterii vitelor avea la ele o vechime apreciabilă.

Socotim utilă și necesară o comparație între procentajele referitoare la oasele de animale domestice în raport cu cele de animale sălbatice din așezările culturii Starčevo-Criș din Oltenia și din cele ale culturii din Moldova și din Transilvania.

La Cârcea, oasele de animale domestice reprezintă 77% și la Locusteni 85%.⁵³ În Moldova, la Balș, oasele din prima categorie reprezintă 84,42%, iar la Trestiana, ele ajung până la 99,73%, în timp ce oasele de animale vâdate sunt, în prima așezare, cu un procent de numai 15,58% și în a doua de 0,27%, din total.⁵⁴

În așezarea de la Leț (jud. Covasna), pentru a cita numai un exemplu, categoria primă ajunge până la 96,51%, iar cea de a doua până la 3,40%.⁵⁵

Concluzia, de caracter general, care se degajă este aceea că, la majoritatea comunităților complexului Starčevo-Criș, creșterea animalelor era o îndeletnicire ce ocupa un loc important în activitatea economică a acelei populații, în timp ce vânătoarea era cu totul secundară.

Procentajele ridicate în privința creșterii vitelor s-au menținut și în cursul neoliticului mijlociu pe teritoriul Olteniei, ca de exemplu, în cazul așezării de la Rast, unde categoria de oase de animale domestice ajunge până la 91,2% iar cea provenită de la animalele vâdate, reprezintă numai 8,8%.⁵⁶ Pentru comparație, semnalăm că în Muntenia, în timpul culturii Boian, din zece obiective avute în vedere, în șase din ele procentajul creșterii animalelor domestice variază între 86% și 96%, iar în altele patru în-

tre 72% și 76%. Vânătoarea fiind reprezentată prin procente reduse în majoritatea cazurilor (4—12%) și mai rar între 22—28%.⁵⁷

Dacă ținem seama de procentajele din Muntenia referitoare la comunitățile culturii Gumelnița, anume că la oasele de animale domestice media variază între 79,5% și 97,5%, iar la cele de animale vâdate între 2,5% și 19%, suntem în măsură să presupunem că și în cadrul culturii Sălcuța, înrudită cu cultura Gumelnița, situația a fost asemănătoare în privința raportului dintre cele două categorii de ocupații.

Analiza oaselor de animale sălbatice descoperite și adunate în cursul săpăturilor arheologice, determinate de specialiștii din domeniul paleofaunei, permite să le sintetizăm și să ajungem la concluzia istorică anume că pe teritoriul Olteniei, în timpul epocii neolitice, s-au vânat, pe ansamblu, 13 specii de animale sălbatice, din grupa mamiferelor. Ele fac parte din grupele :

1. Rodentia :

Fam. *Leporidae*, specia : iepure (*Lepus europaeus* L.), castor (*Castor fiber* L.).

2. Carnivore :

Fam. *Mustelidae* : specia : viezure (*Meles meles* L.).

Fam. *Canidae*, speciile : vulpe (*Vulpes vulpes* L.), lup (*Canis lupus* L.), urs (*Ursus arctos* L.).

Fam. *Felidae*, specia : pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb.).

3. Artiodactyla :

Fam. *Suidae*, specia : mistreț (*Sus scrofa ferus* L.).

Fam. *Cervidae*, speciile : cerbul (*Cervus elaphus* L.), căprioara (*Capreolus capreolus* L.), capra neagră (*Rupicapra rupicapra* L.).

Fam. *Cavicornia*, specia : bour (*Bos primigenius* L.).

4. Perissodactyla :

Fam. *Equidae*, specia : Cal (*Equus* sp.).

Faptul că, până acum, s-au strâns, din așezările neolitice din Oltenia, loturi de oase de animale destul de puține și reduse cantitativ și că numai o parte din ele au fost determinate de specialiștii în paleofaună, ne îndeamnă să presupunem că, în realitate, erau vâdate mai multe specii de animale, decât cele menționate mai sus.

Componenta pe specii și pe perioade a loturilor de oase de animale vâdate, din timpul neoliticului Olteniei, este foarte asemănătoare cu aceea din Muntenia, ceea ce constituie o dovadă că în cursul epocii neolitice în Muntenia și Oltenia, condițiile de climă erau cu totul asemănătoare, ca și elementele specifice ale mediului natural (floră, faună).

O parte din speciile de animale menționate erau vâdate pentru carne, piei, coarne și oase, altele numai pentru blana lor. În privința practicării vânatului în Oltenia se adaugă părerea că erau vâdate o serie de animale de pradă ce produceau daune vitelor și semănăturilor. Dacă din totalul speciilor vom scade pe cele vâdate pentru blană și un procent corespunzător coarnelor de cerb adunate din pădure, vom ajunge la concluzia și mai clară că ocupația vânatului, în cursul epocii neolitice, pe întinsul Olteniei, contribuia prea puțin la completarea necesarului de carne, din hrana comunităților.

Se cuvine subliniat că din cele 13 specii de animale vâdate de oamenii din epoca neolitică din Oltenia, 3 au dispărut cu totul din fauna țării noastre : castorul, bourul și calul (desigur sălbatic). Alte specii, care în cursul epocii neolitice au trăit pe tot întinsul Olteniei, datorită defrișărilor intense, cu timpul, după aceea au fost nevoite să se retragă spre zonele de munte, mai ferite. Așa sunt : cerbul, căprioara, capra neagră, ursul și mistrețul.⁵⁸

Remarcăm faptul că oasele de castor s-au găsit în sudul provinciei (la Hotărani)⁵⁹ într-o zonă de câmpie, ceea ce constituie o dovadă că în vechime, castorul era răspândit pe aproape tot întinsul Olteniei și că o mare parte din câmpie era acoperită de păduri, bogate, pe atunci, în cursuri de apă.

Sintetizând datele de care dispunem constatăm că în majoritatea obiectivelor arheologice avute în vedere (în 21) este reprezentat *cerbul*. În această privință, dacă adăugăm observația făcută de prof. D. Berciu că în toate așezările culturii Sălcuța din Oltenia se găsesc astfel de coarne,⁶⁰ atunci numărul lor ar crește cu încă destul de multe complexe. Urmează numeric animalele vâdate efectiv și anume : mistrețul (în 14 obiective), apoi căprioara (în 10 obiective), vulpea și bourul (în câte 4 obiective), capra neagră, ursul, lupul și iepurele (în câte 3 obiective), pisica sălbatică (în 2 obiective) și castorul (numai în unul).

Dacă vom compara situația amintită din Oltenia cu cea din epoca neolitică din Muntenia vom observa că preferințele pentru vânarea animalelor, dintr-o specie sau alta, oglindite prin numărul obiectivelor în care s-au găsit reprezentate diferitele specii, sunt foarte apropiate. Astfel, în Oltenia ordinea numerică este următoarea : cerb, mistreț, căprioară și vulpe. Din Muntenia, pe primele două locuri se plasează tot cerbul și mistrețul, iar pe locul trei și patru căprioara și iepurele.⁶¹

NOTE

1 Săpături Marin Nica, Alexandra Bolomey, *Pe marginea analizei arheoosteologice a materialului de la Cârcea-Dolj*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 466.

2 *Ibidem*, p. 466.

3 *Ibidem*, p. 468.

4 *Ibidem*, p. 470.

5 Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*, în Actes VIIe Congrès Internațional de Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 552.

6 Alexandra Bolomey, *op. cit.*, p. 472—473, fig. 3.

7 Marin Nica, *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud estul Olteniei*, în AO, I, 1981, p. 32. (Groapa 1).

8 D. Berciu și colab., *Săpăturile de la Verbița*, în SCIV, III, 1952, p. 158 și 162.

9. D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, în Materiale. V. 1959, p.75

10 Marin Nica, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Oltenie*, în Dacia, XXI, 1977, p. 27—28.

11 Informații de la Doina Galbenu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

12 Marin Nica, *op. cit.*, p. 28.

13 D. Berciu și colab., *Șantierul Verbicioara*, în SCIV, III, 1952, p. 145.

14 C. S. Nicolăescu Plopșor: *Sondagiile la Fiera-Cleanov*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 230.

15 D. Berciu, *Șantierul arheologic Verbicioara Dolj*, în SCIV II, 1951, 1, p. 233.

16 *Ibidem*, p. 233.

17 Marin Nica, *Asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra de la Fărcașele (jud. Olt)*, în *Historica*, I, 1970, p. 51.

18 Alexandra Bolomey, *Gospodărirea animalelor în așezarea neolitică de la Fărcașu de Sus*, în SCIVA, 30, 1979, 1, p. 3—10.

19 *Ibidem*, p. 4, tabelul nr. 1.

20 *Ibidem*, p. 4, tabelul nr. 1.

21 *Ibidem*, p. 4, tabelul nr. 1.

22 *Ibidem*, p. 4, tabelul nr. 1.

23 *Ibidem*, p. 9.

24 M. Nica, *Les établissements néolithiques de Leu et Padea*, în Dacia, XXIII, 1979, p. 58, Piesă găsită la Leu, locul La „Tei“.

25 Doina Galbenu, *Neoliticul în Oltenia de sud-vest*, București, 1974, p. 10.

26 D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*. Craiova, 1939, p. 30—31.

27 *Ibidem*, p. 30.

28 C. S. Nicolescu-Plopșor și Vladimir Dumitrescu, *Raport asupra activității șantierului arheologic Rast-Dolj*, in SCIV, II, 1951, p. 267—272.

29 Vladimir Dumitrescu, *The neolithic settlement at Rast*, in BAR, Internațional series 72, Oxford 1980.

30 *Ibidem* Appendix II, C. S. Nicolăescu Plopșor, *The osteological remains from Rast*, p. 124.

31 C. N. Mateescu, *La plus ancienne phase de la civilisation de Vădastra, Vădastra I, à la lumière des nouvelles fouilles de Vădastra*, in *Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Hamburg, 1958, Berlin, 1961, p. 530.

32 Vasile Gheție et Cornelius N. Mateescu, *La chasse pendant la néolithique moyen a Vădastra (Roumanie)*, in *Résumés des communications IX Congrès UISPP, Nice, 1976*, p. 339.

33 Corneliu Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, in *Materiale*, VIII, 1962, p. 190; *Idem*, *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra: Phase Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, in *Atti dell VI Congresso Internazionale delle Science Preistoriche e Protostoriche, II, Comunicazioni, sessioni I—IV, Roma, 1965*, p. 259.

34 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, in *Materiale*, VI, 1959, p. 114.

35 Basile Gheție et Cornelius N. Mateescu, *op. cit.*, p. 339.

36 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Crușovu*, in *Materiale*, III, 1957, p. 109.

37 Marin Nica, *Evoluția culturii Vădastra la Hotărani și Fărcășele*, in *Mistorica*, II, 1971, p. 29.

38 D. Berciu și colab., *Șantierul Verbicioara*, in SCIV, III, 1952, p. 169; D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 348.

39 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, in *Materiale*, VI, p. 113. Determinări făcute de prof. Vasile Gheție.

40 D. Berciu și colab., *Șantierul arheologic Verbicioara Dolj*, in SCIV, II, 1951, 1, p. 237.

41 Informații primite de la Doina Galbenu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

42 Informații verbale primite de la Floricel Marinescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

43 C. Nicolăescu—Plopșor, *op. cit.*, in SCIV, II, 1951, 1, p. 230.

44 *Ibidem*, p. 230.

45 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra (1960—1966)*, in *Materiale*, IX, 1970, p. 70.

46 D. Berciu, *op. cit.*, 1939, p. 30—31, fig. 28.

- 47 D. Berciu și colab., *op. cit.*, în SCIV, II, 1951, I, p. 237, fig. 7/2, 3.
- 48 *Ibidem*, p. 237, fig. 7/1.
- 49 D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 226.
- 50 Marin Nica, *op. cit.*, în Dacia, XXI, 1977, p. 27—28.
- 51 *Ibidem*, p. 28.
- 52 Alexandra Bolomey *op. cit.*, în SCIV, 30, 1979, I p.3—10. 3—10.
- 53 Marin Nica, *op. cit.*, p. 28.
- 54 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *Contribuții la studiul faunei din cultura Criș*, în Acta Moldaviae Meridionalis, II, Vaslui 1980, p. 20.
- 55 Olga Necrasov M. Bulai, *op. cit.*, Moscova, 1970, p. 552.
- 56 C. S. Nicolăescu-Plopșor și Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, în SCIV, II, 1951, p. 270.
- 57 Determinări Olga Necrasov și colab.
- 58 *Monografia geografică a R. P. Române*, I, Geografia fizică, 1960. Anexa XXV. Harta faunei. Toate aceste specii, în prezent, sunt atestate numai în zonele de munte ale Olteniei.
- 59 Marin Nica, *op. cit.*, în Historica, II, 1971, p. 29.
- 60 D. Berciu, *op. cit.*, Craiova, 1939, p. 62.

TRANSILVANIA, BANATUL ȘI CRIȘANA

În acest capitol vom strânge la un loc și vom interpreta, din punct de vedere istoric, datele despre practicarea vânătorii de către purtătorii culturilor neolitice a căror evoluție s-a desfășurat pe meleagurile Transilvaniei, Banatului și Crișanei.

Trebuie să menționăm, încă de la început, cu regret, că numărul loturilor de oase de animale strânse, din diferite așezări neolitice din acele ținuturi, este destul de redus numeric.

Ținem să subliniem că problemele privind paleofauna au atras atenția arheologilor ardeleni, încă de la începutul secolului nostru, de când avem unele date despre complexe de la Bod¹ și de la Ariușd.² Majoritatea loturilor de oase de animale la care ne vom referi, în acest capitol, au fost descoperite și studiate amănunțit în ultimele trei decenii.

În cele ce urmează vom prezenta, în ordine cronologică, loturile de oase de animale despre care sunt publicate diverse date :

I. Cel mai vechi lot de oase de animale, din epoca neolitică, din perioada neoliticului timpuriu, de pe teritoriul amintit, este cel de la Gura Baciului³ (jud. Cluj). Complexul respectiv, cores-

punzător stratului inferior al așezării, a fost pus în legătură cu cultura Protosesklo din Grecia, de care se leagă genetic.

Datorită suprafeței restrânse săpate, la Gura Baciului s-au strâns numai 176 oase de animale, din care 170 provin de la cele domestice și reprezintă 96,51% din total, iar numai 6 oase sunt de la animalele vâdate, reprezentând numai 3,40%.

Pe baza datelor de mai sus, am ajuns la două concluzii istorice, demne de reținut :

— În primul rând, membrii acelei comunități se ocupau, în principal, cu creșterea animalelor domestice și, cu totul secundar, practicau vânătoarea.

— În al doilea rând, fiind cea mai veche comunitate neolitică din Transilvania, cunoscută până acum, ai cărei membri se îndelnetniceau cu creșterea animalelor domestice, destul de intens, în raport cu vânătoarea, rezultă că, în nici un caz, nu poate fi vorba de un proces lent de neolitizare locală, ci de răspândirea treptată, prin „roire“, a unor comunități, dinspre ținuturile Greciei și Macedoniei, până în nord-vestul Transilvaniei ; cu alte cuvinte, cele constatate dovedesc că ne aflăm în fața unor comunități neolitice evoluat, pătrunse din afară. Dacă ar fi fost un proces local, la început, deci în perioada la care ne referim, trebuia să predomină vânătoarea, printr-un procent ridicat al oaselor de animale sălbatice și apoi să se treacă, treptat, la creșterea animalelor domestice, fapt ce urma să fie indicat de creșterea numărului unor astfel de oase.

În cadrul complexului de la Gura Baciului, s-au descoperit oase de : mistreț (9 piese), cerb (1 piesă), căprioară (1 piesă), bour (1 piesă) și *Equus Przewalski* (1 piesă) ⁴.

Din timpul culturii Starčevo-Criș dispunem de datele referitoare la determinările făcute asupra oaselor de animale din complexul de la Leț (jud. Covasna). Din acel lot fac parte 49 oase, din care 46 sunt de la animale domestice (= 93,87%) și numai 3 de la cele vâdate (= 6,92%). Din ultima categorie fac parte oase de : castor (1 piesă), de bour (2 piese). ⁵ Se cuvine reținut faptul existenței castorului în Țara Bârsei, ceea ce dovedește că în perioadă dată, în zonă, erau păduri dese și o rețea bogată de ape.

La Suplacu de Barcău (jud. Bihor), prin săpăturile dintr-o așezare de tip Starčevo-Criș, s-a scos la iveală o tibie de căprioară. ⁶ Iar din timpul fazei târzii a aceleiași culturi, din stațiunea de la Iernut (jud. Mureș), din punctul „Bideșcutul Mare“, s-au cules 157 oase de mamifere ; majoritatea sunt de la animalele domestice ; din categoria celor sălbatice s-a determinat un singur os de cerb. ⁷

Pentru comparație, amintim datele despre lotul de oase de animale din așezarea Starčevo-Criș de la Trestiana (jud. Vaslui), complex cu analogii, în privința formei vaselor și decorului ceramic, în cadrul stațiunii similare de la Leț. La Trestiana s-au scos la lumină 1594 oase de mamifere, din care s-au determinat 1074 piese. Din acestea, 1071 au aparținut animalelor domestice (= 99.73%) și numai 3 celor sălbatice (= 0,27%). Ultima categorie este reprezentată prin : 1 os de cerb, 1 os de mistreț și 1 dinte de cal.⁸ Din comparația făcută între loturile de oase de animale, din cele două complexe înrudite și apropiate în timp, dar aflate de o parte și de alta a Carpaților, rezultă că, în acea perioadă, membrii comunităților culturii analizate, atât în sud-estul Transilvaniei, cât și în Moldova, s-au ocupat mai intens cu creșterea animalelor domestice, decât cu vânătoarea, care juca un rol cu totul secundar.

Lângă gara Cipău (jud. Mureș), într-un complex modest aparținând fazei târzii a culturii ceramicii liniare (ale cărei comunități au pătruns în sud-estul și până în centrul Transilvaniei, dinspre Moldova), împreună cu diferite fragmente ceramice specifice s-au adunat și numeroase oase, dinți și copite de cerb.⁹ Ele dovedesc că, într-adevăr, era vânat și cerbul.

Acestea sunt până acum singurele loturi de oase de animale din cursul neoliticului timpuriu. Rezultă, cu toată claritatea, că atunci predomina net creșterea animalelor domestice, cu peste 90% din numărul oaselor, iar vânătoarea era practică, în principal, pentru obținerea unui plus de carne și mult mai puțin pentru dobândirea unor blănuri.

Un lot important de oase de animale este cel de la Liubcova (jud. Caraș-Severin), provenit dintr-un complex (cercetat de autor) aparținând culturii Vinča.

Acolo, la vest de sat, pe terasa mijlocie a Dunării, sunt reprezentate, prin straturi suprapuse, așezări din două faze evaluate ale culturii. Acele faze le-am numit, pentru a avea o terminologie românească, pe baza unor observații stratigrafice clare și evident pe baza materialelor de tot felul, strânse cu grijă, din fiecare nivel în parte, faza Ornița (= Vinča Turdaș II) și faza Ornița Vest (= Vinča-Pločnik I).¹⁰ În cadrul întregului complex s-au strâns numeroase oase de animale. Numai prin săpăturile din anii 1965—1966 s-au adunat circa 5000 de piese. Analiza preliminară făcută pe teren ne-a permis să constatăm că a doua ocupație, după aceea a cultivării plantelor, a membrilor comunităților amintite, a fost creșterea animalelor domestice. Materialul, grupat pe niveluri, a fost predat Laboratorului de morfologie animală al Universității „Al. I. Cuza” de Iași, unde oasele au fost analizate și

determinate de către prof. Olga Necrasov, ajutată de Maria Știrbu și Maria Iacob. Stațiunea din prima fază are trei niveluri și din cuprinsul ei s-a strâns un număr considerabil de oase. Numeric predomină cele de animale domestice. Procentajul acestei categorii variază de la nivel la nivel, între 64,49% și 73,32%, iar oasele de animale sălbatice sunt în procente variind între 35,5% și 26,68%.

În așezarea cu un singur nivel corespunzător fazei Ornița vest, oasele de animale domestice reprezintă 71,55%, iar cele sălbatice de 28,45%. Din compararea cifrelor de mai sus rezultă că și la purtătorii culturii Vinča din Banat, după cultivarea plantelor, urma pe locul doi creșterea animalelor domestice și de-abia pe locul trei se plasa vânătoarea.

La Liubcova, din nivelurile fazei Ornița, s-au strâns oase de : cerb, mistreț, căprioară, jder, bursuc, iepure, castor, pisică sălbatică, râs, lup, vulpe, urs și de bour. Este un număr apreciabil de specii, ceea ce oglindește faptul că în acea zonă, din sudul Banatului, din vecinătatea Dunării, existau păduri întinse, dar și terenuri deschise, deci condiții specifice de trai, prielnice pentru fiecare din aceste categorii de animale.

Speciile de animale sălbatice datând din faza Ornița Vest sunt mai puține. S-au determinat oase de : cerb, mistreț, căprioară, bour, bursuc, jder, lup, elan, bizon și vidră. Între acestea predomină oasele și coarnele de cerb.¹¹

O altă așezare importantă a culturii Vinča, tot de pe malul Dunării bănățene, este cea de la Gornea (jud. Caraș-Severin). În cursul studierii îndelungate a complexului s-au descoperit oase de : cerb, mistreț, urs, vulpe, lup, bour și de castor.¹²

Într-un studiu referitor la rezultatele săpăturilor, din anii '80, de la Parța (jud. Timiș), din așezarea corespunzătoare culturii amintite, s-au adunat oase și coarne de cerb și căprioară, apoi oase de bizon și colți de mistreț.¹³ Prin săpăturile recente de la Parța, s-au găsit, mai ales, oase de : cerb, mistreț și de bour.¹⁴

După răspândirea treptată a unor comunități de tip Vinča, în spre sud-vestul Transilvaniei, în preajma cursului mijlociu al Mureșului, s-a format cultura Turdaș. Din cuprinsul așezării eponime, prin săpăturile efectuate cu multe decenii în urmă, s-au scos la iveală și destul de multe oase de animale sălbatice ; din acestea sunt semnalate oase de : cerb, căprioară, mistreț, urs și iepure.¹⁵

O altă așezare de tip Turdaș cercetată prin săpături este cea de la Limba (jud. Alba), unde s-a descoperit și o serie de unelte lucrate din coarne de cerb.¹⁶

De asemenea, la Cluj-Napoca, într-o așezare de tip Turdaș, s-au găsit săpăligi și fragmente din coarne de cerb.¹⁷

În jud. Bihor sunt atestate și o serie de așezări de tip Tisa. Dintre ele a fost cercetată cea de la Vârșand (jud. Arad), din cui-prinsul căreia s-au strâns oase de : cerb, mistreț și de căprioară.¹⁸

Dintr-o fază ulterioară a culturii Tisa, respectiv din faciesul Herplaly, datează un lot de oase de animale descoperite cu prilejul săpăturilor de la Peștiș (jud. Bihor), din peștera „Piatra Jurcoaiei“. Din cele 512 oase de mamifere, s-au determinat 128 oase de animale sălbatice și 7 de animale domestice, iar restul de 367, fiind prea fragmentare, nu au putut fi atribuite vreunei specii. Sunt reprezentate următoarele specii de animale sălbatice : iepure (16 piese) castor (13 piese), pârș (11 piese), vulpe (7 piese), lup (1 piesă), urs (3 piese), bursuc (18 piese), pisică sălbatică (5 piese), mistreț (31 piese), cerb (10 piese) și căprioară (13 piese).¹⁹

Cu toate că s-au cercetat destul de multe obiective cu ceramică pictată de tip Petrești, despre loturile de paleofaună strânse încă nu s-au publicat datele necesare. Din unele informații verbale rezultă că în diferite așezări din cadrul aceluși areal cultural s-au găsit adesea oase și coarne de cerb și de căprioară, precum și oase de mistreț.²⁰

La Alba Iulia — „Lumea Nouă“, împreună cu ceramică pictată, s-au găsit și mai multe unelte de corn de cerb.²¹

În sud-estul Transilvaniei, în bazinul Oltului superior, încă din primul deceniu al secolului nostru, s-au făcut săpături în mai multe complexe de tip Cucuteni-Ariuşd. Din studiile publicate reiese că în cadrul stațiunii de la Bod (jud. Braşov), de pe „Priesterhügel“, s-au strâns numeroase oase de animale, din care le amintim pe cele aparținând speciilor de animale sălbatice și anume : castor, urs, lup, vulpe, râs, pisică sălbatică, capră neagră, cerb și căprioară.²² De asemenea, în aceeași perioadă, a fost cercetată prin săpături și stațiunea de la Ariuş (jud. Covasna), unde s-a descoperit o serie de oase de : urs, cerb, căprioară și de mistreț,²³ iar prin săpăturile din ultimii ani, oase de : cerb, căprioară, mistreț și de castor.²⁴ Mai amintim că în stratul corespunzător așezării de tip Ariuşd de la Feldioara (jud. Braşov), pe „Dealul Cetății“ s-au găsit câteva unelte lucrate din corn de cerb.²⁵

Din așezarea de tip Ariuşd de la Hărman (jud. Braşov) provin mai multe unelte lucrate din corn de cerb.²⁶

Dacă facem o comparație cu rezultatele determinărilor făcute asupra oaselor de animale din așezările culturii Cucuteni din Moldova, vom constata că atât în Moldova, cât și în sud-estul Transilvaniei, vânătoarea (prin cantitatea mică de oase) constituia o îndeletnicire secundară.²⁷

La Iclod (jud. Cluj), într-o așezare bogată aparținând aspectului cu același nume, s-au strâns oase de : mistreț, bour și de lup.²⁸

În cadrul așezării de tip Tiszapolgar de la Dăbâca (jud. Cluj) sunt menționate săpăliși lucrute din coarne de cerb.²⁹ Din stratul corespunzător culturii Tiszapolgar de la Parța (jud. Timiș) s-au adunat, de asemenea, oase de : cerb, mistreț și de bour,³⁰ iar la Deva (jud. Hunedoara), într-o stațiune similară, s-au găsit mai multe unelte din corn de cerb.³¹

Cel mai important lot de oase de animale, din aria culturii Tiszapolgar, a fost descoperit în complexul de la Sântana (jud. Arad), punctul „Holumb“. Din cuprinsul stațiunii s-au strâns 230 oase de animale, din care 206 sunt de la cele domestice (= 89,55%) și numai 24 oase sunt de la cele vâdate (= 10,42%). Din ultima categorie fac parte oase de : cerb (5 piese), mistreț (15 piese), căprioară (1 piesă) și de cal (1 piesă).³²

Din mica enclavă a culturii Sălcuța, din sud-estul Banatului la Cuptoare (jud. Caraș Severin), punctul „Sfogea“ a fost descoperită și cercetată o fântână, pe fundul căreia într-un vas, s-au aflat și două unelte din corn de căprioară.³³

Dacă vom compara procentajele privind cele două categorii de oase de animale, vom constata că încă de la începutul epocii neolitice, în cadrul complexului (din stratul inferior) de la Gura Baciului, oasele de animale domestice reprezintă 96,51%, față de numai 3,40% ale animalelor vâdate.³⁴

Nici în perioada următoare, a culturii Starčevo-Criș, raportul dintre cele două îndeletniciri nu s-a schimbat prea mult, căci prima categorie este documentată prin 93,87% din piese, iar a doua, aceea a animalelor sălbatice vâdate, numai prin 6,92% din piese.³⁵

În Banat, în cursul evoluției comunităților culturii Vinča, a crescut destul de mult procentul oaselor de animale vâdate, ajungând până la 35,51%, față de 64,49% al celor domestice. În faza următoare, această ultimă categorie a crescut procentual până la 71,55%, iar aceea a oaselor de animale sălbatice a scăzut la 28,45%.³⁶

Mai la nord, în sudul Crișanei, în aria culturii Tiszapolgar la Sântana (jud. Arad) se observă, în continuare, un procent ridicat al oaselor de animale domestice (= 89,55%) față de 10,42% al animalelor vâdate.³⁷

Pentru celelalte culturi, din perioadele următoare, nu dispunem de datele și procentajele necesare.

Oricum, din cifrele prezentate rezultă, cu toată claritatea, că în neoliticul timpuriu și în cel mijlociu — după toate probabilitățile și în cel târziu — creșterea animalelor domestice a fost o ocupație

importantă, ajungând, încă de la începutul epocii studiate, la peste 90% din totalul oaselor de animale, iar vânătoarea constituia, încă de la începutul epocii, o îndeletnicire cu totul secundară, în raport cu cultivarea plantelor și cu creșterea animalelor domestice, ca apoi, în cursul neoliticului mijlociu, să se producă o anumită intensificare a ei, după cum o dovedesc procentajele din aria culturii Vinča.³⁸

Analizele comparative, în privința raportului între ocupația creșterii animalelor domestice și vânătoare, făcute asupra a peste 100 loturi de oase de animale, din toate celelalte provincii românești, ne-au dus la concluzia că pe tot teritoriul României, încă din neoliticul timpuriu și până în neoliticul târziu, a predominat creșterea animalelor domestice, cu procente de peste 90%. Prin urmare, nici în ținuturile la care ne referim în acest capitol, situația nu a fost deosebită. Menționăm totuși că, în cursul neoliticului târziu în anumite zone din Moldova, Dobrogea și Muntenia, pentru perioade scurte, a predominat vânătoarea în raport cu creșterea animalelor domestice. Regretăm că pentru perioada neoliticului târziu, din ținuturile studiate, încă nu avem procentajele pentru a ști dacă și pe meleagurile intracarpătice s-a repetat situația semnalată.

Ca și în celelalte provincii ale țării noastre, vânătoarea se practica folosindu-se :

— *arcul și săgeata*. În această privință, din aria Ariușd, menționăm descoperirea la Bod, în așezarea „Priesterhügel“, a unor piese de os, lungi de circa 5 cm, de formă conică sau în trei muchii, ascuțite la vârf, cu partea opusă, se pare, prevăzute cu tub pentru fixarea tijeii săgeții.³⁹ Tot din așezarea amintită provine și un vârf desăgeată din silex, triunghiular, prelung, cu baza arcuită în afară, retușat pe ambele laturi lungi.⁴⁰

— *sulița*. Tot la Bod, în aceeași stațiune, s-au găsit vârfuri de suliță, lucrate din silex. Ele au forma triunghiulară, cu laturile lungi puțin arcuite în afară, iar baza concavă. Suprafața vârfului, reproduș în publicație, este retușată mărunț, pe ambele fețe, cu multă grijă.⁴¹

— *lături și capcane*. Tot la Bod s-a descoperit un cârlig din corn de cerb,⁴² de la o capcană complicată, numită tivig. La modul de folosire a unor astfel de piese ne-am referit în capitolele precedente.

Cu toate că dispunem, până în prezent, numai de 24 de loturi de oase de animale, din cele trei provincii — proporțional puține în comparație cu cele cunoscute din celelalte regiuni ale țării — se cuvine menționat faptul că din componența lor fac parte nu

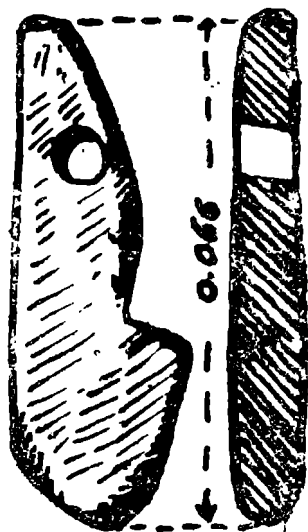

Fig. 8. Cârliștig de tivig: cultura Sălcuța. așezarea Verbicioara (după D. Berciu și colab., SCIV, II, 1951, 1, p. 257, fig. 7 D).

mai puțin de 20 specii de animale sălbatice, vâdate de oamenii din epoca neolitică. Variabilitatea relativ mare a speciilor de animale vâdate, de la un obiectiv la altul, se explică, desigur, prin deosebiri în privința mediului natural în care au viețuit comunitățile neolitice. Nu poate fi nici o îndoială că — datorită suprafețelor mici săpate în așezările amintite în lucrare — încă nu sunt atestate toate speciile de animale, care trăiau pe atunci în pădurile și pe câmpiile Transilvaniei, Banatului și Crișanei.

Oasele celor 20 de specii de animale sălbatice aparțin următoarelor subgrupe :

1. Rodentia :

— Familia Leporidae, specia : iepurele (*Lepus europeus* L.), castor (*Castor fiber* L.), pârș (*Glis glis* L.).

2. Carnivora :

— Familia Mustelidae, speciile : vidra (*Lutra lutra* L.), jder (*Martes martes* L.), bursuc (*Meles meles* L.)

— Familia Canidae, speciile : vulpe (*Vulpes vulpes* L.), lup (*Canis lupus* L.) și urs (*Ursus arctos* L.)

— Familia Felidae, speciile : pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb.) și râs (*Lynx lynx* L.).

3. Artrodactyla :

— Familia Suidae, specia : mistreț (*Sus scrofa ferus* L.)

— Familia Cervidae, speciile : cerb (*Cervus elaphus* L.), căprioară (*Capreolus capreolus* L.), elan (*Cervus alces* L.) și capra neagră (*Rupicapra rupicapra* L.)

— Familia Bovidae, speciile : bour (*Bos primigenius* Boj.) și bizon (*Bos bison* L.)

4. Perissodactyla :

— Familia Equidae, speciile : cal (*Equus caballus* L.) și *Equus Przewalski*.

O analiză a caracteristicilor fiecărei specii, ne duce la constatarea că o parte din animale erau vâdate pentru carne, iar altele

pentru blană. Dacă din totalul de oase vom scădea seria animalelor pentru blană, ca și numărul apreciabil al coarnelor de cerb, care puteau fi adunate din pădure, vom ajunge la concluzia că, în realitate, vânătoarea contribuia foarte puțin la alimentația oamenilor din epoca neolitică din Transilvania, Banat și Crișana.

Mentionăm că din cele 20 de specii de animale vâdate, în cursul epocii neolitice, în ținuturile avute în vedere, o parte, deși atunci au avut o arie de răspândire vastă, au dispărut cu totul din fauna țării noastre. Așa sunt : castorul, elanul, bourul, bizonul și *Equus Przewalski*. Multe altele din ele și-au restrâns arealul, retrăgându-se treptat și trăind în prezent, în special, în pădurile carpatine (de ex : cerbul, ursul).

Se cuvine subliniat că și în ținuturile intra-carpatice, în majoritatea complexelor (21), predomină oasele și coarnele de cerb, urmate de oasele și coarnele de căprioară și de oasele de mistreț (în câte 13), apoi, în ordine descrescândă : bourul (în 8), castorul, lupul și ursul (în câte 6), vulpea (în 4), bursucul, iepurele și pisica sălbatică (în câte 3), jderul, râsul și bizonul (în câte 2). *Equus Przewalski*, elanul, vidra, calul, capra neagră și pârșul (în câte 1).

Situația de mai sus merită să fie comparată, de exemplu, cu cea din neoliticul Olteniei și Muntenia. Astfel, în Oltenia erau vâdate, în ordine : cerbul, mistrețul, căprioara și vulpea, iar în Muntenia : cerbul, mistrețul, căprioara și iepurele.

NOTE

1 Julius Teutsch, *Ausgrabungen der Prieterhügel (Montenegro)*, în MATTKAW, Viena, 1903, p. 379—380.

2 *Ibidem*, p. 391.

3 Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant le néolithique roumain*, în VIIe Congrès Internațional des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques. V, 1970, p. 552.

4 *Ibidem*, p. 552.

5 *Ibidem*, p. 552.

6 Doina Ignat, *Cercetările arheologice de la Suplacu de Barcău, jud. Bihor*, în Materiale — Tulcea, 1980, p. 54.

7 Nicolae Vlăsa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976, p. 111.

8 Olga Necrasov, Mari'a Știrbu, *Contribuții la studiul faunei din cultura Criș*, în Acta Moldaviae Meridionalis, II, Vaslui, 1980, p. 27.

- 9 N. Vlassa, *op. cit.*, p. 111.
- 10 Eugen Comşa, *Données concernant la civilisation Vinča du Sud — Quest de la Roumanie*, în *Dacia*, XIII, 1969, p. 15.
- 11 Olga Necrasov, M. Ştirbu, M. Iacob, *Contribuție la studiul faunei subfosile datând din cultura neolitică Vinča (Așezarea Liubcova)*, în manuscris: datele au fost folosite în lucrarea Eugen Comşa, *op. cit.*, p. 18.
- 12 Informații de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 13 Ioachim Miloia, *Săpăturile de la Parța (Campania 1931)*, în *Analele Banatului*, IV, Timișoara, 1931, p. 174—177.
- 14 Informație verbală de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 15 R'oska Marton, *Stațiunea neolitică de la Turdaș*, în *PMJH*, 3—4 (25—26), Deva, 1928, p. 19.
- 16 D. Berciu și Ion Berciu, *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944—1947*, în *Apulum*, III, 1947—1948, p. 16.
- 17 N. Vlassa, *op. cit.*, p. 165.
- 18 Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale*, II, 1956, p. 102.
- 19 Doina Ign'at, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din Bihor*, în *AMN*, X, 1973, p. 482.
- 20 Informații verbale de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 21 D. Berciu și Ion Berciu, *op. cit.*, p. 16.
- 22 J. Teutsch, *op. cit.*, p. 379—380.
- 23 *Ibidem*, p. 391.
- 24 Informații de la Eugenia Zaharia, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 25 Descoperite cu prilejul săpăturilor noastre din anii 1963 și 1965.
- 26 Pe dealul „Käsberg” (H. Schroller, *Die Stein-und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, pl. 41/1,5).
- 27 Olga Necrasov, Maria Ştirbu, *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariuşd*, în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, 2, Praga, 1971, p. 1306.
- 28 Informații verbale de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 29 N. Vlassa, *op. cit.*, p. 144.
- 30 Informații verbale de la Gh. Lazarovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

31 Octavian Floca, *Stațiunea de la sfârșitul treptei de jos a barbariei (O civilizație neatestată pe teritoriul Transilvaniei)*, în SCIV, I, 1950, 2, pl. X/1—3.

32 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

33 Adriana Oprinescu, *Considerații privind așezările eneolitice de la Cuptoare „Șfocea” și Slatina Timiș, jud. Caraș Severin*, comunicare prezentată la Colocviul X al Secției orânduirii comunei primitive a Institutului de Arheologie, la 5 decembrie 1981.

34 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

35 *Ibidem*, p. 552.

36 Olga Necrasov, M. Știrbu, și M. Iacob, *op. cit.*

37 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552.

38 Olga Necrasov, M. Știrbu, M. Iacob, *op. cit.*

39 Hermann Schroller, *op. cit.*, pl. 41/1,5.

40 *Ibidem*, pl. 42/19.

41 *Ibidem*, pl. 41/9.

42 J. Teutsch, *Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses*, în MTTPKKAW, I, nr. 6, Viena, 1903, p. 365 urm.

MOLDOVA

Cu toate că în ultimele decenii s-au făcut săpături sistematice în numeroase așezări neolitice din Moldova, numărul loturilor de oase de animale, studiate de specialiștii în paleofaună, este încă destul de redus.

Din timpul culturii Criș dispunem de datele referitoare la oasele de animale strânse din așezările de la: Glăvăneștii Vechi, Valea Lupului, Pogorăști, Balș și Trestiana. Toate aceste loturi au fost studiate de către prof. Olga Necrasov.

La Glăvăneștii Vechi (jud. Iași), prin săpăturile efectuate de un colectiv condus de prof. Ion Nestor, a fost cercetată, aproape în întregime, o așezare de tip Criș și, fapt important de subliniat, era un complex închis, deci acolo nu s-au putut produce amestecuri cu materiale din alte epoci.

Din așezarea amintită au fost adunate câteva sute de oase de animale, din care s-au putut determina numai 300. Din acestea, 274 au aparținut animalelor domestice și numai 26 piese provin de la animalele sălbatice. Calculele făcute au permis precizarea că din totalul de oase, cele de animale domestice reprezintă 91,30%, față de numai 8,64%, cât este procentul corespunzător al oaselor

de animale sălbatice.¹ Ar rezulta, la prima vedere, o predominare netă a creșterii animalelor domestice în raport cu vânatoarea, dar dacă avem în vedere numărul de indivizi din fiecare categorie, vom constata că animalele domestice sunt reprezentate prin 15 indivizi (majoritatea bovine), respectiv prin 55%, iar cele vâdate prin 12 indivizi, respectiv 44,44%.² Prin urmare, din acest punct de vedere, deosebirea dintre cele două ocupații nu ar fi chiar așa de mare.

În cuprinsul așezării Criș de la Glăvăneștii Vechi s-au găsit și determinat oase de : mistreț (5 piese) ; cerb (13 piese) ; căprioară (5 piese) ; bour (2 piese) ; cal (1 piesă) și *Equus Przewalski* (1 piesă).³ Dacă analizăm și comparăm datele de mai sus se poate spune că era vânat de preferință cerbul. Aici și, în general, trebuie să fim prudenți, căci o parte din numărul coarnelor de cerb puteau fi adunate de oamenii neolitici, din pădure și deci să nu provină de la indivizi vânați. Urmează procentual oasele de mistreț, de căprioară, apoi de bour și de la cele două tipuri de cal. În studiul din care am extras datele menționate se face precizarea că în lot probabil nu sunt reprezentate toate speciile de animale vâdate, dat fiind numărul relativ redus al oaselor și stării lor fragmentare.⁴

Din așezarea de tip Criș de la Valea Lupului⁵ (jud. Iași), săpată de către Vlad Zirra și nu de autorul acestor rânduri, provine un lot de numai 61 oase de animale, din care 38 de la cele domestice, ceea ce reprezintă 62,43% din total, iar cele de animale sălbatice sunt 23, respectiv 37,67%. Speciile de animale sălbatice reprezentate în lotul de oase de la Valea Lupului sunt : mistrețul (7 piese = 11,47%) de la 2 indivizi (=13,33%) ; cerbul (12 piese = 19,67%) de la 3 indivizi (=20,00%) ; căprioara (2 piese = 3,27%) de la 1 individ (=6,67%) ; bourul (1 piesă = 1,63%) de la 1 individ (=6,67%) ; și calul (1 piesă = 1,63%) de la 1 individ (=6,67%). Ulterior a fost găsit și un os de *Equus Przewalski*.⁶

Un alt lot provine din așezarea Criș de la Pogorăști (jud. Botoșani), de unde s-au strâns 94 oase, din care 71 de animale domestice (=75,53%) de la 11 indivizi (=61,11%), iar cele de animale sălbatice sunt 23 piese (= 24,46%) de la 7 indivizi (= 38,90%). Sunt reprezentate următoarele specii : urs 1 piesă (=1,06%) de la 1 individ (=5,56%) ; mistrețul 8 piese (=8,51%) de la 2 indivizi (= 11,11%) cerbul 13 piese (= 13.83%) de la 3 indivizi (= 16,67%) ; bourul 1 piesă (=1,06%) de la 1 individ (=5,56%).⁷

În complexul Criș, de la Balș (jud. Iași), s-au descoperit 257 oase de animale. Au putut fi determinate numai 154, restul fiind

așchii mărunte. De la animalele domestice provin 131 oase (= 84,42%) de la 10 indivizi, iar de la animalele vâdate 23 oase (= 15,58%) de la 8 indivizi. Din cea de a doua categorie s-au determinat oase de : lup (1 piesă = 0,64%) de la 1 individ ; mistreț (13 piese = 8,44%) de la 3 indivizi : cerb (5 piese = 3,24%) de la 1 individ ; căprioară (2 piese = 3,24%) de la 1 individ ; bour (2 piese = 0,64%) de la 1 individ ; bizon (1 piesă = 0,64%) de la 1 individ.⁸

Cele patru așezări de tip Criș sunt situate în cadrul aceleiași bazin hidrografic, primele două în preajma Jijiei, iar celelalte două lângă Bahlui și Bahluiet. În privința vânătorii se observă, fapt demn de remarcat că, în toate aceste așezări, aflate aproximativ în același mediu natural, vânătorii aveau aceleași preferințe, căci vâneau, în principal, cerbul, apoi mistrețul, căprioara și pe scară mult mai redusă : bourul, calul și ursul. Excepție face complexul de la Balș, unde primul loc este ocupat de mistreț, urmat de cerb, căprioară, bour. Subliniem și observația că, atât cerbul, cât și ursul atunci erau răspândiți pe tot întinsul jumătății de nord a Moldovei ; și încă o precizare, făcută de prof. Olga Necrasov, că prezența speciilor amintite, în partea de nord-est a provinciei, constituie o dovadă că acele ținuturi erau acoperite, în cursul perioadei neoliticului timpuriu, de păduri întinse și dese.⁹

Un ultim lot de oase de animale provine din așezarea de tip Criș de la Trestiana (jud. Vaslui), aflată în jumătatea de sud a Moldovei. S-au strâns 1594 piese osoase, din care 520 așchii indeterminabile. Din acestea, oasele de animale domestice sunt în număr de 1071 (=99,73%), iar cele de animale sălbatice numai 3 (=0,27%). Sunt reprezentați, prin câte un os : cerbul, mistrețul, iar de la un cal, cu dentiție mărunță, s-a păstrat un singur dinte.¹⁰

Comunitățile culturii ceramicii liniare au pătruns pe teritoriul Moldovei, dinspre nord-vest, gata formate. Din punctul de vedere al paleofaunei, ele prezintă un interes deosebit, pentru a se compara cu situația de până la acea perioadă, din ținuturile noastre. Pentru aceasta ar fi necesare datele despre câteva loturi. Este regretabil, dar până în prezent, din numărul apreciabil de așezări de acest tip cunoscute, numai un singur lot de materiale faunistice a fost analizat de specialiștii din domeniul amintit. Este vorba de oasele de animale strânse din așezarea purtătorilor culturii ceramicii liniare de la Traian „Dealul Fântânilor“. Din datele publicate rezultă că au fost studiate 553 oase aparținând mamiferelor. Deosebirea în privința raportului procentual dintre oasele animalelor domestice și cele sălbatice este apreciabilă. Prima categorie este

reprezentată prin 364 oase (= 62,56%), iar a doua prin 207 piese (= 37,43%). S-au determinat oase de : castor 2 piese (= 0,36%) ; mistreț 13 piese (= 2,35%) ; cerb 183 piese (= 33,08%) ; căprioară 7 piese (= 1,26%) și de cal 2 piese (= 0,36%).¹¹

Este curios și se cuvine subliniat faptul că preferința față de animalele vâdate este aceeași ca și la purtătorii culturii Criș, deși ne referim la o zonă deosebită din punctul de vedere al mediului natural, anume predomină oasele de cerb, urmate tot de cele de mistreț și de căprioară. Foarte rar este reprezentat castorul.

Datele prezentate oglindesc, în mare măsură, situația din perioada corespunzătoare din vestul Moldovei. Ele pot fi comparate cu informațiile rezultate din studierea paleofaunei complexului de la Florești (Rep. Moldova), unde în așezarea purtătorilor culturii ceramicii liniare s-au scos la iveală oase de : mistreț 52 piese (de la 10 indivizi), de cerb 75 piese (de la 10 indivizi), bour sau zimbru 92 piese (de la 10 indivizi), căprioară 3 piese (de la 2 indivizi) și de castor 8 piese (de la 4 indivizi).¹² Prin urmare, componența secvenței este aceeași, ca și ordinea primelor două, precum și numărul mai mare al oaselor de bour sau de zimbru.

Din amestecul comunităților culturii ceramicii liniare dintr-o fază târzie, autohtonizate, cu acelea pătrunse din spre sud, din arealul fazei Giulești a culturii Boian, s-a format cultura Precucuteni. În privința acestei culturi documentarea paleofaunistică este mai bogată.

Prima fază, Precucuteni I, este atestată în așezarea de la Traian (jud. Neamț), locul „Dealul Viei“. Prin săpăturile efectuate timp de mai mulți ani, s-a ajuns la descoperirea unei mari cantități de oase de animale, ceea ce permite determinări mai sigure și date statistice mai exacte.

Într-un studiu se precizează că din cuprinsul așezării de pe „Dealul Viei“ au fost strânse, în decursul a două campanii de săpături (1960 și 1961), nu mai puțin de 5533 oase de animale, din care 5518 de mamifere, corespunzând cu circa 321 indivizi.

Pentru definirea situației, din acea perioadă, două cifre sunt semnificative. Oasele de animale domestice sunt 4670 (= 84,63%), iar cele de animale sălbatice numai 816 (= 14,79%). Sunt reprezentate următoarele specii : castor 22 piese (= 0,40%) de la 8 indivizi (= 2,49%) ; lup 6 piese (= 0,11%) de la 3 indivizi (= 0,93%) ; urs 4 piese (= 0,07%) de la 2 indivizi (= 0,62%) ; jder 1 piesă (= 0,02%) de la 1 individ (= 0,31%) ; mistreț 224 piese (= 4,06%) de la 26 indivizi (= 8,10%) ; cerb 512 piese (= 9,28%) de la 48 indivizi (= 14,96%) ; căprioară 38 piese (= 0,69%) de la 11 indi-

vizi (= 3,43%) ; bour 9 piese (= 0,16%) de la 4 indivizi (= 1,25%) și cal 4 piese (= 0,07%) de la 3 indivizi (= 0,93%).¹³

Merită să subliniem că ulterior, în 1970, s-a publicat un studiu de sinteză în care se amintește că lotul de oase la care ne referim a ajuns până la 7650 piese, prin urmare, a crescut cu încă 2100 oase. Cu toate acestea, proporția celor două categorii a rămas aproape aceeași. S-au determinat 6501 oase de animale domestice (= 84,98%), iar de la cele sălbatice 1149 oase (= 15%). Sunt atestate următoarele specii de animale sălbatice : castorul 31 piese (= 0,40%) ; lupul 7 piese (= 0,09%) ; vulpea 2 piese (= 0,02%) ; ursul 1 piesă (= 0,01%) ; mistrețul 355 piese (= 4,37%) ; cerbul 686 piese (= 8,96%) ; căprioara 65 piese (= 0,84%) ; bourul 18 piese (= 0,23%) și calul 4 piese (= 0,05%).¹⁴

Dacă facem o comparație între cele două etape de cercetare pare să rezulte o legitate, adică atunci când există un număr de circa 5000 oase de animale, strânse cu grijă, dintr-un obiectiv, și sunt analizate cu toată atenția, se obțin procentaje, care, chiar atunci când cantitatea de oase crește cu circa 40%, rămân aproximativ aceleași sau modificări, de regulă, până la 10 sutimi sau maximum 30 sutimi, în cazul avut în vedere.

Ținând seama de datele expuse, ordinea preferențială de vânare era : cerbul (reprezentat prin aproape de două ori numărul oaselor în raport cu alte specii), apoi mistrețul ; urmează prin cantități mai mici, dar clare, căprioara și castorul. Erau vânată mai rar : bourul, lupul, calul și jderul. Unele din ele erau vânată numai pentru blană.

Pentru cea de a doua fază Precucuteni II (= faza Larga Jijia), datele sunt mai puține. Majoritatea informațiilor se referă la lotul de oase strânse din așezarea de la Ghigoești — Trudești (jud. Neamț). Analiza lor a dus la precizarea că membrii comunității, respectiv ai fazei, vânau : bourul, castorul, ursul, lupul, mistrețul, cerbul și căprioara.¹⁵

În așezarea, din timpul aceleiași faze, de la Larga Jijia (jud Iași) s-au adunat oase de : cerb, mistreț și de căprioară. Din așezarea de la Mândrișca (jud. Bacău), datată de la sfârșitul fazei Precucuteni II, sunt menționate numai oase de cerb.¹⁶

Oasele de animale sunt mai bine reprezentate în așezarea de la Târpești (jud. Neamț), în cele două niveluri, cel inferior aparținând sfârșitului fazei Precucuteni II și începutul fazei Precucuteni III și al doilea, datând din faza Precucuteni III. Materialul paleofaunistic a fost studiat însă, în ansamblu, pentru ambele niveluri. Au fost analizate 4550 de piese din care 4320 provin de la

mamifere. S-au determinat 4089 oase de animale domestice, ceea ce reprezintă 94,65%, din total, și numai 231 oase de animale sălbatice, adică numai 5,34%.¹⁷ Diferența dintre cele două categorii este foarte mare și desigur are o semnificație, de data aceasta fiind vorba de un lot de oase numeros. Nu este exclus să fie în directă legătură cu procesul de trecere accentuată a acelor comunități la viața sedentară.

La Târpești sunt atestate oase de animale sălbatice aparținând speciilor : castor 5 piese (= 0,11%) de la 4 indivizi (= 1,31%); lup 1 piesă (= 0,02%) de la 1 individ (= 0,33%); urs 4 piese (= 0,09%) de la 1 individ (= 0,33%); mistreț 14 piese (= 0,32%) de la 3 indivizi (= 0,98%); cerb 144 piese (= 3,30%) de la 21 indivizi (= 6,89%); căprioară 48 piese (= 1,11%) de la 6 indivizi (= 1,97%); bour 12 piese (= 0,27%) de la 3 indivizi (= 0,98%); cal 2 piese (= 0,04%) de la 3 indivizi (= 0,98%).¹⁸ La aceste date se mai adaugă un os de *Equus Przewalski* și un os de vulpe, tot de la Târpești, determinate ulterior.

Prin săpăturile de la Andrieșeni (jud. Iași), printre alte oase, de bour și de zimbrou,¹⁹ s-a descoperit și unul de elan.²⁰

Printre materialele scoase la lumină din stratul Precucuteni II, cu prilejul săpăturilor de la Izvoare (jud. Neamț), sunt și câteva piese lucrate din corn de cerb, dovadă a vânării lor.²¹

În sudul Moldovei sunt documentate o serie de comunități aparținând aspectului cultural Aldeni II. Determinări amănunțite s-au făcut numai asupra a două loturi de oase, dar datele s-au publicat numai despre unul.

Ne referim la faza de început, numită Drăgănești — Tecuci din așezarea cu același nume din jud. Galați, s-au adunat 1053 piese din care s-au determinat 674. Pe categorii, ele se împart 623 oase de animale domestice (= 92,44%) și 51 oase de animale sălbatice (= 7,56%). Sunt reprezentate următoarele specii : iepurele 2 piese (= 0,30%); lup 1 piesă (= 0,15%); vulpea 2 piese (= 0,30%); bursuc 1 piesă (= 0,15%); mistreț 16 piese (= 2,37%); cerb 17 piese (= 2,52%); căprioară 1 piesă (= 0,15%); bour 4 piese (= 0,59%); cal 7 piese (= 1,03%).²²

În timpul săpăturilor de la Stoicani (jud. Galați) s-au scos la iveală destul de multe oase de animale. S-au determinat oase de : bour, mistreț, cal, căprioară, cerb și lup.²³ La Suceveni s-au adunat oase de animale vâdate, care sunt în următoarea ordine procentuală : cerb, căprioară, mistreț, bour și bursuc.²⁴

O importanță deosebită în istoria neoliticului Moldovei și a ținuturilor din jur a avut-o cultura Cucuteni — Ariușd.²⁵ Numărul

ășezărilor săpate fiind destul de mare, ca și al determinărilor de faună, în cele ce urmează ne vom referi numai la câteva loturi mai importante.

Primelor două etape Cucuteni A 1 și Cucuteni A 2 le sunt atribuite materialele din ășezarea Cucuteni de la Târpești (jud. Neamț). Din acel complex s-au strâns în total 1505 oase de mamifere, din care s-au determinat 1347 oase de animale domestice, respectiv 89,40%, de la 90 de indivizi (= 74,38%), iar animalele sălbatice sunt reprezentate prin 158 piese (= 10,46%) de la 31 indivizi (= 25,62%).

Oasele de animale sălbatice aparțin următoarelor specii : iepure 1 piesă (= 0,06%) de la 1 individ (= 0,83%); castor 2 piese (= 0,13%) de la un individ (= 0,83%); vulpe 3 piese (= 0,19%) de la 1 individ (= 0,38%); urs 2 piese (= 0,13%) de la 1 individ (= 0,83%); mistreț 11 piese (= 0,73%) de la 3 indivizi (= 2,48%); cerb 87 piese (= 7,78%) de la 12 indivizi (= 9,92%); căprioară 34 piese (= 2,25%) de la 5 indivizi (= 4,13%); bour 11 piese (= 0,73%) de la 3 indivizi (= 2,48%); *Equus Przewalski* 2 piese (= 0,13%) de la 1 individ (= 0,83%); cal 5 piese (= 0,33%) de la 3 indivizi (= 2,48%).²⁶

Dintr-o altă ășezare, puțin mai târzie, cea de la Trușești (jud. Botoșani), s-au adunat 402 oase din care 182 sunt de la animale domestice (= 44,74%) și 220 de la cele sălbatice (= 55,26%). Pe specii, ele se repartizează astfel : iepure 2 piese (= 0,49%); castor 1 piesă (= 0,25%); vulpe 1 piesă (= 0,25%); urs 2 piese (= 0,49%); mistreț 66 piese (= 16,42%); cerb 103 piese (= 25,65%); căprioară 27 piese (= 6,73%); bour 13 piese (= 3,23%) și cal 5 piese (= 1,24%).²⁷

Din timpul etapei Cucuteni A 3 datează ășezarea de la Cucuteni (jud. Iași), din cuprinsul căreia s-au strâns, în campania de săpături din 1961, numai 157 oase de mamifere, din care cele de animale domestice sunt în număr de 119, iar cele de animale sălbatice numai 38 oase. În procente, oasele de animale domestice reprezintă 75,80%, iar cele din a doua categorie numai 24,2%. În ășezare sunt atestate oase de : bour (2 piese), cerb (21 piese), căprioară (1 piesă), mistreț (11 piese), cal (2 piese) și de iepure (1 piesă).²⁸

Într-un studiu publicat în 1971, se arată că din ășezarea Cucuteni, după câteva campanii de săpături, s-au strâns și studiat, în total, din timpul fazei Cucuteni A 3, 510 oase, din care 395 piese (= 77,44%) sunt de animale domestice și 115 piese (= 22,61%) de la cele vâdate.²⁹ Comparația datelor, despre cele două loturi, duce la constatarea că deși lotul de oase de animale s-a mărit de trei

ori, procentajul s-a schimbat foarte puțin. În schimb, s-a îmbogățit apreciabil numărul speciilor, astfel sunt atestate: iepurele 2 piese ($= 0,39\%$); bursucul 2 piese ($= 0,39\%$); lupul 2 piese ($= 0,39\%$); mistrețul 31 piese ($= 6,00\%$); cerbul 55 piese ($= 10,78\%$); căprioara 14 piese ($= 2,73\%$); elanul 1 piesă ($= 0,19\%$); bourul 3 piese ($= 0,57\%$); calul 6 piese ($= 1,17\%$).³⁰ Față de primul lot s-au adăugat speciile de bursuc, elan și lup.

La Bodești (jud. Neamț), „Frumușica“ s-au strâns numeroase oase de : cerb, căprioară, mistreț, urs, cal, bour, *Bos priscus* și probabil *Bos bubalus*.³¹

Din aceeași etapă, la Hăbășești (jud. Iași) s-au descoperit oase de : mistreț, căprioară și cerb. De la aceste animale s-au păstrat puține oase, în raport cu cele de animale domestice.³²

În diferite lucrări sunt menționate și alte descoperiri de paleofaună din aceeași fază : la Iași „Splaiul Bahluiului“, în strat s-au aflat unelte de corn de cerb ;³³ la Giurgeni „Dealul Mănăstirii“ (jud. Neamț), un fragment de figurină redând un cap de mistreț ;³⁴ la Tg. Berești (jud. Galați), oase de cerb și de mistreț.³⁵

Din etapa finală a fazei Cucuteni A din nord-estul Moldovei, datează așezarea de la Drăgușeni (jud. Botoșani) ; din cuprinsul ei s-au scos la iveală oase de la următoarele specii de animale vâdate : cerb, mistreț, bour, urs, veveriță, jder, pisică sălbatică, răs și de cal.³⁶ Între acestea predomină cele de cerb.

Paleofauna din așezarea din faza Cucuteni A-B de pe „Dealul Fântânilor“ de la Traian (jud. Neamț), a fost studiată în repetate rânduri. Un astfel de lot de oase, din campaniile 1960, 1961, era compus din 185 oase, din care 155 oase de mamifere. În cadrul lor predomină cele de animale domestice prin 95 piese ($= 61,28\%$), față de 59 piese ($= 38,07\%$) de animale sălbatice. Sunt reprezentate speciile : mistreț 6 piese ($= 3,87\%$) de la 2 indivizi ($= 10\%$) ; cerb 51 piese ($= 32,91\%$) de la 5 indivizi (25%) ; bour 2 piese ($= 1,29\%$) de la 1 individ ($= 5\%$) ; cal 1 piesă ($= 0,65\%$) de la 1 individ ($= 5\%$).³⁷ În cursul altei campanii de săpături, în același strat, s-au mai descoperit oase de : castor, urs, lup, bursuc și de bizon.³⁸

Într-un alt studiu se arată că din acea așezare au fost strânse 2006 oase, din care 973 de animale domestice ($= 48,47\%$) și 1033 de animale sălbatice ($= 51,53\%$). În lotul respectiv sunt reprezentate : castorul 40 piese ($= 1,99\%$) ; bursucul 1 piesă ($= 0,34\%$) ; mistrețul 249 piese ($= 12,41\%$) ; cerbul 657 piese ($= 32,76\%$) ; căprioara 27 piese ($= 1,34\%$) ; bourul 31 piese ($= 1,54\%$) și calul 28 piese ($= 1,39\%$).⁴⁰

În aşezarea din faza Cucuteni A-B de la Cucuteni (jud. Iași), s-au strâns 481 oase din care 391 de animale domestice (= 81,28%) și 90 de animale sălbatice (= 18,69%). S-au determinat oase de: mistreț 22 piese (= 4,57%); cerb 53 piese (= 11,01%); căprioară 9 piese (= 1,87%) și bour 6 piese (= 1,24%). În săpăturile mai vechi s-au găsit și două oase de cal.⁴¹

Din faza Cucuteni B sunt două loturi modeste de la Cucuteni. Unul din etapa Cucuteni B 1 și altul din etapa Cucuteni B 2. Din prima etapă (Cucuteni B 1) s-au găsit și analizat numai 136 piese în care sunt reprezentate: bourul 0 piesă, cerbul 13 piese, căprioara 4 piese, mistrețul 10 piese, calul 9 piese, lupul 1 piesă. Din timpul etapei Cucuteni B 2 sunt 185 piese, în care sunt reprezentate speciile: bourul 2 piese, cerbul 23 piese, mistrețul 15 piese, calul 8 piese, lupul 1 piesă, castorul 1 piesă și ursul 1 piesă.⁴²

Un lot ceva mai bogat de oase provine din aşezarea Cucuteni B final de la Valea Lupului (jud. Iași). S-au strâns 489 oase de animale domestice (= 74,23%) și 126 oase de animale sălbatice (= 25,76%). S-au determinat oase de mistreț 6 piese (= 1,22%); cerb 96 piese (= 19,63%); căprioară 12 piese (= 2,45%); bour 11 piese (= 2,24%); și de cal 1 piesă (= 0,20%).⁴³ Se cuvine remarcat că, în aşezarea amintită, după cerb, urmează căprioara și bourul, mistrețul ocupând locul 4.

La Stănești „Valea Bașelui”, într-o aşezare din etapa Cucuteni B 2 s-a găsit un corn de bour.⁴⁴

Comparația datelor expuse duce la concluzia că în cursul evoluției comunităților culturii Cucuteni, dintre animalele sălbatice era preferat cerbul, urmat de mistreț, apoi, în proporții mai reduse, de căprioară și bour. Este clar că oasele celorlalte animale amintite provin de la specii vânată mai rar.⁴⁵

★

Despre metodele de vânătoare nu dispunem de prea multe date. Vârfulurile de săgeată triunghiulare din silex, din diferite aşezări, indică folosirea arcului și săgeții, desigur și la vânătoare.

Descoperirea unui cârlig de „tivistig” în stratul Cucuteni din aşezarea de la Izvoare⁴⁶ (jud. Neamț), permite să formulăm concluzia că vânătoarea se făcea și cu diferite capcane, unele destul de complicate, cum este tivistigul. Faptul utilizării de către purtătorii culturii Cucuteni Ariușd a acestui tip de cursă vânătoarească este confirmat de o piesă similară scoasă la iveală din aşezarea de tip Ariușd de la Bod.⁴⁷

Analiza oaselor de animale sălbatice adunate în cursul săpăturilor arheologice, determinate de specialiștii din domeniul paleofaunei, face posibilă precizarea că — în stadiul actual al cercetărilor pe teritoriul Moldovei, în timpul epocii neolitice s-au vânat 19 specii de animale sălbatice din grupa mamiferelor. Ele fac parte din subgrupele :

1. **RODENTIA :**

Familia *Leporidae*, speciile : iepure (*Lepus europaeus* L.); castor (*Castor fiber* L.); veveriță (*Sciurus vulgaris*).

2. **CARNIVORA :**

Familia *Mustelidae*, speciile : jder (*Martes martes* L.); bursuc (*Meles meles* L.).

Familia *Canidae*, speciile : vulpe (*Vulpes vulpes* L.); lup (*Canis lupus* L.); Ursul (*Ursus arctos* L.).

Familia *Felidae*, speciile : pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb.); râs (*Lynx lynx* L.).

3. **ARTIODACTYLA :**

Familia *Suidae*, speciile : mistreț (*Sus scrofa ferus* L.).

Familia *Cervidae*, speciile : căprioara (*Capreolus capreolus* L.); cerb (*Cervus elaphus* L.) și elan (*Cervus alces* L.).

Familia *Cavicornia*, speciile : bour (*Bos primigenius* Boj.); bizon (*Bos bison* L.); zimbru (*Bison europaeus* L.).

4. **PERISSODACTYLA :**

Familia *Equidae*, speciile : cal (*Equus caballus* L.) și *Equus Przewalski*.

Din analiza listei noastre rezultă că o parte din speciile de animale erau vâdate pentru carne, piei și coarne, altele numai pentru blana lor. Dacă din totalul speciilor le vom scădea pe cele vâdate pentru blană, vom ajunge la constatarea că vânătoarea, în cursul epocii neolitice, pe întinsul Moldovei era o ocupație cu totul secundară, care contribuie prea puțin la completarea hranei.

Se cuvine subliniat că din cele 19 specii de animale vâdate, de către oamenii din epoca neolitică, din Moldova, șase au dispărut, cu totul din fauna țării noastre și anume : castorul, elanul, bourul, bizonul, zimbrul, *Equus Przewalski*. Altele s-au redus mult numeric, fiind pe cale de dispariție.

Ținând seama de rezultatele analizelor făcute asupra oaselor de animale adunate din cuprinsul așezărilor neolitice din Moldova, ajungem la o concluzie istorică importantă că : încă din timpul culturii Criș, pe teritoriul avut în vedere, creșterea animalelor domestice depășea cu mult vânătoarea, după cum o dovedesc procentă-

cele cu variabilitatea între 67,43 % și 99,73 % pentru prima categorie și între 0,27 % până la 37,67 %, pentru cea de a doua.

În cursul evoluției comunităților culturii ceramicii liniare, procentual, numărul oaselor de animale domestice este de aproape două ori mai mare decât acela al oaselor de animale vâdate, respectiv 62,56% la 37,43%.

La comunitățile culturii Precucuteni a crescut apreciabil procentul oaselor de animale domestice de la 84,98 % la 94,65 %, iar al celor de animale vâdate a scăzut de la 15 % până la 5,34 %. Faptul este în directă legătură cu modificările produse, în acea vreme, în domeniul cultivării plantelor, prin folosirea unui plug primitiv cu tracțiune animală, ceea ce a dus la intensificarea vieții sedentare și la posibilitatea de a crește mai multe vite.

Un procentaj similar se constată și în cadrul arealului aspectului cultural Aldeni II, prin 92,44 % pentru prima categorie și 7,56 % pentru a doua.

Datele privind vânătoarea în cadrul arealului culturii Cucuteni din Moldova, par a fi contradictorii. La o analiză mai amănunțită constatăm că, în majoritatea complexelor, numărul oaselor de animale domestice este mai mare decât acela al animalelor vâdate. Până acum, fac excepție numai două loturi de oase, unul din faza Cucuteni A de la Trușești, unde într-un lot apreciabil (de 402 piese) s-au determinat oase de animale domestice într-un procent de 44,74%, față de cele de animale sălbatice 55,26%. De asemenea, în așezarea din faza Cucuteni A — B de la Traian „Dealul Fântânilor“ în cadrul unui lot de 200 piese, oasele de animale sălbatice reprezintă un procent de 51,52 %, iar cele de animale domestice numai 48,47 %. Aceste deosebiri vor trebui, probabil, explicate prin condiții deosebite de mediu natural.

Este evident că, în activitatea economică a comunităților neolitice din Moldova, creșterea vitelor ocupa un loc de seamă, alături de cultivarea plantelor, în timp ce procentele mai mici de oase de animale sălbatice dovedesc că vânătoarea, a fost o ocupație secundară în tot cursul epocii.

Din compararea procentajelor, dintre animalele domestice și cele sălbatice, rețin atenția cifrele referitoare la cultura ceramicii liniare, în care perioadă se constată procente similare cu perioada culturii Criș, deși, fiind vorba de o populație străină de ținuturile noastre, pătrunsă dinstre nord-vest de-a lungul Carpaților, ne-am fi așteptat ca procentajele să difere.

Merită să facem o comparație, între situația din timpul perioadelor neoliticului mijlociu și târziu din Moldova, cu cea din Muntenia din aceeași vreme.⁴⁹ Constatăm că în Moldova, în timpul

culturii Precucuteni, creșterea animalelor în fazele Precucuteni I și Precucuteni III a atins procente de 84,98 % și 94,65 %, iar vânătoarea a ajuns la procente minime de numai 5,34 %. În Muntenia, în aceeași perioadă, în aria de răspândire a culturii Boian, se observă o variabilitate asemănătoare, creșterea animalelor fiind reflectată prin procentajele de la 72%, până la 96%, iar vânătoarea atinge limita minimă de 4 %.⁵⁰

Mai târziu, în aria culturii Cucuteni, din Moldova, în fazele Cucuteni A și Cucuteni A—B, procentajele, în privința creșterii animalelor domestice variază între 61,28 % și 89,48 %, iar vânătoarea între 10,46 % și 38,07 %. În Muntenia, variabilitatea este mai redusă în cadrul arealului culturii Gumelnița. Creșterea animalelor este reflectată prin procentaje între 80 % și 92 %, iar vânătoarea între 20 % și 8 %.⁵¹

Cercetările privind vânătoarea sunt deosebit de utile pentru că avem posibilitatea să cunoaștem și ariile de răspândire ale diferitelor specii de animale, de pe un anumit teritoriu sau dintr-o perioadă. Dintr-o analiză sumară a datelor prezentate mai sus, rezultă că în cursul epocii neolitice cerbul era răspândit pe tot întinsul Moldovei. Castorul este și el bine documentat în jumătatea de nord a provinciei. Am citat numai două exemple semnificative.

NOTE

1 Săpături efectuate de un colectiv condus de prof. Ion Nestor; Olga Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant le néolithique roumain, in VII Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Moscou, 3—10 Aout 1964, Moscova, 1970. p. 552, tabel 2.*

2 Olga Necrasov, *Sur les restes des faunes subfossiles datant de la culture Starčevo Criș et le problème de la domestication, in AnSt ale Univ. „Al. I. Cuza“ din Iași. SN, sect. II, s. Biologie, X, 1964, fasc. 1. p. 169, tabel 1.*

3 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552, tabel 2.

4 Olga Necrasov, *op. cit.*, p. 168.

5 *Ibidem*, p. 168.

6 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552, tabel 2.

7 *Ibidem*.

8 Olga Necrasov și Maria Știrbu, *Contribuții la studiul faunei din cultura Criș*, in *Acta Moldaviae Meridionalis, Anuarul Muzeului Județean Vaslui, II, 1980, p. 20.*

- 9 Olga Necrasov, *op. cit.*, p. 168.
- 10 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 27—29.
- 11 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 552, tabel 2.
- 12 T. S. Passek și E. K. Cernâș, *Pamiatniki kulturi lineino — lentocinoini keramiki na territorii SSSR*, în colecția Arheologia SSSR B-1-11, Moscova, 1963, p. 32.
- 13 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică deshumate la șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 63—64.
- 14 Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 556, tabel 5.
- 15 Silvia Marinescu Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 144.
- 16 Gh. Bichir și Eugen Dogan, *Săpături arheologice la Mândrișca*, în *Materiale*, VIII, 1959, p. 292—293.
- 17 Silvia Marinescu Bîlcu, *Târpești, From Prehistory to History in Eastern Romania*, în col. BAR, Internațional Series, 107, Oxford, 1981, p. 182.
- 18 *Ibidem*, p. 182.
- 19 Adrian C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, în *Materiale*, V, 1959, p. 330.
- 20 Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1974, p. 144.
- 21 Radu Vulpe, *Izvoare*, 1957, p. 110 și p. 256—263.
- 22 Olga Necrasov M. Bulai, *op. cit.*, p. 555, tabel 4.
- 23 M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 19 și p. 107.
- 24 Ion T. Dragomir *Ocupațiile comunităților neo eneolitice de aspect cultural Stoicani-Aldenii*, în *Carpica*, X, 1978, p. 91.
- 25 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *L'élevage et la chasse chez les tribus de la culture de la céramique peinte Cucuteni-Ariuşd*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Praga, 21—27 Aout 1966, Praga, 1971, p. 1304—1310.
- 26 Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, 1981, p. 183.
- 27 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 1306, tabel II.
- 28 Sergiu Haimovici, *Studiu preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni*, în *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, p. 317, 319.
- 29 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 1306, tabel II.
- 30 *Ibidem*, p. 1306, tabel II.
- 31 C. Matasă, *Frumușica...*, 1946, p. 42.
- 32 Vladimir Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, 1954, p. 601—605.

33 C. Martiniuc, V. Chirica și A. Nițu, *Poziția geomorfologică și culturală cronologică a așezării Cucuteni A de la Iași, Splatul Bahluului*, în SCIVA, 28, 1977, 2, p. 189.

34 Ecaterina Vulpe, *Raport asupra săpăturilor din comuna Costești Baia, din august-septembrie 1943*, în Raport MNA, 1944, p. 38.

35 Ion T. Dragomir, *Săpături arheologice la Tg. Berești*, în Danubius, I, 1967, p. 45.

36 Silvia Marinescu-Bîlcu, Alexandra Bolomey, Marin Cârciumaru și A. Muraru, *Aspecte ecologice și economice ale stațiunii cucuteniene din faza A 4 de la Drăgușeni, jud. Botoșani*. Comunicare prezentată la Colocviul X, în ziua de 4 decembrie 1981.

37 Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în Materiale, IX, 1970, p. 62—63.

38 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Resturile de faună exhumate în cursul săpăturilor din campania 1957 la șantierul Traian*, în Materiale, VI, 1959, p. 179.

39 Idem: *Notă asupra resturilor de faună descoperite în 1956 la Traian-Dealul Fântânilor*, în Materiale, V, 1959, p. 217.

40 Olga Necrasov, Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 1307, tabel II.

41 *Ibidem*, p. 1307, tabel II.

42 Sergiu Haimovici, *op. cit.*, în Arheologia Moldovei, VI, 1969, p. 317—319.

43 Olga Necrasov și M. Știrbu, *op. cit.*, p. 1307, tabel II.

44 Aristotel Crâșmaru, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (județul Botoșani)*, în SCIV, 21 1970, 2, p. 283.

45 Olga Necrasov și Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 1308.

46 Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 257 (fig. 264/1) și p. 258.

47 J. Teutsch, *Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altfusses*. In Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, I, 6, Wien, 1903, p. 365 și urm.

48 Olga Necrasov și Maria Știrbu, *op. cit.*, p. 1308.

49 Eugen Comșa, *Unele date relative la practicarea vânătorii în cursul epocii neolitice pe teritoriul Munteniei*, în Studii și comunicări, Pițești, sub tipar.

50 *Ibidem*.

51 *Ibidem*.

8. PESCUITUL

În general, pescuitul a fost o ocupație secundară în activitatea comunităților din epoca neolitică de pe teritoriul României. Rolul său a fost mai important în cazul comunităților, care au viețuit în preajma țărmului Mării Negre, mai ales, a Dunării și lacurilor sale și lângă râurile mai importante.

Ocupația amintită avea o tradiție mai veche, fiind practică, atât în cursul epocii paleolitice, cât și în cursul celei mezolitice. Prin urmare, comunitățile locale, de pe teritoriul țării noastre, s-au îndeletnicit cu pescuitul și înainte de desfășurarea procesului neolitizării și, mai ales, după aceea. Este drept că, până la procesul menționat, pescuitul se făcea prin metode primitive, cu mâna și prin alte mijloace simple. De abia în timpul epocii neolitice s-au născocit și pus în practică alte metode și unelte perfecționate.

Documentarea actuală nu este prea bogată, în ceea ce privește oasele de pește.

În cele ce urmează ne vom referi la datele pe care le-am găsit menționate în literatura de specialitate.

Informațiile de care dispunem se datoresc, în primul rând, unor arheologi, care în cursul săpăturilor arheologice au acordat atenția cuvenită oaselor și solzilor de pește și, în al doilea rând, eforturilor remarcabile făcute de specialiștii în domeniul paleofaunei, în special, prof. Olga Necrasov și prof. Sergiu Haimovici, de la Universitatea din Iași, care au făcut determinările necesare.

În acest capitol vom prezenta datele strănse, din punct de vedere istoric, despre ocupația pescuitului, pe culturi și zone de pe întinsul țării noastre, precizând de fiecare dată speciile de pești atestate până acum, ca și uneltele folosite la pescuit. Ca și în cazul altor îndeletniciri, vom ține seama, nu numai de cronologia descoperirilor, ci și de mediul geografic al fiecărui complex, deoarece, în privința pescuitului, una era situația de-a lungul râu-

rilor, alta în zona Dunării și lacurilor sale și, cu totul alta, lângă țărmul Mării Negre.

Prezentarea o facem începând din sudul țării și continuând cu descoperirile din ținuturile intra-carpaticce și din cele de la est de Carpați.

Pentru începuturile epocii, când procesul neolitizării a fost declanșat, pe teritoriul României, prin pătrunderea dinspre sudul Peninsulei Balcanice a comunităților de tip Cârcea—Gura Baciului, în Oltenia, încă nu dispunem de date despre practicarea pescuitului.

Din perioada următoare, când în Oltenia au trăit comunitățile culturii Starčevo—Criș, se menționează că, în așezarea din faza Starčevo III, aflată pe malul Dunării, de la Basarabi (jud. Dolj), pescuitul și vânătoarea asigurau o mare parte din hrană.¹

În lucrarea publicată despre rezultatele săpăturilor din așezarea de tip Starčevo—Criș de la Târgșor (jud. Prahova), se amintește că printre ocupații „sunt de presupus și pescuitul și vânătoarea, dar pentru ele încă nu avem dovezi.”²

De la sfârșitul neoliticului timpuriu și de la începutul celui mijlociu, pe întinsul Munteniei și Olteniei, datează așezările purtătorilor culturii Dudești.

Din timpul fazei Cernica a culturii Dudești, datează așezarea modestă din partea de nord-vest a grindului „Grădiștea Ulmilor”, din apropierea satului Vărăști (jud. Călărași). În cursul săpăturilor noastre, din cauza nivelului ridicat al apelor lacului Boian, din stratul de cultură corespunzător fazei Cernica, s-au scos la iveală numai unele fragmente ceramice, cu decor specific, dar nici un os. După părerea noastră, așezarea respectivă a purtătorilor culturii Dudești, s-a organizat acolo tocmai datorită bogăției în pește a lacului.

Din aceeași fază datează și complexul din punctul, numit de noi, Radovanu II (aflat pe marginea terasei înalte a Argeșului) lângă satul Radovanu (jud. Călărași), unde s-au găsit, în anul 1964, în săpăturile noastre, mai multe vertebre de pește, de talie modestă (de la pești având greutatea de circa 1 kg)³ prinși, desigur, din râul Argeș. Menționăm că vertebrele erau grupate câte două sau trei. Oasele amintite încă nu au fost determinate.

La publicarea primului studiu despre rezultatele săpăturilor de la Cernica (Sectorul Agricol Ilfov), s-a formulat presupunerea că locuitorii așezării, din faza cu același nume a culturii Dudești, au practicat și ei pescuitul.⁴

Comunitățile culturii Hamangia, care au trăit pe o mare parte din întinsul Dobrogei, s-au ocupat, destul de intens, cu pescuitul,

atât în apele Mării Negre și a Dunării, cât și în lacurile din vecinătatea lor.

Din faza Ceamurlia de Jos, în cuprinsul așezării de la Ceamurlia de Jos (jud. Tulcea) s-au scos la iveală numeroase oase de pește, unele mai mici (de ex. cele din gr. 5)⁵ altele mai mari (în gr. 2).⁶

La analiza făcută de specialiști s-a constatat că unele vertebre sunt de la pești de apă dulce, iar altele, mai mari, de la pești din Marea Neagră.⁷ Tot acolo s-a făcut observația că unele oase de pește purtau urme evidente de arsură.⁸

În diverse gropi menajere, din cadrul aceluși complex, s-au găsit numeroase vertebre de pește, indiciu că în hrana membrilor acelei comunități, carnea de pește juca un rol important.⁹

Tot din faza Ceamurlia de Jos, a culturii Hamangia, datează și așezarea de la Techirghiol (jud. Constanța). Materialele paleofaunistice adunate acolo au fost predate specialiștilor și în urma determinărilor făcute, s-a constatat că printre ele sunt și oase de la diferite specii de pești. În lucrarea publicată nu se precizează ce specii anume sunt reprezentate în cadrul complexului studiat. Din lotul de oase găsite la Techirghiol au făcut parte și 17 oase de pește de la 13 indivizi.¹⁰

A atras atenția în chip deosebit, descoperirea, în cadrul aceluși lot, a unor oase de doradă (*Aurata Aurata*), care este un pește osos. Dată fiind importanța descoperirii se cuvine să insistăm asupra acestor materiale. Specialiștii precizează că s-au găsit „patru premaxilare (cu toți dinții căzuți) de la indivizi diferiți, precum și doi dinți izolați, aparținând iarăși unor exemplare diferite”.¹¹ Ținând seama de prezența usui număr destul de mare de astfel de oase, specialiștii au ajuns la concluzia că în epoca neolitică, în timpul culturii Hamangia, în Dobrogea și în zonele vecine, clima a fost mai caldă, ceea ce permitea doradelor, pește de climă caldă, să trăiască și în apele Mării Negre, inclusiv în preajma litoralului dobrogean.¹²

Dacă se ține seama de mărimea premaxilarelor găsite la Techirghiol, se poate spune că au aparținut unor exemplare cu o talie foarte mare.¹³

În lucrarea publicată se consideră că doradele pătrundeau în lacurile dobrogene, inclusiv în lacul Techirghiol, care probabil comunica atunci cu marea și puteau fi prinse când intrau sau când ieșeau din lac.¹⁴

În cadrul complexului de la Techirghiol s-au descoperit și oase de delfin, aparținând unei specii cu talie mică.¹⁵

Pe baza analizei făcute asupra oaselor amintite, specialiștii sunt de părere că „nu pare ca neoliticii de la Techirghiol să fi fost pescari iscusiți, fapt atestat și de numărul mic de fragmente osoase de pește. Pescuitul era probabil practicat de ei ocazional, când acesta era foarte ușor de realizat, așa cum este momentul migrațiilor sezoniere ale doradelor“. ¹⁶

În cadrul lotului de oase scoase la iveală prin săpăturile de la Cernavodă (jud. Constanța) în așezarea de tip Hamangia, s-au găsit și două vertebre, care, cu probabilitate, sunt de crap. ¹⁷

Pe aproape tot întinsul Munteniei, în cursul perioadei neolitului mijlociu, au trăit și evoluat, vreme îndelungată, comunitățile culturii Boian.

Datorită numărului redus al săpăturilor făcute în așezări din faza Bolintineanu, dispunem de date puține despre practicarea pescuitului.

Ne putem referi numai la așezarea de la Cernica, unde prin săpăturile noastre, din stratul corespunzător fazei Bolintineanu, ¹⁸ s-au scos la iveală mai multe vertebre de pește, încă nedeterminate. Este evident că acei pești au fost prinși din apele râului Dâmbovița sau poate chiar din Colentina.

De la începutul fazei următoare Giulești, anume din etapa numită Greaca, dispunem de o serie de date semnificative.

Lângă satul Bogata (jud. Călărași) din complexe închise datând din etapa amintită, reduse ca întindere, aflate pe marginea terasei înalte, lângă malul lacului Gălățui, ¹⁹ s-au adunat numeroase oase de animale și felurite oase și solzi de pește.

Din groapa bordeiului, din punctul Bogata I, s-au scos la iveală 19 oase de pește, iar din altă groapă de bordei, din aceeași etapă, aflată în apropiere, în punctul Bogata II, s-au strâns 123 oase de pește. Ele aparțin următoarelor specii (însușind datele referitoare la determinările făcute asupra oaselor din ambele gropi de bordei) : știuca (2 piese), crapul (3 piese), somnul (3 piese), șalăul (1 piesă). Din același lot fac parte și alte oase (133 piese) indeterminate de pești, dintre care unele au aparținut probabil și altor specii ²⁰ de pești, decât cele menționate.

De la sfârșitul etapei Greaca a fazei Giulești datează și complexul închis (reprezentat de groapa unui bordei), cercetat de noi, de pe malul lacului Greaca, lângă satul Greaca (jud. Giurgiu). Ne referim la o vertebră de pește și la o cantitate apreciabilă de solzi de pește. ²¹

În locuințele, datând din faza Giulești, cercetate în cadrul așezării de la Brăilița (jud. Brăila), se aflau și oase de pești, care încă

nu au fost determinate.²² Desigur, acei pești au fost prinși din Dunăre.

Din complexele închise, din timpul fazei Vidra a culturii Boian, aflate pe malul de vest al lacului Gălățui, lângă satul Bogata (jud. Călărași), cercetate de noi, s-au strâns mai multe oase de pește.

Din groapa bordeiului, din punctul numit de noi, Bogata III, din etapa de început a fazei Vidra, s-au adunat 48 oase de pește, dar din acestea a putut fi determinată, de specialiști, numai o singură vertebră de șalău.²³

Din etapa de sfârșit a fazei Vidra, în complexul Bogata IV, s-a găsit o singură vertebră de pește, indeterminabilă.²⁴

Tot din faza Vidra datează și așezarea corespunzătoare stratului inferior de la Spanțov (jud. Călărași), în cadrul căreia, între oasele descoperite, se aflau vertebre de pești mari, probabil, de somn.²⁵

Disponem și de trei loturi de oase de pește din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Din informații verbale rezultă că în stratul de cultură, corespunzător stațiunii din faza de tranziție de la Spanțov s-au scos la iveală mai multe vertebre de pește.²⁶

La Radovanu (jud. Călărași), în fiecare campanie de săpături se găsesc diverse oase de pește²⁷ și o harpună de corn (fig. 10). Atrage atenția faptul că așezarea se află la distanță destul de mare de cele mai apropiate cursuri de apă (la aproximativ 5 km vest de râul Argeș și la circa 9 km la nord de Dunăre) și totuși, membrii acelei comunități practicau pescuitul. Este drept că o parte din cantitatea de pește consumată se putea obține pe calea schimburilor cu comunitățile înrudite de lângă Dunăre. Dintre oasele de

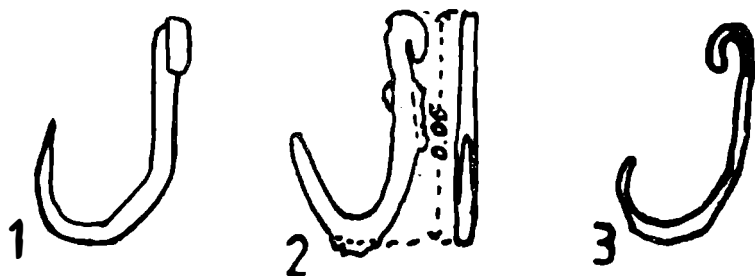

Fig. 9. Cârlițe de undiță, de aramă : 1. Sfârșitul fazei Vădastra I, așezarea Fărcașu de Sus (după Marin Nica, *Historica I*, p. 47, fig. 10/4) ; 2. Cultura Gumelnița, așezarea Pietrele (după D. Berciu, *Materiale*, II p. 523, fig. 34/6) ; 3. Cultura Gumelnița, așezarea Gumelnița, (după Vl. Dumătrescu, *Dacia II*, 1925, p. 99, fig. 74).

pește determinate (din așezarea de la Radovanu) sunt multe vertebre mari de somn. Unele având până la 5 cm diametru. În privința oaselor de somn de la Radovanu, specialiștii au făcut precizarea că sunt de la exemplare de talie mare și foarte mare, având vârsta între 7 și 14 ani.

Alte oase (de la Radovanu) provin de la crap. Astfel, o vertebră de crap, determinată, a aparținut unui exemplar în vârstă de circa 9 ani.²⁸

În ultimii ani, tot la Radovanu, în cercetarea așezării amintite, s-a pus accentul pe studierea amănunțită a resturilor locuințelor distruse prin foc, din nivelurile 3 și 4.

Descoperirea între straturile de refacere ale vetrei din locuința 3 de la baza nivelului 3, a unor mărgele mici, inclusiv a unora de lut ars, ne-a făcut să verificăm, cu toată grija, arsura și pământul din jur. Cu acel prilej s-au găsit nu numai numeroase mărgele, numeroase boabe de grâu carbonizate, precum și destul de multe vertebre, coaste și solzi de pește. Majoritatea lor sunt de la pești mici. Menționăm pentru exemplificare, o serie de vertebre care au până la 5—6 mm în diametru. Sunt și vertebre, destul de rare, de dimensiuni apreciabile (de 5—6 cm diametru), de la pești mari.

Numărul apreciabil de oase de pește găsite, constituie un indiciu important că membrii comunităților corespunzătoare nivelurilor 3 și 4, din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, din așezarea de la Radovanu, consumau, destul de des, carnea de pește.

Un alt lot la care ne referim provine din stațiunea de la Izvoarele²⁹ (jud. Giurgiu), cercetată de noi. Din stratul de cultură, s-au strâns foarte multe oase de animale între care și unele de pește. Dintre acestea din urmă s-au determinat numai oase de somn și de crap.³⁰ În cazul complexului menționat, se poate presupune că locuitorii săi pescuiau, în special, în Argeș.

Din datele cunoscute, până în prezent, rezultă deci că membrii comunităților culturii Boian au pescuit următoarele specii de pești : crap (*Cyprinus carpio* L.), somn (*Siluris glanis* L.), știucă (*Esox lucius* L.) și șalău (*Sander lucioperca* L.).

Comunitățile de la sfârșitul culturii Boian au contribuit, în parte, la formarea aspectului cultural Aldeni II, din zona cuprinzând nord-estul Munteniei, nordul Dobrogei și sudul Moldovei. Purtătorii săi au trăit, de obicei, în preajma unor cursuri de apă importante, de aceea este firesc ca în așezările lor să se găsească numeroase oase de pește, mai ales, vertebre. Dintre cele găsite sunt amintite unele de la exemplare cu talie mare, probabil, de somn.³¹ Din arealul respectiv amintim așezările de la : Brăilița, Stoicani,

Lișcoteanca I, II și III, Suceveni.³² În cuprinsul lor s-au descoperit diverse oase de pește, mai ales, vertebre mari, probabil de somn.

În complexul de la Luncavița³³ (jud. Tulcea), în cadrul căruia depunerile inferioare aparțin aspectului Aldeni II, iar cele din nivelurile superioare aparțin culturii Gumelnița, s-a strâns un număr destul de mic de oase de pește. Din acest lot s-au determinat oase de crap, somn și cu oarecare probabilitate, oase de șalău și de biban. Specialiștii, care au făcut determinările, precizează că în afară de exemplarele de talie mijlocie și mare, s-au găsit și oasele a trei somni, având lungimea între 1,20 și 1,80 m, a căror greutate a fost între 15 și 40 kgr.³⁴

În sud-estul Olteniei, în aria culturii Vădastra, din cuprinsul așezării de la Vădastra (jud. Olt) din punctul „Măgura Fetelor”, s-au strâns și studiat diferite categorii de oase, inclusiv de pește. În rapoartele publicate se arată că pescuitul își pierduse din importanță și, de aceea, oasele de pește sunt puține.³⁵ Din stratul datând din faza Vădastra I sunt semnalate unele vertebre de pește,³⁶ iar din stratul Vădastra II, din aceeași stațiune, s-au determinat vertebre de crap și de somn.³⁷ Din același complex al culturii Vădastra, fără precizarea fazei, s-au găsit și determinat oasele unui pește răpitor numit avat.³⁸

Câteva vertebre de pește, găsite cu prilejul săpăturilor de la Crușovu³⁹ (jud. Olt), dovedesc că pescuitul era practicat, pe scară redusă, și de membrii acelei comunități de tip Vădastra.

Ca și în complexe de mai sus, în stațiunea de la Fărcașu de Sus (jud. Olt) s-au găsit dovezi în legătură cu pescuitul. Printre altele, s-a aflat și un cârlig de undiță (fig. 9/1), atribuit sfârșitului fazei Vădastra I⁴⁰ (după periodizarea lui Marin Nica).

Despre comunitatea de la Rast⁴¹ (jud. Dolj), ca și despre altele din vestul Olteniei, specifice culturii Vința se arată, în literatura de specialitate mai veche, că la ele ocupația escuitului ocupa un loc important, în ceea ce privește asigurarea hranei.⁴²

Prin săpăturile mai noi, din așezarea de tip Vința de la Șimnic (jud. Dolj) s-au găsit greutateți, de lut ars, considerate că au fost folosite la plasele de pescuit.⁴³

Numeroase comunități ale purtătorilor culturii Gumelnița au viețuit pe întinsul Munteniei și Dobrogei. O anumită perioadă și în sud-estul Olteniei. O serie din așezările lor au fost studiate, prin săpături sistematice, adunându-se și materialul paleofaunistic, care apoi a fost predat specialiștilor din acest domeniu. Se cuvine subliniat că diversele așezări gumelnițene au avut o întindere apreciabilă și au fost locuite intens și vreme îndelungată.

În săpăturile noastre din așezarea gumelnițeană de pe „Măgura Cuneștilor“, de lângă marginea satului Cunești (jud. Călărași), în toate cele 11 niveluri de locuire s-au găsit izolate, pe lângă numeroase oase de animale, și felurite oase de pește : operculi, mandibule, vertebre și coaste. Aceste oase încă nu au fost studiate de specialiști. Semnalăm dintre ele câteva mandibule de pești răpitori, de tipul știucii, cu dinți mici și foarte ascuțiți. Majoritatea oaselor sunt vertebre mai mari sau mai mici. Unele din ele, mai mari, sunt sigur, de somn.

Prin săpăturile din 1924 din tellul Boian B, de pe grindul „Grădiștea Ulmilor“, de lângă satul Vărăști (jud. Călărași), printre alte materiale se menționează un os de pește și mai multe greutateți de lut ars, considerate că au servit la plase de pescuit.⁴⁴

Cercetarea în anul 1925, a tellului „Gumelnița“ de lângă satul Ulmeni (jud. Călărași) a permis să se formuleze, pe temeiul materialelor descoperite, concluzia că populația respectivă gumelnițeană, trăia din pescuit, vânătoare și agricultură primitivă.⁴⁵ Tot atunci s-a găsit un cârlig de aramă, (fig. 9/3) pentru undiță.⁴⁶ Rezultatele săpăturilor din anul 1960, din cuprinsul aceluiași obiectiv, au confirmat constatările mai vechi, prin descoperirea multor oase de pești mari.⁴⁷

În privința așezării gumelnițene de pe „Ostrovelul“ din mijlocul lacului Cătălui, de lângă Căscioarele (jud. Călărași), se arată că locul a fost ales anume datorită bogăției în pește a zonei,⁴⁸ iar în alt paragraf se subliniază că principala ocupație a comunității amintite nu putea fi decât pescuitul, după cum o dovedesc cârligele de undițe, harpoanele și greutatețile pentru plasele de pescuit.⁴⁹ Prin săpăturile din anii 1962 și 1963, de pe „Ostrovel“ s-au confirmat observațiile mai vechi și s-a acordat o atenție deosebită materialului paleofaunistic. În lucrarea publicată se arată că, deși este posibil ca numeroase oase subțiri de pește să fi putrezit, cu toate acestea, cele păstrate până în zilele noastre, reprezintă mai mult de 10% din totalul oaselor strânse. Se ajunge la concluzia că „pescuitul a constituit una din cele mai de seamă surse de hrană, dacă nu chiar cea mai importantă“.⁵⁰

La Vidra (jud. Giurgiu), în stratul corespunzător culturii Gumelnița, s-a aflat și un cârlig de undiță, de aramă.⁵¹

Cu prilejul săpăturilor de la Petru Rareș (jud. Giurgiu) din stratul gumelnițean s-au adunat multe vertebre de pește.⁵²

La Pietrele (jud. Giurgiu), din stratul din faza Gumelnița II (după periodizarea prof. Dumitru Berciu) din așezarea de pe „Gorgana“ s-au strâns o serie de vertebre,⁵³ iar în cuprinsul așezării s-au găsit diferite unelte de pescuit ca greutateți de plasă și un cârlig de aramă, pentru undiță.⁵⁴

Ca dovadă a practicării pescuitului de către membrii comunității corespunzătoare nivelului Gumelnița III c, de la Tangâru (jud. Giurgiu), este amintită o harpună din corn de cerb, caracterizată prin baza despăcată în două.⁵⁵ Din același strat provin destul de numeroase greutateți pentru plasa de pescuit.⁵⁶

Dintre așezările gumelnițene, săpate mai intens, din Dobrogea, o amintim pe cea de la Hârșova (jud. Constanța). Cercetarea amănunțită a depunerilor arheologice a dus la concluzia că: „Pescuitul ocupa și el un loc însemnat în economia locuitorilor de aici. Oasele de pește și cochiliile de scoici sunt cu atât mai numeroase cu cât se merge spre sfârșitul culturii Gumelnița, astfel încât, în faza Gumelnița III, se găsesc depuneri groase de scoici și oase de pește. Harpoanele și greutatețile de plasă marchează intensificarea pescuitului în aceeași fază“.⁵⁷

Prin săpăturile din anul 1937, din tellul gumelnițean de la Cernavodă (jud. Constanța), s-au adunat destul de multe vertebre de pește și o frumoasă harpună.⁵⁸

În ținuturile Olteniei și în sud-vestul Banatului au viețuit comunitățile culturii Sălcuța. Datele despre practicarea pescuitului de către purtătorii culturii sunt încă puține. Cu peste patru decenii în urmă, se arată că în diverse așezări ale acestei culturi se găsesc dovezi în privința pescuitului.⁵⁹

În tellul aparținând culturii Sălcuța, numit „Măgura Cetate“, de lângă satul Vădastra (jud. Olt), s-au scos la iveală mai multe greutateți pentru plasa de pescuit și un cârlig de undiță.⁶⁰

Săpăturile de la Șimnic (jud. Dolj) au dus la descoperirea, în stratul Sălcuța, a destul de multe greutateți pentru plasa de pescuit. Se amintește că într-una din locuințe s-au aflat 10 greutateți despre care se arată că „merită să reținem faptul că unele din ele sunt tocite pe o parte încă din vechime“.⁶¹

Comunitățile culturii Vinča, din Banat, s-au ocupat și ele, destul de intens, cu pescuitul. Această îndeletnicire a fost practică, mai ales, de către membrii comunităților din vecinătatea Dunării și nu numai de ei.

Astfel, în săpăturile noastre de la Liubcova (jud. Caraș-Severin) s-au strâns 343 oase de pește, între care: fragmente de crani; operculi, coaste și mai ales vertebre. S-au putut determina de către specialiști oase de la somni foarte mari și de la crap.⁶²

O altă așezare a purtătorilor culturii Vinča, aflată în apropiere, tot pe malul Dunării, este cea de la Gornea (jud. Caraș-Severin) în cuprinsul diferitelor gropi de bordei s-au găsit oase de pești mari. Se consideră că unii au avut până la 30—40 kg.⁶³

În privința pescuitului în arealul culturii Turdaș, ne putem referi numai la unele date, cum sunt cele două cârlige, făcute din

coarne de cerb, care probabil au fost folosite la pescuit, în apele Mureșului. Cele două piese au fost descoperite în așezarea de la Turdaș (jud. Hunedoara).⁶⁴ Poate și unele din greutatețile de lut ars, găsite în aceeași așezare, au servit ca greutateți pentru plasa de pescuit.⁶⁵

Nu dispunem, în stadiul actual al cercetărilor, de date referitoare la pescuit din alte așezări neolitice din Crișana, Maramureș și din restul Transilvaniei. Nu poate fi însă nici o îndoială că și membrii comunităților diferitelor culturi din preajma râurilor, din aceste ținuturi ale țării noastre, s-au ocupat cu pescuitul.

Nici pentru complexele neolitice din Moldova nu dispunem de prea multe date despre pescuit.

Se consideră, în general, că greutatețile de lut ars din vastul areal al culturii Starčevo-Criș, au folosit greutatețile de lut ars, atât pentru războiul de țesut, cât și pentru plasa de pescuit.

Menționăm că în așezarea purtătorilor culturii ceramicii liniare de la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași) s-au găsit câteva oase de pești mari și se consideră, în legătură cu același complex că „greutatețile de lut ars vor fi fost întrebuințate pentru afundatul platurilor”.⁶⁶

Până acum, în așezările culturii Cucuteni nu s-au semnalat oase de pește.

În privința culturii Cucuteni sunt câteva mențiuni sumare. Astfel, în legătură cu comunitatea din faza Cucuteni A—B de la Traian (jud. Neamț) se arată că, „pescuitul în apele Bistriței, pe atunci bogate în pește, este neîndoielnic”.⁶⁷

Despre așezarea din faza Cucuteni B de la Trușești (jud. Botoșani) se arată că „membrii comunității se îndeletniceau și cu pescuitul”.⁶⁸

La descoperirile din sudul Moldovei, din aria aspectului cultural Aldeni II, ne-am referit în alt paragraf al acestui capitol.

*

Unele descoperiri neolitice din preajma Dunării și locurilor sale pun o problemă interesantă în legătură cu practicarea pescuitului.

Ne referim la câteva complexe din timpul fazelor Giulești și Vidra ale culturii Boian, descoperite pe malul lacului Gălățui, lângă satul Bogata (jud. Călărași).

Pe malul de vest al lacului amintit au fost cercetate de noi câteva gropi de bordei; izolate. În pământul lor de umplură s-au găsit numeroase oase și solzi de pește. Despre aceste complexe

am formulat părerea că ele reprezintă locuințele sezoniere ale unor familii sau ale unor grupuri mici de familii, care, în timpul perioadei de pescuit, părăseau așezarea permanentă și își făceau bordeiele provizorii, pe malul locului amintit și altor lacuri, pentru ca, după terminarea perioadei, să revină în așezarea obișnuită.

*

O altă problemă privește ce metode de pescuit puneau în practică comunitățile neolitice de pe întinsul țării noastre.

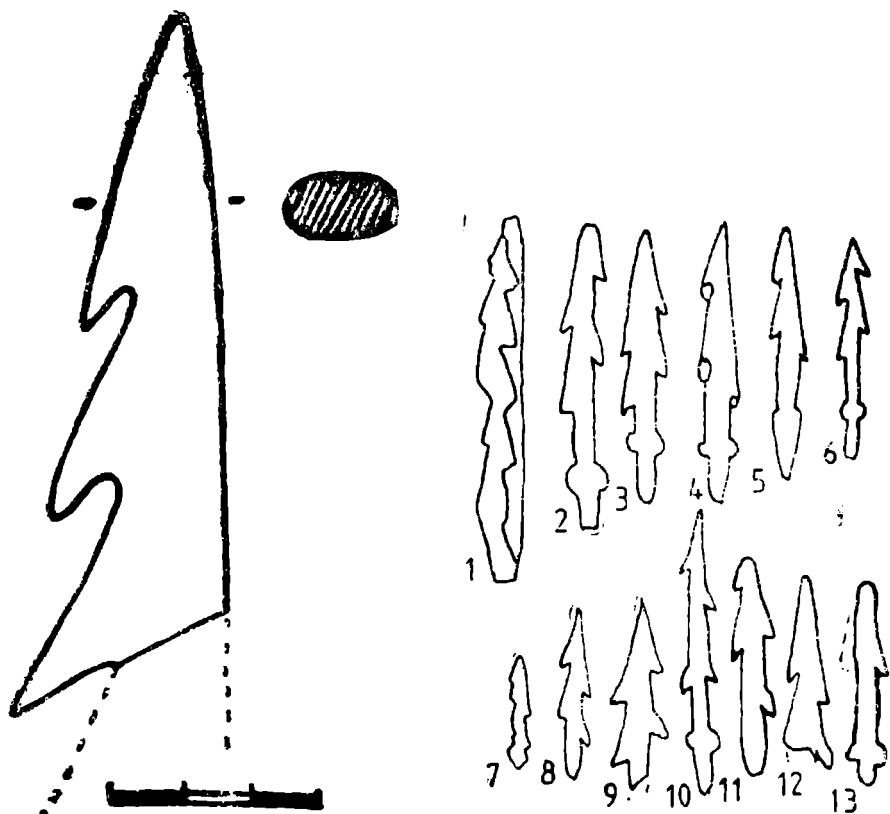

Fig. 10. Harpon de corn (faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, așezarea Radovanu, săpături Eugen Comșu).

Fig. 11. Harpoane de corn (cultura Gumelnița, așezarea Gumelnița. 2—3 Faza Gumelnița A); 1, 6, 7 Faza Gumelnița B (după Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, II, 1925, p. 88, fig. 66 20—26); 8—13. Cultura Gumelnița așezarea Boian B, (după Vasile Chriatescu, *Dacia*, II, 1925, p. 284, pl. XXV, 16—21).

În unele pârauri de munte, desigur, s-au prins pești cu mâna.

În râuri și în lacuri s-au folosit, fără îndoială, alte trei metode, anume: pescuitul cu undița, pescuitul cu harponul (fig. 11) (folosit pentru prinderea peștilor mari în Dunăre și în lacuri) și pescuitul cu plasa, de care erau legate o serie de greutateți de lut ars, plate, care, în cazul folosirii lor ca greutateți de plasă, cu timpul, se toceau pe una din fețe.

Se cuvine subliniat că pescuitul era practicat nu numai în Dunăre și lacurile sale, în râurile mari și mici, ci și în apele Mării Negre, în cazul comunităților din estul Dobrogei.

Fără îndoială că pescuitul se practica staționar, dar pe scară redusă și cu folosirea unor bărci monoxile, eventual a unui fel de plute simple, mici.

N O T E

1 Marin Nica, *Nouvelles donnés sur le néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, XXI, 1977, p. 28.

2 Victor Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei*, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 262.

3 Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în *PZ*, 46, 1971, 2, p. 210.

4 Gh. Cantacuzino și Sebastian Moritz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în *Dacia*, VII, 1963, p. 35.

5 D. Berciu, *Cultura Hamangia, București*, 1966, p. 140.

6 *Ibidem*, p. 139.

7 *Ibidem*, p. 146.

8 *Ibidem*, p. 146.

9 *Ibidem*, p. 139—144.

10 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 176—183.

11 *Ibidem*, p. 189; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Sur la présence de la Dorade Aurata dans les eaux du litoral roumain de la Mer Noire pendant le néolithique*, în *Lucrările sesiunii științifice (15—17 septembrie 1956) a Stațiunii „Prof. Ioan Borcea”, Agigea-Iași*, 1959, p. 563—565.

12 Aceiași, *op cit.*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 181.

13 *Ibidem*, p. 181.

14 *Ibidem*, p. 182.

15 *Ibidem*, p. 176, tabelul 1.

16 *Ibidem*, p. 182.

17 Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, C. Maximilian, D. Nicolescu-Plopșor, *Studiul preliminar al faunei neolitice de la Cernavodă*, în Probleme de antropologie IV, 1958, p. 8.

18 Eugen Comșa, *Remarques sur l'étape finale de la phase Boilintineanu-culture Boian (à Radovanu II)*, în Dacia, XXI, 1977, p. 320.

19 Idem, *Săpăturile de salvare de la Bogata și Boian*, în Materiale, V, 1959, p. 115—123.

20 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în Materiale, V, 1959, p. 128, tabelul 1.

21 Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 424.

22 N. Harțuche, *Brăilița*, Brăila, 1968, p. 9.

23 Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *op cit.*, în Materiale, V, 1959, p. 128, tabel 1.

24 *Ibidem*, p. 128, tabel 1.

25 Sebastian Moritz, *Săpăturile de la Spațov*, în Materiale, V, 1959, p. 163.

26 Informații verbale de la Sebastian Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale.

27 Săpături Eugen Comșa.

28 Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu, jud. Ilfov*, în Materiale, X, 1970, p. 40.

29 Eugen Comșa, *Sondajele de la Izvoarele*, în Materiale, IX, 1970, p. 87—90.

30 Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din așezarea de la Izvoarele*, în Materiale, IX, 1970, p. 91.

31 Ioan T. Dragomir, *Ocupațiile comunităților neo-eneolitice de aspect cultural Stoicani-Aldeni*, în Carpica, X, 1978, p. 94.

32 *Ibidem*, p. 94.

33 Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Luncavița*, în Materiale, VIII, 1962, p. 221—224.

34 Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, *Studiul resturilor de faună provenite din așezarea neolitică de la Luncavița*, în Materiale, IX, 1970, p. 108.

35 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra (1960—1966)*, în Materiale, IX, 1970, p. 69.

36 *Ibidem*, p. 69.

37 Idem, *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, în Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche-Protostoriche, II, Roma, 1965, p. 259.

38 Informații verbale de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

39 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Crușovu*, în *Materiale*, III, 1957, p. 109.

40 Marin Nica, *Asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra de la Fărcașele (jud. Olt)*, în *Historica*, I, Craiova, 1970, p. 46 și p. 47 fig. 19/4.

41 C. S. Nicolărescu-Plopșor și colab., *Raport asupra activității șantierului arheologic Rast-Dolj*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 268.

42 D. Berciu: *Arheologia preistorică a Olteniei*. Craiova, 1939, p. 32.

43 Doîna Galben, *Așezările neolitice de la Șimnic*, în *Cercetări Arheologice*, 1, 1975, p. 25.

44 V. Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în *Dacia*, II, 1925, p. 278, 281.

45 Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 103.

46 *Ibidem*, p. 99 și fig. 74.

47 Idem, *Gumelnița, sondajul stratigrafic din 1960*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 97.

48 Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 190.

49 *Ibidem*, p. 190.

50 Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 232.

51 Informații verbale de la Dinu V. Rosetti.

52 Informații verbale de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

53 D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 506.

54 *Ibidem*, p. 523 (fig. 34/6).

55 Idem, *Săpăturile arheologice de la Tangâru (1934). Raport preliminar*, în *BMJV*, I, 1935, p. 33.

56 *Ibidem*, p. 31.

57 *Ibidem*, p. 4.

58 Ion Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavodă*, în *Analele Dobrogei*, XVIII, 1937, p. 13.

59 D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*. Craiova, 1939, p. 68.

60 V. Christescu, *Les stations préhistoriques de Vădastra*, în *Dacia*, III—IV, 1933, p. 209 și 224.

- 61 Doina Galbenu, *op. cit.*, in *Cercetări arheologice*, I, 1975, p. 32.
- 62 Eugen Comşa *Données concernant la civilisation Vinča du Sud-Ouest de la Roumanie*, in *Dacia*, XIII, 1969, p. 18.
- 63 Gh. Lazarovici, *Gornea. Preistorie*, Reşiţa, 1977, p. 107.
- 64 Roşka Marton, *Die Sammlung Zofia von Torma*, Cluj, 1941, pl. I.XXIII/2,3.
- 65 *Ibidem*, pl. CXXVI/1, 10, 11.
- 66 Ion Nestor şi colaboratori, *Săpăturile de pe şantierul Valea Jijiei (Iaşi-Botoşani-Dorohoi) în anul 1950*, in *SCIV*, II, 1951, I, p. 53.
- 67 Hortensia Dumitrescu şi colab., *Şantierul Traian*, in *SCIV*, III, 1952, p. 137.
- 68 M. Petrescu Dîmboviţa şi colab., *Şantierul arheologic Truşeşti*, in *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 16.

9. CULESUL

Oamenii din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre își completau hrana și prin practicarea culesului. Ne referim la culegerea din pădure a unor rădăcini comestibile și uneori a melcilor. Consumarea cărnii acestora din urmă se dovedește prin cochiliile rămase și păstrate în straturile de cultură sau în pământul de umplutură al gropilor din numeroase așezări.

De asemenea, comunitățile neolitice, care trăiau lângă țărmul Mării Negre, precum și acelea ce aveau așezările în preajma Dunării, a lacurilor sale și a râurilor mai mari, strângeau și scoici a căror carne era consumată. Acele comunități, considerăm că au consumat destul de multă carne de scoică, dacă ținem seama de cantitățile foarte mari de valve de scoici, pe care le găsim în anumite straturi de cultură, din unele așezări gumelnițene, aflate pe malurile lacurilor de lângă Dunăre.

Nu considerăm, necesară și posibilă, menționarea tuturor așezărilor neolitice în care s-au găsit prin săpăturile arheologice valve de scoici și cochilii de melci, deoarece numărul lor este mare și lucrările în care sunt ele semnalate nu totdeauna sunt accesibile. Din această cauză vom aminti, pentru exemplificare, diferite locuri, prezentate în ordine cronologică, în ordinea provinciilor istorice.

Pentru a nu lungi prea mult textul vom aminti o singură dată, nu separat, diferitele stațiuni în care s-au găsit cele două categorii de piese (cochilii și valve).

DOBROGEA

În cadrul arealului culturii Hamangia s-au găsit, în cantități diferite, moluște în patru complexe.

Astfel, în așezarea de la Golovița (jud. Tulcea), dintr-o fază timpurie a culturii, s-au adunat rare valve de scoici.¹

În aşezarea de la Ceamurlia de Jos (jud. Tulcea), din faza cu acelaşi nume, s-au găsit numai valve de scoici de apă dulce.²

În privinţa complexului de tip Hamagia de la Cernavodă (jud. Constanţa), se face precizarea că acolo au fost descoperite nume-roase valve de *Unio* şi cochilii de *Helix*.³

Varietatea de moluşte a fost mai mare în cadrul staţiunii de tip Hamangia, din faza Ceamurlia de Jos, de la Techirghiol (jud. Constanţa). Din pământul de umplură al gropilor cercetate acolo, s-au scos la iveală valve de : *Unio pictorum* L., *Unio crassus* Retzius, *Cardium* sp., *Venus galinae* şi *Mytilus* sp. În acelaşi complex s-au descoperit şi cochilii de : *Theba carthusiana* Müller, *Zebrina* sp., şi *Jaminia* sp.⁴

În partea de nord a Dobrogei, în aşezarea de la Luncaviţa (jud. Tulcea), locuită de comunităţi Aldeni II şi apoi de cele ale culturii Gumelniţa, s-au găsit o serie de valve de la genul *Unio* (cu probabilitate din speciile *Unio pictorum* L. şi *Unio crassus* Retzius).⁵

MUNTENIA

Cu prilejul săpăturilor din aşezarea aflată în punctul Radovanu II, de lângă satul Radovanu (jud. Călăraşi), din stratul inferior, datând din faza Cernica a culturii Dudeşti, s-au strâns mai multe fragmente din valve de scoici de tip *Unio* sp.⁶

Cu privire la complexele purtătorilor culturii Boian dispunem de o documentare ceva mai bogată, deşi ne lipsesc datele despre faza Bolintineanu, din cauza numărului redus al săpăturilor din astfel de aşezări.

Cercetările din complexele de tip Boian de pe malul de vest al lacului Gălăţui, de lângă satul Bogata (jud. Călăraşi), au dus la descoperirea, în punctul Bogata I a 35 valve de *Unio pictorum* L., iar în punctul Bogata II s-au găsit 15 valve de *Unio pictorum* L. şi 3 de *Dreissena polymorpha* Pallas. Tot în punctul Bogata II s-au aflat şi 3 cochilii de *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer.⁷ Ambele complexe amintite datează din etapa de început a fazei Giuleşti.

De la începutul fazei Vidra este bordeiul din punctul Bogata III, în care s-au descoperit 16 valve de *Unio pictorum* L., 3 valve de *Dreissena polymorpha* Pallas, 1 cochilie de *Viviparus* sp., şi 3 cochilii de *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer.⁸

Din complexul din punctul Bogata IV, de la sfârşitul fazei Vidra, s-a scos la iveală numai o valvă de *Dreissena polymorpha* Pallas.⁹

Săpăturile, de durată, din aşezarea Boian A (din faza Vidra), de pe grindul „Grădiştea Ulmilor“, din mijlocul lacului Boian, din apropierea satului Vărăşti (jud. Călăraşi), au dus la descoperirea a numeroase valve de scoici şi cochilii de melci. Prin primele noastre săpături s-au scos la iveală şi au fost studiate de specialişti 60 valve de scoici şi cochilii de melci. Majoritatea sunt de *Unio pictor* L., altele sunt de *Unio tumidus* şi de *Unio crassus batavus* Maton et Rockett. Cochiliile de melci (de formă mijlocie) sunt în majoritate de *Helix pomatia* L. Tot atunci s-au strâns şi cochilii rare de *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer şi altele câteva de *Viviparus* sp.¹⁰

Disponem de două loturi de moluşte din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa.

Primul din ele este alcătuit din valve de scoici şi din cochilii de melci, adunate din aşezarea de la Radovanu (jud. Călăraşi). Valvele de scoici găsite (în 1960, în număr de 60) sunt de *Unio* sp., iar cochiliile provin de la *Helix* sp. şi de la *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer.¹¹

Din aceeaşi fază de tranziţie şi de la începutul culturii Gumelniţa datează aşezarea de la Izvoarele (jud. Giurgiu). Cu prilejul sondajelor făcute, s-au descoperit 159 valve de scoici de râu, de *Unio pictorum* L. şi de *Anodonta* sp., iar 25 de cochilii sunt de la melcii de tip *Helix pomatia* L. şi *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer. În acelaşi strat de cultură s-au găsit şi două piese de la *Jaminia tridens* Müll.¹²

Valve de scoici, fără precizarea speciei, au mai fost găsite şi în aşezarea din faza de tranziţie de la Spanţov¹³ (jud. Călăraşi).

Săpăturile din tellul „Gumelniţa“, cu mai multe niveluri, datând din timpul culturii Gumelniţa, din apropiere de Olteniţa, au dus la descoperirea a numeroase valve şi cochilii de melci, care au fost analizate pe niveluri. Astfel, din nivelul A 2 s-au strâns 182 valve şi 12 cochilii, din nivelul A 2 b provin 35 valve şi 2 cochilii, iar din nivelul B provin 25 valve şi 4 cochilii. În total, deci s-au descoperit, prin săpăturile din anul 1960, 253 valve şi 20 cochilii. Valvele sunt de la speciile de scoici : *Unio pictorum* L. şi *Unio crassus*, iar cochiliile sunt de la *Helix pomatia* L. şi de la specia acvatică *Viviparus danubialis*. Se face precizarea, cochiliile melcilor amintiţi se găsesc în toate cele 4 niveluri ale staţiunii.¹⁴

Din faza Gumelniţa I (după periodizarea prof. D. Berciu) respectiv de la sfârşitul fazei de tranziţie (după periodizarea noastră), datează un strat din aşezarea de la Pietrele (jud. Giurgiu), în care s-au găsit multe valve de scoici de apă dulce¹⁵ (fără precizarea speciei).

În așezarea de la Tangîru (jud. Girgiu), resturile de paleofaună și de moluște au fost analizate în ansamblu (culturile Boian + Gumelnița). Specialiștii care au făcut determinările precizează că moluștele reprezintă doar 1,71% din lotul studiat. Din acesta fac parte valve de *Unio pictorum* L. și cochilii de melci *Helix pomatia* L. și de *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer.¹⁶

Tot la Pietrele, din stratul Gumelnița III (= faza Jilava), s-au scos la iveală diferite valve de scoici de apă dulce și cochilii de melci.¹⁷

În așezarea din faza Gumelnița B de pe „Ostrovelul“ de la Căscioarele (jud. Călărași) (= faza Jilava) s-au găsit valve de scoici și cochilii de melci izolate, dar și, în două-trei cazuri, s-au descoperit grămezi de valve de scoici și de melci (*Helix pomatia* L.).¹⁸ Se face precizarea că „scoicile și melcii sunt în număr foarte mare“.¹⁹

Prin săpăturile din tellul gumelnițean „Măgura Cuneștilor“, datând din perioada de sfârșit a culturii Gumelnița, din marginea satului Cunești (jud. Călărași), s-a delimitat un întreg strat, de peste 10 cm grosime, alcătuit din valve de scoici, mai ales, de tip *Unio pictorum* L.²⁰

Diferite valve de scoici de apă dulce s-au găsit și în cursul săpăturilor din tellul Boian B, din apropiere de Vărăști.²¹

OLTENIA

Date mai bogate avem cu privire la stațiunea de pe „Măgura Fetelor“ de la Vădastra (jud. Olt). Acolo, în stratul din faza Vădastra I, s-au adunat cochilii de melci din speciile *Caracolina corcyrensis*, *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer, *Orychilus inopinatus*, *Helix pomatia* L., *Pomatias elegans*.²²

Din stratul datând din faza Vădastra II, din aceeași așezare, provin câteva valve de : *Unio batavus*²³ și mai ales cochilii de melci din speciile : *Helix pomatia* L., *Caracolina corcyrensis* și de *Pomatias elegans*.²⁴

La Crușovu (jud. Olt), din stratul cu materiale din faza Vădastra II, s-au adunat mai multe valve de scoici de tip *Unio timidus*.²⁵

În așezarea de la Rast (jud. Dolj), atribuită culturii Vinča, s-au adunat valve de scoici (*Unio fluviatilis*) și cochilii de melci (*Helix hispida*)²⁶

Pe întinsul Olteniei au urmat în timp comunitățile culturii Sălcuța.

Din stratul cu vestigii Sălcuța, din „Măgura Fetelor“ de la Vădastra, s-au scos la iveală valve de scoici și cochilii de melci de la următoarele specii : *Pomatias elegans*, *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer, *Vitrea* sp., *Helicopsis striata* și *Jaminia tridens* Müll.²⁷

Cu prilejul săpăturilor de la Sălcuța (jud. Dolj), din complexul de pe „Piscul Cornișorului“, în stratul cu materiale de tip Sălcuța s-au găsit, adesea, valve de scoici de tip *Unio pictorum* L.²⁸

BANAT

În așezarea de tip Vinča, din punctul „Ornița“ de lângă satul Liubcova (jud. Caraș-Severin), s-au descoperit, în cursul primelor noastre săpături, 418 valve de scoici aparținând speciilor : *Unio crassus batavus* Maton et Rockett, *Unio crassus decurvatus* și *Unio pictorum* L., ca și două cochilii de melci de *Helix pomatia* L.²⁹

TRANSILVANIA

Până acum am găsit numai două mențiuni referitoare la tema studiată.

Din timpul culturii Starčevo-Criș datează așezarea de la Leț (jud. Covasna), din cuprinsul căreia s-au strâns mai multe valve de scoici, precum și două cochilii de melci.³⁰

Un alt complex este cel de la Turdaș (jud. Hunedoara), aparținând culturii Turdaș. Cu prilejul săpăturilor, din secolul trecut, acolo s-au găsit și o serie de valve de scoici de *Unio pictorum* L.³¹

MOLDOVA

Numărul descoperirilor din categoriile care ne interesează aici, este mult mai mare în raport cu celelalte provincii.

Prin săpăturile, de durată, de la Traian (jud. Neamț) s-au scos la iveală, în diferite campanii de săpături, din stratul cu vestigii datând din vremea culturii cu ceramică liniară, mai multe loturi de valve de scoici și cochilii de melci. Este vorba, în special, de valve de *Unio* sp. și despre cochilii de melci de *Helix* sp.³² Despre un astfel de lot se afirmă : „abundența cochiliilor de melc... ne-ar putea indica că această moluscă era foarte întrebuintată în alimentația locuitorilor de la „Dealul Fântânilor“.³³

În așezarea culturii cu ceramică liniară, de la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași), cu prilejul săpăturilor, s-a delimitat o groapă plină cu cochilii de melci. În stratul de cultură respectiv s-au găsit și valve de scoici.³⁴

Din timpul culturii Precucuteni datează câteva loturi.

Prin cercetările din aşezarea din faza Precucuteni I, aflată pe „Dealul Viei“, de lângă Zăneşti, s-au scos la iveală circa 15 exemplare, anume valve de scoică *Unio* sp., şi cochilii de *Helix* sp.³⁵

În aşezarea din faza Precucuteni III de pe „Dealul Fântânilor“ de la Traian, au fost găsite mai multe loturi de valve şi cochilii. Într-o groapă (notată K) s-au găsit vase fragmentare şi „câteva sute de melci, orânduite cu grijă, în rânduri suprapuse“. ³⁶ Într-un alt raport se arată că, în acelaşi strat, s-au găsit cochilii de *Helix pomatia* L.³⁷

Săpăturile de la Târpeşti (jud. Neamţ) au dus la descoperirea, în stratul Precucuteni III a 230 cochilii de *Helix pomatia* L.³⁸

Cu prilejul săpăturilor de la Izvoare (jud. Neamţ), din stratul de cultură Precucuteni III, s-au strâns, în anul 1948, multe cochilii de melci.³⁹

Ţinuturile din sud-estul Moldovei, nord-estul Munteniei şi din nordul Dobrogei, la sfârşitul perioadei neoliticului mijlociu, erau locuite de comunităţile aspectului cultural Aldeni II. Despre acestea se arată că, în toate aşezările (mai ales în gropile menajere), s-au descoperit cantităţi apreciabile de valve de scoici şi cochilii de melci.⁴⁰ Cîtăm, pentru exemplificare aşezările de la Stoicani⁴¹ şi Drăgăneşti-Tecuci⁴² (jud. Galaţi), în cuprinsul cărora s-au găsit numeroase valve de scoici.

Pe teritoriul Moldovei a urmat evoluţia comunităţilor culturii Cucuteni.

Din faza Cucuteni A datează aşezarea de la Hăbăşeşti (jud. Iaşi), din cuprinsul căreia s-au adunat diferite cochilii de melci şi anume, de : *Helix pomatia* L., *Helix pomatia elsae* Kobalt şi de *Eumophalia strigella* Drap.⁴³

Prin săpăturile din aşezarea din faza Cucuteni A, de la Truşeşti (jud. Botoşani), s-au adunat diferite valve de scoici, fără precizarea speciei.⁴⁴

Din aşezarea din faza Cucuteni A—B de la Traian, s-au strâns multe cochilii de melci⁴⁵ (de tip *Helix pomatia* L.). Într-un raport de săpături se vorbeşte chiar de o grămadă de melci de acest tip,⁴⁶ iar în altul de o grămadă de câteva sute de cochilii de melci.⁴⁷ Se menţionează şi descoperirea unor cochilii de melci în diverse gropi.⁴⁸ Tot în aşezarea de la „Dealul Fântânilor“ de la Traian, fără precizarea stratului de cultură s-au descoperit valve de *Unio crassus* Retzius şi cochilii de *Helix pomatia* L.⁴⁹

Dintr-o fază mai târzie a culturii Cucuteni (din faza Cucuteni A—B sau B) datează şi aşezarea de la Văleni (jud. Neamţ), în cadrul căreia, dintre locuinţe, s-au adunat şi unele cochilii de melci.⁵⁰

Din aşezarea din faza Cucuteni B, de la Târgu Ocna (jud. Bacău), din punctul „Podei“, s-au strâns și o serie de cochilii de melci.⁵¹

Din datele prezentate mai sus, rezultă că, drept urmare practicării ocupației culesului, în multe din aşezările din epoca neolitică (aflate în preajma râurilor, a Dunării și lacurilor sale, precum și în vecinătatea țărmului Mării Negre), de pe teritoriul României, s-au găsit felurite valve de scoici și cochilii de melci. Se cuvine făcută precizarea că în alimentația oamenilor din acea perioadă îndepărtată, a fost folosită numai carnea unor specii de scoici (de ex. *Unio pictorum* L. și de midie) și a unor melci (de ex. *Helix pomatia* L.). Nu excludem posibilitatea ca oamenii din vechime să fi consumat și carnea altor specii de melci și de scoici, din cele documentate prin săpăturile arheologice.

Din lucrările de specialitate consultate am strâns date despre valve de scoici și despre cochilii de melci documentate în stațiuni aparținând purtătorilor a 13 culturi neolitice de pe întinsul țării noastre și anume : Starčevo-Criș, cu ceramică liniară, Dudești, Hamangia, Boian, Vădastra, Vinča, Turdaș, Precucuteni, Aldeni II, Gumelnița, Sălcuța și Cucuteni.

Toate materialele prezentate în acest capitol aparțin *moluștelor* și se împart în două grupe : *lamelibranchiate* (scoici) și *gasteropode* (melci).

În aşezările din epoca neolitică din țara noastră, din grupa *lamelibranchiatelor* s-au găsit valve de la următoarele specii de scoici : *Unio pictorum* L., *Unio crassus* Retzius, *Unio crassus batavus* Maton și Rockett, *Unio crassus decurvatus*, *Unio tumidus*, *Dreissena polymorpha* Pallas, *Anodonta* sp., *Cardium* sp., *Venus galinae*, *Mytilus* sp.

Din grupa *gasteropodelor* s-au scos la iveală cochilii de la următoarele specii : *Helix pomatia* L., *Helix pomatia elsae* Kobalt, *Pomatia elegans*, *Cepaea vindobonensis* Pfeiffer, *Jaminia tridens* Mül., *Viviparus danubialis*, *Theba carthusiana* Müller, *Caracolina corcyrensis* Nass., *Vitrea* sp., *Helicopsis striata*, *Eumophalia strigella* Drap.

Acestate au fost datele principale despre practicarea culesului (de valve și cochilii) de către membrii comunităților din epoca neolitică de pe teritoriul României.

NOTE

1 D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, București, 1966, p. 240.

2 *Ibidem*, p. 139.

3 *Ibidem*, p. 84.

4 Săpături Eugen Comșa, Doina Galbenu și A. Aricescu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 186.

5 Săpături Eugen Comșa; Sergiu Haimovici și Giana Dardan, *Studiul resturilor de faună provenite din așezarea neolitică de la Luncavița*, în *Materiale*, IX, p. 108.

6 Eugen Comșa, *Remarques sur l'étape finale de la phase Bolinteanu-cultura Boian (à Radovanu II)*, în *Dacia*, XXI, 1977, p. 320.

7 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 128 (tabelul I).

8 *Ibidem*, p. 128 (tabelul I).

9 *Ibidem*, p. 128 (tabelul I).

10 Săpături Eugen Comșa; Determinări făcute de prof. Al. V. Grossu. căruia îi mulțumim și pe această cale.

11 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu, jud. Ilfov*, în *Materiale*, X, p. 39 (tabelul I).

12 Săpături Eugen Comșa; Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91 (tabelul I) — 92.

13 Sebastian Haimovici, *Săpăturile de la Spanțov*, în *Materiale*, V, p. 163.

14 Săpături Vladimir Dumitrescu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resurselor de faună neolitică, descoperite în stațiunea Gumelnița*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 101 și 102.

15 D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 505.

16 Săpături D. Berciu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Étude de la faune de la station néolithique de Tangâru*, în *Dacia*, III, 1959, p. 562.

17 D. Berciu, *op. cit.*, p. 515.

18 Vladimir Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 225.

19 *Ibidem* p. 232.

20 Săpături Eugen Comșa.

21 Săpături Eugen Comșa.

22 Em Protopopescu Pake, Cornelius N. Mateescu și Al. V. Grossu, *Formation des couches de civilisation de la station de Vădastra en rapport avec le sol, la faune malacologique et le climat*, în *Quartär*, 20, 1969, p. 158.

23 Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 113.

24 Idem, *Săpături arheologice la Vădastra (1960—1966)*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 70.

25 Idem, *Săpături arheologice la Crușovu* în *Materiale*, III, 1957, p. 109.

26 C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., *Raport asupra activității șantierului arheologic Rast-Dolj* în *SCIV*, II, 1951, p. 267 și 268. Idem, *The osteological remains from Rast*, în vol. *The neolithic settlement at Rast*, de Vladimir Dumitrescu, în colecția *BAR*, 72, 1980, p. 124.

27 Corneliu N. Mateescu, *op. cit.*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 71.

28 D. Berciu și colab., *Săpăturile de la Sălcuța, reg. Dolj, raionul Plenița*, în *SCIV*, III, 1952, p. 169.

29 Eugen Comșa, *Données concernant la civilisation Vinča du sud-ouest de la Roumanie*, în *Dacia*, XIII, 1969, p. 18.

30 Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Vârhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 60.

31 Roska Marton, *Din Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, p. 8.

32 Săpături Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună, descoperite în 1959 la Traian (Dealul Viei și Dealul Fântânilor)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 261.

33 *Ibidem*, p. 262.

34 Ion Nestor și colab., *Săpăturile de pe șantierul Valca Jijiei (Iasi-Botoșani-Dorohoi) în anul 1950*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 55.

35 Săpături Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Studiul resturilor de faună neolitică deshumate la șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 63.

36 Hortensia Dumitrescu și colab., *Șantierul Traian*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 61.

37 Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 98.

38 Săpături Silvia Marinescu-Bâlcu; Olga Necrasov și Maria Știrbu, *The chalcolithic palaeofauna from the settlements of Târpești (Precucuteni and Cucuteni A 1 — A 2 cultures)*, în vol. *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*. De Silvia Marinescu Bâlcu, în colecția BAR, Internațional Series 107 1981, p. 174.

39 Radu Vulpe, *Săpăturile arheologice de la Izvoare, jud. Neamț*, în *Studii*, II, 1949, 1, p. 126.

40 Ion T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983, p. 96.

41 M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 146.

42 Eugen Comșa, *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II (Pe baza săpăturilor de la Drăgănești-Tecuci)*, în *SCIV*, XIV, 1963, I, p. 14 „s-au adunat numeroase valve de scoici”.

43 Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 606 (determinări făcute de prof. Alex. V. Grossu).

44 M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile de la Trușești*, în *SCIV*, III, 1952, p. 66.

45 Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, III, 1957, p. 118.

46 Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 161.

47 Hortensia Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, *Activitatea șantierului arheologic Traian*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 252.

48 Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 46.

49 Săpături Hortensia Dumitrescu; Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, *Notă asupra resturilor de faună descoperite în 1956 la Traian-Dealul Fântânilor*, în *Materiale*, V, 1959, p. 217.

50 Hortensia Dumitrescu, *Cercetări arheologice la Văleni (jud. Neamț)*, în *SCIV*, I, 1950, 2, p. 27.

51 C. Matașă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Po-dei (raionul Târgu Ocna, reg. Bacău)*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 18.

10. DESPRE FOLOSIREA FRUCTELOR

Arheologii noștri, care se ocupă cu studierea epocii neolitice, acordă o atenție tot mai mare, nu numai problemelor privind originea și evoluția diferitelor culturi, ci și unora importante, cum sunt, printre altele, cele referitoare la feluritele activități ale oamenilor din acea îndepărtată epocă, inclusiv cele privind alimentația lor. Pentru a demonstra unele din ele sunt folosite materialele scoase la lumină prin săpăturile arheologice, în privința altora, specialiștii trebuie să interpreteze, din punct de vedere istoric, datele obținute, prin diferite metode, de către cercetătorii din domeniul unor științe auxiliare.

În privința datelor despre fructele consumate în timpul epocii neolitice de pe teritoriul României, documentarea este încă destul de săracă, în principal, datorită rarității acestora. Fiind materiale perisabile, majoritatea lor s-au distrus și au dispărut. Unele fructe, totuși, s-au putut conserva, în anumite condiții, cu totul deosebite (de exemplu cele depuse de oameni din vechime, în vase acoperite). Sâmburii s-au păstrat mai ușor în special, cei cu înveliș lemnos, care, datorită zacerii în pământ, timp de milenii, s-au prefăcut în cărbune.

Pentru a atrage atenția asupra acestor resturi modeste, care reflectă un element folosit în alimentația oamenilor din epoca neolitică și poate chiar un început de preocupare pentru pomicultura primitivă, am socotit necesară strângerea, pe cât este posibil, în stadiul actual al cercetărilor, a datelor publicate în rapoartele preliminare de săpături sau în alte studii, despre astfel de materiale și de indicii arheologice.

Documentarea obținută, prin consultarea a numeroase publicații de specialitate și pe temeiul unor informații verbale, nu este prea bogată, dar merită să fie interpretată și cunoscută de către toți cei care se interesează de evoluția comunităților neolitice din ținuturile noastre.

Datele adunate sunt importante și pot fi împărțite în două grupe: unele sunt directe, altele indirecte. Din categoria celor directe fac parte numai resturile de fructe, iar din categoria celor indirecte fac parte datele obținute prin analizele sporopolinice și cele rezultate din analizele de cărbuni.

În cele ce urmează le vom expune nu pe categorii, ci pe provincii istorice, în ordine cronologică, pe culturi și pe cât este posibil, pe faze de evoluție.

În stadiul actual al cercetărilor dispunem de următoarele date:

TRANSILVANIA

Pentru ținuturile intracarpatică avem numai o simplă mențiune, foarte sumară. Cu mai multe decenii în urmă, Roska Marton arăta, în urma săpăturilor sale din așezarea de la Turdaș (jud. Hunedoara), aparținând culturii cu același nume, că în perioada respectivă, omul era agricultor și viticultor.¹ Considerăm că afirmația sa avea drept temei descoperirea în stratul de cultură, din cuprinsul așezării amintite, a unor semințe de strugure.

OLTENIA

Interesante sunt datele referitoare la observațiile făcute în legătură cu descoperirile din așezarea, cu mai multe straturi de cultură, de la Fărcașu de Sus² (jud. Olt).

În stratul inferior, cu materiale din faza de început a culturii Dudești, s-au găsit relativ puține grăunțe de polen de *alun*.³ Această categorie de polen este puțin mai bine reprezentată în stratul din faza Cernica a culturii Dudești, din aceeași așezare.⁴

Pe temeiul altor analize sporopolinice, asupra unor probe din așezările aflate mai la vest, de la Padea și de la Leu, aflăm noi date despre fructele consumate.

În așezarea de tip Dudești, de la Padea, s-au găsit, tot prin analize sporopolinice, grăunțe de polen de *alun*, în cantitate redusă, anume în stratul dintre 0,50 m și 1 m adâncime.⁵ Cantitatea mică de polen se explică, probabil, prin distanța dintre așezare și pădurea apropiată, în care creșteau alunii. Reținem și faptul că polenul de alun a fost în cantitate puțin mai mare în proba luată de la adâncimea dintre 0,70 m și 1 m.⁶

În așezarea purtătorilor aceleași culturi, de la Leu, probele au fost mai sărace și totuși, din stratul de cultură respectiv, între 0,50

și 0,70 m adâncime, s-au găsit, de asemenea, grăunțe de polen de *alun*.⁷

Indicii utile cu privire la existența pomilor (mai ales a celor sălbatici), în cuprinsul așezărilor sau în imediata lor apropiere și desigur despre consumarea acelor fructe, obținem pe baza studierii rezultatelor sporopolinice ca și asupra unor probe de cărbune din stațiunea de la Vădastra (jud. Olt).

Prin grija lui Corneliu N. Mateescu, cu prilejul săpăturilor din așezarea de pe „Măgura Fetelor“, de la Vădastra, s-au strâns felurite probe, ce au fost analizate și interpretate de specialiștii din diferite domenii ajutătoare arheologiei.⁸

Probele provin din straturi corespunzătoare la alte două culturi de pe teritoriul Olteniei și anume la culturile: Vădastra și Sălcuța, documentate în complexul amintit.

Ținând seama de rezultatele analizelor sporopolinice, suntem în măsură să arătăm că în cadrul stratului cuprinzând depuneri arheologice corespunzătoare fazei Vădastra I, s-au găsit numai grăunțe de polen de *alun*.⁹

Din stratul de cultură, format în cursul fazei Vădastra II provin grăunțe de polen de *alun*.¹⁰ În plus, analiza unor probe de cărbune, a făcut posibilă precizarea că, în așezarea și în faza amintită, s-a întrebuițat, printre altele, lemnul de *cireș* și probabil cel de *vișin*,¹¹ ceea ce reprezintă, după părerea noastră, o dovadă indirectă că fructele acelor pomi au fost și ele consumate de oamenii neolitici.

În așezarea de la Fărcașu de Sus, datând din faza Vădastra II, s-a strâns un anumit număr de grăunțe de polen de *alun*.¹²

Tot analizele sporopolinice, făcute asupra unor probe din stratul format în cursul locuirii purtătorilor culturii Sălcuța pe „Măgura Fetelor“ de la Vădastra, au permis determinarea, în acel strat, a grăunțelor de polen de *alun*.¹³

MUNTENIA

Documentarea în privința fructelor folosite în cursul epocii neolitice, de pe teritoriul acestei provincii, este ceva mai bogată.

Disponem de date obținute pe baza analizelor și determinărilor făcute asupra unor probe din șase obiective arheologice din diferite culturi.

Două obiective se află pe teritoriul localității Radovanu (jud. Călărași). Ele au fost cercetate prin săpăturile noastre și din ambele s-au luat probe pentru analize sporopolinice.

Din cele două complexe, avute în vedere, de la Radovanu, mai vechi este cel din punctul numit de noi „Radovanu II“. Complexul se află pe marginea terasei înalte, de la vest de râul Argeș. Pe acel loc sunt documentate urme de locuire datând din ultima fază a culturii Dudești (anume din faza Cernica). Pe același loc, stratul amintit este suprapus de vestigiile unei așezări, alcătuită din locuințe de suprafață, datând din etapa finală a primei faze a culturii Boian, numită Bolintineanu. Din acest din urmă strat am luat unele probe pentru analize sporopolinice, care au fost efectuate în cadrul Laboratorului de palinologie al Institutului de Geografie din București, de către Maria Alexandru. Într-una din probe s-au determinat, printre altele, rare grăunțe de polen de *nuc*.¹⁴

În cursul săpăturilor din așezarea de la Vlădiceasca (jud. Călărași), s-au luat probe și dintr-un strat din faza Vidra a culturii Boian.¹⁵ Prin analizele sporopolinice făcute de Marin Cârciumar, s-a constatat că, în proba respectivă, sunt destul de numeroase grăunțe de polen de *alun*.¹⁶ Faptul indică, după informația primită de la Marin Cârciumar, că marginea pădurii se afla aproape de așezare. În același complex, din faza Vidra, s-au determinat, într-un procent semnificativ, grăunțe de polen de rozacee, în care categorie intră și *măceșul*.¹⁷

Cel de al doilea complex de la Radovanu, este cel aflat în punctul numit de localnici, „La Muscalu“, ce se găsește tot pe terasa înaltă, la capătul vestic al unei văi secundare, numită „Valea Coadelor“.

La începutul lucrărilor, complexul avea un strat de cultură de 1.65 m grosime, cuprinzând vestigiile a patru așezări suprapuse (destul de bogate în felurite materiale arheologice), toate patru aparținând unor comunități succesive în timp, din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Descoperirile făcute, în cursul săpăturilor, au permis să cunoștem nu numai evoluția tipurilor de locuințe, cu amenajările lor interioare și a altor felurite categorii de materiale, ci și modificările produse în răstimpul existenței celor patru așezări, în ceea ce privește organizarea social-economică, a acelei populații.

În cursul săpăturilor s-au luat o serie de probe pentru analizele sporopolinice. Primele probe s-au luat, curând după anul 1960, din fiecare nivel în parte. Probele acelea au fost analizate de către Marin Cârciumar de la Institutul de Arheologie.

Astfel, din analiza mai multor probe provenite din nivelul 4, cel mai vechi nivel al așezării din faza de tranziție, rezultă că în cuprinsul lui, cele mai numeroase grăunțe de polen, sunt cele de *alun*.¹⁸

Probele luate în ultimii ani, din nivelurile 4 și 3 ale complexului, conțin și o serie de grăunțe de polen de *corn*, de *alun*, și de *măceș*.¹⁹

Cu prilejul analizelor mai vechi, în nivelul 3 al așezării s-au găsit, de asemenea, grăunțe de polen de *alun*.²⁰ În plus, în aceleași probe, s-au determinat și grăunțe de polen de *nuc*.²¹

Prin analizele recente, s-a constatat că la baza depunerilor sunt grăunțe de polen de alun, acestea lipsesc din partea mijlocie a nivelului și apoi reapar la partea lui superioară.²²

Din nivelul 2 (penultimul), din preajma locuinței A, pe numeroase probe s-au numărat 2829 grăunțe de polen din care 18 sunt de *alun* și 7 de *nuc*.²³

Se cuvine amintit că, în campania de săpături din vara 1981, cu prilejul verificării amănunțite a fiecărui bulgăre de lipitură arsă, provenit din resturile locuinței 2, de la baza nivelului 3, pe o bucată de lipitură arsă s-a observat imprimată urma unui sămbure de *prun* sau de *corcoduș*.

La Pietrele (jud. Giurgiu), în timpul săpăturilor prof. D. Berciu efectuate în așezarea tell, din punctul „Gorgana“, dintr-un strat cu materiale aparținând purtătorilor culturii Gumelnița, s-au scos la iveală mai multe *alune carbonizate*.²⁴

La Teiu (jud. Argeș), cu ocazia studierii resturilor unor locuințe, care datează din perioada de sfârșit a evoluției culturii Gumelnița, din acoperișul lor, s-au găsit urme de snopi de trestie, legați la extremități și la centru, cu papură, iar între ei cu „coarde lungi de viță de vie“. ²⁵ Observația a fost confirmată de alte descoperiri. Lângă acele locuințe se aflau „snopi de grâu legați cu astfel de coarde, de la care s-au păstrat și frunzele“. ²⁶ În plus, am fost informați că tot acolo, pe un bulgăre de lipitură arsă, se vedea imprimată o frunză de viță de vie. ²⁷ În lucrarea publicată despre rezultatele săpăturilor de la Teiu, se face precizarea că nu se știe dacă acele resturi aparțin viței de vie cultivate sau celei sălbatice. ²⁸

DOBROGEA

Cu toate că am consultat destul de multe lucrări, referitoare la epoca neolitică de pe teritoriul Dobrogei, numai într-una din ele, cea referitoare la rezultatele săpăturilor arheologice de la Techirghiol, efectuate în anul 1959, împreună cu Doina Galbenu și Andrei Aricescu, am găsit menționate unele date semnificative.

La Techirghiol, în preajma malului lacului, datorită unor lucrări de interes obștesc, stratul de cultură al așezării a fost înlă-

turat, rămânând numai gropile, pe care, prin săpături de salvare, noi le-am golit.

Cu acel prilej, în urma verificării, cu toată atenția, a pământului de umplutură din diverse gropi, s-au scos la iveală destul de multe boabe de grâu, boabe de borceag și de neghină. În aceleași complexe s-au descoperit și sămburii unor fructe.²⁹ Aceștia, datorită faptului că au zăcut mai mult de cinci milenii în pământ, s-au carbonizat. În lipsa determinărilor, nu s-a putut preciza de la ce fructe anume provin acei sămburi.

Complexul studiat la Techirghiol, datează din timpul culturii Hamangia, anume din faza Ceamurlia de Jos.

MOLDOVA

La sfârșitul neoliticului timpuriu, dinspre nord-vest, de-a lungul Carpaților, în nordul Moldovei, s-au răspândit comunitățile culturii ceramicii liniare, originare din Europa Centrală.³⁰ Așezările purtătorilor ei, din ținuturile dintre Carpați și Prut, sunt destul de multe, dar determinări sporo-polinice s-au făcut, până acum, numai pentru un singur complex important, datând dintr-o fază târzie a culturii, corespunzătoare începutului culturii Boian din sudul țării. Ne referim la așezarea de la Târpești (jud. Neamț), cercetată de Silvia Marinescu Bilcu, cu prilejul analizelor sporo-polinice făcute de către Marin Cârciuamaru, printre alte diferite grăunțe de polen determinate, aparținând unor plante felurite, s-au găsit și numeroase grăunțe de polen de *alun*.³¹ Asocierea tipurilor de polen din stațiunea amintită a purtătorilor culturii ceramicii liniare arată că în acea regiune au fost păduri destul de dese, în care creșteau numeroși aluni.

După o perioadă nu prea îndelungată, pe același loc, la Târpești, s-a stabilit o altă comunitate datând de la sfârșitul celei de a doua faze a culturii Precucuteni. O serie de probe din acest complex au fost analizate de același cercetător și s-a constatat că printre plantele reprezentate (prin grăunțele de polen) figurează, cele de *alun*, cu precizarea că este proporțional în cantitate mai mică decât înainte.³² Faptul s-ar putea explica prin intensificarea în regiune a defrișărilor pentru eliberarea unor suprafețe mai mari de teren pentru agricultură.

Disponem și de unele date despre descoperiri făcute în așezarea purtătorilor culturii Precucuteni (din fazele Precucuteni II și Precucuteni III), de la Izvoare (jud. Neamț), studiate de către prof. Radu Vulpe. Din stratul corespunzător culturii Precucuteni

au fost scoase la lumină nu numai boabe de cereale, ci și mai multe fructe carbonizate³³ din cauza zacerii îndelungate timp de milenii, în pământ. În lucrarea publicată se menționează că în cuprinsul aceleiași așezări, dar fără precizarea stratului de cultură, s-au strâns *alune* carbonizate.³⁴

Se cuvine subliniat că în timpul celei de a doua faze din evoluția culturii Precucuteni, purtătorii ei au devenit deosebit de dinamici³⁵ și drept urmare, din regiunea lor de formare dintre Carpați și Siret, ei s-au răspândit, într-un interval de timp scurt, până departe spre nord est, până dincolo de Nistru, iar mai târziu, în cursul fazei Precucuteni III, au ajuns până dincolo de Bugul Sudic. Fiind vorba de o aceeași populație, din punct de vedere etnic și cultural, purtătoare a aceleiași culturi, este firesc ca în lucrarea noastră să cităm și datele despre fructele folosite și în ținuturile locuite de purtătorii culturii Precucuteni (= Tripolie A), aflate la est de Prut și cercetate de către colegii moldoveni, deoarece este de presupus că, atât purtătorii culturii Precucuteni, cât și urmașii lor, fără îndoială că în privința fructelor aveau gusturi și obiceiuri comune. Astfel de cercetări, în regiunile dintre Prut și Nistru, au fost efectuate, mai ales, de V. Marchevici³⁶ și de către Z. V. Ianușevici³⁷, specialistă care a făcut numeroase determinări și a publicat o lucrare de sinteză despre plantele cultivate de către oamenii neolitici de pe teritoriul Rep. Moldova.

În primul rând se cuvine semnalată descoperirea, prin săpăturile arheologice din așezarea tripoliană timpurie (= Precucuteni III) de la Ruseștii Noi I (în stratul I, nivelul B), printre alte materiale specifice, a unor fragmente din învelișul lemnos al unor sămburi, despre care se arată că sunt sigur de cais (*Prunus armeniaca*).³⁸ Prin cercetările din cuprinsul aceleiași stațiuni s-au scos la iveală sămburi de corcoduș (*Prunus cerasifera*) și de prun (*Prunus insititia*).³⁹ Toate cele trei categorii de sămburi s-au aflat amestecate, pe același loc. S-a subliniat că o parte din sămburii carbonizați s-au păstrat întregi și astfel s-au putut determina ușor și cu exactitate.⁴⁰ În cadrul lotului amintit, cantitativ predomină sămburii de corcoduș.

Pe fondul reprezentat, în principal, de către purtătorii culturii Precucuteni, pe întinsul Moldovei, s-a format și a urmat în timp cultura Cucuteni. Purtătorii ei au trăit pe un foarte vast areal, care, în perioada de maximă răspândire, se întindea din zona cursului mijlociu al râului Mureș, până în ținuturile Kievului.

Pe temeiul analizelor sporopolinice se arată că în răstimpul dintre încetarea locuirii purtătorilor culturii Precucuteni și înce-

putul locuirii comunității de tip Cucuteni, din complexul de la Târpești, grăunțele de polen de *prun* au devenit mai numeroase, în comparație cu perioada precedentă.⁴¹ În schimb, grăunțele de polen de *prun*, în cursul etapei Cucuteni A 1 — A 2 din aceeași stațiune, sunt mai puține, ca de altfel și grăunțele de polen de *alun*.⁴²

De la sfârșitul fazei Cucuteni A, anume din etapa Cucuteni A 4, datează așezarea de la Drăgușeni (jud. Botoșani). În probele provenite din acel complex s-au determinat, prin analize sporopolinice, printre altele și grăunțe de polen de *alun*.⁴³

Specialiștii moldoveni au descoperit în așezarea de la Ruseștii Noi (Stratul I, nivelul A), datat din faza mijlocie a culturii Tripolie, deci din faza Cucuteni A sau Cucuteni A—B, după periodizarea folosită de specialiștii noștri, pe un bulgăre de lipitură arsă (de lut amestecat cu o mare cantitate de paie și de alte vegetale) s-a găsit urma imprimată în lut, a unei semințe de viță de vie.⁴⁴

Din perioada de sfârșit a culturii Cucuteni avem date sumare despre observația făcută în cursul săpăturilor de la Văleni (jud. Neamț). Ne referim la o așezare din faza Cucuteni B, din cuprinsul căreia s-au studiat vestigiile unei locuințe de suprafață, distrusă prin foc. Printre bulgării de lipitură arsă proveniți din pereții clădirii, s-au găsit și fragmentele unui vas de dimensiuni mari, pentru păstrarea proviziilor, spart pe loc, în care, membrii familiei neolitice din acea locuință, au păstrat fructe, din care, până în zilele noastre, s-au păstrat numai sămburii carbonizați.⁴⁵ În raportul publicat despre rezultatele acelor săpături, nu se precizează de la ce specie de fructe provin, dar fiind vorba de sămburi, se poate presupune că aceia de la Vălcni, provin de la caise, corcodușe sau prune.

Dincolo de Prut, în Rep. Moldova, din timpul fazei de sfârșit a culturii Tripolie, deci de la sfârșitul fazei Cucuteni B, în cadrul așezării din punctul Varvarovka VIII, s-a observat pe un bulgăre de lipitură arsă, o altă urmă imprimată a unei semințe de viță-de-vie⁴⁶, iar în punctul Varvarovka XV, pe un bulgăre de lipitură arsă, s-a găsit urma unui sămbure, care prezintă caracterele specifice unui hibrid între corcoduș și un tip de cais sălbatic. Specialiștii susțin că sămburele aparține unui hibrid din a doua generație.⁴⁷

În plus, în lucrarea sa de sinteză, Z. I. Ianușevici menționează, pe baza determinărilor făcute, că purtătorii culturii Cucuteni Tripolie, foloseau adesea fructe strânse din pădure. Astfel, se arată că pentru numeroși bulgări de lipitură arsă din așezările tripoliene de pe întinsul Rep. Moldova, se văd imprimați sămburi de

coarne (*Cornus mas.* L.). De asemenea, în același tip de stațiuni, pe lipitură se văd imprimate semințe de păr sălbatic (*Pyrus* sp.) și de măr sălbatic (*Malus* sp.). În unele așezări s-au găsit urme de sămburi de vișină sălbatică (*Cerasus* sp.) apoi sămburi și fructe de porumbar (*Prunus spinosa* L.), de păducel (*Crataegus monogina* Jacq.) și în unele cazuri de gorodovină (*Viburnum lantana* L.).⁴⁸ Toate aceste descoperiri permit să se presupună că fructele erau culese din pădurile din vecinătatea stațiilor și erau consumate de către purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie.

*

Din datele strânse și prezentate în cele de mai sus, rezultă că, în privința folosirii fructelor de către membrii comunităților neolitice de pe teritoriul țării noastre, dovezile propriu-zise, adică resturile de fructe, sunt puține. Astfel, în așezarea de tip Hamangia de la Techirghiol s-au descoperit sămburi carbonizați de fructe. De pe întinsul Munteniei, semnalăm un sămbure de prun sau corcoduș din așezarea din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița (nivelul 3) de la Radovanu și alunele carbonizate de la Pietrele, găsite în stratul Gumelnița. Credem că merită toată atenția coardele de viță de vie, cu frunze, de la Teiu, din perioada de sfârșit a culturii Gumelnița.

În Oltenia și în Transilvania nu ni s-au păstrat fructe sau sămburi carbonizați.

Pe teritoriul Moldovei, în așezarea de tip Precucuteni de la Izvoare, s-au găsit unele fructe și alune carbonizate, iar într-o așezare din aceeași cultură, din Rep. Moldova, de la Ruseștii Noi, s-au strâns fragmente din sămburii unor fructe de : cais, corcoduș și prun.

Din faza Cucuteni A sau A—B (= faza mijlocie Tripolie) datează și o sămânță de viță de vie. Mai sunt semnalate și alte câteva descoperiri din arealul culturii Cucuteni — Tripolie.

Se menționează descoperirea, în așezarea din faza Cucuteni B de la Văleni, a unui vas mare, cu sămburi carbonizați, de fructe.

În câteva complexe de tip Cucuteni Tripolie târzii, din Rep. Moldova, s-au descoperit urmele unor semințe de viță-de-vie (la Varvarovka VIII), urma unui sămbure de hibrid între corcoduș și un tip de cais sălbatic (la Varvarovka XV). În aceeași regiune sunt semnalate urme (imprimate pe bulgări de lipitură arsă) a unor sămburi de coarne, semințe de păr sălbatic, de măr sălbatic, sămburi de vișină sălbatică, de porumbar și păducel.

Datele considerate ca fiind indirecte în privința folosirii fructelor, de către oamenii din epoca neolitică, sunt boabele de polen. În majoritatea complexelor, semnalate în acest capitol, s-au determinat boabe de polen de alun. Astfel de polen s-a găsit în așezări de tip : Dudești, cu ceramică liniară, Boian, Vădastra, Precucuteni, Sălcuța și Cucuteni. Mai rar, în unele probe sporopolinice s-a determinat polen de nuc (în așezarea din faza Bolintineanu a culturii Boian, de la Radovanu II și în așezările din nivelurile 2 și 3 din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, de la Radovanu). S-au mai găsit boabe de polen de măceș (în așezarea Vlădiceasca, din faza Vidra a culturii Boian ; în așezarea din nivelul 4 din faza de tranziție, de la Radovanu).

Analizele unor cărbuni, din așezarea de la Vădastra, din faza Vădastra II, au dovedit a fi de cireș și probabil de vișin.

Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor, dispunem de date directe și indirecte în privința următoarelor fructe folosite de către oamenii din epoca neolitică de pe teritoriul României : alun (*Corylus avellana*) ; nuc (*Juglas regia*) ; corcoduș (*Prunus cerasifera* ?) ; prun (*Prunus domestica* ?) ; cireș (*Prunus avium*) ; vișin (*Prunus cerasus*) ; măceș (*Rosa canina*) ; corn (*Cornus mas.* L.) și viță de vie (*Vitis vinifera* ?).

La acestea pot fi adăugate și fructele folosite în ținutul de dincolo de Prut (al Rep. Moldova), de purtătorii culturii Cucuteni Tripolie, fructe consumate, desigur, și de membrii comunităților Cucuteni din Moldova. Așa sunt : mărul sălbatic, caisul sălbatic, părul sălbatic, porumbarul și păducelul.

Cu aceasta încheiem primul volum al lucrării noastre privitor la ocupațiile oamenilor din epoca neolitică de pe teritoriul României

NOTE

1 Roșka Marton, *Stațiunea neolitică de la Turdaș*, în PMJH, III—IV, (XXV—XXVI), 1927—1928, 1928, p. 19.

2 Marin Cârciumar, *Studiu palinologic al unui profil din stratele de vârstă neolitică de la Fărcașul de Sus (Oltenia)*. Seria palinologică. II, Craiova, 1970.

3 *Ibidem*, p. 9 (tabel I).

4 *Ibidem*, p. 9 (tabel I)

5 Idem, *Analyse pollinique des couches néolithiques de Padea et de Leu (Dép. de Dolj)*, în Dacia, XXIII, 1979, p. 66—68, și p. 67 (fig. 1).

- 6 *Ibidem*, p. 67 (fig. 1).
- 7 *Ibidem*, p. 68 și p. 67 (fig. 4).
- 8 Em Protopopescu Pache, Cornelius N. Mateesco și Al. V. Grosu, *Formation des couches de civilisation de Vădastra en rapport avec le sol, la faune malacologique et le climat*, in *Quartär*, XX, 1969, p. 160.
- 9 *Ibidem*, p. 160.
- 10 *Ibidem*, p. 160.
- 11 *Ibidem*, p. 160.
- 12 Marin Cârciumaru, *op. cit.*, 1970, p. 9 (tabel I).
- 13 Em. Protopopescu Pache, Cornelius N. Mateesco și Al. V. Grosu, *op. cit.*, p. 160.
- 14 Mulțumim d-nei. Maria Alexandru și pe această cale.
- 15 Săpături efectuate de Done Șerbănescu.
- 16 Informații primite de la Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 17 Informații primite de la Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 18 Analize efectuate de Maria Alexandru, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 19 Analize efectuate de Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 20 Analize efectuate de Maria Alexandru, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 21 Analize efectuate de Maria Alexandru, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 22 Analize efectuate de Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 23 Analize efectuate de Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 24 Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 25 Ion Nania, *Locuitorii gumelnișeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în *Studii și articole de istorie*, IX, București. 1967, p. 13.
- 26 *Ibidem*, p. 13, nota 29.
- 27 Informație de la Ion Nania, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 28 Ion Nania, *op. cit.*, p. 13, nota 29.
- 29 Eugen Comșa, Doina Galbenu și Andrei Aricescu, *Săpături arheologice la Techirghiol*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 167.
- 30 Eugen Comșa, *Betrachtungen über die Linearbandkeramik auf dem Gebiet der Rumänischen Volksrepublik und der angrenzenden Länder*, în *Dacia*, III, 1959, p. 37—57.

31 Silvia Marinescu-Bâlcu, Marin Cârciumaru și Adrian Muraru, *Contributions to the ecology of pre-and protohistoric habitation at Târpești*, în *Dacia*, XXV, 1981, fig. 7.

32 *Ibidem*, fig. 7.

33 Radu Vulpe, *Săpăturile arheologice de la Izvoare, jud. Neamț*, în *Studii*, II, 1949, 1, p. 162.

34 Idem, *Izvoare. Săpăturile din 1936—1948*, București, 1957, p. 335.

35 Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, București, 1987, p. 46.

36 Vsevoled Ivanovici Marcheveci, *Pozdne Tripoliiskie plemena severnoi Moldavii*, Chișinău, 1981, p. 148 (tabel 6).

37 Z. Ianușevici, *Kulturniie rasteniia iugo-zapada SSSR popaleo botaniceskin issledovaniiam*, Chișinău, 1976, p. 183—197.

38 *Ibidem*, p. 183.

39 *Ibidem*, p. 184—185.

40 *Ibidem*, p. 184—185.

41 Silvia Marinescu Bîlcu, Marin Cârciumaru și Adrian Muraru, *op. cit.*, fig. 7.

42 *Ibidem*, fig. 7.

43 Informație de la Marin Cârciumaru, căruia îi mulțumim și pe această cale.

44 Informație de la V. I. Marcheveci, căruia îi mulțumim și pe această cale.

45 Hortensia Dumitrescu, *Cercetări arheologice la Văleni (jud. Neamț)*, în *SCIV*, I, 1950, 2, 23 și p. 27.

46 Z. V. Ianușevici, *op. cit.*, 1976, p. 190.

47 *Ibidem*, p. 183—186.

48 *Ibidem*, p. 183.

CUPRINSUL:

Introducere	3
1 — Unelele folosite la săpat și la arat	8
2 — Cultivarea plantelor	15
3 — Secerile și modul de strângere a recoltelor	36
4 — Râșnițele	43
5 — Modul de păstrare a grânelor	46
6 — Creșterea animalelor domestice	53
7 — Vânătoarea	121
8 — Pescuitul	177
9 — Culesul	192
10 — Despre folosirea fructelor	202

**Tipărit la Imprimeria „Bacovia“
Bacău sub cd. 5070/1996**

LEI 8500

ISBN 973 - 30 - 5709 - 6